

विपेदे धारिणी सूतिरोगेण तनयः पुनः । अट्टमातृकः सोऽञ्जुमानिव निरह्वरः ॥ ११ए ॥
 अरस्त्रमहिषीक्षीरं पाययित्वा मुहुर्मुहुः । सोमेन्द्रार्यपञ्चाज्या धारणाय तमर्चकम् ॥ ११० ॥
 अवाप सापि पञ्चत्वं कात्वेन कियतापि हि । धात्री दैववशेनानुयियासुरिव धारिणीम् ॥ १११ ॥
 अर्पीर्ष्यन्महिषीक्षीरं सोमेन्द्रस्तं शिशुं स्वयम् । योन्निषण्णः शयानो वा स्वयमङ्के दधार च ॥ ११२ ॥
 स क्रमाद्धर्मानोऽञ्जुलादचक्रमण्डपः । चक्रे च प्रत्यहं पांशुकीडां वनमृगार्चकैः ॥ ११३ ॥
 एधोऽग्निः स्वयमानीतैर्नीवारैः स्वयमाहृतैः । स्वयं रसवतीं कृत्वा सोमेन्द्रस्तमनोजयत् ॥ ११४ ॥
 वनधान्यैर्वनफलैः पौषं पौषं तमर्चकम् । सोमचन्द्रो व्यधादारमसखं तपसि दुस्तपे ॥ ११५ ॥
 यौवनाग्निमुखश्चादङ्कुर्मणैः सर्वकर्मसु । पितृचर्याप्रवीणोऽञ्जदथ वटकलचीर्यपि ॥ ११६ ॥
 फलाद्यानयनैर्नित्यमङ्गसंवाहनेन च । शुश्रूषां स पितृश्चक्रे सा हि सर्वव्रतोत्तमा ॥ ११७ ॥
 अज्ञानमब्रह्मचार्यैव व्रती वटकलचीर्यञ्जत् । स्त्रीणां नामापि नाज्ञासीदस्त्रीके निवसन्वने ॥ ११८ ॥
 प्रसन्नचन्द्रः शुश्राव वनस्थस्यान्यदा पितुः । धारिणीकुक्षिसन्भूतं सुतं सोदरमात्मनः ॥ ११९ ॥
 कीदृशोऽस्ति स मे ज्ञाता मिदिव्यति कथं पुनः । इत्यञ्जणरणको राज्ञो मनसि दुर्धरः ॥ १२० ॥
 अथादिशश्चित्रकरांस्तत्र यात तपोवने । यद्बीमतातपादानां पादपद्मैरलङ्कृतम् ॥ १२१ ॥
 पितृपादाब्जहंसस्य मदीयस्यानुजनमतः । वने निवसतो रूपमादिख्यानयत ह्रुतम् ॥ १२२ ॥
 प्रमाणमादेश इति प्रोच्य चित्रकरा अपि । ययुस्तत्र वने पुष्टीकृते वटकलचीरिणा ॥ १२३ ॥

१ अपाययत् । २ गच्छन् । ३ काष्ठैः । ४ तुणधान्यविशेषैः ।

श्रीहिमचंजचार्यविरचितम्.

परिशिष्टपर्व.

(स्थविरावलीचरित्रम्)

बाबुसाहेब राय बुधसिंहजी बहादुर

तथा

शेठ वीरचंदप्पाइ दीपचंद. सी. झाइ. इ. नी मद्दुशी

ठपावी प्रसिद्धकरनार

श्रीजैनधर्मप्रसारकसजा.

भावनगर.

इदं पुस्तकं शुम्भयां निर्णयसागरमुज्ज्वलये कोलजाटवीध्यां १३, बा. रा. घाणेकरघारा मुद्रयित्वा प्रकाशितम्

वीरसंवत् २४३८

विक्रमसंवत् १९६८.

शके १८३४.

तथैकस्या दारिकायाः पाण्डिग्रहमकारि सः । सात्रात्तस्य करगता गार्हस्थ्यश्रीरिवाङ्गिनी ॥ १ए४ ॥
वधूवरं च गयन्त्यः सर्वास्तस्थुः पण्डितानाः । दध्यावृषिकुमारस्तु रुषयोऽमी पठन्ति किम् ॥ १ए५ ॥
अवीवदच्च मङ्गद्वयान्यातोद्यानि पण्डिताना । किमेतदिति सम्भ्रान्तः प्यधात्कर्णौ च सोमञ्चूः ॥ १ए६ ॥

मुनिवेषजुषो वेक्ष्याः कुमारानयने गताः । यथा गतास्तथैवैत्य तदोर्वीशं व्यजिज्ञपन् ॥ १ए७ ॥
तैस्तैः प्रकारैः प्रादोन्नि स कुमारो वनेचरः । इहागन्तुं च सङ्केतमस्मान्निः सममग्रहीत् ॥ १ए८ ॥
अप्यायान्तं तदा दूरे दृष्ट्वा तलितरं वयम् । तस्य शापत्रयान्नष्टाः कातराः स्त्रीस्वप्नावतः ॥ १ए९ ॥
सोऽस्मान् गवेषयन्नसत्यलोचनवशंवदः । ब्रमन्वनाघनं गामी न गामी पितुराश्रमम् ॥ २०० ॥
अनुंशिश्ये विशामीशः किमकार्षमहं जडः । वियोगितौ पितापुत्रौ मया ग्रासश्च नानुजः ॥ २०१ ॥
पितृपार्श्वार्थ्यरिचष्टो जीविष्यति कथं नु सः । कियच्चिरं जीवति हि मीनो नीराद्रहिष्कृतः ॥ २०२ ॥
एवं दुःखादरतिनागञ्जुशमिद्रापतिः । उर्ध्वहृज्जयनेऽप्यस्थान्मीनः स्तोक इवाम्भसि ॥ २०३ ॥
वेश्यायाः सदनं तस्यास्तदा च मुरजध्वनिः । कर्णयोरवनीचतुरप्रियातिथितां ययौ ॥ २०४ ॥
ऊचे च राजा नगरं सर्वं महूःखदुःखितम् । लोकोत्तरमुखी कोऽयं यस्याग्रेमुरजध्वनिः ॥ २०५ ॥
स्वार्थनिष्ठोऽथवा सर्वो मृदङ्गध्वनिरेष हि । मुदे कस्यापि मम तु मुजराघातसन्निधः ॥ २०६ ॥
सा राज्ञो वागजनश्रुत्या पानीयमिव कुट्यया । कर्णलवणं वेक्ष्यायास्तस्यास्तूर्णमपूरयत् ॥ २०७ ॥
प्रसन्नचन्द्रं राजानं साध गत्वा कृताञ्जलिः । वेक्ष्या विज्ञपयामास धाट्योत्कृष्टप्रगल्भवाक् ॥ २०८ ॥

સૂચના.

આ ગ્રંથ પ્રથમ બંગાલા ઇશિયાટિક સોસાઈટી તરફથી ટપાવવામાં આવ્યો હતો, પરંતુ તે હાલમાં બીલકુલ ન મલતો હોવાથી તેમજ તેના ટાઇપ વિગેરે વરાવર અનુકૂલ ન હોવાથી અમે ઉપર જણાવેલા બે ગૃહસ્થો તરફથી શ્રી ત્રિષ્ટિશલાકાપુરુષચરિત્ર માટે મલેલી સહાયતામાંથીજ આ ગ્રંથ ટપાવ્યો છે. તે ઉત્તમ સાધુ સાધ્વી જેઓ સંસ્કૃતના અધ્યાસી હોય તેમને તેમજ પુસ્તક ખંઠાર માટે ખેટ તરીકે આપવાનો છે.

અન્ય જૈનવંધુઓ વેચાણ લેવાની ઇચ્છાવાલા માટે કિંમત રૂપયો એક રાલવામાં આવેલ છે કે જે પહેલી આવૃત્તિ કરતાં બહુજ ઓઠી છે.

આ ગ્રંથ શ્રીજૈનધર્મપ્રસારકસન્નાની વતી શા. કુંવરજી આણંદજીએ મુંબઈ નિર્ણયસાગર પ્રેસમાં ટપાવેલ છે.

परं सुतवियोगेन तेन तस्यातिरोदनात् । अहोऽपि रात्रीकरणमन्धवमुदपद्यत ॥ ११४ ॥
 स जरत्तापसोऽन्यैश्च तपःसब्रह्मचारिभिः । तापसैस्तपसः प्रान्ते फल्गादिन्निरपार्यत ॥ ११५ ॥
 पूर्णेषु द्वादशस्वर्द्धेष्वन्यदैवमचिन्तयत् । प्रसन्नचन्द्रावरजो रजन्वर्धे प्रबोधभाक् ॥ ११६ ॥
 विपेदे मन्दजाग्रथस्य जातमात्रस्य मे प्रसूः । कुमारचृत्यामकरोत्तातोऽरह्ये वसन्नपि ॥ ११७ ॥
 अहर्निशं कटिस्थेन मया दूरं दुरात्मना । तपःकष्टादप्यधिकं कष्टमुत्पादितं पितुः ॥ ११८ ॥
 यावत्प्रत्युपकाराय ह्मसीचूतोऽस्मि यौवने । दैवादिहागमं तावत्पापोऽहमजितेन्द्रियः ॥ ११९ ॥
 पितुरानृत्यजान्नाहं जवाम्येकेन जन्मना । येनाहं सोढकष्टेन पूतरः कुञ्जरीकृतः ॥ १२० ॥
 स एवं चिन्तयन्नेव गत्वा राजानमब्रवीत् । देवाहं तातपादानां नृशमुत्कोऽस्मि दर्शने ॥ १२१ ॥
 राजा प्रोवाच हे भ्रातः पिता हि सम आवयोः । तत्पाददर्शनैस्तुभ्यं तवेवास्ति ममापि तत् ॥ १२२ ॥
 राजा च युवराजश्च ततस्तौ सपरिहृदौ । तदाश्रमपदं तातपादादङ्कुतभीयतुः ॥ १२३ ॥
 द्वाव्युत्तरेतुर्यानादूचे वटकलचौर्यदः । हृष्टा तपोवनमिदं राज्यश्रीस्तृणवन्मम ॥ १२४ ॥
 सरोवराणि तान्येतान्यक्रीडं यत्र हंसवत् । तेऽमी द्रुमाः कपिरिवास्वादिषं यत्फलान्यहम् ॥ १२५ ॥
 तेऽमी मे भ्रातर इव पांशुक्रीडासखा मृगाः । महिष्यस्ता इमा मातृनिष्ठा यासामपां पयः ॥ १२६ ॥
 स्वामिन्वने सुखान्यस्मिन्निकयन्ति कथयाम्यहम् । अप्येकं पितृश्रृणुसुखं राज्ये कुतो मम ॥ १२७ ॥
 तत्राश्रमे विविशतुर्भ्रातरौ तावुज्जावपि । तातं चाग्रे ददृशतुर्नयनाम्भोजास्करम् ॥ १२८ ॥

१ तपोयुक्तैः । २ लघुर्जलजतुः पुरो इति लोके ।

अनुक्रमणिका.

सर्ग.	पृष्ठ.	पुंती	विषय.
१	१	१	श्रीजंबूस्वामिचरित्र-पूर्वप्रवर्णन.
२	१७	१	जंबूस्वामिविवाह-प्रप्रव चौरागमन-जंबूस्वामि, अने तेनी स्त्रीओनी कहेली ११ कथाळ.
३	४२	१	जंबूस्वामि अने तेमनी स्त्रीउनी कहेली एकथाळ-प्रांते जंबू अने प्रप्रवप्रप्रज्यावर्णन.
४	५२	१	जंबूस्वामिनिर्वाण.
५	५४	२	प्रप्रवस्वामि-शय्यं प्रवसूरिचरित्र.
६	५८	१	यशोचक्रसूरि चक्रवाहुस्वामिचरित्र-चक्रवाहुस्वामिना ४ शिष्योनु वृत्तांत- अन्निका पुत्र कथा-पाटलीपुर प्रवेश-उदायिनृपमारक कथा-नंदराज्यलात्र वर्णन. कदपक अमात्य चरित्र.
७	६६	२	शकटाल मंत्रीमरण-स्थूलचक्रदीक्षा व्रतचर्या-संभ्रतिविजय स्वर्गगमन-चाणक्य चंद्रगुप्तकथा-विन्दुसारजन्म अने राज्यप्राप्ति.
८	७१	२	

श्रुत्वा केवलिनो जावि स्वे कुले जन्म पावनम् । देवोऽयमेवं स्वकुलप्रशंसां कुरुतेतमाम् ॥ १८५ ॥
 राजापृच्छत्पुनर्विधुन्माद्येष ऋगवन्सुरः । किं सुरेष्वतितेजस्वी ग्रहेष्विव दिवाकरः ॥ १८६ ॥
 आचख्यौ प्रचुरप्येवं जम्बूद्वीपस्य आरते । मगधाख्ये जनपदे ग्रामे सुग्रामनामनि ॥ १८७ ॥
 आर्यवान्नाष्ट्रकूटोऽचूतस्य पत्नी तु रेवती । ऋवदत्तो ऋवदेवश्चाञ्जलां तनयौ तयोः ॥ १८८ ॥ युग्मम् ।
 ऋवदत्तो ऋवान्मन्त्रोधेरुत्तारणतरीं दृढाम् । यौवनेऽप्याददे दीक्षां सुस्थिताचार्यसन्निधौ ॥ १८९ ॥
 स व्रतं पादयन्बङ्गधारेणं श्रुतपारगः । व्यहरद्गुणा सार्धं द्वितीयकीव तत्तनुः ॥ १९० ॥
 तस्मिन्गच्छे साधुरेकोऽन्यदाचार्यान्यजिज्ञपत् ॥ अनुजानीत मां यामि यत्र वन्धुजनोऽस्ति मे ॥ १९१ ॥
 तत्रास्ति मे लघुग्राता स चृशं स्नेहलो मयि । प्रव्रजिष्यति मां दृष्ट्वा प्रकृत्याग्रेऽपि ऋषकः ॥ १९२ ॥
 ततस्तं श्रुतचृत्साधुसमेतं गुरुरादिशत् । परनिस्तारणपरे गुरुः शिष्ये हि मोदते ॥ १९३ ॥
 स जगाम पितुर्धाम गतमात्रो ददर्श च । त्रातुरुद्वाहमारब्धं मन्मथद्रुमदोहदम् ॥ १९४ ॥
 विवाहकौतुकव्यग्रः स त्राता कन्धसो मुनेः । विस्मृतान्यकरणीयो मुघातुलस्तदाञ्जवत् ॥ १९५ ॥
 विवाहसमये प्राप्तमजानन्निव सोऽग्रजम् । नाकार्षीत्स्वागतमपि व्रतादानकथापि का ॥ १९६ ॥
 विलक्षः स मुनिर्चर्योऽप्यागमत्सन्निधौ गुरोः । आदोच्याकथयत्सर्वामनुजस्य कथां तथा ॥ १९७ ॥
 ऋवदत्तोऽवददहो काठिन्यमनुजन्मनः । ज्यायांसं यदवाज्ञासीद्विषमन्यागतं गृहे ॥ १९८ ॥
 गुरुऋक्तेरपि श्रेयः किं नामोवाहकौतुकम् । तत्परित्यज्य सानन्दः स ज्येष्ठं नान्वियाय यत् ॥ १९९ ॥

ए	८७	१	विन्दुसार अशोकथी कुणालकथा-संप्रतिजन्म राज्यप्राप्ति-स्थूलजज्ञ पूर्वग्रहण- त्रज्जबाहु स्वर्गगमन.
१०	ए१	१	आर्यमहागिरि आर्यसुहस्ति दीक्षा-स्थूलजज्ञ स्वर्गगमन.
११	ए२	२	संप्रतिराज चरित्र-आर्यमहागिरि स्वर्गगमन-अवंति सुकुमालचरित्र-आर्यसुह- स्ति स्वर्गगमन.
१२	ए८	२	वज्रस्वामिजन्मव्रतप्रभाववर्णन.
१३	१११	२	आर्यरक्षितव्रतग्रहण-पूर्वाधिगम-वज्रस्वामि स्वर्गगमन-तदंशविस्तारवर्णन.

कश्चिदूचे तदा साधुर्भवदत्तासि परिभूतः । यदि त्वमनुजन्मानं निजं प्रव्राजयिष्यसि ॥ ३०० ॥
 भवदत्तोऽब्रवीद्देशे मगधाख्ये गुरुर्यदि । विहरिष्यति तददः कौतुकं दर्शयिष्यते ॥ ३०१ ॥
 विहरन्तोऽन्यदा जग्मुर्मगधानेव सूरयः । समीरणवेदेकत्र श्रमणानां स्थितिर्न हि ॥ ३०२ ॥
 आचार्यपादान्वन्दित्वा भवदत्तो व्यजिज्ञपत् । स्वजनानित आसन्नान्दिदृक्षे शुष्मदाक्षया ॥ ३०३ ॥
 भवदत्तं ततश्चैकमपि तत्रादिशद्गुरुः । एकाकिनोऽप्यर्हति हि विहारो वशिनो मुनेः ॥ ३०४ ॥
 भवदत्तो जगमाथ स्वेषां संसारिणां गृहे । प्रव्रज्याग्राहणेनानुग्रहीतुमनुजं निजम् ॥ ३०५ ॥
 नागदत्तस्य तनयां वासुकीकुक्षिसम्भवाम् । उपयेमे भवदेवो भवदत्तानुजस्तदा ॥ ३०६ ॥
 कृतोद्गाहोत्सवाः सर्वे बन्धवस्तं सुदाभ्ययुः । मन्यमाना उत्सवोपर्युत्सवं तत्समागमम् ॥ ३०७ ॥
 सद्यः पाद्येन तस्यादौ प्रक्षाल्य प्रासुकेन ते । पादोदकमवन्दन्त मत्वा तीर्थोदकाधिकम् ॥ ३०८ ॥
 भ्रवाब्धिमज्जनत्रयादवलम्बमिवेहवः । क्षागित्वा पादयोः सर्वे बन्धवस्तं ववन्दिरे ॥ ३०९ ॥
 मुनिरप्यभ्यधाद्वन्धून्विवाहव्याकुलाः स्थ ज्ञोः । यामो विहृतुमन्यत्र धर्मलाभोऽस्तु वोऽनघाः ॥ ३१० ॥
 तमृषिं बन्धवः सर्वे चक्रपानादिभिर्मुदा । एषणीयकटपनीयाप्रासुकैः प्रत्यलाचयन् ॥ ३११ ॥
 तदानीं भवदेवोऽपि कुलाचारं प्रपादयन् । सेव्यमानां वयस्याग्निर्वोढां मण्यन्नचूत् ॥ ३१२ ॥
 चक्रेऽङ्गरागं प्रेयस्या श्रीचन्दनरसेन सः । चन्द्रातपरसेनेवाकृष्टेन शशिमण्डलात् ॥ ३१३ ॥
 तस्या मूर्ध्नि च धम्मिमहं सुमनोदामगर्भितम् । बबन्ध ग्रस्तशशिनः स्वर्चाणोः श्रीमल्लिम्बुचम् ॥ ३१४ ॥
 तत्कपोलफलकयोः कस्तूर्या पत्रवह्वरीम् । मीनकेतोरिव जयप्रशस्तिमल्लिखत्स्वयम् ॥ ३१५ ॥

प्रस्तावना

यच्चातुर्वैद्यगोत्रिस्त्रिभुवनविदितैरन्यशब्दज्ञवर्गः
खद्योताग्रामभार्षीदितरकविगणोऽशिश्चिद्यत् तारकात्वम् ।
प्रापद् दोषाकरत्वं परसमयसतिस्तार्किकप्राज्ञसार्थः
स्तोतुं शक्यः स किं स्यादिव दिवसपतिर्हेमचन्द्रो सुनीन्द्रः ? ॥ १ ॥

केन खलु स्वधिषणाधरीकृतधिषणेन स्वदृषमतिना वा पुरुषमनिना, संप्रतिपन्नेन जिनपतिमतानुया-
यितां, भक्तिभरनिर्भरेण चेतसा न चिरपरिचित्यकारि; केन वान्यान्यमतलम्पटपाटवेनापि विडुषा,
त्रेजुषा निर्जीकमन्त्रितोऽन्त्रियुक्तत्वाधिकास्तितां, नापश्चिमविपश्चित्वेन श्रवणमार्गमवातारि; केन वा तत्त-
द्ग्रन्थप्रणयनप्रकटितप्रज्ञाप्रकर्षेण प्राप्तरूपेण, प्राप्तवता प्रबुद्धपरिपत्तु प्रसिद्धिं, तत्र तत्र स्वाभिप्रायसंवा-
दकतया न समस्मारि भगवतो हेमचन्द्रस्य शरदिन्दुसुन्दरयशसः सुविहितसुगृहीतं नामधेयम् ? । उप-
निवृज्यमप्येतस्य भगवतः सोमप्रभ-प्रज्ञाचन्द्रप्रच्युतिचिच्छूरेभिः सूरिभिः, उत्तरोत्तरं प्रतिपच्चन्द्रमसः
कलेवाधिकाधिकमुन्नतीचूयमाभेजानम्, असदृशतादृशगुणस्य रोहण इव रत्ननिकरस्य निधानं,
राजसत्तावाप्तमहोदयमपि सात्त्विकधुराधुरीणतामादधानम्, अद्भुतविधानं च सर्वथा तत्तच्चिरंतनयति-

धर्मोर्दकैष्ठुरनुजस्योचे मिथ्याप्यथो मुनिः । यात आयातमात्रोऽपि न विद्मः स ययौ क्वचित् ॥ ३४६ ॥
 गतोऽन्येनाध्वना किं स इति जहपन्त आशु ते । प्रत्यावर्तन्त दीनास्या दस्युन्निर्मुषिता इव ॥ ३४७ ॥
 तां नवोढां हृदि ध्यायन्त्रातृभक्त्यैव केवलम् । प्रज्यां भवदेवोऽपि सहायां पर्यपालयत् ॥ ३४८ ॥
 महर्षिर्भिवदत्तोऽपि कालेन बहुनेयुषा । विपेदेनशनं कृत्वा सौधर्मे च सुरोऽभवत् ॥ ३४९ ॥
 भवदेवोऽप्यदो दध्यौ नागिला प्रेयसी मम । प्रेयांस्तस्या अहमपि विरहो ही द्ययोरभूत् ॥ ३५० ॥
 आतुरेवोपरोधेन व्रतं चिरमपालयम् । तस्मिंस्तु स्वर्गते किं मे व्रतेनायासहेतुना ॥ ३५१ ॥
 न तथा व्रतकष्टेन दुष्करेणास्मि पीन्तिः । यथा तद्विरहेणोच्चैर्भविष्यति कथं नु सा ॥ ३५२ ॥
 गजीव चोरीपतिता पद्मिनीव हिमाविला । मरालीव मरुगता वल्लीव ग्रीष्मतापन्नाक् ॥ ३५३ ॥
 यूथग्रष्टेव हरिणी पाशवज्जेव शारिका । सा मन्ये दैन्यजालोकोनकुम्भ्यैव भविष्यति ॥ ३५४ ॥ युग्मम् ॥
 यदि प्राप्स्यामि जीवन्तीं तां प्रियामायतेक्षणम् । तदद्यापि हि गार्हस्थ्यतृप्तो रंस्ये तथा सह ॥ ३५५ ॥
 चिन्तातन्तुत्रिरेवं स्वं नियन्त्रणैर्नाभवत् । स्थविरपीननापृष्ठय भवदेवो विनिर्ययौ ॥ ३५६ ॥
 तूर्णं जगाम च ग्रामं सुग्रामं राष्ट्रकूटजः । तस्यौ च संवृतद्वारबाह्यायतनसन्निधौ ॥ ३५७ ॥
 गन्धमाढ्यधरा नारी ब्राह्मण्या सममेकया । तत्राज्यागान्मुनिरसावित्यवन्दत तं च सा ॥ ३५८ ॥
 पप्रह्य भवदेवस्तां राष्ट्रकूटः स आर्यवान् । पत्नी च रेवती तस्य भर्त्रे जीवति वा न वा ॥ ३५९ ॥
 कथयामास साप्येवमार्यवान्नेवती च सा । व्यपद्येतां तयोश्चागाङ्ग्यान्काक्षो विपन्नयोः ॥ ३६० ॥

पतिचरितं, चेत्तस्मिन्नेतश्चमत्कारैककारणं चरित्रम् । तस्य चातिगरीयस्तथा, आवरीयस्तथा पुनरत्र स्थलस्य,
न प्रग्रीयस्तथा शक्यते विधातुमुल्लेखम् । परिपूर्यते तु प्रज्ञावकचरित्रप्रतिपादितेन पद्यद्वयेनैव जगवतः
सत्तासमयादि विविदिषोर्विदुषो विविदिषा; तच्चेदम्—

“शर-वेदे-श्वरे वर्षे कार्तिके पूर्णिमानि शि ।

जन्मान्नवत् प्रज्ञोर्व्योर्मि-बाण-शम्भौ व्रतं तथा ॥ १ ॥

रसै-षट्के-श्वरे सूरिप्रतिष्ठा समजायत । नन्द-द्वय-रवौ वर्षेऽवसानमन्नवत् प्रज्ञोः ॥ २ ॥

आचार्यवृन्दवन्दितचरणारविन्दश्चायं जगवान्, अन्तरेणैवान्यसाहाय्यं, विनिरमास्त निःशेषैरपि
विशेषैर्विचूषितं, सूक्ष्मेक्षिकया वीक्ष्यमाणमपि दोषलेशस्यापि प्रवेशेनादूषितं, सकलैरप्यङ्गोपाङ्गैः परिपू-
रितं, सुबहुविस्तीर्णमपि न कृद्भूगम्यं, सुगममपि नैकेनापि नियमेन विनिर्मुक्तम्, अन्यूनमपि च ऊढिति
व्युत्पत्त्याधायकं; किं बहुना ? अविहितं प्राचीनैः, दुःशकं समीचीनैः, सर्वथाऽशक्यं चार्वाचीनैर्लक्षण-
दक्षिणैः, सपादभ्योक्लक्षलक्षितं सिद्धहेमचन्द्राजिधानं शब्दानुशासनम्; उपन्यजान्त्सीत् सुसंवध्य-
न्धुरपद्भ्तिमलङ्कुर्वन्तं, सुबहूनापि शब्दानेकार्थवाचकान् प्रतिपादयन्तं, संकलयन्तं च नानार्थाजिधाय-
कानैकैकशब्दान्, परितः प्राप्तप्राज्ञपञ्चजनप्रशंसमजिधानचिन्तामण्य-ऽनेकार्थसंग्रहादिकोशशास्त्रसमू-
हम्; आविरबीजवत् समस्तमपि साहित्यशास्त्रहस्यं प्रादुर्भावयन्तं, निखिलान्यपि तत्र तत्र विसंवद-

गत्वा शिवकुमारोऽपि पितृपादान्व्यजिह्वपत् । अद्य सागरदत्तर्षः शुश्रुवे देशना मया ॥ ४३७ ॥
 तत्प्रसादादधिगता ऋचस्यासारता मया । ततस्तस्माद्विरक्तोऽस्मि वीर्यधादिव जारिकः ॥ ४३८ ॥
 तत्सर्वथानुजानीथ प्रव्रज्याग्रहणाय माम् । प्रत्यूषो मोहतमसः शरणं सागरोऽद्य मे ॥ ४३९ ॥
 पितरावूचतुर्वत्स व्रतं मादत्स्व यौवने । नाद्यापि पूर्यतेऽस्माकं त्वत्कीर्मादोक्तं सुखम् ॥ ४४० ॥
 अत्यन्तं निर्ममोऽनूस्त्वं कथमेकपदेऽपि हि । असंस्तुता निवायुष्मन्यदस्मान्विजिह्वससि ॥ ४४१ ॥
 यदि ऋक्तोऽसि यद्यस्मानापृह्यथ च गमिष्यसि । तन्नकारैकवातूदा ऋवित्री रसनावयोः ॥ ४४२ ॥
 इत्यनादिशतोः पित्रोः शिवो गन्तुमनीश्वरः । तत्रैव सर्वसावद्यनियमाम्नावयत्यञ्जतू ॥ ४४३ ॥
 मुनेः सागरदत्तस्य शिष्योऽहमिति निश्चयी । तस्यौ स मौनमालम्ब्य मौनं सर्वार्थसाधकम् ॥ ४४४ ॥
 बलादप्यासितो जोकुं न किञ्चिद्भुजे च सः । मह्यं न रोचते किञ्चिदित्येकमवदन्मुहुः ॥ ४४५ ॥
 एवमुद्भूजितो राजा शिवेन शिवकाङ्क्षिणा । इन्द्रपुत्रं दृढधर्मं समाहूय समादिशत् ॥ ४४६ ॥
 व्रतार्थमविसृष्टेन शिवेन तनयेन मे । मौनमालम्बितं वत्स श्रवनिष्ठुरचेतसा ॥ ४४७ ॥
 मोघफाल इव क्षीपी^५ करीव प्रचवन्मदः । जोजनायापि यतते न स चादुशतैरपि ॥ ४४८ ॥
 यथा वेतिस तथा वत्स वत्सं जोजय मे शिवम् । त्वया चैवं कृतवता किं किं नोपकृतं मम ॥ ४४९ ॥
 मज्जीवपक्षिणं कायकुलायागन्तुमुत्सुकम् । प्रत्याशापाशवन्धेन नियन्त्रय महाशय ॥ ४५० ॥
 दृढधर्मोऽपि तामाज्ञामुररीकृत्य चूपतेः । ययौ शिवकुमारस्यान्यर्णे बुद्धिजलाणवः ॥ ४५१ ॥

१ लतासमूहात् । २ अपरिचितान् । ३ विशेषेण हातुमिच्छसि । ४ निष्फलफालः । ५ व्याघ्रः ।

मानान्यथ्यालङ्कारिकाचिमतानि मतानि नीतितो निरस्यन्तम्, अवधीरयन्तं च सर्वोतिशायिना विषय-
विन्यासक्रमेणान्यान्यलङ्कारशास्त्राणि, गाम्भीर्यपरिपूर्णं टीका-विवेकविभूषितं काव्यानुशासनं नामालङ्का-
रग्रन्थम्; अग्रन्थीच्च दुस्तर्कतर्कसंपर्कातिकर्कशतामावहत्, युक्तियुक्तं स्यादादवादकनिरवद्यहद्यतां प्रसा-
धयत्, कणचक्षा-ऽदृष्टादादिप्रतिपक्षपक्षमाक्षिप्तपक्षपाततया प्रतिक्षिपत्, अद्भुतं च कक्षीकृतमक्षतद-
क्षतैर्विचक्षणैः श्रीवादानुशासन-प्रमाणमीमांसादि तर्कशास्त्रम्; प्राणैपीच्च शेषेष्वशेषेषु विषयेषु संपूर्णतया
तं तं विषयं विवेचयन्ति, दोषपङ्क्तलङ्कशङ्कामप्यनङ्कयन्ति, आसादयन्ति च सहृदयहृदयानां हृदयङ्ग-
मन्नावम्, अहर्हन्तीति-स्तुति-योगशास्त्र-द्व्याश्रयप्रचृतीनि गीर्वाणवाणीमलङ्कुर्वन्ति, प्राकृतद्व्याश्रय-देशीनाम-
मालादीनि चिन्नचिन्नापायमयानि चानदपानि ग्रन्थरत्नानि ।

एवं च किरीट इवालङ्कारसमुदये मूर्धन्यतामात्रजमानो वैयाकरणनिबहेषु, चक्रवर्तीव धराशक्रचक्रेषु
नायकत्वमावहमानः कविवरनिकरेषु, तिग्मज्योतिरिव ज्योतिर्धोरणीष्वसाधारणतामादधानः सिद्धान्तवि-
द्विबुधविसरेषु, कण्ठीरव इव च च वारणवारनिवारणे प्रतिवादिपक्षप्रतिक्षेपे निष्प्रतीकाशप्रागल्भ्यमा-
वित्राणो लोकोत्तरसामर्थ्यसंपाद्यकार्यव्यूहकर्तृत्वेन दिगन्तव्याप्तावदातयशा जगवान् हेमचन्द्रः, कस्कं
वगुधाविहारिणं धरिणीस्पृशं नापिपद् निःसीमोपकारभारावनम्रतां, कांस्कान् वा गर्वाक्षिक्तकन्धरानपि
धीधनधीरधुरन्धरान् नापीपदत् परमाश्चर्यैकनिमग्नतां, कांस्कान् वा तदानीन्तनान् परमतानुयादि-
नोऽपि विचक्षणान् स्वप्रौढपाणिमृत्युप्रभावेण नाजिज्जपत् “वैकुण्ठं विगताश्रयं श्रितवति श्रीहेमचन्द्रे

किं चिन्ताविधुरासीति पत्या पृष्टा तु धारिणी । दुःखं न्यवेदयत्तस्मै तन्मनःसम्प्रधारितम् ॥ १४ ॥
 पुत्रचिन्तोद्भवं दुःखं सा पत्यौ यद्यपि न्यधात् । तथापि न क्षीणमभ्रदचवदप्रत्युताधिकम् ॥ १५ ॥
 नित्यं हृदयशब्देन तेन दुःखेन धारिणी । कृशतां कलयामास द्वितीयेन्दुकलातुला ॥ १६ ॥
 त्रिसिस्मारयिषु दुःखं तत्तस्याः पतिरन्यदा । उवाच स्नेहजलधिस्रोतःसन्निधया गिरा ॥ १७ ॥
 यामोऽद्य वैचारगिरिं तत्रोद्याने कृशोदरि । रमामहे रम्यतया नन्दनोद्यानसन्निधौ ॥ १८ ॥
 धारिणी पतिवाचं तां तथेति प्रत्यपद्यत । मान्या हि पतिवाग्दुःखविस्मरश्च चवत्विति ॥ १९ ॥
 ततश्चर्षचदत्तोऽपि सद्यः सज्जीकृते रथे । आरुरोह तथा हंसरोमकोमलतूलिके ॥ २० ॥
 अपि संयोजितार्वाणमनर्वाणं महारथम् । अधिरूढौ दम्पती तौ प्रास्थिपातां गिरिं प्रति ॥ २१ ॥
 बाह्यादीचूरियं पलि श्रेणिकस्य महीपतेः । बाह्यमाननुरङ्गाणां फेणुबुद्बुददन्तुरा ॥ २२ ॥
 राज्ञो मत्तद्विपादौनरूपतां सूचयन्त्यमी । तद्वन्धत्वचितस्कन्धा नगरप्रान्तपादपाः ॥ २३ ॥
 अमूनि गोकुलान्यार्ये रम्याण्युषज्जाङ्घ्रतैः । उत्कर्षतर्णकुकुलान्युद्दामरथनिस्वनात् ॥ २४ ॥
 एते च मार्गे तरुणसहकाराः कृशोदरि । सारस्वतौषधीजृतपल्लवाः पिकयोषिताम् ॥ २५ ॥
 मृगा वायुमिवारूढा रथनिर्घोषजीरवः । प्रायः प्रयान्त्यमी व्योम्नि जिह्वासन्तो महीमिव ॥ २६ ॥
 मृगाक्षीक्षुवाणेष्वेतेऽरघट्टा वारिवर्षिणः । मूर्त्यन्तरजुषः पृथ्व्यां पुष्करावर्तका इव ॥ २७ ॥
 दृष्टव्यदर्शनैरेवं पत्नीं पथि विनोदयन् । जगाम वैचारगिरिमृषजः सपरिहृदः ॥ २८ ॥ सप्तभिः कुलकं ॥

१ अर्चन्तोऽध्याः । २ अनर्वाण श्रेष्ठम् । ३ आलान गजबन्धनस्थान ।

दिवम्” इत्यादीननकेशश्चित्ताकर्षकशब्दमयान् हृदयोच्चारान्, कां कां श्रीमदाहृतशासनप्रज्ञावनो नाची-
करच्चतुरम्बुराशिकलापां काश्यपीमनुशासतं परमार्हतं कुमारपालधरापालम् ? ।

अयमपि स्थविरावलिचरित्राख्यो यथार्थमभिधानमादधानो ग्रन्थस्तेनैव जगद्विश्रुताजिधेन जगवता,
जलनिधिमिव जलानामाश्रयं शब्दार्थवैचित्र्यस्य, आकरञ्चमिमित्र धातूनामास्पदं प्रसादादिगुणानां,
निधानस्थानमिव सदर्शानां पात्रमलङ्काराणां, गगनमिव परिमाणस्यावधिं रसानां, ज्ञाण्डागारमिव सार-
वस्तुनो निलयमार्हतस्येतिवृत्तस्य, दशपर्व्यात्मकं त्रिपष्टिशलाकापुरुषचरित्राह्वयं महाग्रन्थं विरचय्य,
शिखरारोप इव महीयसि प्रासादे तस्मिन् परिशिष्टपर्वरूपो निरिरमायि ।

अधिकृतं चात्र, प्रत्यक्षमुपलब्धय दृष्टिकामिव दृष्टिकतामाश्रयन्तीं प्रचलविज्ञतिं, निपुणं विज्ञान्य
ध्वजाच्चलमिव चञ्चलतामाकलयन्तीं युवत्वसंपत्तिं, सम्यगवधार्यं प्रेक्षणदृष्टिमिव द्रष्टृचक्षुरतामास्वजन्तं
स्वजनजनसंसर्गम्, अवितथं विचारगोचरतामानीय च बुद्बुदपटलमिव ऊटिति पतयालुतामश्रुवानं
जीवितव्यं, सर्वथाऽपारसंसारवारपारनिःसारतामधिजग्मुषां; तिरस्कृतवैश्रमण्यैश्च निजं महाविभवप्राप्तव-
मपि तृणखण्डमिव परित्यज्य, परमार्थप्रतिबन्धैकवञ्चकदं च विषयलाम्पट्यं सुदूरमुत्सार्य शान्धतिकाम-
न्दानन्दसंदोहैकनिदानं चारित्रश्रियमधितृष्णां; निरुपमशमशस्त्रेण पावकपटेकमिव धाराधरधरया क्रोध-
योधं विध्वंस्य, महामार्दवमन्त्रेण कालकूटकष्टमिव पीयूषयूषेण मानव्यालं वशीकृत्य, अस्खलितजववलन
मदोन्मत्तकुम्भिनमिव केसरिकिशोरकेण दम्भारम्भं संहृत्य, संतोषोपमहिम्ना वारांनिधिमिव वरुवान-
लेन लोचप्रसरं संशोष्य, सम्यग्ज्ञानोद्द्योतेन तिमिरनिकरमिव सहस्रकिरणेन मोहावेशं प्रतिवञ्च्य, विर-

यथावद्वादशावर्तवन्दनेन त्रयोऽपि ते । सुधर्मस्वामिनं जक्त्या वन्दित्वा न्यवदन्पुरः ॥ ४४ ॥
 सुधर्मस्वामिनो धर्मोपदेशपरमामृतम् । ते बद्धाञ्जलयः कर्णञ्जलिचिन्तृशमापपुः ॥ ४५ ॥
 सिद्धपुत्रश्च समये पप्रह्य गणचूवरम् । सा जम्बूः कीदृशी जम्बूद्वीपः ख्यातो यदाख्यया ॥ ४६ ॥
 तामाख्यजणचूजम्बूं जात्यरत्नमयाकृतिम् । तन्मानं तत्प्रज्ञावं च तत्स्वरूपमथापरम् ॥ ४७ ॥
 तदा च लब्धावसरा धारिणी गणचूवरम् । पप्रह्य किमहं पुत्रं जनयिष्यामि वा न वा ॥ ४८ ॥
 सिद्धपुत्रोऽवदन्न त्वं सावद्यं प्रष्टुमर्हसि । जानन्तोऽपि हि सावद्यं न ह्याख्यान्ति महर्षयः ॥ ४९ ॥
 जिनपादोपदेशेन निमित्तज्ञानपरिफुल्लः । तवाहमेव कट्याणि कथयिष्याम्यदः शृणु ॥ ५० ॥
 धीरस्वज्ञावो मनसा कायेन च पराक्रमी । निषेदिवाञ्छिशक्षोत्सङ्गे सुधर्मा गणचूत्त्वया ॥ ५१ ॥
 सुतजन्म यदग्रह्णि तत्स्वमे सिंहमङ्कलगम् । जज्ञे द्रव्यस्यथो कुक्षौ सुतसिंहं धरिष्यसि ॥ ५२ ॥ युग्मम् ॥
 आख्यातजम्बूतरुवज्जुणरत्नमयश्च ते । जम्बूनामा सुतो ज्ञावी देवताकृतसन्निधिः ॥ ५३ ॥
 धारिण्यग्निदधे जम्बूदेवतोद्देशपूर्वकम् । करिष्येऽष्टोत्तरं तर्ह्याचामाम्दानां शतं कृतिन् ॥ ५४ ॥
 सुधर्मस्वामिनः पादान्वन्दित्वा ते त्रयोऽपि हि । उत्तीर्य वैज्जारगिरिः पुनः प्रविविशुः पुरम् ॥ ५५ ॥
 ततश्चर्षधारिण्यौ पालयन्तौ गृहस्थताम् । सिद्धपुत्रवचःप्रत्याशया कालं व्यतीयतुः ॥ ५६ ॥
 अन्यदा धारिणी स्वमे श्वेतसिंहं न्यज्जालयत् । प्रत्युश्चाकथयत्प्राज्यप्रमोदजलदीर्घिका ॥ ५७ ॥
 क्षपणोऽग्निदधे सुष्ठु सिद्धपुत्रवचोऽखिलम् । तत्सत्यमेव मन्यस्व स्वमेन प्रत्ययो ननु ॥ ५८ ॥

कत्रावप्रत्रावेण क्षितिरुहव्यूहमिव हव्यहविषा कन्दर्पदर्पमुत्क्षिप्य च साम्यसाम्राज्यमात्रेजुषां श्रीमन्महावीरप्रभुपट्टपद्मामलंचक्रुषां श्रीजम्बूस्वामिनः प्रारज्य श्रीवज्रस्वामिपर्यन्तानां महामुनीनां यथाजातमितिवृत्तम् ।

कविकुलतिलकायमानेन चानेन जगवता परिपुण्य सुश्लिष्टमुखादिसिन्धुमाधुर्यम्, परिपूर्य मनोमुदाधाननिवन्धनमविषमबन्धवान्धुर्यम्, निरस्य रसत्रावनैरन्तर्येण प्रबन्धवैरस्यम्, निर्वर्ण्य च नगनगराऽर्णवादिवर्णनीयनिकुरम्बम्, सुसूत्रसंविधानकत्वेन सदलङ्कारवाक्यविन्यासेन, सर्वथा रसस्वरूपानुरूपसंदर्भेण चाङ्कितोऽयं ग्रन्थः कृत्स्नैरपि महाकाव्यलक्षणेर्विचूषित इत्यत्र कथंकथिकता कथमपि न शक्नोति प्रवेशलोकावकाशमासादयितुम् ।

यत्तु 'स्वयं निरवद्यचातुर्वैद्यप्रणेतुरस्य ग्रन्थकर्तुर्वचनरचनायां साधारणजनेनापि कर्तुमनर्हानि स्वल्पानानि कथमवकाशमासादयेरन् ?' 'स्वतन्त्रव्याकरणादिकर्तृत्वस्योच्चयत्र समानत्वेन हेमचन्द्रस्याप्यन्यवैयाकरणादेरिव वा मतञ्चिन्नत्वं कथं न जवेत् ?' 'कथं वा मतत्रेदेऽपि च तस्य प्रमाणतयाऽवश्योपादेयत्वेन सदूषणत्वमुच्यमानं शोचामावित्रीत ?' इत्यादीनेकशः सूक्ष्ममनीषागम्यान् वलीयसोऽपि बाधकर्तृकानपर्यालोच्य परिडितयाकोविना (H Jacob) स्वसंशोधितस्य कलिकाताया एसियाटिक्समित्या च प्रसेधितस्यैतस्यैव परिशिष्टपर्वणः प्रस्तावनायां ग्रन्थकर्तुर्दूषणजालमुपन्यस्तम्, तस्य सर्वस्याप्येकैकशः प्रतिविधानं गद्यग्रन्थत्र पूर्वमेव व्यदधाम्, तथापि तस्यैतद्ग्रन्थविषयकत्वेन 'एतत्साहाय्यापेक्षा वीक्षन्तां विचक्षणाः सुखं तानि विवादमार्गमध्यासीनानि स्थलानि, अद्भुतं परीक्षन्तां च मेद्धान्वन्तस्तत्सत्यासत्य-

उच्चैस्तरो गिरिरिव प्रह्वरन्मदनिर्जरः । उदस्तहस्तोऽन्नाणीव प्रञ्चशयितुमम्बरात् ॥ १ए४ ॥
 न्यैश्चयन्धमामं हि पातैरन्तःशुषिरिणीमिव । आधमातताम्रताम्रास्यो गर्जन्नूर्जितमब्दवत् ॥ १ए५ ॥
 साक्षाद्यम इव क्रोधादुज्जुरो वनसिन्धुरः । वराकं कान्दिशीकं तं पुरुषं प्रत्यधावत ॥ १ए६ ॥ त्रिभिर्विशेषकं
 मारयिष्याम्यहं याहि याहीति प्रेरयन्निव । जघान तं मुहुः पृष्ठे वारणः करशीकरैः ॥ १ए७ ॥
 स पुमान् कन्दुक इव निपतन्नृत्पतन्नित्रया । प्राप्तप्रायो धिपेनाप तृणहन्नमश्रावटम् ॥ १ए८ ॥
 गजोऽवश्यं जीवितहृत् कूपे जीवामि जालुचित् । इति सोऽदात्तत्र ऊर्म्पां जीविताशा हि दुस्त्यजा ॥ १ए९ ॥
 वटोऽवटतटे चात्रूत्तत्पादश्चैक आयतः । लम्बमानोऽन्नवत्कूपमध्ये जुजगन्नोगवत् ॥ २०० ॥
 स पुमान्निपतन्कूपे प्राप तत्पादमन्तरा । आलम्ब्य लम्बमानोऽस्थाञ्जुवद्धघटीनिजः ॥ २०१ ॥
 करं ग्रक्षिप्य कूपान्तः करी पस्पर्श तड्डिरः । नाशक्तु तमादातुं मन्दन्नाग्य इवौषधीम् ॥ २०२ ॥
 दत्तदृष्टिरधोजागे जागधेयविवर्जितः । कूपस्थान्तरजगरं गरीयसं ददर्श सः ॥ २०३ ॥
 पतत्कवचबुद्ध्या तं निरीक्ष्याजगरोऽपि सः । कूपान्तरपरं कूपमिव वक्रं व्यकासयत् ॥ २०४ ॥
 चतुर्ध्वपि हि पक्षेषु चतुरोऽहीन्ददर्श सः । कालिन्दीसौदैरस्येव बाणान्प्राणापहारिणः ॥ २०५ ॥
 उत्फणाः फणिनस्ते तु तं दष्टुं दुष्टचेतसः । फूत्कारपवनानास्यैरमुचन्धमनीनिजैः ॥ २०६ ॥
 वटप्ररोहं तं नेतुं मूपकौ द्वौ सितासितौ । चटच्छेति चक्राते दन्तक्रकचगोचरम् ॥ २०७ ॥
 अनामुवनपुमांसं तं सोऽपि मत्तो मतङ्गजः । जघान वटशाखां तां वटमुत्पाटयन्निव ॥ २०८ ॥

स्वरूपम्' इति हेतुना महोपयोगितामवधार्य दूषणोद्धेखसहितं तमेव संपूर्णमपि निबन्धमत्रोद्धेखितुमुचि-
तमुत्पश्यामि ।

तत्र चायमाक्षेपविज्ञागः—

“To the fact that Hemachandra has used Pāṇini originals, must be ascribed his occasional use of Pāṇinisms, e.g., अवह, XII, 320 used in the sense of अवह, and I, 67, XIII, 104 अवह, for अवह, just as in Pāṇini अयह and उत्तरह are interchangeable. The word पदानुसारिन् in XII, 137 is probably a wrong translation of Pāṇini व्यानुसारी which means पदानुसारिन्, compare जाहसर= जातिस्वर. The name वीरमती in II, 82 is a Pāṇinism for वीरवती. Unusual, if not against grammar, are the forms मातरपितरभ्या in III, 130, the adjectives चिकीर्षु in VII, 9 and प्रतिचिकीर्षु in VIII 453 instead of चिकीर्षु and प्रतिचिकीर्षु, the use of the simplex व्यतिह instead of the causative. Another proof of Hemachandra's careless and hasty composition is his rather too frequent use of meaningless words to fill up an otherwise too short verse. His verses frequently bear the marks of rapid versification like those of the Latin poet who

In Hora Saepe Ducentos,

Ut Magnum, versus Dictabat Stans Pede In Uno.

Some verses contain metrical faults in श्रेष्ठिक्रमदत्तस्य, I, 264, कि बहुनार्पणसु II, 329, तौ मरुता प्रीणयितु VI, 49, सम्यगुपलक्षयेहं, XI, 38, कान्दविकानयादिसत्, XI, 110, मालवैकेशिकीमुल्लय, XIII, 59 the

जम्बूरूचे च को बन्धुर्निबन्धोऽबन्धुरप्यहो । कुबेरदत्तवद्यस्मात् कर्मणा खलु बध्यते ॥ ११३ ॥

तथा हि मथुरापुर्यामेकाञ्जलिभोक्तृणां नाम्ना कुबेरसेनेति सेनातुल्या मनोज्ञः ॥ ११४ ॥

सा च प्रथमगर्जेण नितान्तं खेदिता सती । वैद्यस्य दर्शिता मात्रा क्लेशो हि शरणं त्रिपक्व ॥ ११५ ॥

स्नायुस्पन्दादिना वैद्यसां विज्ञाय निरामयाम् । उवाच नास्या रोगोऽस्ति किं त्वेतत् क्लेशकारणम् ११६

अस्या हि युग्ममुत्पन्नमुदरेऽस्ति सुदुर्वहम् । खेदस्तद्धेतुको ज्ञात्री स पुनः प्रसवावधिः ॥ ११७ ॥

माताप्युवाच तां वत्से गर्भे ते पातयाम्यहम् । प्राणपायप्रतिश्रुवा रक्षितेनापि तेन किम् ॥ ११८ ॥

वेद्योचे स्वस्ति गर्जाय सहिष्ये क्लेशमन्यहम् । सूकरी ह्यसकृद्ब्रह्मपत्यसूः सापि जीवति ॥ ११९ ॥

गर्भक्लेशं सहित्वा च समये गणिकाऽपि सा । दारकं दारिकां चापि त्रातृचारणे अजीजनत् ॥ १२० ॥

माता प्रोवाच गणिकामपत्ये वैरिणी तव । यकान्यामुदरस्थान्यां मृत्युघारेऽसि धारिता ॥ १२१ ॥

युग्मं स्तनन्धयमिदं ज्ञावि यौवनहृत्तव । वेद्याश्च यौवनाजीवा जीववज्रक्ष यौवनम् ॥ १२२ ॥

उदरात्पतितं युग्ममिदं घत्से पुरीषवत् । चहिस्त्याजय मा मोहं कार्पोरेप क्रमो हि नः ॥ १२३ ॥

वेद्योचे यद्यपि ह्येवं तथाप्यमन्नं विषमन्यताम् । दशाहं शवदेतौ च दारकौ पोषयाम्यहम् ॥ १२४ ॥

कथञ्चिदप्यनुज्ञाता सा मात्रा पणसुन्दरी । स्तन्यदानेन तौ बालावहर्निशमपोषयत् ॥ १२५ ॥

एवं च बालकौ तस्याः पालयन्त्या दिवानिशम् । कालरात्रिप्रतीकाशमेकादशमञ्चुद्दिनम् ॥ १२६ ॥

कुबेरदत्तकुबेरदत्तानामाङ्किते चने । मुञ्चिके कारयित्वा च तदङ्गुल्योन्यर्धत्त सा ॥ १२७ ॥

एप्रसञ्जनस्य निवारयितुमशक्यतया “प्रायशश्चादयो बुधैः” इत्येव वक्तव्यस्योचितत्वात् । इति सूक्ष्मेक्षि-
कयाऽपि कुतस्तत्र दूषणावकाशः ? । पादान्ते प्रयुक्तस्य तु चादेर्दूषणत्वं पूर्वोक्ततन्त्रियमादौ नैवोपलभ्यत
इत्यस्वीकारादेव तिरस्कृतम् । तदुररीकरणेऽपि वा

“स्वयं तदङ्गेषु गतेषु चारुतां परस्परेणैव विभ्रूषितेषु च”

“हेरिराकुमारमखिलात्रिधानवित् स्वजनस्य वार्तमयमन्वयुक्ल च”

“त्वमेव हव्यं होता च त्रोज्यं त्रोक्ता च शाश्वतः”

“भंसः शिखराणां च सदृशी ते समुन्नतिः”

इत्यादौ प्रायः सर्वत्राऽपि महाकविसूक्तेषु तद्दूषणप्रसक्तैः केनाऽप्यपहस्तयितुमशक्यत्वात्, इत्युक्तं य-
तोऽपि पाशारज्जुः प्रस्तावकस्य ।

यत्पुनः “ललिताङ्गवत् तथा चाऽऽस्ति” इत्यत्रैकस्मिन्नेव पादे नवाक्षरत्वेन तद्वन्दसो दुष्टत्वमन्निहि-
तम्, तदप्यनर्हम्, एवंजातीयस्याऽपि छन्दसः सन्नावेनैतस्य नियमत्रङ्गासङ्गतत्वात् । स्पष्टं चैतद् गण-
रत्नमहोदधौ । तथा च तत्रोद्धेखः—“अयमप्यस्ति वृत्तप्रज्ञेदो यत्रैकः पादो नवाक्षरोऽन्येऽष्टाक्षराः”
इति । अन्यैरप्येतानि बहुशो व्यवहृतानि यथा—

“परिषद्वलाद् महाबह्वैराट नैकटिकाश्रमान्”

“ प्रधाने कर्मण्यन्निधेये लादीनाहुर्विकर्मणाम् । अप्रधाने दुहादीनां एवन्ते कर्तुश्च कर्मणः” ॥ १ ॥

कुर्वन्नाङ्गारिकोऽङ्गारान्सोऽग्नितापेन चूयसा । तथा तपनतापेन तप्तोऽश्रान्ततृषोऽज्रवत् ॥ ४३३ ॥
 वराको वष्मसेकेन पानेन च मुहुर्मुहुः । स वन्यो वारण इव वारि सर्वं न्यतिष्ठिपत् ॥ ४३४ ॥
 जलेन निखिलेनापि तस्य ह्यङ्गारकारिणः । तृषाग्निस्तैलवन्नैव प्रशशाम मनागपि ॥ ४३५ ॥
 निषाने जलपानाय चवालाङ्गारकारकः । यावत्तावत्तृषान्धोऽर्धमार्गेऽपि निपपात सः ॥ ४३६ ॥
 स पित्सन्दैवयोगाच्च कस्याप्यध्वतरोरधः । पपातामृतवाप्याञ्चच्छायायां शैत्यमातरि ॥ ४३७ ॥
 तरोस्तले शीतलया ढायया प्यायितः स तु । उपलेजे मनाग्निजां सुखवारितरङ्गिणीम् ॥ ४३८ ॥
 वापीकूपतन्नागादीन्वस्मे सर्वाञ्जलाशयान् । मन्त्रप्रयुक्ताग्नेयेषु रिव शोषयति स्म सः ॥ ४३९ ॥
 तथाप्यविच्छिन्नतृषो दैन्यत्राकस उदन्यया । ब्रमन्नेकं जरत्कूपं पङ्क्तिदाम्ब्रसमैक्षत ॥ ४४० ॥
 तज्जालं चुलुकैर्लातुमशक्तो जिह्वया लिहन् । दाहज्वरीव नातृष्यत्तथापि स कथंचन ॥ ४४१ ॥
 तज्जीवोऽङ्गारकुलुह्यो वाप्यादिजलसन्निभाः । त्रिदशव्यन्तरादीनां जोगाः प्रियतमे खलु ॥ ४४२ ॥
 स्वर्गादिसौख्यैरपि यो जीवस्तृप्तिमियाय न । मानुषैर्जोगैः स कथं तृष्येत्तन्माग्रहं कृथाः ॥ ४४३ ॥
 उवाच पद्मसेनश्च परिणामः शरीरिणाम् । कर्माधीनस्ततो जुङ्ग्वव जोगान्युत्स्यान्यया कृतम् ॥ ४४४ ॥
 बहवः सन्ति दृष्टान्ताः प्रवर्तकनिवर्तकाः । नूपुरपरिफुतायाश्च गोमायोश्च कथा यथा ॥ ४४५ ॥
 तथा हि नगरे राजगृहेऽञ्जुस्वर्णकारकः । देवदत्तोऽजिधानेन देवदिन्नश्च तत्सुतः ॥ ४४६ ॥
 गृहिणी दुर्गिन्ना नाम देवदिन्नस्य चाज्रवत् । एका त्रैकासु धौरेयी सौत्राग्यस्य महानिधिः ॥ ४४७ ॥

१ पातुमिच्छन् । २ सन्तुष्टः । ३ अग्न्यन्न । ४ तृषया । ५ दक्षासु ।

न चैतन्नन्दोविशेषस्य बहुप्रसिद्धत्वाच्चावेन व्यवहृतिर्दोषाय इति वक्तुं योग्यम्, महाकाव्यत्वेन विशिष्टशब्दप्रयोगस्येव विशिष्टन्नन्दोग्रहणस्याऽपि दोषास्पदत्वाच्चावात्, प्रत्युत शोभावहत्वेन गुणरूपत्वात् । यदपि “मा साहसमिति मुहुः” इत्यत्र नविपुलायां चतुर्थाद्विरस्य लघुत्वेन स्खलितविभक्तिसमिति व्याहृतम्, तदप्यविचारितरमणीयम्, विपुलायां चतुर्थाद्विरेण गुरुणैव ऋवितव्यमिति निश्चयस्य कुत्रचन नन्दःशास्त्रेऽनुपलम्भात् । आम्नायस्य तु तादृशस्य नन्दोविद्भिरपि प्रायिकत्वेनैव कक्षीकारात् । तथा च पिङ्गलस्यैव टीकाकारः—“सर्वासां विपुलानां चतुर्थो वर्णः प्रायेण गुरुर्जवतीत्याम्नायः” इति । अत एव

“शूरः शौरिश्चिशिरैराशाशौराशु राशिशः” (माघ० १९-१०८)

इत्यादयो महाकविव्यवहाराः सङ्गृह्यन्ते । अन्यथाऽत्रापि सत्यपि चित्रगुणे नन्दसस्तु दुष्टत्वप्रसङ्गः कथं सङ्गतिं नेयात् ? । स्पष्टरूपेणैव निष्टङ्कितं चैतत् पिङ्गलस्यैव “त्रौ न्तौ” (५।११) इति विपुलाप्रतिपादके सूत्रे तविपुलाप्रसङ्गे तद्दीकाकारेण—

“वन्दे देवं सोमेश्वरं जटामुकुटमंभितम् । खट्वाङ्गधरं चन्द्रमःशिलामणिविभूषितम्” ।

इत्येतच्चतुर्थाद्विरलघुरूपं निदर्शनमुपन्यस्यता हलायुधेन । इत्यलमतिपह्नवितेन ।”

तदेवं ऋगवत्प्रयुक्तस्य सर्वस्यापि प्रयोगजातस्य नन्दोजालस्य चानर्दपैः स्वपराञ्जितप्रमाणैः संसिद्धिपक्षत्यारूढत्वेन सर्वथा निर्दोषतामश्रुवानस्य ग्रन्थस्याऽस्य समूलचूलमालोकनेन पवित्रीकुर्वतां स्वविद्योचनानि निपुणाः, निपीयन्तां ऋगवत्प्रचः सुधारसं सहृदयाः, उद्युञ्जनां वर्णितमहामुनिचरितान्यनुकर्तुं साधुजनाः नयन्तां चैवं साफट्यमस्याः सततं यतमानायाः प्रकटयिष्याः सन्नायाः परिश्रमं विवेकिनः ।

दुर्गिता चर्त्सनपूर्वं गद्वे धृत्वा रुषेव ताम् । अशोकवनिकाप्रत्यगृह्येण निरसारयत् ॥ ४९९ ॥
 मुष्मापि ह्रीवशाकृष्टनीरङ्गी गोपितानना । हुतं गत्वा तस्य पुंसः कथयामास खेदञ्चाक् ॥ ४९६ ॥
 चर्त्सितास्मि तथा प्राग्वदूग्रीवायां विधृता ततः । पश्चाद्द्वाराशोकवनान्तरात्रिस्सारितास्मि च ॥ ४९७ ॥
 दध्यौ च धीमान्स पुमानशोकवनिकान्तरे । आगच्छेरिति सङ्केतो नूनं दत्तस्तथा मम ॥ ४९८ ॥
 ऊचे च तां जगवति न्यङ्कारोऽयं तथा कृतः । सोढव्यो मे सा हि दृष्टा वाच्या नातः परं त्वया ॥ ४९९ ॥
 ततश्च स युवा कृष्णपञ्चम्यां रजनीमुखे । जगाम पश्चिमद्वारेणाशोकवनिकान्तरे ॥ ५०० ॥
 सोऽञ्जाद्वीक्ष्मं पश्यन्तीं तां दूरादपि सापि तम् । तयोरस्खलितस्तारामेदकोऽञ्जुद्विवाहवत् ॥ ५०१ ॥
 प्रसारयन्तौ नयने इव बाहू परस्परम् । रोमाञ्चोऽफुल्लसर्वाङ्गाबुजौ तावच्यथावताम् ॥ ५०२ ॥
 तावग्रेऽप्येकमनसौ तदा त्वेकीचवत्तनू । सस्वजाते दृढतरं समुज्जसरिताविव ॥ ५०३ ॥
 वार्त्ताञ्जिः प्रेमगर्जाञ्जी रतैर्नवनैवरपि । सम्भोगहृदमग्नौ तौ द्वियामीमतिनिन्यतुः ॥ ५०४ ॥
 ततो रतायासवतोर्युजगण्मोपधानयोः । सञ्चक्राम तयोर्निजा नेत्राञ्भोजविज्ञावरी ॥ ५०५ ॥
 इतश्च देवदत्तोऽपि कायचिन्तार्थमुत्थितः । जगामाशोकवनिकां तौ शयानौ ददर्श च ॥ ५०६ ॥
 अचिन्तयच्च धिगियं स्तुष्या पापीयसी मम । परपुंसा सह रतश्रान्ता स्वपिति निर्जरम् ॥ ५०७ ॥
 जार एवायमिति च निश्चेतुं स्थविरः स तु । गृहे गत्वा सुतं सुप्तं दृष्ट्वा गत्वेल्यचिन्तयत् ॥ ५०८ ॥
 आकर्षाम्यहमेतस्याः शनैकैः पादनूपुरम् । यथा प्रत्येति मे सूनुः कश्चितामसतीमिमाम् ॥ ५०९ ॥
 इति दस्युरिवाकृष्य सद्यस्तत्पादनूपुरम् । देवदत्तोऽविशेषेभ्यः पुनस्तैर्नैव वर्त्मना ॥ ५१० ॥

चैतत् प्रस्तावकस्यापि, नियामकाच्चावेन संपूर्णेऽपि शास्त्रे छुटत्वस्य प्रसक्तेः । न चैतेन यत्रैव वृत्ते ऋग-
 णक्षयं गुरुष्वयं च क्रमेणोपलभ्यते, तत्रैव तद्दूषणञ्चावः, न त्वन्यत्र, इत्यपि वचनं चारुतामश्नुति ।
 “वितानमन्यत्” (पि० सू० १।७ इत्यत्र अन्यदिति व्यापकनिर्देशेन समानीप्रमाणौ व्यतिरिच्य सर्व-
 स्याऽप्यष्टादशरत्नस्यो ग्रहणात्, इतरथा “वितानं चो गौ” इत्येव सूत्रं कुर्यात् । न चेदमास्माकमेवाऽऽ-
 स्मात्, तद्दीकाकारेणाऽप्येवमेव प्रतिपादनात्, तथाहि—“किं च ‘वितानमन्यत्’ इति श्रुतं सूत्रकारो
 वितानस्यानेकप्रकारतां दर्शयति, अन्यथा ‘वितानं चो गौ’ इत्येव विदध्यात्” इति । नन्वेवमप्येकस्मिन्नेव
 सर्गे कचन वक्रवृत्तम्, कुत्रचिद् विपुलाह्वन्दः क्वचिच्च वितानमिति भिन्नभिन्नवृत्ताङ्गीकारेऽस्य महाका-
 व्यत्वद्वतिः “पद्यं प्रायः” इति महाकाव्यलक्षणे सर्गान्त्यवृत्तसादृश्यप्रतिषेधेन तदतिरिक्तानां सर्गान्तःपा-
 तिनां वृत्तानां समानतायाः सामर्थ्याद्वाच्चात्, विशेषनिषेधस्य शेषान्यनुज्ञानान्तरीयकत्वात्, इति चेद् ।
 मैवम्, वक्रविपुलयोरिव वितानस्याऽप्यनुष्टुबन्तर्भावेन तेषां सर्वेषामप्यनुष्टुपतया समानत्वेन महाकाव्यलक्ष-
 णसंसिद्धेः; अन्येष्वपि सर्वेषु महाकाव्येष्वनुष्टुप्सर्गे व्यवहृतवक्राद्यनेकजेदे एवमेव लक्षणसमन्वयात् ।
 अनुष्टुप्त्वं च वितानस्य “पादस्यानुष्टुब् वक्रम्” (पि० सू० १।९) इत्यतः सूत्रात् सिंहावलोकितन्या-
 येनाऽनुष्टुबधिकारात्, इतरथा “गिति समानी” (पि० सू० १।६) इत्यस्मिन्सतोऽपि पूर्वसूत्रेऽष्टादशर-
 तमाच्चावेन व्यवस्थाहानिप्रसङ्गात्, तद्दीकायामप्यस्याशयस्योपलभ्यमानत्वाच्च ।

१ श्रीहेमचन्द्रप्रणीतकाव्यानुशासनेऽष्टमाध्याये पृ० ३३० । २ तथाहि—“पादस्यानुष्टुब् वक्रम्” (पि० सू० १।९)
 इत्यतः सूत्रात् सिंहावलोकितन्यायेनाऽनुष्टुब्ग्रहणमनुवर्तते । तेनाऽष्टादशरः पादो यावद्भिः” इत्यादि ।

कार्यार्कार्ये विचार्ये हि हे स्वामिन्स्वामिना स्वयम् । स्वयं विचार्य तद्भद्र हस्तिरत्नं प्रसीद नः ॥ १८८ ॥
 नृपोऽप्यवोचदस्त्वेवं श्रूयं सर्वेऽपि मज्जिरा । इमं हस्तिपकं हस्तिरक्षणाय प्राणन्तु ज्ञोः ॥ १८९ ॥
 लोकाः प्रोचुः किमियतीं जूमिकां प्रापितं विपम् । आधोरणधुरीण त्वं निवर्तयितुमीक्षिषे ॥ १९० ॥
 स उवाच विपममुं क्षेमेणोच्चारयाम्यहम् । ददात्यदो यच्चञ्चयमावयोर्मेदिनीपतिः ॥ १९१ ॥
 राजापि लोकैर्विज्ञप्तः प्रददावचयं तयोः । शनैश्च हस्तिनं हस्तिपकस्तमुदतारयत् ॥ १९२ ॥
 उत्तीर्णौ वारणस्कन्धाज्ञाहीहस्तिपकौ तु तौ । पलायिषातां राज्ञोक्तौ मद्देशस्त्यज्यतामिति ॥ १९३ ॥
 नश्यन्तौ प्रापतुस्तौ तु ग्राममेकं दिनात्यये । एकस्मिंश्च देवकुले शून्ये सुषुपतुयुतौ ॥ १९४ ॥
 अर्धरात्रसमये च ग्रामादेको मलिग्लुचः । नष्टा तदारक्षकैश्चस्तत्र देवकुलेऽविशत् ॥ १९५ ॥
 तत्तु देवकुलं ग्रामारक्षकैः पर्यवेष्टयत । प्रातश्चौरं ग्रहीष्याम इति निर्णयवादिभिः ॥ १९६ ॥
 कराभ्यां शोधयन्देवकुलं चौरोऽपि सोऽन्धवत् । शनैस्तत्र ययौ यत्र शयानौ तौ बभूवतुः ॥ १९७ ॥
 निषादी न जजागार स्पृश्यमानोऽपि दस्युना । श्रान्तसुप्तस्य निजा हि सज्यते वज्रलेपवत् ॥ १९८ ॥
 अपीपत्तत्करस्पृष्टा राजपत्नी त्वजागरीत् । स्पर्शादप्यनुरक्ताभूत्तत्र कोऽसीत्युवाच च ॥ १९९ ॥
 शनैरुक्तस्तथा सोऽपि शनैरूचेऽस्मि तस्करः । धावत्स्वारक्षकेष्वत्र प्राणत्राणाय चाविशम् ॥ २०० ॥
 सानुरागा च सा चौरमब्रवीदसतीञ्चुवा । रक्षामि त्वां न सन्देहो यदि मां सुजगेहसि ॥ २०१ ॥
 चौरोऽपि स्माह कनकं मया प्राप्तं सुगन्धि च । मम पत्नी जवसि यज्जीवितव्यं च रक्षसि ॥ २०२ ॥
 परं पृष्ठामि को नाम प्रकारो वरवाणिनि । येन मां रक्षसि ब्रूहि मामाश्वासय धीमति ॥ २०३ ॥

यच्च ततोऽनन्तरं काव्यपटूके चादेः पादादित्वं क्वचन पादान्त्यत्वं च दूषणमभ्यधित प्रस्तावकः, तदप्ययुक्तम्, पादादौ चाद्यप्रयोगनियमस्य प्रायिकत्वात् । प्रायिकत्वं च तस्य “पादादौ न च वक्तव्याश्चादयः प्रायशो बुधैः” इत्यादितन्त्रियमप्रतिपादक एव सूत्रे प्रायशःशब्दस्य साक्षाद्वक्ष्यमाणत्वात् । तथापि तन्त्रियमस्य सार्वत्रिकत्वाङ्गीकारे

“२ रक्षसाः ! कथयत क्व स रावणो यो रत्नं रवीन्दुकुलयोरपहृत्य नष्टः”

“३ आः सर्वतः कैरवमापिबन्ति ज्योत्स्नां कपायमधुरा मधुना चकोराः”

“ ४ “ मुखोऽपितैकाङ्गुलिसंज्ञयैव मा चापलायेति गणान् व्यनैषीत्”

“क्रियँसु युक्तैर्वृपचारचक्षुषो न वञ्चनीयाः प्रजवोऽनुजीविनिः”

“नै ह्योणीचङ्गत्रीरुः कलयति च शिरःकम्पनं तन्न विद्वः”

“ ५ “ चरणगतसखीवचोऽनुरोधात् किल कथमप्यनुकूलतां चकार”

इत्यादावपि दूषणप्रसङ्गात्, तत्प्रसङ्गसङ्गमस्य च प्रस्तावकस्याऽप्यनिष्टत्वात् । किञ्च, “चादयः प्रायशो बुधैः” इति पादादावेव चादिनिर्देशं कुर्वन्नालङ्कारिकशिरोमणिः स्वयं ज्ञापयति-चतुर्थपादादौ स्वरादिपदसंहिताश्चादयो नैव दोषायेति सहृदयहृदयसंवेद्यमर्थम्, इतरथाऽत्रापि पादादावेव चादिनिर्देशेन दूष-

१ वाग्भटालङ्कारे १-१७ । २ वाग्भटालङ्कारे तस्यैव श्लोकस्य सिंहदेवगणिरचितायां टीकायां प्रायशःशब्दस्यैव चारितार्थ्ये निदर्शनम् । ३ कु० सं० ३-४१ । ४ कि० १-४ । ५ नैष० १२-३९ । ६ शिशु० ७-११ ।

जम्बूनामाभ्यन्निदधे नाहमुत्पथगाम्यहो । जात्याश्च इव देवानांप्रिये तस्य कथां शृणु ॥ ४४ ॥
जितशत्रुः प्रतापेन वसन्तपुरपत्तने । जितशत्रुरञ्जुजा राजमानोऽद्भुतश्रिया ॥ ४५ ॥
तस्य चोर्वीपतेः श्रेष्ठी श्रेष्ठो धीधनशालिनाम् । जिनदास इति ख्यातोऽत्रवद्विश्वासजानम् ॥ ४६ ॥
अन्यदा लक्ष्णधरात्रेवन्तस्यात्मजानिव । राज्ञः प्रादर्शयन्नश्वकिशोरानश्वपालकाः ॥ ४७ ॥
तदाश्वलक्ष्णविदामादिदेश विशाम्पतिः । के केऽश्वा लक्ष्णैः कैः कैः सम्पूर्णा इति शंसत ॥ ४८ ॥
एकमश्वकिशोरं ते शास्त्रोक्तैरश्वलक्ष्णैः । लक्षितं क्षितिनाथाय कथयामासुरित्यथ ॥ ४९ ॥
असौ वृत्तखुरः स्तब्धसन्धिर्जङ्घाखुरान्तरे । निर्मासजानुजङ्घास्यः कुञ्चितोन्नतकन्धरः ॥ ५० ॥
पङ्कजामोदिनिःश्वासः स्निग्धरोमा पिकस्वनः । मल्लिकाहो लघुस्तब्धश्रवणो लम्बकैसरः ॥ ५१ ॥
पञ्च ऋजो गूढवंशः पृष्ठुः स्कन्धादिसप्तके । उरस्यादिध्रुवावर्तदशकेनोपशोभितः ॥ ५२ ॥
बुध्नावर्तोदिचिर्दुष्टैरावर्तैः परिवर्जितः । स्निग्धदन्तः किशोरोऽयं पुष्पाति स्वामिनः श्रियम् ॥ ५३ ॥

॥ चतुर्भिः कलापकं ॥

राजापि हि स्वयं विज्ञो विज्ञायाभ्यं तथैव तम् । स्वयमानर्च सर्वोङ्गं धुसृणाविलवारिणा ॥ ५४ ॥
पुष्पपूजां वस्त्रपूजां कृत्वा तस्याथ वाजिनः । नृपतिः कारयामास लवणोच्चारणादिकाम् ॥ ५५ ॥
अचिन्तयच्च को ह्येनं तुरङ्गं रक्षितुं क्षमः । प्रायेणापायबहुलान्येव रत्नानि चूतले ॥ ५६ ॥
यदा ममानुरक्तोऽस्ति सदा विश्रम्भजानम् । श्रावको जिनदासाख्यः प्रख्यातः श्रावकव्रतः ॥ ५७ ॥

१ धुसृण कैसरं. २ विश्वासपात्रम्.

second and third syllables of the *pāda* are short, though this is expressly forbidden by writers on metrics. In I, 288, II, 251, 484, III, 9, VIII, 370, XIII, 73 an enclitical monosyllabic word stands after the caesura against the rule. The third *pāda* in III, 214 ललितद्भवत्तथास्ति consists of nine syllables, such *pādas* of nine syllables are not unfrequent in epical poetry, but classical poets avoid them. There are some nicer rules on the Vipulā form of the *sloka* which though not laid down in native works on metrics are always observed by Mahākavis. Hemachandra's verses set these rules aside nearly as often as they conform to them, e. g., in III, 145 the first *pāda* is correct, but the third is bad "

इदं चात्र प्रतिविधानम्—

“यद्यप्ययं दोषः सर्वथा प्रमाणाऽस्पृशित्वेन विवत्सदस्सु कश्चिदप्यादरं नैवावहति इत्युपेक्षाद्वैत्रमेव ब्रह्माणाम्, तथाऽप्यन्युपगमवादेनापि तस्याऽसत्यता सप्रमाणं प्रदर्श्यमाना संदिग्धानां विदग्धानां संशयापोहकत्वेनाऽवश्यमुपकर्त्री, इति प्रतिपाद्यते—

पूर्वं तावदत्र ग्रन्थे अयुक्तानां केषाञ्चिद्बन्धानां प्राकृतप्रयोगसादृश्यदर्शनेन प्राकृतमूलत्वसंस्थापनमेव विचारासहम्, अतिप्रसङ्गात् । अतिप्रसङ्गश्च संस्कृतप्राकृतजापयोः कार्यकारणत्रावेन बहुषु स्थलेष्वेक-तया तत्सादृश्यवतां शब्दानां कुत्रापि संस्कृतग्रन्थेऽनिवार्यत्वेन सर्वेष्वपि संस्कृतपुस्तकेषु प्राकृतमूलत्वापत्तेः । कः खलु संख्यावान् प्राकृतेऽपि देवादिशब्दानां समानत्वेन संस्कृते तत्प्रयोगं निषेधति ?, तत्प्रयोगोक्तारं च प्राकृतशब्दव्यवहारित्वेन दूषयति ?, दूषयन् वा कथमपहास्यतां न याति ? ।

दिष्ट्याश्वो ऽस्त्येष हा धर्मच्छलेन ह्रलितो ऽस्म्यहम् । इति हर्षविषादाभ्यां सद्यः स परिष्वजे ॥ १०४ ॥
 ररद्भु जिनदासो ऽश्वं सविशेषं तदादि तम् । उत्पथं न जगामेति स हि प्रियतरोऽञ्जवत् ॥ १०५ ॥
 तमश्वमिव मां को ऽपि नोत्पथं नेतुमीश्वरः । तत्पन्थानं न हास्यामि परलोकसुखावहम् ॥ १०६ ॥
 कनकश्रीरथोवाच सहासं प्रेमबन्धुरम् । ग्रामकूटसुत इव मा त्वं स्वामिन् जगो जव ॥ १०७ ॥
 तथा हि ग्राम एकस्मिन् ग्रामकूटसुतो ऽञ्जवत् । एको विपन्नपितृको ऽत्यन्तदुःखितमातृकः ॥ १०८ ॥
 तमूचे रुदती माता त्वं हि कापुरुषाग्रणीः । विना परकथां नान्यत्कर्म ते प्रतिवासरम् ॥ १०९ ॥
 अजीवद्वयवसायेन पिता ते व्यवसायवान् । आरब्धं च व्यवसायं सर्वदा निरवाहयत् ॥ ११० ॥
 त्वं जातु नोपक्रमसे व्यवसायं युवापि हि । आरब्धव्यवसायस्य निर्वाहे तु कथैव का ॥ १११ ॥
 समानवयसस्ते हि जीवन्ति स्वेन कर्मणा । पद्मशण्ड इव आम्यन्निष्कर्मा त्वं न लज्जसे ॥ ११२ ॥
 दारिद्र्येण मदीयेन विघ्नर्ष्यदुरमप्यदः । उदरे च मृते कोशो मृत इत्येव मन्यसे ॥ ११३ ॥
 पुत्रः प्रोवाच हे मातर्नातः परमनर्गलः । न विन्यामि करिष्यामि खट्वर्थोपार्जनोद्यमम् ॥ ११४ ॥
 व्यवसायमुपक्रान्तमर्थोपार्जनहेतवे । निर्वाहयिष्ये हे मातरनिर्विण्णः पिता यथा ॥ ११५ ॥
 तस्यान्यदा ग्रामपर्पटुपविष्टस्य पश्यतः । अनश्वद्गर्भमहूखस्तोदयित्वांह्रिवन्धनम् ॥ ११६ ॥
 खरमुल्लयन्तं तमन्वधावच्च ग्रामहः । धारयितुमसमर्थश्चोर्ध्वबाहुरदो ऽवदत् ॥ ११७ ॥
 चो ज्ञो ग्रामसन्नासीनाः सर्वे ऽपि ग्रामदारकाः । यः कोऽपि शक्तो वो मध्ये स मे धरतु रासञ्जम् ॥ ११८ ॥

१ त्यक्ष्यामि २ भामहः कुम्भकारः

प्रकृतौ जवं, प्रकृतेरागतं वा प्राकृतम्, प्रकृतिश्चैतस्य संस्कृतमिति सर्वानुमतसिद्धान्तेन प्राकृतस्याऽपि मूलं संस्कृतमेवेति न्याय्यम्, तथा चाऽसति प्रतिबन्धके (विशेषनियमे) संस्कृतानुसारिण्येव प्राकृतेऽपि शब्दार्थव्यवस्था, इत्युत्पूर्वकस्यावपूर्वकस्य च तृधातोर्विशेषनियमं विनापि प्राकृते एकार्थतामङ्गीकुर्वन्, तदन्यथानुपपद्यमानत्वेन संस्कृतेऽपि तत्तत्पूर्वकस्य तृधातोर्न्यायप्राप्तायां समानार्थतायां प्रयोगं कुर्वन्तं कर्तारं च दूषयन् प्रस्तावकः किञ्चित् पौर्वापर्यमपि न पर्यालोचयतीति चित्रम् । किञ्च, हेमचन्द्राचार्यस्यैव स्वातन्त्र्यमहाव्याकरणप्रणेतृत्वेन, अनेकाप्रतिमकोशकर्तृत्वेन च सर्वैरप्यङ्गीकृतप्रामाण्यतया तत्प्रयुक्तप्रयोगाणां स्वतःसिद्धैव प्रमाणाता, इति नात्राऽन्यानि प्रमाणान्यपेक्ष्यन्ते; तथापि ‘तुभ्यतु दुर्जनः’ इति न्यायेनाऽनेकैः सुविश्रुतकविवरैर्हेमचन्द्राचार्येणैव बहुशः प्रयुक्तयोरेतयोर्विवादास्पदीभूतयोः प्रयोगयोः कानिचिदुदाहरणानि प्रदर्श्यन्ते—

“वनान्तपर्यन्तमुपेत्य सस्पृहं क्रमेण तस्मिन्नवतीर्णहृक्पथे ”

नैष—१—७५.

“स्वर्गिवर्ग इव नाकिविमाना—दुस्तार शुवि हीरकुमारः ”

हीरसौ—५—९.

“विमानैर्व्योमतस्तूर्णमुत्तीर्णा वणिनीवृताः”

वासु—१—६५३.

“खिन्ना इवोत्तेरुरमी त्रिमिश्रमाच्चन्द्रार्थमस्यन्दनगा नञस्तलात्”

विजय—१०—३०.

यदपि ‘प्राकृतस्य पद्याणुसारीति शब्दस्य पदानुसारीति यत् कर्त्राऽनूदितम्, तदसत्यमेव, किन्तु पदानुसारी इत्येव स्यात्, यथा जार्डसर जातिस्मर’ इति प्रोक्तम्; तदपि एतस्य प्राकृतानुवादरूपत्वेनाऽस्वीकारादेव निरस्तम् । तदङ्गीकारेऽपि वा नैतत् कथमपि कर्तुर्दूषणमाधातुमलम्, संस्कृतस्य पदानुसारिश-

तस्याभत्यन्तमासक्तः सो ऽपि ब्राह्मणदारकः । सिषेवे श्वेव तद्वारं कामः सर्वङ्क्षुषः खलु ॥ १३४ ॥
 राजामात्यश्रेष्ठिपुत्रादिभिः सह महर्द्धिभिः । क्रीरुन्ती तमवज्ञासीत्तां दृष्ट्वैव जिजीव सः ॥ १३५ ॥
 सा तु सम्भ्रावयामास दरिद्रं न दृश्यापि तम् । गणिकानां स्वभ्रावो ऽयं रागो धनिनि नाधने ॥ १३६ ॥
 स ब्राह्मणकुमारो ऽपि मारमार्गणदारितः । तत्कर्मकरता जेजे तत्पार्श्वं हातुमद्वयः ॥ १३७ ॥
 स चक्रे कृपिकर्माणे सारथ्यं वार्युदञ्चनम् । कणपेषणमन्यच्च तस्याकृत्यमभूत्त हि ॥ १३८ ॥
 स तु निःसार्यमाणो ऽपि निरसार्पित्त तद्गृहात् । तृषां बुभुक्षां न्यक्कारं संसेहे ताम्रनाद्यपि ॥ १३९ ॥
 तद्युष्मास्वर्वतीप्रायास्वहं कर्मात्रियोगिकम् । नार्जयिष्यामि स इव कृतं वो युक्तिकल्पनैः ॥ १४० ॥
 ततः कमलवत्यूचे हे नाथ कमलानन । मासाहसशकुनिवन्मा त्वं साहसिको भव ॥ १४१ ॥
 तथा ह्येकः पुमान्देशान्तरे दुर्भिक्षपीडितः । चचाल स्वजनं हित्वा सार्धेन महता सह ॥ १४२ ॥
 एकस्यां च महादव्यां सार्धं आवासिते सति । आहर्तुं तृणकाष्ठादि स एको ऽपि विनिर्ययौ ॥ १४३ ॥
 तदा च सुप्तव्याघ्रास्यात्पद्मेको वनगह्वरे । दन्तदग्नामिषखण्डान्यादायारोहदंष्ट्रिपम् ॥ १४४ ॥
 मा साहसमिति मुहुः स भ्रणन्मांसखादकः । शकुनिस्तेन जगदे पुरुषेण सविस्मयम् ॥ १४५ ॥
 रौषि मा साहसमिति व्याघ्रास्यान्मांसमत्सि च । मुग्धस्त्वं दृश्यसे वाचो ऽनुरूपं कुरुषे न च ॥ १४६ ॥
 हित्वा साक्षाद्भवमुखं तददृष्टमुखेह्वया । तपश्चिकीर्तुस्त्वमसि मासाहसखगोपमः ॥ १४७ ॥
 जम्बूरजिदधे सित्वा न मुह्यामि भवजिरा । न हि त्रश्याम्यहं स्वार्थो ज्ञानानस्त्रिसुहृत्कथाम् ॥ १४८ ॥

ब्दस्याऽपि प्राकृते पयाणुसारीतिरूपनिष्पादनात्; अर्थतोऽपि पादानुसारीति कर्त्रा प्रयुक्तस्यैवाऽत्र संग-
तत्वात्; अन्यत्राऽपि—

“सीसैव जस्स ताराणुसारिणिगयकलङ्कवदण ॥”

“गूढोदरतामरसाणुसारिणी भ्रमरमाखव ॥”

इत्यादिषु बहुशः कविवरैः प्रयुक्तेषूपलभ्यमानस्य अणुसारिशब्दस्य संस्कृते प्रस्तुतानुसारमनुसारिरू-
पेणैवाऽनुवादस्य दर्शनाच्च । यथा ‘अणुसरेऽ अनुसरति, अहिसारण अत्रिसारण’ इत्यादीनि । न हि
संस्कृतस्याऽनुस्मरतिरूपस्यैव, अत्रिसारणशब्दस्यैव च प्राकृते ‘अणुसरेऽ, अहिसारणेति जवितुमर्हति,
किन्तु प्रस्तावकान्निमित्तं अनुसरति, अत्रिसारणेत्याद्यपि । तथा च प्राकृतद्वयाश्रयमहाकाव्ये—

“किँस्सा तिस्सा जिस्सा सो जुवईए अणुसरेऽ ॥” ४—७४.

गौरवधेऽपि—

“अहिसारणम्मि तं रिजसिरीए णिसियासिघन्थियपन्निविम्बो ॥” ७१२.

१ “नो ण.” (हेम-प्रा-१।२२८) इति नस्य णत्वे “कगचज-” (१।१७७) इति दस्य लुकि “अवर्ण-”
(१।१८०) इत्यनेनाकारस्य यत्वे वररुचेः प्राकृतप्रकाशस्य वा “नो ण. सर्वत्र” (२।४२) “कगचजतदपयवा०”
इत्यादिना कार्यजाते सति । २ गौडवधे १०६४, “शिष्यत इव कथ्यत इव यस्य तारानुसारिर्निर्गतलङ्कवलेन” इति तट्टीका ।
३ गौडवधे १८, “गूढोदरतामरसाणुसारिणी भ्रमरमाखेव” इति टीकायाम् । ४ “स का या ता युवतिमनुसरति.... पृष्ठानु-
यायी भवतीति भावः” इति टीका । ५ “अभिसारणेऽभिसरणकाले त्वं रिपुश्रियाः निशितासिघटितप्रतिविम्बः” इति तट्टीकायाम् ।

न भवामि तव आतर्यदि व्यसनजागजाक् । कौलीनं मे कुलीनस्य तदानीमुपतिष्ठते ॥ १६४ ॥
किं तु त्वत्प्रीतिविवशोऽनर्थमप्यात्मनः सहे । कुटुम्बमपि मेऽनर्थं गच्छेदिति तु दुस्सहम् ॥ १६५ ॥
कुटुम्बमपि मे ग्रेयः प्रेयांस्त्वमपि हे सखे । किं करोमि द्विधाचिच्छ इतो व्याघ्र इतस्तटी ॥ १६६ ॥
मिच्छरूपैरहं ह्यस्मि सकीटकपलाशवत् । तस्मात्तेज्योऽनुकम्पस्व स्वस्ति तेऽन्यत्र गम्यताम् ॥ १६७ ॥
सत्कृत्यापि हि तेनैवं पुरोधाः स निराकृतः । निर्ययौ तजृहादैवे दुष्टे पुत्रोऽपि दुष्यते ॥ १६८ ॥
आचत्वरं चानुगम्य पर्वमित्रे गते सति । दध्यौ पुरोधा दुःप्रापरोधा व्यसनवारिधिः ॥ १६९ ॥
मया ययोरुपकृतं परिणामस्तयोरयम् । तन्नवागम्यधुना दीनः कस्याहं पारिपार्थिकः ॥ १७० ॥
अद्य प्रणाममित्रस्य यामि मित्रस्य सन्निधौ । तत्रापि नास्ति प्रत्याशा प्रीतिस्तस्मिंश्च वाङ्मयी ॥ १७१ ॥
यद्या विकल्पैः पर्याप्तमाप्तः सोऽप्यस्ति मे मनाक् । प्रेक्षे तमपि कस्यापि कोऽपि स्यादुपकारकृत् ॥ १७२ ॥
इति प्रणाममित्रस्य मित्रस्य सदनं ययौ । सोऽप्यान्यागतमात्रं तमभ्युदस्थात्कृताञ्जलिः ॥ १७३ ॥
उवाच च स्वागतं वः किमवस्था व ईदृशी । प्रयोजनं मया किं वो ब्रूत यत्करवाण्यहम् ॥ १७४ ॥
पुरोधा राजवृत्तान्तमाख्याय तमदोऽवदत् । त्यद्यामि सीमां राज्ञोऽस्य साहाय्यं कुरु मे सखे ॥ १७५ ॥
सोऽप्युवाच प्रियालापैरधमर्णोऽस्मि ते सखे । कृत्वा साहाय्यमधुना न विष्याम्यनृणस्तव ॥ १७६ ॥
मा नैषीरेष ते पृष्ठरक्षोऽहं मयि जीवति । न कश्चिदीश्वरः कर्तुं त्वज्जगणोऽपि हि विप्रियम् ॥ १७७ ॥
पृष्ठोत्तंसिततूणीरोऽधिज्यीकृतशरासनः । प्रणाममित्रोऽग्रे चक्रे निःशङ्कस्तं पुरोहितम् ॥ १७८ ॥
ययौ पुरोहितस्तेन सह स्थानं समीहितम् । अन्वञ्छ निराशङ्कस्तत्र वैशयिकं सुखम् ॥ १७९ ॥

न चात्र कथमपि अनुस्मरति अत्रिस्मरणं चेति प्रस्तावकानुमतं घटामाटीकते, प्रस्तुतासङ्गतत्वात्, तट्टीकाकारान्यामपि अनादृतत्वेन तिरस्कृतत्वाच्च । एतेनात्र प्रस्तावकप्रयुक्तं जाईसरेत्येकदेशीयमुदाहरणमप्यकिञ्चित्करत्वेन सुतरां प्रयुक्तम् । इत्यमुमतीव सुज्ञानं विषयमजानन्, निर्दोषेऽपि दूषणं प्रदर्शयन् प्रस्तावकः कियत् साहसं प्रकटयतीति विदुषामेव विचारगोचरः ।

यदपि 'वीरवतीति प्रयोज्ये प्राकृतानुसारेण वीरमतीत्यशुद्ध्यरूपं कर्त्रा प्रयुक्तम्' इत्युक्तम्, तदपि भ्रान्तिमूलमेव, ऊर्ध्वार्दीपावेन वीरशब्दस्य मतोर्मकारस्य वत्वनिषेधेन तस्य (वीरमतीत्यस्य) सूयपद्यमानत्वात्, "तत्राच्छू मम्मणो राजा तस्य वीरमती प्रिया" (हे० त्रि० प० ८, स० ३, श्लो० ११ ए) "त्वं तु वीरमती नाम तस्याच्छूदयिता किल" (देव० पा० स० ६, श्लो० ६१३) इत्यादौ तस्यैवमेव स्पष्टमुपलम्भात्, गणपाठस्य चेष्टविषयत्वेन संज्ञायामेव तेन वत्वनिषेधात् "ह्रीणीयते वीरवती न च्छमिः" इत्यादौ वत्वस्याऽपि निष्पत्त्या बाधाभावाच्च ।

यदर्थं त्रिन्नमेव व्याकरणसूत्रम्, न ते महाकवित्रिप्रयोज्यतां कदाप्यर्हन्ति, यथाऽमावास्यादि, त्रिन्नमेव चैतत्सिद्ध्यर्थं "मातरपितरं वा" (३।१।४७) इति सिद्ध्यहेमव्याकरणस्य "मातरपितरमुदीचाम्" (६।३।३२) इति पाणिनीयस्य च सूत्रम्; इति मातरपितरस्य काव्यप्रयोगयोग्यत्वे निर्दोषं निष्पद्येऽपि,

"पितरौ मातापितरौ मातरपितरौ पिता च माता च"

सोमश्रीरस्ति तद्भार्या तस्या उदरभूरहम् । नागश्रीर्नाम दुहिता क्रमेणाष्टास्मि यौवनम् ॥ १९६ ॥
 पितृभ्यां च प्रदत्ताहं चद्वाय द्विजसुतवे । सम्पदामनुरूपो हि स्त्रीणां सम्पद्यते वरः ॥ १९७ ॥
 प्रयोजनेन केनाप्यौघाहिकेनान्यदा मम । अयातां पितरौ ग्रामं मां मुक्त्वैकाकिनीं गृहे ॥ १९८ ॥
 ग्रामान्तरं च पितरौ यस्मिन्नेव दिने गतौ । तस्मिन्नेव दिनेऽन्यागाद्विप्रचट्टः स मज्जहे ॥ १९९ ॥
 स्वसम्पदनुसारेण विनापि पितरौ तदा । तस्याकार्षमहं स्नानचोजनादिन्निरौचितीम् ॥ २०० ॥
 खट्वाप्रस्तरणं चैकं गृहसर्वस्वमात्मनः । शयनार्यापयामि स्म तस्याहं दिवसात्यये ॥ २०१ ॥
 ततो मया चिन्तितं च पर्यङ्कोऽस्य समर्पितः । गृहोर्वी च दुलद्वर्षीकरा तस्यां शये कथम् ॥ २०२ ॥
 तद्विच्यतो जूशयनाह्वयेऽस्य शयनीयके । निशि नीरन्ध्रतमसि न हि ज्वह्यति कोऽपि माम् ॥ २०३ ॥
 अस्वाप्समिति तत्रैव निर्विकारेण चेतसा । मदङ्गस्पर्शमासाद्य स त्वचून्मदनातुरः ॥ २०४ ॥
 ह्रिया क्षोत्रेण विषयनिरोधेन च तस्य तु । सद्यः शूलं समुत्पन्नं विपन्नस्तद्रुजा च सः ॥ २०५ ॥
 अचिन्तयं च जीताहं परासुमवलोक्त्य तम् । मम दोषेण पापायाः प्रापदेप मृतिं द्विजः ॥ २०६ ॥
 कस्याद्य कथयाम्येवं क उपायः करोमि किम् । एकाकिनी कथं चामुं गृहान्निःसारयाम्यहम् ॥ २०७ ॥
 इत्यहं खण्डशोऽकार्षं कूष्माण्डमिव तद्वपुः । गर्तं खनित्वा तत्रैव न्यधामस्य निधानवत् ॥ २०८ ॥
 पूरयित्वा च तं गर्तं सुषमीकृत्य चोपरि । अमार्जयमद्विम्पं च ज्ञायते न यथा हि तत् ॥ २०९ ॥
 पुष्पैर्गन्धैश्च धूपैश्च स्थानं तद्वसितं मया । ग्रामान्तराच्च पितरावागतौ स्तो ममाधुना ॥ २१० ॥
 राजाप्युवाच यदिदं कुमारि कथितं त्वया । तत्सर्वमपि किं सत्यं ततः सा पुनरब्रवीत् ॥ २११ ॥

१ प्रसर्पत्सर्पा ।

“मातापितरौ पितरौ मातरपितराविति प्रसूतातौ”

“मातापितरौ पितरौ मातरपितरौ प्रसूजनयितारौ”

इत्यादिषु च बहुषु कोशेष्वपि तत्प्रमाणं संवदत्सु मातरपितरशब्दस्य कर्त्रा प्रयुक्तस्य प्रयोगानर्हतां प्रजह्यन् प्रस्तावकः कथमिव प्रमाणतामङ्गीकुर्यात्?, कथं च तस्याऽप्यभिमतानां बहुशो दृश्यमानानां धवलाजुनादिशब्दानामपि प्रयोगानर्हतां वदतो वदावदस्य वक्त्रं वक्त्रीकुर्यात्? । एतेन चिकीर्षति प्रतिचिकीर्षतीति कर्त्रर्थे किपि सुष्ठु निष्पद्यमानयोः, “ह्यास्यास्पदं काव्यचिकीः कवीनाम्” इत्यादिषु चोपलान्यमानयोश्चिकीर्ष-प्रतिचिकीर्षशब्दयोरप्यप्रयोज्यतादूषणं नितरां निराकारि ।

‘व्यतिपूर्वकस्य इधातोः प्रयोक्तृरूपे व्यवहर्तव्ये णिवर्जितमेव तत् कर्त्रा व्यापारि, लघ्व्यामेव च वचनरचनायां कर्तव्यायां गुर्वी साऽकारि’ इति निर्णयमुद्धिखंस्तत्स्थलमपि चाऽनिवेदयन् प्रस्तावकः साहसिक इव विरूपमेवाऽऽचरन् कथं प्रतिवचनीयः? । न हि तत्स्थलमात्रस्याऽप्यनिर्णीतौ निर्मूलमेव साधनवचनं वा दूषणाभिधानं वा भूषणाय भवति । यदि चेदानीमपि प्रस्तावकस्तत्स्थाननिर्देशपूर्वकं स्वमतमाग्रहीष्यते, वध्वस्पृहेयमस्मद्वेखिनी सयुक्तिकोक्तिक्रमेण सुखमेव योग्योत्तराय प्रयतिष्यते, इत्यास्तां तावत् ।

तदःशास्त्रसंबन्धे वदता प्रस्तावकेन कर्त्रा प्रयुक्तानि यानि वृन्दांसि दृष्टत्वेनाऽभिहितानि, तानि निःशेषाण्यत्र श्रीमतो हेमचन्द्राचार्यस्याऽपि स्वयं तद्वदोऽनुशासनविनिर्मातुरन्यस्येव स्वतन्त्रप्रमाणत्वेनाऽवश्यादरणीयतया दूषणान्येव न भवन्ति, किमङ्ग ! तद्विवेकप्रयत्नेन ? । तथापि “येन केन प्रकारेण

१ वैजयन्त्यां पृ १७६ पं ९४ । २ अमरकोशे मनुष्यवर्गो-३७ । ३ सम्यक्त्वसंभवमहाकाव्ये १-१४ ।

अचिन्तयच्च तत्पार्श्वस्थिता चतुरचेटिका । नूनं यून्यत्र रमते स्वामिन्या दृष्टिरुच्चैः ॥ ११६ ॥
 ऊचे च स्वामिनि तव यून्यस्मिन् रमते मनः । न चित्रमत्र कथेन्दुर्नानन्दयति लोचने ॥ ११७ ॥
 ललितोचे मनोज्ञासि साधु साधु मनीषिणि । जीवामि तद्यदि ज्ञे मनोरमममुं नरम् ॥ ११८ ॥
 को ऽसाविति ज्ञापय मां ज्ञापयित्वा तथा कुरु । यथा हि सङ्गमय्यामुं निर्वापयसि मे वपुः ॥ ११९ ॥
 गत्वा ज्ञात्वा च सा चेटी पुनरागत्य सत्वरम् । राह्यै व्यङ्ग्यपथैर्यैनाटकैकमहानदी ॥ १२० ॥
 वास्तव्यः पत्तने ऽत्रैव ललितान्ज्ञो ऽयमाख्यया । समुद्रप्रियसङ्कास्य सार्धवाहस्य नन्दनः ॥ १२१ ॥
 सौत्राग्यमन्मथश्चायं दासप्ततिकवानिधिः । कुलीनश्च युवा चेति स्थाने स्वामिनि ते मनः ॥ १२२ ॥
 अस्याकृत्यनुसारेण गुणानपि हि निश्चिनु । यत्राकृतिस्तत्र गुणा इति लोकेऽपि गीयते ॥ १२३ ॥
 नारीष्वेकासि गुणिनी त्वं यथैष तथा नृषु । तद्वयोर्योगिनोर्योगं घटयामि समादिश ॥ १२४ ॥
 एवं कुर्विति राह्यूचे तस्या हस्ते च तत्कृते । लेखं प्रेमाङ्कुरान्मोदपयःश्लोकान्कुरमार्पयत् ॥ १२५ ॥
 सद्यो दास्यपि सा गत्वा दूतीकर्मैककोविदा । जगद ललितान्ज्ञाय ललितोपज्ञवाचिकम् ॥ १२६ ॥
 प्रवर्त्य तच्चिरंसायां ललितान्ज्ञं चटूक्तिभिः । अर्पयामास तं लेखं तस्य प्रीणयितुं मनः ॥ १२७ ॥
 स सद्य उद्यत्पुलकः कदम्ब इव पुष्पितः । तं प्रेमव्यञ्जकं लेखं वाचयामास तद्यथा ॥ १२८ ॥
 यथा दृष्टो ऽसि सुजग तदाद्यपि वराक्यहम् । पश्यामि त्वन्मयं सर्वं योगेनानुगृहाण माम् ॥ १२९ ॥
 वाचयित्वेति तं लेखं सो ऽवादीदयि कोविदे । क्व च सान्तःपुरेवासा वणिग्मात्रः क्व चास्म्यहम् ॥ १३० ॥

संतोषं जनयेत् सुधीः” इत्युक्तिं समाश्रित्य प्रस्तावकतोषोपायाऽन्यैरपि हृन्दःशास्त्रैस्तत्सत्यता प्रकटी-
क्रियते—पूर्वं तावद् “श्रेष्ठिक्वचदत्तस्य” इत्यादिषट्के द्वितीयतृतीयाक्षरलघुत्वेन “न प्रथमात् स्त्रौ”
(पि० सू० ५।१०) इति नियममालम्ब्य यद् दूषणमुपन्यस्तम्, तहृन्दःशास्त्रानवगाहफलमेव, यतोऽयं
नियमोऽनुष्टुब्जद्विषे वक्रनामन्येव समस्ति, न त्वन्यत्र, “पादस्यानुष्टुब् वक्रम्” (पि० सू० ५।ए)
इत्येतदुत्तरमस्य नियमस्य प्रतिपादनेन तस्यैव तत्रानुवृत्तेः । तथा च बह्वीकाकारः “न प्रथमात् स्त्रौ”
(पि० सू० ५।१०) इत्यस्यैव वृत्तौ—“अत्र वक्रजातौ पादस्य प्रथमाद् वर्णदूर्ध्वं सगणनगणौ न
कर्तव्यौ” इति । न च कर्त्रा सर्वत्र वक्रहृन्दांस्येव व्यवहृतानि, किन्तु तन्निग्रमरहितान्यन्यान्यपि, महा-
काव्यत्वेनाऽपरापरहृन्दसामुपनिबन्धस्य समुचितत्वात्; इति क नाम दूषणदुःस्थता ? । न चानुष्टुबिति
पदस्यैव वक्रमिति पदस्यापि “त्रौ न्तौ च” (पि० सू० ५।१ए) इति सूत्रं यावदनुवृत्तेः, तदनन्तरं
चाष्टाक्षरजातेरजावेन वक्र एवाष्टाक्षरजातेः पर्यवसिततया श्रीहेमचन्द्रव्यवहृतानामप्यष्टाक्षरवृत्तानां
नितरां वक्रत्वापत्तिः; तथा च सिद्धमेव तद्दूषणसिद्धिरूपं समीहितमिति वक्तुं शक्यम्, तदुत्तरत्र तद-
जावेऽपि तत्पूर्वत्र “ग्लिति समानी” (पि० सू० ५।६) इत्यादिसूत्रविनिर्दिष्टानामष्टाक्षरवृत्तानां श्रूयसां
सन्नावात् “वितानमन्यत्” (पि० सू० ५।७ इति सूत्रोक्ते हृन्दसि सुतरां तत्समावेशेनोक्तदूषणस्य दूरो-
त्सारितत्वात् । अत एव तत्र (पिङ्गलशास्त्रे) “वितानमन्यत्” इति सूत्रवृत्तौ प्रदर्शितम्—

“अन्यदतो हि वितानं श्वेतपटेन यदुक्तम् । चित्रपदापि च त्रौ गौ तेन गतार्थमिवैतत्” ॥ १ ॥
इत्युदाहरणमपि संगृह्यते, अन्यथाऽत्रापि द्वितीयतृतीयाक्षरलघुत्वेनाऽनिवार्यो दूषणप्रसङ्गः, अनिष्टं

राक्षी दास्यपि तं जारमुत्पाठ्योपरिवर्त्मना । बहिश्चिद्विपतुस्तूर्णं गृहावकराशिवत् ॥ १५६ ॥
 स पपातौकसः पश्चात्प्रदेशस्थे महावटे । निर्वीय चास्थान्तत्रैव गुहायामिव कौशिकः ॥ १५७ ॥
 कूपे तत्राणुचिस्थाने दुर्गन्धानुन्नवप्रदे । स तस्थौ नरकावास इव पूर्वसुखं स्मरन् ॥ १५८ ॥
 अचिन्तयच्च यद्यस्मात्कथञ्चिदवदादहम् । निर्यास्यामि तदीदृक्षोदकैर्जोगैरलं मम ॥ १५९ ॥
 राक्षी दासी च तस्यानुकम्पया तत्र चावटे । नित्यं चिद्विपतुः फेलां तथा श्वेव जिजीव सः ॥ १६० ॥
 प्रावृणुपस्थितायां च गृहप्रसवणाम्भसा । स कूपो बिचराश्वके पातकेनेव दुष्टधीः ॥ १६१ ॥
 शववत्सोऽम्भसा तेन बाह्वित्वातिरंहसा । वप्रक्षारिकया बाह्यपरिखायामपात्यत ॥ १६२ ॥
 उद्गाढ्य वारिपूरेणालौबुफलमिवोच्चकैः । सो ऽक्षेपि परिखातीरे नीरेणातौ मुमूर्छं च ॥ १६३ ॥
 दैवादागतया तत्र कुलदेवतयेव सः । धात्र्या दृष्टश्च नीतश्च सङ्गोप्य निजसद्मनि ॥ १६४ ॥
 पाद्वयमानः कुटुम्बेनाच्यङ्गुलानाशनादिभिः । विन्नप्ररूढशाखीव स बज्रव पुनर्नवः ॥ १६५ ॥
 अत्र चायमुपनयो यथा हि ललितार्कः । कामजोगेष्वनिर्विणस्तथा जीवः शरीरिणाम् ॥ १६६ ॥
 यथा देवीपरिजोगस्तथा वैपयिकं सुखम् । आपातमात्रमधुरं परिणामे ऽतिदारुणम् ॥ १६७ ॥
 कूपवासनिजो गर्जः फेलाहारसमं हि तत् । मात्रा जग्धान्नपानार्थैर्गर्जपरिपोषणम् ॥ १६८ ॥
 यो ऽब्दाम्बुपूरिताक्षिष्ठाकूपात् खालेन निर्गमः । पुद्गलोपचिताज्जर्नाद्योन्या निर्गमनं हि तत् ॥ १६९ ॥
 पतनं परिखोत्सङ्गे यत्पाकाराद्वह्निःस्थिते । गर्जवासान्निपतनं सूतिकाश्रवने हि तत् ॥ १७० ॥

अन्ते, लघावप्यस्यां प्रस्तावनायां मतिमान्द्यसमुद्भवानि स्खलनानि कृन्तुं सज्जनान् सानुनयमन्यर्थ्य,
प्रचुराणीदृशग्रन्थरत्नानि प्रकटीकुर्वत्या जैनोन्नतिवक्षपरिकरायाः श्रीजैनधर्मप्रसारकसत्तायाः, यया सम-
र्पितो मे प्रस्तावयितुमिदमयं शुचावसरः, कृतज्ञतामुरीकृत्य, जगद्वन्धविदोकेनेन प्रादुर्भवतामान्तरो-
ज्जाराणामकृतैकश्लोकरूपेणैह प्रकाशनं, न शक्यतेऽवस्थानमाधातुम्, यदुतः—

तावद् गौरवमावहन्तु ज्ञवतां चित्तेऽपरे शाब्दिकाः, साहिल्यामृतवर्षिणोऽपि दधतां तावत् प्रकर्षं परे ।
तर्कग्रन्थविधायिनस्तदितरे तावच्चमत्कुर्वतां, तास्ता यावदयुर्न वः परिचयं श्रीहिमसूरेर्गिरः ॥

श्रीयशोविजयजैनग्रन्थमालाकार्यालयम् ।

वाराणसी ।

आश्विनशुक्ला तृतीया ।

इति निवेदयति—

हरगोविन्दः ।

स्वयं मात्रा स्वयं धात्र्या ब्राह्मण्या सो ऽर्चकस्तथा । पाट्यमानः क्रमेणञ्जूपादचङ्क्रमणक्षमः ॥ ६२ ॥
 अतीते चाष्टमे वर्षे पप्रहेति स मातरम् । क्व नाम मे पिता मातर्वैपेणानिधवा ह्यसि ॥ ६३ ॥
 मातापि कथयामास प्रवव्राज पिता तव । तदा त्वमुदरस्थो ऽञ्जूः पादितो ऽसि भयार्चक ॥ ६४ ॥
 अदृष्टपूर्वीं पितरं त्वमायुष्मन्यथा ह्यसि । त्वामचदृष्टपूर्व्येव तथा जनयिता तव ॥ ६५ ॥
 तव शश्यम्भवो नाम पिता यज्ञरतो ऽञ्जवत् । प्रतार्य धूर्तश्रमणैः पर्यव्राज्यत कैरपि ॥ ६६ ॥
 पितुः शश्यम्भवस्यर्पेर्दर्शनयोत्सुकः सुतः । निरियाय गृहाद्बालो वञ्चयित्वा स्वमातरम् ॥ ६७ ॥
 तदा शश्यम्भवाचार्यश्चम्पायां विहरन्नञ्जूत् । बालो ऽपि तत्रैव ययावाकृष्टः पुण्यराशिना ॥ ६८ ॥
 कायचिन्तादिना सूरिः पुरीपरिसरे व्रजन् । ददर्श दूरादायान्तं तं बालं कमलोदणम् ॥ ६९ ॥
 शश्यम्भवस्य तं बालं पश्यतो ऽब्धेरिवोरुपम् । स्नेहातिरेकाबुल्लासस्तदाञ्जूदधिकाधिकः ॥ ७० ॥
 मुनिचन्द्रमसं दूरत्तं दृष्ट्वा बालको ऽपि हि । विकसन्नदनः सो ऽभूत्सद्यः कुमुदकोपवत् ॥ ७१ ॥
 आचार्यो ऽपि हि तं बालं पप्रह्वातुल्लहर्पचाक् । को ऽसि त्वं कुत आयासीः पुनः पौत्रो ऽसि कस्यवा ॥ ७२ ॥
 सो ऽर्चको ऽञ्जिदधे राजगृहादत्राहमागतः । सुनुः शश्यम्भवस्यास्मि वत्सगोत्रद्विजन्मनः ॥ ७३ ॥
 मम गर्भीस्थितस्यापि प्रब्रज्यामाददे पिता । तं गवेपयितुमहं वम्भमीमि पुरात्पुरम् ॥ ७४ ॥
 शश्यम्भवं मे पितरं जानते यदि तन्मम । पूज्यपादाः प्रसीदन्तु क्व सो ऽस्तीति वदन्तु च ॥ ७५ ॥
 पितरं यदि पश्यामि तदा तत्पादसन्निधौ । परिव्रजाम्यहमपि या गतिस्तस्य सैव मे ॥ ७६ ॥
 सूरिः प्रोवाच तातं ते जानामि स सुहृन्मम । शरीरेणाप्यञ्जिन्नश्चायुष्मंस्तमिव विद्धि माम् ॥ ७७ ॥

स्वसा च जयसिंहस्यान्निका नाम कुमारिका । बभ्रूव जूगतेव स्वर्ललना रूपसम्पदा ॥ ४९ ॥
 जयसिंहो ऽन्यदा जांमिमन्निकामादिशन्निकाम् । समिन्नो ऽप्यद्य ऋद्वये ऽहं दिव्यां रसवतीं कुरु ॥ ४६ ॥
 इत्युक्त्वा जयसिंहेन देवदत्तो निमन्वितः । आगाच्च तद्गृहे ऋक्तुं तौ द्वावपि निषेदतुः ॥ ४७ ॥
 अष्टादश ऋद्वयेदान्पडूसास्वादसुन्दरान् । द्वयोरप्यन्निका सा तु सुवेषा पर्यवेषयत् ॥ ४८ ॥
 तौ मरुता ग्रीणयितुमपाकर्तुं च मद्विकाः । धुन्वती व्यजनं चक्रे कर्मैकं ह्यर्थकारि सा ॥ ४९ ॥
 प्रक्वणद्वाहुवलयं व्यजनान्दोलनेन ताम् । पश्यन्नित्तुमुखीं देवदत्तः कामवशो ऽन्नवत् ॥ ५० ॥
 स वीक्षमाणस्तां बालां लावण्यजलदीर्घिकाम् । तच्चिरंसापरवशो ऋज्यास्वादं विवेद न ॥ ५१ ॥
 तस्य दृग्विदधे तस्यामापादतलमस्तकम् । आरोहमवरोहं च लतायामिव वानरी ॥ ५२ ॥
 मा नेत्रमैत्रीप्रत्यूहो ऋद्वस्यामिति बुद्धिमान् । स स्थिरो ऽपि स्थिरतरं बुभुजे गजलीलया ॥ ५३ ॥
 देवदत्तो द्वितीये ऽह्नि जयसिंहस्य सन्निधौ । प्रेषयामास चरकान्निकायाचनाकृते ॥ ५४ ॥
 ते गत्वा प्रोचुरन्यस्मै कस्मैचिदप्यमूं ननु । यदि दास्यसि तदस्मै देहि वेत्स्येष यादृशः ॥ ५५ ॥
 स उवाच कुलीनो ऽयं कलाज्ञो ऽयं सुधीरयम् । युवायं किं बहूक्तेन सर्वे वरगुणा इह ॥ ५६ ॥
 किं तु जामिं प्रदास्यामि तस्मै यो मङ्गहात्क्वचित् । न यास्यति स्थितं चात्र तं द्रक्ष्याम्यात्मनः समम् ॥ ५७ ॥
 एष सम्भ्रान्यते यास्यन्नद्य श्वो वापि सुन्दरः । किं नाश्रौषुर्विदेशस्थः प्रायेण हि गमिष्यति ॥ ५८ ॥
 प्राणप्रियेयं जगिनी मम लक्ष्मीरिवौकसि । तदिमां न प्रहेष्यामि विबोद्धुरपि वेदमनि ॥ ५९ ॥

१ भगिनी २ सेवकान् ३ तुल्यम् ४ परिणेतुः

रथवादीदहमपि यियासुः पोतनाश्रमम् । ततोऽन्यगात्तमग्रेगूमिव वट्कलचीर्यपि ॥ १६४ ॥
 स तापसकुमारोऽपि पश्चि यान्तरथिकप्रियान् । रथाधिरूढां तातेति ज्ञापते स्म मुहुर्मुहुः ॥ १६५ ॥
 रथिनं तत्प्रियावोचत्केयमस्योपचारगीः । यत्तापसकुमारोऽयं मयि तातेति जटपति ॥ १६६ ॥
 रथिकः स्माह मुग्धोऽयमस्त्रीकेऽस्मिन्वने वसन् । स्त्रीपुंसयोरभेदज्ञो नरं त्वामपि मन्यते ॥ १६७ ॥
 प्रवीयमानान्हृष्टाश्चानूचे वट्कलचीर्यदः । बाह्वन्ते किममी तात मृगा नार्हन्त्यदो मुनेः ॥ १६८ ॥
 व्याजहारथ रथिकः स्मित्वा वट्कलचीरिणम् । हंहो कर्मदमैवेषां मृगाणां नात्र दुष्यति ॥ १६९ ॥
 रथिको मोदकान्बाहून्न्दौ वट्कलचीरिणे । सोऽखादच्च तदास्वादसुखमग्नौ जगाद च ॥ १७० ॥
 ईदृशानि वनफलान्यहमग्रेऽन्यखादिपम् । महर्षिभिः प्रदत्तानि पोतनाश्रमवासिभिः ॥ १७१ ॥
 अत्रूच्च मोदकास्वादालोतनं गन्तुमुत्सुकः । कषायरूद्धैर्नटितः स विट्त्वामलकादिभिः ॥ १७२ ॥
 रथिनश्चात्रवद्युक्तं चौरैकेन दोषमता । रथी गाढप्रहारेण तं चौरं निजघान च ॥ १७३ ॥
 चैरोऽप्युवाच घातो हि वैरिणोऽपि प्रशस्यते । मामजैषीः प्रहारेण तेन तुष्टोऽस्मि मानव ॥ १७४ ॥
 विपुलं धनमन्नास्ति मदीयं तजृहाण ज्ञोः । त्रयोऽप्यारोपयामासुरथ तद्भविणं रथे ॥ १७५ ॥
 क्रमेण पोतनं प्राप्तो रथी वट्कलचीरिणम् । प्रोवाच प्रेप्सितो यस्ते पोतनाश्रम एष सः ॥ १७६ ॥
 किञ्चिच्च भ्रविणं तस्मै रथी तापससूनुवे । प्रददौ मार्गसुहृदे स्मयमानो जगाद च ॥ १७७ ॥
 अमुष्मिन्नाश्रमपदे न विना ज्वयमाश्रयः । तदाश्रमार्थी कस्मैचिद्वाद्भव्यमवक्रये ॥ १७८ ॥

स नापितकुमारस्तु प्रचातसमये तदा । स्वैरन्तैः पाटलीपुत्रं ददर्श परिवेष्टितम् ॥ १३१ ॥
 उपाध्यायाय तं स्वमं नन्द आख्यत्प्रबोधचाक् । उपाध्यायो ऽपि तदेदी तं च निन्ये स्ववेश्मनि ॥ १३३ ॥
 स प्रीतिजागलञ्चक्रे नन्दमाचरणादिभिः । निजां दुहितरं तेन परिणाययति स्म च ॥ १३४ ॥
 नवं जामातरं नन्दं याप्ययाने ऽधिरोप्य तम् । पुरे परित्रमयितुमुपाध्यायः प्रचक्रमे ॥ १३५ ॥
 उदाव्यपुत्रगोत्री हि परलोकमगादिति । तत्रान्तरे पञ्चदिव्यान्यत्रिषिक्तानि मन्त्रिभिः ॥ १३६ ॥
 पट्टहस्ती प्रधानाश्वह्वलं कुम्भो ऽथ चामरौ । पञ्चाप्यमूनि दिव्यानि त्रेमू राजकुले ऽखिले ॥ १३७ ॥
 ततश्च तानि दिव्यानि बही राजकुलाद्ययुः । स नन्दो याप्ययानस्थो नवोढो ददृशे च तैः ॥ १३८ ॥
 पट्टहस्ती शारदाब्दशब्दसोदरगर्जितः । सद्यो नन्दं पूर्णकुम्भेनान्यषिञ्चत्तमुत्करः ॥ १३९ ॥
 तमुत्पाठ्य निजस्कन्धे सिन्धुरः सो ऽध्यरोपयत् । हयो ऽदृष्टत हर्षाच्च प्रस्तुवन्निव मङ्गलम् ॥ १४० ॥
 व्याकासीदातपत्रं च पुण्णरीकमिवोर्षसि । स्फायमानौ चालुवतां नृत्यन्ताविव चामरौ ॥ १४१ ॥
 ततः प्रधानपुरुषैः पौरैर्जनपदेन च । चक्रे नन्दस्य सानन्दमन्त्रिषेकमहोत्सवः ॥ १४२ ॥
 अनन्तरं वर्धमानस्वामिनिर्वाणवासरात् । गतायां षष्टिवत्सर्यामेष नन्दो ऽज्जवन्नृपः ॥ १४३ ॥

ततश्च केचित्सामन्ता मदेनान्धमन्त्रविष्णवः । नन्दस्य न नतिं चक्रुरसौ नापितसूरिति ॥ १४४ ॥
 नन्दो ऽपि तेषां सन्नावपरीक्षार्थमलक्ष्यधीः । आस्थान्या निर्ययौ धारि शालाया इव वारणः ॥ १४५ ॥
 माता धात्री बालचृष्टा यात्येव शिशुना सह । नन्देन तु समं को ऽपि नागात्तस्थुस्तथैव ते ॥ १४६ ॥

ताश्चोचुराश्रमपदेऽस्मदीये नेदृशान्यहो । फलानि कश्चिदश्नाति नीरसान्यतिनीरसः ॥ १४९ ॥
 अस्मदाश्रमवृक्षाणामीदृश फलवर्णिकाम् । इत्युक्त्वा ता निषेडदुर्मूढे तं च न्यषादयन् ॥ १५० ॥
 ताश्च तं प्राशयन्खण्डफदान्यविफलाशयाः । सोऽपि सद्यस्तदास्वादाद्विद्याहुषेणानागन्तु ॥ १५१ ॥
 एकस्थानस्थितं तास्तं स्वाङ्गस्पर्शमचीकरन् । तत्करं च न्यधुः पीनकुचकुम्भे निजोरसि ॥ १५२ ॥
 स ऊचे कोमलमिदं किमङ्गं वो महर्षयः । किमुन्नते स्थले एते यौष्माकीणे च वह्नसि ॥ १५३ ॥
 ताः प्रोचुस्तं स्पृशन्त्यः स्वैः कोमलैः पाणिपङ्क्तैः । अस्मन्नफलास्वादे हीदृक् स्यादङ्गमार्दवम् ॥ १५४ ॥
 आस्वादितैर्वनफलैरस्मदीयैर्महारसैः । अत्यन्तोपचयादेते जायेते हृदि च स्थले ॥ १५५ ॥
 तद्विमुञ्चाश्रममिममसारणि फलानि च । अस्मदाश्रममागत्य त्वमप्यस्मादशो नृव ॥ १५६ ॥
 अथ खण्डफलास्वादयुग्धो वटकलचीर्यपि । सङ्केतमग्रहीन्मुग्धस्तात्रिः सह विद्यासया ॥ १५७ ॥
 संस्थाप्य तापसन्नाण्डमागावटकलचीर्यपि । यथोदितं च सङ्केतस्थानं तात्रिर्धष्ठितम् ॥ १५८ ॥
 तदा च ददृशे वृक्षाधिरुढैश्चरपूरुषैः । आगहन्सोमचन्द्रपिरंकथयत च योषिताम् ॥ १५९ ॥
 मा शाप्सीदेष इति तास्तस्माद्भीता द्रुतद्रुतम् । नेशुर्मुख इव व्याधादमिलन्त्यः परस्परम् ॥ १६० ॥
 स्थानं गते च पितरि कुमारस्ताः पणङ्गनाः । नष्टस्वः स्वैर्भिवान्वेषुमुपाक्रंस्ताखिले वने ॥ १६१ ॥
 ददृशे रश्मिनं चैकं स धावनमृगवघने । तमप्यृषिं मन्यमानोऽवदत्तातात्रिवादये ॥ १६२ ॥
 रथ्यपुल्लत्कुमार त्वं क गमिष्यसि सोऽवदत् । गमिष्याम्याश्रमपदं महर्षे पोतनात्रिधम् ॥ १६३ ॥

ससमः सर्गः

इतश्च तत्रैव पुरे सनाथे नन्दचूज्जा । ब्राह्मणः कपिलो नामाभ्युवासैको बहिर्द्विवि ॥ १ ॥
 एकदा तद्गृहोद्देशे परिवारसमन्वितः । आचार्यः कश्चिदप्यागात्संसारकरिकेशरी ॥ २ ॥
 तदाखिलनचःक्रान्तिखेदादिव दिवाकरः । जगाम पश्चिमान्नोधिबहरीजलहस्तिताम् ॥ ३ ॥
 प्रत्यग्रदाडिमीपुष्पवर्णवैजवहारिजिः । पश्चिमावह्नि सन्ध्यात्रैः कौसुम्भांशुकप्रागिव ॥ ४ ॥
 गृहादृदीपमाव्वाञ्जिर्मासुराञ्जिः पदे पदे । व्योम्नः स्पर्धानुबन्धेन सनद्धत्रेव चूरचूत् ॥ ५ ॥
 आलोकजनकं विष्वक्खगाः कोलाहलललात् । इदयसे क्र नु चूयोऽपीत्यर्थमाणमिवोचिरे ॥ ६ ॥
 मन्येऽस्तं गल्लतार्केण बह्वौ न्यासीकृता रुचः । तस्मिन्काले कथमभूदन्यथा सोऽतिन्नासुरः ॥ ७ ॥
 नीरन्ध्रेणान्धकारेणञ्जनसब्रह्मचारिणा । तदाचूज्जोदसीरन्ध्रं पातालविवरोपमम् ॥ ८ ॥
 नगरे दुर्ध्वजो रात्रौ प्रवेश इति सूरयः । स्वैः पादैः पुपुबुस्तस्य ब्राह्मणस्य गृहाङ्गणम् ॥ ९ ॥
 ब्राह्मणं तमनुज्ञाप्याचार्यस्ते तां विज्ञावरीम् । तदग्निहोत्रशालायामवात्सुर्विश्ववत्सलाः ॥ १० ॥
 जानन्ति किञ्चिदप्येते न वेति प्रत्यनीकधीः । जगमाचार्यवर्यस्य समीपे कपिलो निशि ॥ ११ ॥
 हृदयान्तःसमुद्वासिश्रुताब्धिबहरीनिजैः । वचोञ्जिर्विदधे सूरिस्तस्याग्रे धर्मदेशनाम् ॥ १२ ॥
 तस्यामेव हि तामस्यां धर्मदेशनया तया । श्रावकः कपिलो जज्ञेऽथाचार्यो ययुरन्यतः ॥ १३ ॥
 अन्यदा केचिदाचार्याः प्रावृद्धाले तदोकसि । तस्थुस्तेनार्हतीचूतेनानुज्ञाता विजन्मना ॥ १४ ॥

ते विश्वकर्मणो मूर्त्यन्तराणीवातिकौशलात् । तमादिखन्यथावस्थमादर्शप्रतिबिम्बवत् ॥ १३४ ॥
 आनीय दर्शयामासू रूपं वटकदाचीरिणः । ते चित्रकारिणो राज्ञः सुधावर्तिनिभं दृशोः ॥ १३५ ॥
 दध्यौ नृपतिराकृत्या मस्तिर्तुर्नैष हीयते । आत्मा वै जायते पुत्रः श्रुतिरेषा हि नान्यथा ॥ १३६ ॥
 दिष्ट्या सोदर दृष्टोऽसीत्यन्निधायासकृन्नृपः । तं सखजे मूर्ध्नि जघ्ना न चाङ्गाछदतारयत् ॥ १३७ ॥
 वटकदाह्लादनधरं दृष्ट्वा वटकदाचीरिणम् । उदश्चुर्जागन्नृजा सनिर्जर इवाचवः ॥ १३८ ॥
 जत्रे च प्रवर्यास्तातो युक्तमाचरतु व्रतम् । मञ्जानुस्वस्य बाहस्य वनवासोऽपि नार्हति ॥ १३९ ॥
 अहं राज्यसुखहृदे मग्नः क्रीमामि हंसवत् । पुदिन्द इव मे ज्ञाता वनवृत्त्यानुजीवति ॥ १४० ॥
 अरण्यजो जीव इव डुरानेयः स पत्तने । कष्टं तु मम राज्येऽपि तस्मिन्नाज्यावित्राग्निनि ॥ १४१ ॥
 वनर्केष्टमिति द्रातुरनुशोचन्महीपतिः । एवमाज्ञापयामास वेस्याश्चतुर्थशालिनीः ॥ १४२ ॥
 मुनिवेषेण गत्वाङ्गस्पृशन्वनवोक्तिभिः । प्रदोन्य खाण्मैश्च फलैरिहानयत मेऽनुजम् ॥ १४३ ॥
 इति राजाज्ञया वेस्या मुनिवेषचृतो द्रुतम् । तदाश्रमपदं जग्मुः सोमचन्द्रेण सेवितम् ॥ १४४ ॥
 फलान्यादाप्य विट्वादीन्यायान्तमुपिपुत्रकम् । वटकदाह्लादनं तत्र ददृशुस्तं मुगीदृशः ॥ १४५ ॥
 मुनिवेषचृतां तासां सोऽकार्षीदन्निवादन्म् । ऋजुधीरित्यपृञ्च के यूयं को व आश्रमः ॥ १४६ ॥
 ताः प्रोचुर्वयमुषयः पोतनाश्रमवासिनः । तवागताः स्मोऽतिथयः किमातिथ्यं कारिष्यसि ॥ १४७ ॥
 उवाच स फलान्येतान्याहृतानि मया वनात् । यूयमश्नीत पकानि मधुराणि महर्षयः ॥ १४८ ॥

किं कुर्मः को ऽपि वृणुते न जलोदरिणीमिमाम् । तवाकृच्छले पतिताय देया कस्मैचिदप्यसौ ॥ ३० ॥
 वाक्छलेनापि न ग्राह्यः को ऽपि ना कटपकं विना । सत्यसन्धः स एवैकस्तदर्थं प्रयतामहे ॥ ३१ ॥
 तेनापि कूपिकास्वानि स्वगृहाग्रे विजन्मना । कटपकागमवेलायां सा कन्याद्दोषेपि तत्र च ॥ ३२ ॥
 आयान्तं कटपकं दृष्ट्वा पूञ्चकार च स विजः । य आकर्षति मे पुत्रीं तस्मायेव ददाम्यहम् ॥ ३३ ॥
 कटपको ऽपि हि तत्कालं दयोद्विखितमानसः । तामाचकर्षाश्रुत्वैव वाचं तत्पितुरुत्तराम् ॥ ३४ ॥
 तत्पितोवाच मत्कन्यामिमामुग्रह कटपक । कूपिकाकर्षकायोच्चैर्मयैषा कट्विपता यतः ॥ ३५ ॥
 एतस्याः सम्प्रदानं च श्रुत्वा संसोढवानसि । अनिषिद्धं ह्यनुमतमिति न्यायो ऽपि वर्तते ॥ ३६ ॥
 स्रष्टेव विद्यास्थानानां त्वमेव न्यायवित्तमः । सत्यसन्धो ऽसि त्रातस्त्वं तत्कुरुष्व यदहर्हति ॥ ३७ ॥
 ह्रलितो बुद्धिशक्त्याहं किं करोमीति कल्पकः । नितम्बिनीनिरीहो ऽपि तामुघोदुममन्यत ॥ ३८ ॥
 कलाकलापजलधिकुम्भजन्माथ कटपकः । आयुर्वेदोदितौषध्योर्ह्यौषधीकृत्योऽुवाह ताम् ॥ ३९ ॥
 कटपकं पण्डितं बुद्धिमन्तं श्रुत्वाथ नन्दराट् । आहूय प्रार्थयाञ्चक्रे ममामात्यत्वमाश्रय ॥ ४० ॥
 जजटप कटपको राजन्यासाद्वादनात्रकम् । विहाय नान्यमधिकं वाञ्छाम्यपि परिग्रहम् ॥ ४१ ॥
 धार्मिकाणां ससूकानां न हि निर्वहति क्वचित् । राजन्नमात्यव्यापारः पर्याप्तं तदनन मे ॥ ४२ ॥
 श्रुत्युक्त्वा राज्ञ आज्ञां तामवज्ञायैव कटपकः । जगाम चक्रे च नृपस्तद्विज्ञान्वेषणोद्यमम् ॥ ४३ ॥
 न नन्दः प्राप तद्विज्ञं नित्यमन्वेषयन्नपि । महात्मनां निरीहाणां तद्वि प्रायेण दुर्लभम् ॥ ४४ ॥

ततो वररुचिर्गत्वा यन्त्रं गङ्गाजले व्यधात् । तन्मध्ये वल्लवज्जं च दीनारशतमष्टयुक् ॥ ३० ॥
प्रातर्गङ्गामसौ स्तुत्वा यन्त्रमाक्रमदंष्ट्रिणा । दीनारास्ते च तत्पाणवुत्पत्य न्यपतंस्ततः ॥ ३१ ॥
स एवं विदधे नित्यं जनस्तेन विसिद्भिमे । तच्च श्रुत्वा जनश्रुत्या राजाशंसत मन्त्रिणे ॥ ३२ ॥
इदं यद्यस्ति सत्यं तत्प्रातर्वीक्षामहे स्वयम् । इत्युक्तो मन्त्रिणा राजा तत्तथा प्रत्यपद्यत ॥ ३३ ॥
दत्त्वा शिक्षां चरः सायं प्रेषितस्तत्र मन्त्रिणा । शरस्तम्बनिर्वीनो ऽस्थात्पक्षीवानुपलक्षितः ॥ ३४ ॥
तदा वररुचिर्गत्वा हन्त्रं मन्दाकिनीजले । दीनाराष्टोत्तरशतग्रन्थि न्यस्य ययौ गृहे ॥ ३५ ॥
तज्जीवितमिवादाय दीनारग्रन्थिमादरात् । चरः समर्पयामास प्रह्वन्नं वरमन्त्रिणे ॥ ३६ ॥
अथ गुप्तात्तदीनारग्रन्थिर्मन्त्री निशात्यये । ययौ राजा समं गङ्गामागाररुचिस्तदा ॥ ३७ ॥
ऋष्टुकामं नृपं दृष्टोत्कृष्टमानी सविस्तरम् । स्तोतुं प्रववृते गङ्गां मूढो वररुचिस्ततः ॥ ३८ ॥
स्तुत्यन्ते ऽच्चात्यद्यन्त्रं यदा वररुचिः परम् । दीनारग्रन्थिरुत्पत्य नापतत्पाणिकोटरे ॥ ३९ ॥
ग्रन्थिं गवेषयामास पाणिना तज्जले ततः । सो ऽस्थादपक्षंस्तूष्णीको धूर्तो वृष्टो हि मौनज्राक् ॥ ४० ॥
इत्युचे च महामात्यः किं ते दत्ते न जाह्नवी । न्यासीकृतमपि झ्व्यं गवेषयसि यन्मुहुः ॥ ४१ ॥
उपलब्धय गृहाणेदं निजघ्नव्यमिति झुवन् । सो ऽर्पयामास दीनारग्रन्थिं वररुचेः करे ॥ ४२ ॥
दीनारग्रन्थिना तेनोत्सर्पिहृद्ग्रन्थिनेव सः । दशामासादयामास मरणादपि दुःसहम् ॥ ४३ ॥
विप्रतारयितुं लोकं सायमत्र क्षिपत्यसौ । झ्व्यं प्रातः पुनर्गृह्णातीत्युचे सचिवो नृपम् ॥ ४४ ॥
साधु जातमिदं ऽध्वेत्याद्यपन्मन्त्रिपुङ्गवम् । विस्मयस्मेरनयनः स्ववेदमागान्महीपतिः ॥ ४५ ॥

यद्वा मे व्रतमादित्तोः किं राज्येन सुतेन किम् । धीमति व्रतमादास्ये त्वं स्वं संवर्धयात्सजम् ॥ १०४ ॥
 धारिण्यत्रिदधे नाहं त्वां विना स्थातुमीश्वरी । सत्यः पत्यनुयायिन्यः समये यत्र तत्र वा ॥ १०५ ॥
 तद्वालेऽपि सुते राज्यं निदधीथा अहं पुनः । शुश्रूषिष्ये वनेऽपि त्वां देह्वायेव पार्श्वगा ॥ १०६ ॥
 अरण्यजस्तरिव सुतः स्वैरेव कर्मन्निः । प्रसन्नचन्द्रो बावोऽपि वर्धतां तेन किं मम ॥ १०७ ॥
 सोमचन्द्रस्ततो राज्यमारोष्य तनुजन्मनि । दिक्प्रोषितस्तापसोऽज्ञस्यया धान्या च संयुतः ॥ १०८ ॥
 स आश्रमपदं किञ्चिच्चिरशून्यमशिश्रयत् । इक्षपं च तपस्तेपे शुष्कपत्रादिभोजनः ॥ १०९ ॥
 पलाशापत्राद्यादाय स आश्रमकुटीं व्यधात् । मृगाणामध्वगानां च शीतल्लघ्यामृतप्रपाम् ॥ ११० ॥
 स्वाङ्गस्वादुन्दुदकानि वनस्पतिफलानि च । सोमेन्द्रानयत्यन्यै स्यूतस्त्वमेमतनुजिः ॥ १११ ॥
 तत्रापि धारिणी सा तु पत्यावत्यन्तत्रकिन्नाक् । तद्वपं प्रकटयामास तदर्थं कोमलैस्तृणैः ॥ ११२ ॥
 तत्रेहुदानि पकानि पेषं पेषं च धारिणी । स्नेहं जग्राह दिवसे चक्रे च निशि दीपकान् ॥ ११३ ॥
 अरण्यगोमयैराङ्गैः सा दिवेपआश्रमाङ्गणम् । पत्युः सुखासिकाहेतोर्माज्यामास चासकृत् ॥ ११४ ॥
 तत्राश्रमे दम्पती तौ लावयन्तौ मृगार्चकान् । तपःकष्टमजानन्तौ कञ्चित्कालं व्यतीयतुः ॥ ११५ ॥
 सन्तोषसुखधारिण्याः धारिण्याः पूर्वसन्निवः । तत्र क्रमेण ववृधे गर्भोऽनुत्पादितव्यधः ॥ ११६ ॥
 धारिण्या सूनुरन्यूनवक्ष्णः सुशुवेऽन्यदा । कान्त्या दीप इवातैलपुरोऽन्तःसूतिकामुहम् ॥ ११७ ॥
 आश्रमे वटकदान्येवेत्यवेष्टयत स वटकदैः । पित्रा वटकवचीरीति ततस्तन्नाम कट्पितम् ॥ ११८ ॥

रश्मिको ऽप्यथ पग्रह य एव वर्ण्यते त्वया । को नाम स्थूलचक्षो ऽयं महासत्त्वशिरोमणिः ॥ १८६ ॥
 सायूचे शकटालस्य नन्दचूपात्मन्निणः । तनयः स्थूलचक्षो ऽयं तवाग्रे वर्णयामि यम् ॥ १८७ ॥
 तच्छ्रुत्वा सो ऽपि सम्भ्रान्त इत्युवाच कृताञ्जलिः । एषो ऽस्मि किङ्करस्तस्य स्थूलचक्षमहामुनेः ॥ १८८ ॥
 संविशं साथ तं ज्ञात्वा विदधे धर्मदेशनाम् । प्रत्यबुध्यत सद्बुद्धिर्मोहनिजामपास्य सः ॥ १८९ ॥

प्रतिबुद्धं च तं बुद्ध्या साख्यन्निजमग्निग्रहम् । तच्छ्रुत्वा विस्मयोत्फुल्ललोचनः सो ऽब्रवीदिदम् ॥ १९० ॥
 बोधितो ऽहं त्वया जज्ञे स्थूलचक्षुणोक्तिभिः । यास्यामि तस्य पन्थानं चतुर्लैवाद्य दर्शितम् ॥ १९१ ॥
 कट्याणमस्तु ते जद्रे पालय स्वमग्निग्रहम् । उक्तवैवं सद्गुरोः पार्श्वे गत्वा दीक्षां स आददे ॥ १९२ ॥
 अगवान्स्थूलचक्षो ऽपि तीक्ष्णं व्रतमपालयत् । द्वादशाब्दप्रमाणश्च दुष्कालः समञ्जस्तदा ॥ १९३ ॥

इतश्च गोल्लविषये ग्रामे चणकनामनि । ब्राह्मणो ऽञ्जच्छणी नाम तन्नार्या च चणेश्वरी ॥ १९४ ॥
 वज्रव जन्मप्रच्युति श्रावकत्वचणश्चणी । ज्ञानिनो जैनमुनयः पर्यवात्सुश्च तज्जृहे ॥ १९५ ॥
 अन्यदा तूजतैर्दन्तैश्चणेश्वर्या सुतो ऽजनि । जातं च तेन्यः साधुन्यस्तं नमोऽकारयच्चणी ॥ १९६ ॥
 तं जातदन्तं जातं च मुनिज्यो ऽकथयच्चणी । ज्ञानिनो मुनयोऽप्याख्यन्त्रावी राजैष बालकः ॥ १९७ ॥
 राज्यारम्भेण मत्पुत्रो मा चूजरकजागिति । अर्घर्षयत्तस्य दन्तान्पीडामगणयंश्चणी ॥ १९८ ॥

स मुनिज्यस्तदप्याख्यन्मुनयो ऽप्येवमूचिरे । चाव्येष विम्बान्तरितो राजा रदनर्घर्षणात् ॥ १९९ ॥
 चाणी चाणक्य इत्याख्यां ददौ तस्याङ्गजन्मनः । चाणक्यो ऽपि श्रावको ऽञ्जत्सर्वविद्याब्धिपारगः ॥ २०० ॥
 श्रमणोपासकत्वेन स सन्तोषधनः सदा । कुलीनब्राह्मणस्यैकमेव कन्यामुपायत ॥ २०१ ॥

नन्या तत्रैव चन्दित्वा सोऽस्मानग्रे स्थितानिव । आलोच्यथ प्रतिक्रम्य प्रशस्तं ध्यानमास्थितः ॥८८॥
प्रसन्नचन्द्रो राजर्षिः शुभ्रध्यानकृशानुना । कर्मकक्षमुवोप द्वागुर्ध्यानारण्यसंनवम् ॥ ८९ ॥

श्रेणिकस्तस्य राजर्वश्ररितेन सुगान्धिना । वासितः श्रीमहावीरं धर्मवीरो व्यजिज्ञपत् ॥ ९० ॥
अपि वातं सुतं राज्ये विनिवेश्य विशांपतिः । प्रसन्नचन्द्रो नगवन्ध्रज्यामाददे कथम् ॥ ९१ ॥
अथाग्न्यश्रगवान्राजन्नगरे पोतनाग्निधे । अचूत्सौभ्यतया चंद्रः सोमचन्द्रो महीपतिः ॥ ९२ ॥
सधर्मचारिणी तस्य धारिणी धर्मधारिणी । बभूव श्रीवाल्मीक्यार विवेकजलदीर्घिका ॥ ९३ ॥
सा गवाह्नेऽन्यदा पत्युरासीनस्य कचोच्चयम् । स्वयं करसरोजान्यां विवरीतुं प्रचक्रमे ॥ ९४ ॥
ददर्श च तदा राज्ञः पतितं मूर्ध्नि धारिणी । स्थानं स्वीकृत्य त्रिज्ञानं जरयेव निवेशितम् ॥ ९५ ॥
व्याजहार च राजानं स्वामिन्दूतोऽयमागतः । दिशोऽवबोक्थ राजापि प्रोचे किं नेह दृश्यते ॥ ९६ ॥
राह्यथादर्शयद्वाङ्मः पतितं मूर्ध्नुवाच च । प्राणेश केहराजोऽयं प्रशस्यो धर्मदौत्यकृत् ॥ ९७ ॥
तृतीयवयसः शस्त्रमिव यौवनधातकम् । तन्मूर्ध्नि पतितं दृष्ट्वा राजा डुरमनायत ॥ ९८ ॥
अन्यधाङ्गारिणी देव किं वृद्धत्वेन दङ्गसे । अप्येकं पतितं दृष्ट्वा यद्येवं दुर्मनायसे ॥ ९९ ॥
पददोहोषणां कृत्वा लोकः सर्वो निषेत्स्यते । न यथा वृद्धत्वावं ते वार्तयापि प्रकाशयेत् ॥ १०० ॥
राजा प्रोवाच जिह्रेमि नाहं पतितदर्शनात् । दौर्मनस्ये पुनरिदं कारणं जीवितेभ्वरि ॥ १०१ ॥
अदृष्टपतितैरस्मत्पूर्वजैराददे व्रतम् । अहं तु विषयासक्तः प्रिये पतितवानपि ॥ १०२ ॥
अहमह्नाय गृह्णामि व्रतमेवं स्थितेऽपि हि । किं तु दुग्धमुखे सूतौ राज्यमारोप्यते कथम् ॥ १०३ ॥

इति निश्चित्य तत्रागात्प्रविश्य च तृपौकसि । अग्रे दत्तेष्वासनेषु निपसादादिमासने ॥ ११६ ॥
 चाणक्येन तदाक्रान्तमासनं प्रथमं सदा । नन्द एव ह्यलक्षक्रे तस्य ऋज्वासनं हि तत् ॥ ११७ ॥
 नन्देन च सहायातो नन्दपुत्रस्तदावदत् । आह्वणो निपसादैष णायामाक्रम्य ऋपतेः ॥ ११८ ॥
 राज्ञो दास्यैकया प्रोचे चाणक्यः सामपूर्वकम् । निषीदास्मिन्ध्वतीयस्मिन्नासने त्वमहो विज ॥ ११९ ॥
 कमण्णुर्मदीयो ऽत्र स्यास्यतीत्यजिधाय सः । कमण्णुं न्यधात्तत्र नौजत्प्रथममासनम् ॥ १२० ॥
 एवं तृतीयं दर्पेन चतुर्थं जपमाख्या । पथमं चोपवीतेनोत्थाप्यमानो रुरोध सः ॥ १२१ ॥
 दास्यवोचदहो धृष्टो न मुञ्चत्याद्यामासनम् । विशेषो ऽयं यदन्यान्यप्यासनानि रुणद्ध्यसौ ॥ १२२ ॥
 तत्किमेतेन धृष्टेन वातुदेन विजन्मना । पादेनाहत्य चाणक्यमित्युत्थापयति स्म सा ॥ १२३ ॥
 चाणक्यस्तद्दृष्ट्वाद्दुष्टो दर्पघृष्ट इवोरगः । पश्यतः सर्वलोकस्य प्रतिक्रामकरोदिमाम् ॥ १२४ ॥
 सकोशचतुर्थं ससुहृत्पुत्रं सवलवाहनम् । नन्दमुन्मूलयिष्यामि महावायुरिव द्रुमम् ॥ १२५ ॥
 आश्मातताम्रताम्रास्यो ज्वलन्वह्निरिव क्रुधा । नगराग्निरगान्मङ्गुक्षु सञ्चक्षेपं चणिप्रसूः ॥ १२६ ॥
 धीमतां मौलिमाणिक्यं चाणक्यश्चास्मरत्किल । यद्विम्बान्तरितो ऽह हि जविष्यामि महीपतिः ॥ १२७ ॥
 स राज्याहं नरं कंचित्पश्यामीत्यन्नमद्भुवि । अपमानानापमानं विस्मरन्त्यभिमानिनः ॥ १२८ ॥
 चणेश्वरीकुक्षिजन्मा विजन्मा सो ऽन्यदा ययौ । मयूरपोषका यत्रावात्सुर्नन्दमहीपतेः ॥ १२९ ॥
 मयूरपोषकग्रामे तस्मिंश्च चणिनन्दनः । प्राविशत्कणजिदार्थं परिव्राजकवेपच्युत् ॥ १३० ॥

* असंहृत्य नृपं नन्दमखर्वगर्वपर्वतं । छुटिष्यति शिखा नैषा कालरात्रिरिव द्विषां ॥ इत्थं महापद्मं कुणमाणो सो गले गहेकुणं । जं रोयद् तं कुज्जा इय भगिरनरेहि निच्छुद्धो ॥

स्वाभ्याख्यात्तत्र समये कृतकावो ब्रजेभृषः । प्रसन्नचन्द्रो राजर्षिः सप्तमीं नरकावनिम् ॥ ७३ ॥
 श्रमणोपासको राजा ऋजुधीरित्यचिन्तयत् । अप्युग्रतपसोऽमुष्य गतिः केयं महामुनेः ॥ ७४ ॥
 नृपो भूयोऽपि प्रपन्न समयेऽस्मिन्महामुनिः । स कावं यदि कुर्वीत का व्रजेत ततो गतिम् ॥ ७५ ॥
 प्रभुः प्रोवाच हे राजन्स राजर्षिर्महातपाः । सर्वार्थसिद्धिगमनयोग्यः सम्प्रति वर्तते ॥ ७६ ॥
 राजा जगाद् जगवन्किमियं व्याकृतिर्दिधा । समाख्याहि ममाङ्गस्य सार्वज्ञो वाक्कुतोऽन्यथा ॥ ७७ ॥
 स्वान्याचख्यौ यदा राजन्राजर्षिर्वेदिदत्तस्त्वया । रौद्रध्यानी तदा सोऽभूत्तुक्कथ्यानी तु सम्प्रति ॥ ७८ ॥
 स तदा नरकाहोऽद्भुतौघध्यानपरायणः । सर्वार्थसिद्धियोग्यस्तु तुक्कथ्यानपरोऽधुना ॥ ७९ ॥
 ज्ञानादोकार्कमहन्तं प्रपन्न श्रेणिकः पुनः । रौद्रध्यानी कथमनूत्तुक्कथ्यानी कथं च सः ॥ ८० ॥
 स्वान्यप्युवाच राजंस्त्वदप्रसैनिकवार्त्तया । शुश्रवान्निजवं सूतोर्मन्त्रिभ्यः स्वेन्य एव सः ॥ ८१ ॥
 स्पष्टः सुतममत्वेन प्रसन्नो विस्मृतव्रतः । मनसा योद्धुमारेजे तैः समं क्रूरमन्त्रिन्निः ॥ ८२ ॥
 प्रत्येहरेव तैः सार्धं युध्यमानोऽधिकधिकम् । निष्ठितास्त्रः प्रसन्नोऽद्भुदप्रसन्नमनाः कुधा ॥ ८३ ॥
 स सन्नद्धं स्वमज्ञासीदिति चाचिन्तयत्कुधा । शिरस्त्रेणापि हन्येतान्सर्वं शस्त्रं हि दोषमताम् ॥ ८४ ॥
 ततश्च शिरसि न्यास्यहिरस्कादित्सया करम् । तं दुञ्चितं स्पृशन्नात्तव्रतमात्मानमस्मरत् ॥ ८५ ॥
 अचिन्तयच्च धिग्निधमां रौद्रध्यानानुबन्धनम् । किं तेन सूनुना किं तैर्मन्त्रिनिर्ममस्व मे ॥ ८६ ॥
 इति चिन्तयतस्तस्य विदीने मोहदुर्दिने । विवेकान्नारकरः प्राडरभूद्योऽपि त्रासरः ॥ ८७ ॥

रजको ऽप्यश्ववारं तं दृष्ट्वा दूरादुदायुधम् । सत्यमवेति निश्चित्य पलायिष्टात्तजीवितः ॥ १९६ ॥
 वृहतीक्षालनैर्वस्त्रक्षालने ऽपि कृतश्रमः । तदस्त्राणि तु निर्नेकुमारेजे चणिसूः स्वयम् ॥ १९७ ॥
 तं च सादिनमायान्तं पृष्ठन्तं पूर्वसादिवत् । तथैव मारयामास चणिपुत्रः कुशाग्रधीः ॥ १९८ ॥
 चाणक्यचञ्जगुप्तौ तु ततः स्थानात्प्रचेलतुः । चिखिदे चञ्जगुप्तो यान्क्षामकुक्षिर्बुधुक्षया ॥ १९९ ॥
 चञ्जगुप्तं वहिर्मुक्त्वा चाणक्यो ग्रामसन्मुखम् । चचाल प्रक्तमानेतुं प्रक्तं ग्रामं विना न हि ॥ २०० ॥
 ग्रामाद्गङ्गं च निर्यान्तं तत्कालकृतभोजनम् । मन्दमन्दपदं तुन्दपरिमार्जं ददर्श सः ॥ २०१ ॥
 पप्रह्य चेह विप्रस्य पालिर्गति वा न वा । प्रष्टो ऽप्याख्यह्वगत्येव लग्ना मम हि सम्प्रति ॥ २०२ ॥
 पुनः पप्रह्य चाणक्यो बुभुजे प्रष्टुं किं त्वया । स आख्यत्सरसदग्ना कृतशालिकरम्बकम् ॥ २०३ ॥
 चाणक्यो ऽचिन्तयद्गामे प्रक्तार्थं प्रमतो मम । विदम्बः स्यात्कथं प्रावी चञ्जगुप्तस्तु मां विना ॥ २०४ ॥
 एकाकी खलु नन्दाश्ववारैर्दुर्वारविक्रमैः । कुक्कुरैः सूकर इव चञ्जगुप्तो ग्रहीष्यते ॥ २०५ ॥
 कुमारश्चञ्जगुप्तश्च गृहीतो नन्दसादिभिः । तदा मनोरथो प्रावी स्वमराज्यसमो मम ॥ २०६ ॥
 छदरादस्य प्रष्टस्य तदाकृष्य करम्बकम् । ददामि तस्मै तत्प्राणा रक्षणीया यथा तथा ॥ २०७ ॥
 इति प्रष्टस्य चाणक्यस्तस्योदरमदारयत् । सद्यो रसवतीकार इव कूष्माण्डिकाफलम् ॥ २०८ ॥
 चाणक्यस्तत्क्षणं प्रष्टजठरात् पिठैरादिव । स्वयं करम्बमाकृष्य चञ्जगुप्तमभोजयत् ॥ २०९ ॥
 सचञ्जगुप्तश्चाणक्यस्ततो ब्राम्ह्यन्दिनात्यये । आससाद ग्राममेकं कुलायैमिव विष्किरैः ॥ २१० ॥

१ क्षालयितुं २ तपेली नामकपात्रादिव. ३ नीडं ४ पक्षी.

तदचोवालयया कर्णेकोदरेण प्रविष्टया । प्रसन्नचन्द्रराजर्षेः समाधिद्वुरन्नज्यत ॥ ५७ ॥

दध्यौ चैवं स राजर्षिरहो तेषां कुमञ्जिणाम् । सन्मानो यो मयाकारि स नस्मानि हुतं भुवम् ॥ ५८ ॥
मत्सूनोः क्षीरकण्ठस्य तैः शत्रैः पापकर्मन्निः । राज्यमावेत्तुभारेने धिक् तान्विश्वस्तथातकान् ॥ ५९ ॥

तत्राहमन्नविष्यं वेत्तदा तेषां दुरात्मनाम् । अकरिष्यं नवनवैर्निग्रहैरनुशासनम् ॥ ६० ॥

जीवितेनामुना किं मे तपसा भूयसापि किम् । श्रुतिगोचरमायासीत्स्वसूनोर्यत्परान्नवः ॥ ६१ ॥

एवं राजर्षिरारोहदुर्ध्यानमधिकाधिकम् । आविष्टः क्रोधञ्जतेन श्रामष्ट्यं व्यस्सरञ्जिजम् ॥ ६२ ॥

सिंहावदोक्तेनन्यायेनादीढः ह्यत्रतेजसा । प्रत्यक्षानिव सोऽज्ञाहीतानमात्यान्सुतद्विषः ॥ ६३ ॥

पूर्ववज्रणरङ्गैकसूत्रधारोऽसिधारया । मनसा खण्डशश्चक्रे तान् रणे सूरणानिव ॥ ६४ ॥

वेदनं जेदनं चान्यदपि दुःकर्म दारुणम् । क्रोधानधो मनसाकार्पीन्द्राजर्षिः किं न मञ्जिणाम् ॥ ६५ ॥

तत्र प्रदेशे च तदा राजा राजगृहेभ्यः । आजगाम जिनोपज्ञधर्मदुर्मविहंगमः ॥ ६६ ॥

जत्ततार मुनिं दृष्ट्वा कुञ्जराज्ञाकुञ्जरः । ज्ञातं तिलकयन्मृमिरेणुना प्रणनाम च ॥ ६७ ॥

जद्वाहुमेकपादस्थं तं दृष्ट्वातापनापरम् । अमोदिष्टान्वमोदिष्ट चालर्थं पार्थिवप्रण्णीः ॥ ६८ ॥

प्रसन्नचन्द्रराजर्षस्तपःसामर्थ्यमभ्युत्तम् । चिन्तयन्नथ राजागाज्जागुरुजिनान्तिके ॥ ६९ ॥

प्रभुं प्रणम्य पञ्चाङ्गस्पृष्टभर्मभुजां वरः । निषसाद यथास्थानं पद्मकोशीकृताञ्जलिः ॥ ७० ॥

समयेऽथ जगन्नाथं महीनाथशिरोमणिः । नत्वापुल्लन्मुखद्वारचितप्रह्लादाञ्जलः ॥ ७१ ॥

ध्यानस्थः समये यत्र प्रसन्नार्षिर्मयैद्वयत । तत्रैव चेद्विपद्येत तत्कामासादयैन्नतिम् ॥ ७२ ॥

कदा हि जगद्वेदतत्पुनरेष्टयिष्यते । आख्याहि जानन्ति खलु प्रायः सर्वे जवाहशाः ॥ ३०६ ॥
 चन्द्रगुप्तगुरुः स्माह हंहो शृणुत नागराः । मातरो यावदत्रैतास्तावदुद्धेष्टनं कुतः ॥ ३०७ ॥
 ज्ञागथोत्पाटयामासुः पौरास्तन्मातृमण्डलम् । किं नाम कुरुते नातौ धूर्तवक्ष्यो विशेषतः ॥ ३०८ ॥
 चाणक्यदत्तसङ्केतौ चन्द्रपर्वतकौ तदा । पदायिपातां जहृषुश्चात्यन्तं से तु नागराः ॥ ३०९ ॥
 व्यावृत्य वार्धिवेलेव दुर्धरौ पुनरेव तौ । अचिन्तितौ विविशतुः पुरे तत्र परन्तपौ ॥ ३१० ॥
 ततश्च तत्पुरं जङ्गत्वा तौ द्वावपि महारथौ । साधयामासतुर्नन्ददेशं चाणक्यसारथी ॥ ३११ ॥
 चाणक्यबुद्ध्या सन्नद्धौ तौ रुद्धः स्मामितैर्वलैः । परितः पाटलीपुत्रनगरं गुरुविक्रमौ ॥ ३१२ ॥
 क्षीणकोशः क्षीणवलः क्षीणधीः क्षीणविक्रमः । नन्दः पुष्टद्वयेणाञ्जुद्यावत्पुष्टं हि क्रुध्यः ॥ ३१३ ॥
 चाणक्यपार्श्वे नन्दो ऽथ नासाग्रारूढजीवितः । धर्मद्वारमयाचिष्ट प्रेयः कस्य न जीवितम् ॥ ३१४ ॥
 अज्ञापयच्च चाणक्यस्त्वमेकेन रथेन ज्ञोः । निर्योहि तत्र चात्मेष्टं यथाशक्त्यधिरोपयेः ॥ ३१५ ॥
 न हि ते को ऽप्युपजोता रथेनैकेन गह्वतः । समाश्वसिहि मा जैपीर्धिजन्मेव न हन्यसे ॥ ३१६ ॥
 ज्ञार्थे वे कन्यकां चैकां यथाशक्ति वसूनि च । रथमारोप्य निरगान्नगरादथ नन्दराट् ॥ ३१७ ॥
 समायान्तं चन्द्रगुप्तं दृष्ट्वा ज्ञागनुरागजाक् । रथस्था नन्ददुहिता देवीवानिमिपाक्ष्यञ्जुत् ॥ ३१८ ॥
 मुखचन्द्रमयूखैश्च कटाक्षैर्नन्दनन्दिनी । चन्द्रगुप्तस्य सम्भोगसत्यङ्कारमिवार्पयत् ॥ ३१९ ॥
 नन्दो जगाद तां वत्से जव स्वैरं स्वयंवरा । प्रायः क्षत्रियकन्यानां शस्यते हि स्वयंवरः ॥ ३२० ॥

कुञ्जिनिर्वसिन्दूरारुणकुम्भरैरनेकशः । सन्ध्याञ्जविभ्रमकरैः परिव्रजे नृपदिपः ॥ ४३ ॥

गजवण्टाटण्टकारैः पूरयन्परितोऽम्बरम् । प्राचादीदचलानाथसीर्थनाश्रमनृसुकः ॥ ४४ ॥
गजेन्द्रगर्जितैरश्वहैषितैरथ चीकृतैः । मितान्निम्बरतले शब्दोऽम्बरगुणोऽन्नवत् ॥ ४५ ॥

राज्ञोऽग्र्यसैनिकौ च द्वावेकमेकाग्रमानसम् । एकांक्षिणा तस्थिवांसमेकमूलमिवांक्षिणम् ॥ ४६ ॥
सिद्धिहेत्रमिवाक्रुमुदाञ्चितयुजद्वयम् । आदर्श इव सूर्योऽपि निष्कम्पन्यस्ततोचनम् ॥ ४७ ॥
जङ्घिन्नस्फोटकमिवार्कतापात्स्वेदविन्दुजिः । शान्तरसं मूर्तमिव शान्तं ददृशतुर्मुनिम् ॥ ४८ ॥

त्रिचिर्विशेषकम् ।

तयोरेकतरोऽवादीदहो मुनिमतङ्गजः । वन्दनीयो महात्मायं य एवं तप्यते तपः ॥ ४९ ॥
कस्तिष्ठेदकपादेन कः पश्येदर्कमण्डलम् । मुहूर्तमप्येवमहो अहो दुष्करकारिता ॥ ५० ॥

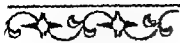
स्वर्गो वा यदि वा मोक्षो नास्य दूरे महात्मनः । त्रयसा तपसा किं किं नासाध्यमपि साध्यते ॥ ५१ ॥
व्याजहार द्वितीयोऽपि न जानासि वयस्य किम् । राजा प्रसन्नचन्द्रोऽयं न धर्मोऽस्य मुधा तपः ॥ ५२ ॥
अयं हि बालं तनयं न्यधाद्वाज्ये स मन्त्रिभिः । प्रच्यावविष्यते राज्यार्दायं फलमिव हुमात् ॥ ५३ ॥
अग्नेन हि निजं राज्यं रक्षणाय समर्पितम् । मार्जारगणमिव क्षीरं तेषामेव दुरात्मनाम् ॥ ५४ ॥
तस्मिन्नुद्धेदिते बाले वंशो नारत्यस्य सर्वथा । स्वपूर्वजन्मनां नामनाशनादेष पातकी ॥ ५५ ॥
प्रविब्रजिषुणानेन याश्च तत्पतिरे प्रियाः । न जाने का गतिस्तासामनाथानां त्रिविष्यति ॥ ५६ ॥

इत्युक्त्वा चन्द्रगुप्तस्य भोजनस्थानभूतले । प्रातस्तर्होष्टचूर्णे मसृणं चिक्रसादपि ॥ ३९७ ॥
 भोक्तुं निषेधे च नृपे भोक्तुमागतयोस्तयोः । पदानि प्रत्यविम्व्यन्त सचूर्णे तत्र भूतले ॥ ३९८ ॥
 राज्ञि शुकोत्थिते तत्र भूतले चणिनन्दनः । पदपङ्क्तिं तयोर्दृष्ट्वा चिन्तयामास चेतसि ॥ ३९९ ॥
 मानुषः को ऽपि चून्यस्तपादः सिद्धान्नः खलु । हरते भोजनं स्यादादहस्वीचूय लीलया ॥ ४०० ॥
 इति द्वितीयदिवसे चाणक्यो भोजनौकसि । भोजनावसरे धूमं सूचिभेद्यमकारयत् ॥ ४०१ ॥
 प्राग्वज्राज्ञा सहैकत्र स्थाले शुद्धानयोस्तयोः । वाष्पायन्ते स्म नेत्राणि धूमस्तोमेन मूर्धता ॥ ४०२ ॥
 नेत्राञ्जनं तयोः सर्वमदृश्यीकारकारणम् । वाष्पवारिजिराकृष्य द्रागनीयत पङ्कवत् ॥ ४०३ ॥
 अन्नञ्जनदृशौ तौ तु शुद्धानौ तत्र भोजने । दृशौ नरेन्द्रलोकेन कोपामृकुटिकारिणा ॥ ४०४ ॥
 नाजहृत्को ऽपि चाणक्यप्रयाग्न्यक्कारकृतयोः । चाणक्यस्तु प्रवचनोद्धाहरीरुरदो ऽवदत् ॥ ४०५ ॥
 पितरावृषिरूपेण युवां हि परमेश्वरौ । कृत्वा प्रसादमस्मासु स्वसौ स्थानाय गच्छतम् ॥ ४०६ ॥
 तयोरगतवतो राजा सविषादमदो ऽवदत् । अन्नयोरहमुच्छिष्टभोजनेनास्मि दूषितः ॥ ४०७ ॥
 चाणक्यः स्माह मा कार्षीदेषत्वारोपणं गुणे । आहारसंविज्ञगेन मुनीनां पुण्यवानसि ॥ ४०८ ॥
 धन्यः सो ऽपि हि यो जिज्ञासमनगाराय यच्छति । एकस्थालातिथीभूतमुनिस्त्वं तु किमुच्यसे ॥ ४०९ ॥
 एवं च मौर्य सम्बोधाचार्याणां पार्श्वमेत्य च । चाणक्यो ऽदाडुपालभ्रं क्षुद्धान्यायं प्रकाशयन् ॥ ४१० ॥
 आचार्यः स्माह को दोषः क्षुद्ध्योरनयोर्ननु । स्वकुक्षिभ्ररयः सङ्घपुरुषा यन्नवाहशाः ॥ ४११ ॥

परिशिष्टपर्व ।

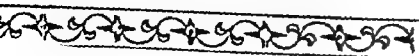
प्रथमः सर्गः

श्रीमते वीरनाथाय सनाथायाञ्जुतश्रिया । महानन्दसरोराजमरात्वायाहर्ते नमः ॥ १ ॥
सर्वेषां वेधंसामाद्यमादिमं परमेष्ठिताम् । देवाधिदेवं सर्वज्ञं श्रीवीरं प्राणिदम्भहे ॥ २ ॥
कल्याणपादपारामं श्रुतागङ्गाहिमाचलम् । विश्वाम्नोजरविं देवं वन्दे श्रीज्ञातनन्दनम् ॥ ३ ॥
पान्तु वः श्रीमहावीरस्वामिनो देशनागिरः । त्रव्यानामानतरमलप्रज्ञालनजलोपमाः ॥ ४ ॥
त्रिषष्टिशलाकापुंसां दशपर्वीं विनिर्मिता । इदानीं तु परिशिष्टपर्वोऽस्माभिः प्रतन्यते ॥ ५ ॥
अत्र च जम्बूस्वान्यादिस्थविराणां कथोच्यते । विश्वस्य कण्ठाजङ्कारकृते हारावली शुभा ॥ ६ ॥
अस्यैव जम्बूद्वीपस्य तरतार्धेऽत्र दक्षिणे । देशोऽस्ति मगधात्रिरव्यो वसुधामुखमणनम् ॥ ७ ॥
तस्मिन्नामोपमा गोर्ध्रा ग्रामाश्च पुरसन्निभाः । पुराणि खेचरपुरप्रायाष्ट्यद्भुतया श्रिया ॥ ८ ॥
अप्येकवारमुषानि लूनान्यपि हि कर्षकैः । तत्र धान्यानि दूर्वावलपरोहन्ति मुहुर्मुहुः ॥ ९ ॥
निरामया निरातङ्काः सन्तुष्टाः परमायुषः । वसन्ति तत्र सुषमाकावजाता इव प्रजाः ॥ १० ॥
सदा प्रस्रवशाद्विन्यः कुणभोऽयस्तत्र सुवताः । अहर्निशं कामदोह्या गावः कामगावीनिजाः ॥ ११ ॥
सर्वत्राप्युर्वरेवोर्वीं कावे वर्षति वारिदः । धर्मकर्मरतो लोकस्तत्र धर्मैकसङ्गानि ॥ १२ ॥

गतेषु तेषु चाणक्यश्चन्द्रगुप्तमन्त्राषत । पश्य स्त्रीलोलताचिह्नं वत्स पाषणिम्नामिह ॥ ४२७ ॥
 यावत्त्वदागमं तैर्हि त्वदन्तःपुरमीक्षितम् । गवाक्षविवरक्षिप्तलोचनैरजितेन्द्रियैः ॥ ४२८ ॥
 पदपङ्क्तिमिमां तेषां सुव्यक्तं प्रतिबिम्बिताम् । गवाक्षविवराधस्तादृष्टा प्रत्ययमुद्वह ॥ ४२९ ॥
 सञ्जातप्रत्यये राज्ञि द्वितीये ऽहनि तद्गुरुः । धर्ममाख्यातुमाह्वास्त तत्र जैनमुनीनपि ॥ ४३० ॥
 निषेधुस्ते प्रथमतो ऽप्यासनेष्वेव साधवः । स्वाध्यायावश्यकेनाथ नृपागममपालयन् ॥ ४३१ ॥
 ततश्च धर्ममाख्याय साधवो वसतिं ययुः । इर्यासमितिलीनत्वात्पश्यन्तो शुवमेव ते ॥ ४३२ ॥
 गवाक्षविवराधस्ताद्वोष्टचूर्णं समीक्ष्य तम् । चाणक्यश्चन्द्रगुप्ताय तद्यथास्थमदर्शयत् ॥ ४३३ ॥
 ऊचे च नैते मुनयः पाषणिम्नवदिहाययुः । तत्पादप्रतिबिम्बानि न दृश्यन्ते कुतो ऽन्यथा ॥ ४३४ ॥
 उत्पन्नप्रत्ययः साधून् गुरुन्मेने ऽथ पार्थिवः । पाषणिम्नु विरक्तो ऽञ्छूद्विषयेष्विव योगवित् ॥ ४३५ ॥

एवं चानेकशः संविधानैः प्रथितधीगुणः । चाणक्यश्चिन्तयाभास मौर्यश्रीबद्धिमणिरूपः ॥ ४३६ ॥
 साधयामि विषाहारं चन्द्रगुप्तं शनैः शनैः । रसायनं यथास्य स्याद्गरदः प्रचवेन्न च ॥ ४३७ ॥
 मौर्यो ऽथ मौर्यगुरुणा गुरुणेव महाधिया । अत्रोज्यत विषाहारं दिनं प्रत्यधिकाधिकम् ॥ ४३८ ॥
 अन्येष्वुश्चन्द्रगुप्तेन सह शोचुं प्रचक्रमे । रागोक्ततया राज्ञी दुर्धरा नाम गुर्विणी ॥ ४३९ ॥
 दृष्ट्वा विषान्नं शुद्धानां तां गर्त्रार्पायशङ्कया । व्याहरत्किं कृतमिति ज्ञाक् चाणक्यो ऽन्यधावत ॥ ४४० ॥
 विषान्नास्वादमात्रेण राज्ञी सा प्राप पञ्चताम् । दध्यौ चणिप्रसूर्मा स्म गर्जो ऽप्यस्याः प्रलीयताम् ॥ ४४१ ॥
 इति तस्या विपन्नयास्तदोदरमदारयत् । तस्माद्गर्जमाचकर्ष मुकां शुक्तिपुटादिव ॥ ४४२ ॥

किमत्र यामि याम्यत्र किं वेति सकले पुर । उत्प्रेक्षमाणो हर्म्याणि वज्राम मुनिपुङ्गवः ॥ १७९ ॥
 नराणामथ नारीणामृषिवृद्ध्या स मुग्धधीः । अत्रिवादनवातूल उपाहास्यत नागरैः ॥ १८० ॥
 पुरे व्रमन्नथैकस्या वेद्यायाः स निकेतने । विवेश त्वरितं चापमुक्तः शर इवास्खलन् ॥ १८१ ॥
 स तप्रेक्षमाश्रमं मेने वेद्यां मुनिममन्यत । इति तामप्युवाचैवं तात त्वामत्रिवादये ॥ १८२ ॥
 इति च प्रार्थयाञ्चक्रे समर्पय ममोदजम् । अमुष्यावक्रये द्रव्यं महर्षे गृह्यतामिदम् ॥ १८३ ॥
 त्वदीय उदजो ह्येष गृह्यतामित्युदीर्य सा । तदङ्गसंस्कारकृते दिवाकीर्तिमजूहवत् ॥ १८४ ॥
 अनिच्छतोऽपि तस्यर्पेर्नापितो गणिकाज्ञया । शूर्पोपमानपादनखानकुन्वञ्चदतारयत् ॥ १८५ ॥
 कृत्वा वहकदचीरापनयनं सा पणाङ्गना । तं कुमारं स्तपयितुं वराशिं पर्यधापयत् ॥ १८६ ॥
 आजन्म मुनिवेषं मे मापनैषीर्महामुने । स वहकलापनयनादिति बाल इवारटत् ॥ १८७ ॥
 वेद्यावोचनमहर्षीणामतिश्रीनामिहाश्रमे । उपचारपदं ह्येतत्तत्प्रतीच्छसि किं न हि ॥ १८८ ॥
 त्वमस्मदाश्रमाचारानीदृशांश्चेत्प्रतीच्छसि । तदा हि त्वत्पस्यसे वस्तुमुदजं मुनिपुत्रक ॥ १८९ ॥
 ततस्तत्पासलोचनेन स तापसकुमारकः । नाङ्गमप्यधुनोन्मन्त्रवशीकृत इवोरगः ॥ १९० ॥
 तत्केशपाशं जटिलं तैलेनाच्यज्य सा स्वयम् ॥ ऊर्णापिरुमिव शनैर्विवेचे वरवर्णिनी ॥ १९१ ॥
 अन्यज्य मृज्यमानाङ्गस्तथा सोमेन्दुचूरभूत् । कण्डूभ्यमान इव गौः सुखनिजाणलोचनः ॥ १९२ ॥
 गणिका स्तपयित्वाथ कवोर्णैर्गन्धवारिजिः । तमामोचयदभ्यर्थाणि वस्त्राण्याचरणानि च ॥ १९३ ॥

१ नापितम् । २ श्रष्टानि ।

पूर्णे ध्याने महाप्राणे स्थूलजज्ञो महामुनिः । निवस्तूनानि पूर्वाणि दश यावत्समापयत् ॥ ७६ ॥

विहारक्रमयोगेन पाटलीपुत्रपत्तनम् । श्रीचक्रबाहुरागत्य बाह्योद्यानमशिश्रियत् ॥ ७७ ॥

यद्वादयो ऽपि विज्ञाय त्रतिन्यो ऽत्रान्तरे तु ताः । ऋगिन्यः स्थूलजज्ञस्य वन्दनाय समाययुः ॥ ७८ ॥

वन्दित्वा गुरुमूचुस्ताः स्थूलजज्ञः क्व नु प्रजो । लघुदेवकुले ऽस्तीह तासामिति शशंस सः ॥ ७९ ॥

ततस्तमजि चेलुस्ताः समायान्तीर्विलोक्य सः । आश्चर्यदर्शनकृते सिंहरूपं त्रिनिर्ममे ॥ ८० ॥

दृष्ट्वा सिंहं तु ज्रीतास्ताः सूरिमेत्य व्यजिज्ञपन् । ज्येष्ठार्थं जग्रसे सिंहस्तत्र सो ऽद्यापि तिष्ठति ॥ ८१ ॥

ज्ञात्वोपयोगादाचार्यो ऽप्यादिदेशेति गृह्यत । वन्दध्वं तत्र वः सो ऽस्ति ज्येष्ठार्यो न तु केशरी ॥ ८२ ॥

ततो ऽयुस्ताः पुनस्तत्र स्वरूपस्थं निरूप्य च । ववन्दिरे स्थूलजज्ञं ज्येष्ठा चाख्यत्रिजां कथाम् ॥ ८३ ॥

श्रीयकः सममस्मान्निर्दोहामादत्त किं त्वसौ । ह्रुधावान्सर्वदा कर्तुं नैकजक्रमपि ह्रमः ॥ ८४ ॥

मयोक्तः पर्थुषणायां प्रत्याख्याह्यद्य पौरुषीम् । स प्रत्याख्यातवानुक्तो मया पूर्णे ऽवधौ पुनः ॥ ८५ ॥

त्वं प्रत्याख्याहि पूर्वार्धं पर्वेदमतिदुर्लभम् । श्यान्कालः सुखं चैत्यपरिपाद्यापि यास्यति ॥ ८६ ॥

प्रत्यपादि तथैवासौ समये ऽजिहितः पुनः । तिष्ठेदानीमस्त्वपार्धमित्यकार्षीत्तथैव सः ॥ ८७ ॥

प्रत्यासन्नाधुना रात्रिः सुखं सुप्तस्य यास्यति । तत्प्रत्याख्याह्यजकार्षीमित्युक्तः सो ऽकरोत्तथा ॥ ८८ ॥

ततो निशीथे सम्प्राप्ते स्मरन्देवगुरुनसौ । ह्रुत्पीरुया प्रसरन्त्या विपद्य त्रिदिवं ययौ ॥ ८९ ॥

ऋषिधातो मयाकारीत्युत्ताम्यन्ती ततस्त्वहम् । पुरः श्रमणसङ्घस्य प्रायश्चित्ताय दौकिता ॥ ९० ॥

सङ्घो ऽप्याख्यह्यधायीदं जवत्या शुष्कजावया । प्रायश्चित्तं ततो नेह कर्तव्यं किञ्चिदस्ति ते ॥ ९१ ॥

एवं विमर्षं कुर्वाणो मूर्खितो न्यपतन्नृपः । आः किमेतदिति वदन्दधावे च परिहृदः ॥ ३० ॥
 व्यजनैर्वीज्यमानश्च सिच्यमानश्च चन्दनैः । जातिस्मरणमासाद्योदस्यादवनिशासनः ॥ ३१ ॥
 स प्रागजन्मगुरुं ज्ञात्वा जातिस्मृत्या सुहस्तिनम् । तदैव वन्दितुमगाद्विस्मृतान्यप्रयोजनः ॥ ३२ ॥
 पञ्चाङ्गस्फुटचूपीठः स नत्वार्यसुहस्तिनम् । पप्रह जिनधर्मस्य जगवन्कीदृशं फलम् ॥ ३३ ॥
 सुहस्ती जगवानाख्यन्मोहः स्वर्गश्च तत्फलम् । अपृहन्नृपतिर्ज्यः सामाधिकफलं च किम् ॥ ३४ ॥
 सामाधिकस्याव्यक्तस्य राजनराज्यादिकं फलम् । सुहस्तिनैवमाख्याते ज्ञाक् प्रत्येति स्म जूपतिः ॥ ३५ ॥
 नखाह्नोटनिकां कृत्वा प्रत्ययव्यञ्जिकां मुहुः । एवमेतन्न सन्देह इत्यत्रापि जूपतिः ॥ ३६ ॥
 सुहस्तिनं नमस्कृत्य ततः प्रोवाच पार्थिवः । किं नाम मां यूयमुपलक्ष्यध्वेऽथवा न हि ॥ ३७ ॥
 आचार्योऽप्युपयोगेन ज्ञात्वोचे त्वां नरेश्वर । सम्यगुपलक्ष्येऽहं स्वां प्राग्भवकथां शृणु ॥ ३८ ॥

महागिर्याचार्यमिश्रैर्विहरन्तो वयं पुरा । सह गह्वेन कौशाम्यामागह्वाम नरेश्वर ॥ ३९ ॥
 सङ्कीर्णत्वेन वसतेः पृथक्पृथगवस्थितौ । तत्रावां परिवारो हि महानन्नवदावयोः ॥ ४० ॥
 तत्राभूदतिदुर्जिह्वं तथाप्यस्मासु नृक्किमान् । लोको नृकादिकं दातुमुपाक्रंस्त विशेषतः ॥ ४१ ॥
 त्रिद्वार्थं साधवोऽन्येद्युरेकस्य श्रेष्ठिनो गृहे । विविशुः पृष्ठतस्तेषां रङ्ग एको विवेश च ॥ ४२ ॥
 तत्रेन्नाकारमर्यादां विविधां मोदकादिभिः । साधवो लेजिरे त्रिधां तस्य पश्यत एव ते ॥ ४३ ॥
 साधूनामात्तत्रिदाणां वसतिं प्रति गह्वताम् । अनुगः सोऽब्रवीद्भङ्गो दीयतां मम ज्ञोजनम् ॥ ४४ ॥

पुरा मे देव दैवज्ञोऽकथयद्यस्तवौकसि । ऋषिवेषो युवान्येति दद्यास्तस्य निजां सुताम् ॥ १०९ ॥
 ऋषिवेषो युवा कोऽपि गोर्वन्न व्यवहारवित् । अन्यगान्मद्गृहे सोऽद्योषाहितः सुतया स्वया ॥ ११० ॥
 तद्विवाहोत्सवे देव गीतवाद्यादि मङ्गले । दुःखिनं त्वां न जानामि यद्योगो मे सहस्व तत् ॥ १११ ॥
 अथादिशन्नरात्राजा कुमारं दृष्टपूर्विणः । उपलक्षयितुं तेऽपि गत्वोपावक्ष्यंश्च तम् ॥ ११२ ॥
 अथैत्य ते नरेन्द्राय तं तथैव व्यजिज्ञप्त् । राजापि दृष्टसुखम् इवात्यर्थममोदत ॥ ११३ ॥
 तथा समन्वितं वध्या करेणुमधिरुह्य च । आनिनाय निजं वेश्म राजा वटकलचीरिणम् ॥ ११४ ॥
 अखिलव्यवहारज्ञो राजाकारि क्रमेण सः । पशवोऽपि हि शिष्यन्ते नियुक्तैः किं पुनः पुमान् ॥ ११५ ॥
 तस्मै राज्यविभ्रागं च दत्त्वा राजा कृतार्थञ्चूत् । राजकन्याश्च तेनोदवाहयत्स्वर्वधूपमाः ॥ ११६ ॥
 वधून्निः सहितः तान्निखलिप्तसमीहितः । रेमे वटकलचीर्युच्चैः सुखान्निजलकुञ्जरः ॥ ११७ ॥
 सोऽन्यदा रथिको मार्गसुहृटकलचीरिणः । तच्चौरदत्तं स्वर्णादि विक्रीणानोऽन्नमत्पुरे ॥ ११८ ॥
 यद्यस्य यस्य चौरैणापहतं स स तद्धनम् । उपलक्ष्यारक्षकाणामूर्ध्वबाहुरचीकथत् ॥ ११९ ॥
 संयम्य च स आरक्षै राजद्वारमनीयत । तं च राजानुजोऽज्ञाक्षीदृशा जीवानुकल्पया ॥ १२० ॥
 तमुपावक्ष्यवटकलचीरी मार्गोपकारिणम् । अमोचयच्च सन्तो हि नोपकारस्य घस्सराः ॥ १२१ ॥
 सोमचन्द्रोऽपि पुत्रं स्वमपश्यन्नभ्रमघने । वृक्षाद्बृहदं नेत्रजलैः सिञ्चन्निव निरन्तरम् ॥ १२२ ॥
 प्रसन्नचन्द्रप्रहितैर्नरेर्वटकलचीरिणः । प्रवृत्तौ कथितायां च सोऽञ्जुद्धानलोचनः ॥ १२३ ॥

ततः प्रैषीदनार्येषु साधुवेषधराभारान् । ते सम्प्रत्याज्ञायानार्यानिवमन्वशिपन्मृशम् ॥ ए१ ॥
द्विचत्वार्तिशता दोषैरेन्निरेन्निर्विवर्जितम् । वस्त्रपात्रान्नपानादि देयमस्मास्वहो स्वयम् ॥ ए२ ॥
अध्येतव्यं चेदमिदं ततो युष्मासु तोषत्राक् । अविता सम्प्रतिस्वामी कोपिष्यत्यन्यथा पुनः ॥ ए३ ॥
ततः सम्प्रतिराजस्य परितोषार्थमुद्यताः । ते तु तत्पुरुषादिष्टमन्वतिष्ठन्दिने दिने ॥ ए४ ॥
एवं साधूंचिताचारचतुरेषु कृतेषु तु । अनार्येषु सम्प्रतिना विक्रसा गुरवः पुनः ॥ ए५ ॥
कदापि श्रमणा एते ऋगवन्नार्यदेशवत् । अनार्येष्वपि देशेषु विहरन्ति कुतो न हि ॥ ए६ ॥
व्याजहुः सूर्यो ऽनार्यदेशेष्वज्ञानतः सदा । ज्ञानदर्शनचारित्राण्युत्सर्पन्ति न पार्थिव ॥ ए७ ॥
राजा प्रोवाच ऋगवन्ननार्येष्वपि सम्प्रति । श्रमणाप्रेष्य ज्ञानीध्वं तेषामाचारचातुरीम् ॥ ए८ ॥
एवं राज्ञो ऽतिनिर्वन्धादाचार्यैः के ऽपि साधवः । विहर्तुमादिदिशिरे ततो ऽन्ध्रमिह्मादिषु ॥ ए९ ॥
अनार्याः प्रेक्ष्य तान्साधून्सम्प्रतेः पुरुषा इति । ज्ञात्वा प्राक्शिक्षया तेन्यो ऋक्तपानादिकं ददुः ॥ १० ॥
निरवद्यं श्रावकत्वमनार्येष्वपि साधवः । दृष्ट्वा गत्वा स्वगुरवे पुनराख्यन्सविस्मयाः ॥ १०१ ॥
एवं सम्प्रतिराजेन स्वशक्त्या बुद्धिगर्भया । देशाः साधुविहारार्हा अनार्या अपि चक्रिरे ॥ १०२ ॥
राज्ञा प्राग्जन्मरङ्गत्वं बीजत्सं स्मरता निजम् । महासत्राण्यकार्यन्त पूष्टरिषु चतुर्ष्वपि ॥ १०३ ॥
अयं निजः परो वायमित्यपेक्षाविवर्जितम् । तत्रानिवारितं प्रापुर्भोजनं भोजनेह्वयः ॥ १०४ ॥
यदवाशिष्यतान्नादि शुक्तवदसु बुभुक्षुषु । तद्विजग्योपादिरे महानसनियोगिनः ॥ १०५ ॥

तत्पदान्यसृगास्त्रावविस्त्राणि शिशुचिर्वृता । विहाना जम्बुकी कापि तत्रोद्देशे समाययौ ॥ १५३ ॥
तत्पादप्रक्षरक्षरपङ्कगन्धेन ज्यूसा । सशिशुः सा विवेशाथ मध्येकन्थारिकावनम् ॥ १५४ ॥
शोधयन्ती च सा प्राप तत्पादरक्तपिण्डवम् । तं च खादितुमारेजे कृतान्तस्येव सोदरा ॥ १५५ ॥
चटच्चटिति सा चर्म नटन्नटिति जङ्गलम् । धगज्जगिति मेदश्च कटक्कटिति कीकसम् ॥ १५६ ॥
नद्वयन्ती पादमेकं तस्य सा निरशेषयत् । तद्धिन्नरूपाख्यपरं प्रथमे प्रहरे निशः ॥ १५७ ॥ युग्मं ॥
तथापि न चकम्पे स प्रत्युतामंस्त सात्त्विकः । अपि तां पादखादित्रीं पादसंवाहिकामिव ॥ १५८ ॥
एवं द्वितीये प्रहरे तदूरु च चखाद सा । साधु तृप्यतु जीवो व्यमित्यकर्षोत्कृपां तु सः ॥ १५९ ॥
तत्तुन्दं नद्वयामास तृतीयप्रहरे च सा । स तु दध्यौ मथत्येषा न तुन्दं किं तु कर्म मे ॥ १६० ॥
तुर्ये च यामे यामिन्या महासत्वो विपद्य सः । विमाने नखिनीगुल्मे महर्द्धिरमरोऽज्रवत् ॥ १६१ ॥
वन्द्यो महानुजावो ऽयं महासन्त्यो व्यमित्यथ । तह्वरीरस्य तत्कालं महिमा निर्समे ऽमरैः ॥ १६२ ॥
तन्नायास्तमपश्यन्त्यः पृच्छन्ति स्म सुहस्तिनम् । आख्याहि जगवन्नस्मत्पतिः कथमञ्चदिति ॥ १६३ ॥
उपयोगेन विज्ञाय सुहस्त्यपि हि तत्तथा । तदीयं सर्वमाचख्यौ तान्यो मधुरया गिरा ॥ १६४ ॥
अवन्तिसुकुमालस्य पल्यो गत्वाथ सन्नानि । नज्रायाः पुरतः सर्वं तं वृत्तान्तं न्यवीविदन् ॥ १६५ ॥
अवन्तिसुकुमालस्य माता जज्ञा निशात्यये । स्मशाने प्रययौ तत्र कन्थारीवनदाञ्जिते ॥ १६६ ॥
आकृष्टं दिशि नैर्ऋत्यां दृष्ट्वा सूनोः कलेवरम् । रुरोद वाष्पमिपतो वारिदानोद्यतेव सा ॥ १६७ ॥

उवाच सोमचन्द्रार्पिं प्राणमन्मेदिनीपतिः । प्रसन्नचन्द्रस्ते सूनुस्तात त्वां प्राणमत्यसौ ॥ २३ए ॥
 प्राणमन्तं च राजानं सोमः पस्पर्श पाणिना । मार्जन्निव तदङ्गेषु सङ्क्रान्तवर्तनीरजः ॥ २४० ॥
 पित्रा स्वपाणिपद्मेन स्पृश्यमानोऽवनीपतिः । उत्कोरककदम्बाजो वज्रव पुलकाङ्कुरैः ॥ २४१ ॥
 राजानुजोऽपि सोमार्पिं प्राणमन्निदमब्रवीत् । प्राप्नो वट्कलचीर्येय त्वयादाम्नोजञ्जुताम् ॥ २४२ ॥
 मौलिमाघ्राय तस्याङ्गमिव सोमः प्रमोदभाक् । तमालिलिङ्गं सर्वाङ्गं नगं नव इवाम्बुदः ॥ २४३ ॥
 सोमर्बेस्तु तदा कोर्बणो वाष्पः प्रादुर्भवद्दृशोः । वज्रव तत्क्षणादान्ध्यप्रध्वंसपरमौषधम् ॥ २४४ ॥
 दृग्भ्यां तत्कालमालोकवतीज्यां तावुजौ मुनिः । ददर्श पुनरावृत्तगार्हस्थ्यस्नेहबन्धनः ॥ २४५ ॥
 पृष्ठति स्म च हे वत्सौ सुखं कालोऽतिवाहितः । तावूचतुस्त्वत्प्रसादात्कट्याण्डमुदोहदात् ॥ २४६ ॥
 अप्रेक्ष्यमाणं तत्कीटगञ्जुत्तापसन्नाणरुक्मम् । इति वट्कलचीर्यन्तरुजं प्राविशद्द्रुतम् ॥ २४७ ॥
 तानि तापसन्नाणानि स्वोत्तरीयाञ्चलेन सः । प्रतिलेखितुमारेजे प्राग्ममत्वं परिस्पृशन् ॥ २४८ ॥
 तस्य चैवमञ्जुच्चिन्ता पात्राणि यतिनामहम् । किं पात्रकेसरिकया कापि प्रत्यलितं पुरा ॥ २४९ ॥
 इति चिन्तयतस्तस्य जातिस्मृतिरजायत । सस्मार च ह्यःकृतवदेवमत्यर्चवाञ्जिजान् ॥ २५० ॥
 श्रामख्यं प्राग्भवकृतं स्मरन्वट्कलचीर्यथ । वैराग्यं परमं जेजे मित्रं निर्वाणसम्पदः ॥ २५१ ॥
 धर्मध्यानं व्यतिक्रम्य शुक्लध्याने द्वितीयेके । स्थितो वट्कलचीर्यापत्केवलज्ञानमुज्ज्वलम् ॥ २५२ ॥
 तत्कालकेवलज्ञानी महात्मा सोमचन्द्रजः । पितुर्त्रातुश्च विदधे सुधात्रां धर्मदेशनाम् ॥ २५३ ॥

१ मार्गधूलिः । २ ईषत् उष्णः । ३ गतदिनकृतवत् ।

चिकीर्षति स्म बालो ऽपि नीहारादि यदा च सः । चक्रे तदा सदा सञ्ज्ञां सुव्यक्तां बालधारिषु ॥ ६२ ॥

शय्यातरकुमाराणां सर्वेषां जन्मञ्जरिव । वज्रो ऽञ्चत्वप्रीतिगुणं समानं तेषु दर्शयन् ॥ ६३ ॥

ज्ञानोपकरणदानैर्बालक्रीडां प्रपञ्चयन् । वज्रः प्रमोदयामास प्रतिवासरमार्थिकाः ॥ ६४ ॥

वज्रं दृष्ट्वा सुनन्दापि सुरूपं शीलशालिनम् । शय्यातरेभ्यो ऽद्याचिष्ट मत्सूत्ररिति वादिनी ॥ ६५ ॥

जननीपुत्रसम्बन्धं तवामुष्यार्चकस्य च । न विद्मः किं त्वसौ न्यासो गुरूणामिति ते ऽवदन् ॥ ६६ ॥

इयुक्त्वा नार्पयामासुस्तस्यै शय्यातराः सुतम् । ततश्चैद्धिष्ट सा वज्रं दूरस्थैव परस्ववत् ॥ ६७ ॥

महता तूपरोधेन सा तेषामेव वेद्मनि । धात्रीव लालयामास स्तन्यपानादिना सुतम् ॥ ६८ ॥

इतो ऽपि चाचलपुरविषयश्रीविचूषणे । कन्या पूर्णा चेति नद्यौ विद्येते प्रथितान्निधे ॥ ६९ ॥

अन्तराले तयोर्नद्योरवात्सुः के ऽपि तापसाः । पादलेपविदेको ऽञ्जत्तेषां मध्ये च तापसः ॥ ७० ॥

विधाय पादलेपं च पादुके परिधाय च । जले ऽपि स्थलवत्पादौ विन्यस्य सञ्चचार सः ॥ ७१ ॥

एवं च पादुकारूढः स नित्यं जलवर्त्मना । पुरे गतागतं चक्रे जनयन्विस्मयं जने ॥ ७२ ॥

न हि वो दर्शने को ऽपि प्रजावो ऽस्ति यथा हि नः । श्रमणोपासकानेवं प्रजहास स तापसः ॥ ७३ ॥

तत्रागादार्थशमिताचार्यो वज्रस्य मातुलः । विहारक्रमयोगेन योगसिद्धो महातपाः ॥ ७४ ॥

तस्मै चाचार्यवर्याय कथयामासुरार्हताः । स्वदर्शनोपहासं ते तापसोपज्ञमुच्चैः ॥ ७५ ॥

तदाकर्ण्यार्थशमितः श्रुतज्ञाने स्फुरत्यपि । ज्ञात्वा मतिवलेनापि जगाद स्वानुपासकान् ॥ ७६ ॥

नास्य कापि तपःशक्तिस्तापसस्य तपस्विनः । केनाप्यसौ प्रयोगेण प्रतारयति वो ऽखिलान् ॥ ७७ ॥

सोमचन्द्रः प्रसन्नश्च ततो वटकलचीरिणम् । सुरार्पितयतिविद्धं प्रासबोधौ प्रणेमतुः ॥ १५४ ॥

वयं च समवासाष्मं विहरन्तोऽन्यदा नृप । लुधाने पोतनप्रत्यासन्ने नाम्ना मनोरमे ॥ १५५ ॥

प्रत्येकबुद्धः पितरं निजं वटकलचीर्यपि । अर्पयित्वा तदास्माकं गतोऽन्यत्र नराधिप ॥ १५६ ॥

राजा प्रसन्नचन्द्रोऽपि प्रययौ पोतनं पुरम् । तस्थौ च स्थिरवैराग्यो वाग्निर्वटकलचीरिणः ॥ १५७ ॥

तदा प्रसन्नचन्द्रः स्वे राज्येऽर्जमपि नन्दनम् । स्वयं न्यस्य विरक्तात्मा प्रात्राजीदस्मदन्तिके ॥ १५८ ॥

एवमाख्याय विरते श्रीवीरे परमेश्वरे । ददर्श देवसम्पातमाकाशे मगधेश्वरः ॥ १५९ ॥

पप्रह्य श्रेणिको चूयः प्राणम्य जगदीश्वरम् । किमेष देवसम्पातो हस्यते द्योतिताम्बरः ॥ १६० ॥

स्वाम्यप्याख्यत्प्रसन्नर्षेरुसन्नमिह केवलम् । कर्तुं च तन्महिमानममराः सम्पतन्त्यमी ॥ १६१ ॥

पुनर्विज्ञपयामास जिनेन्द्रं मगधाधिपः । जगवन्केवलज्ञानं कस्मिन्बुद्धेदमेव्यति ॥ १६२ ॥

नाथोऽप्यकथयत्पश्य विद्युन्माद्री सुरो ह्यसौ । सामानिको ब्रह्मेन्द्रस्य चतुर्देवीसमावृतः ॥ १६३ ॥

अहोऽमुष्मात्सप्तमेऽहि च्युत्वा ज्ञावी पुरे तव । श्रेष्ठिकृषजदत्तस्य जम्बूः पुत्रोऽन्यकेवली ॥ १६४ ॥

राजापृष्ठदसौ यद्यासन्नप्रच्यवनोऽमरः । तेजोऽस्य तत्किमक्षीणमथाचख्यौ जगद्गुरुः ॥ १६५ ॥

राजज्ञेकावताराणामन्तकालेऽपि नाकिनाम् । तेजःक्षयादिच्यवनविज्ञान्याविर्भवन्ति न ॥ १६६ ॥

तदा मुदानादृताख्यो जम्बूद्वीपपतिः सुरः । शब्देन महतावादिदहो मे कुलमुत्तमम् ॥ १६७ ॥

तदा च श्रेणिकोऽपृष्ठजगवन्तं कृताञ्जलिः । देवोऽयमेवं स्वकुलप्रशंसां कुरुते कुतः ॥ १६८ ॥

सर्वज्ञः कथयामास राजन्नत्रैव पत्तने । इज्यो गुप्तमतिर्नाम बभूव शुवि विश्रुतः ॥ १६९ ॥

ततश्चिकीर्षवः स्वस्य दर्शनस्य प्रन्नावनाम् । आचार्याश्चिक्षुर्योगविशेषं सरिदन्तरे ॥ एध ॥
एहि पुत्र यथा यामो वयं परतटे तव । इति चावोचदाचार्यवर्यो धुर्यो महात्मनाम् ॥ एए ॥
तदध्वे ततस्तस्याः सरितो मिलिते सति । आचार्यः सपरीवारः परतीरश्रुवं ययौ ॥ ए६ ॥
आचार्यैर्दक्षितं तं चातिशयं प्रेक्ष्य तापसाः । सर्वे ऽपि संवि विजिरे तद्भक्तश्चाखिलो जनः ॥ ए७ ॥
आचार्यस्यार्यशमितस्यान्तिके प्राव्रजन्नश्च । सर्वे मश्रितमिथ्यात्वास्तापसा एकचेतसः ॥ ए८ ॥
ते ब्रह्मदीपवास्तव्या इति जातास्तदन्वये । ब्रह्मक्षीपिकनामानः श्रमणा आगमोदिताः ॥ ए९ ॥
इतश्च वज्रस्तन्नस्थः क्रमेणाञ्जुन्निहायनः । तदा च धनगिर्याद्यास्तत्र साधव आययुः ॥ १०० ॥
आयास्यति धनगिरिग्रहीष्यामि स्वमात्मजम् । सुनन्दैवं चिन्तयन्ती तेष्वयातेष्वमोदत ॥ १०१ ॥
सुनन्दापि महर्षिभ्यः स्वनन्दनमयाचत । ते पुनर्नार्पयामासुः प्रत्यन्नापन्त चेदृशम् ॥ १०२ ॥
अथाचितस्तवया दत्तो मुग्धे ऽस्मभ्यमयं शिशुः । वान्तान्नमिव को दत्तं पुनरादातुमिहति ॥ १०३ ॥
विक्रीडेष्विव दत्तेषु स्वामित्वमपगहति । मा याचिष्ठाः सुतं दत्त्वा त्वयैष परसात्कृतः ॥ १०४ ॥
पक्ष्योरुन्नयोरेवमुच्चैर्विवदमानयोः । लोको ऽवादीदमुं वादं राजा निर्धारयिष्यति ॥ १०५ ॥
ततः सुनन्दा लोकेन सहिता नृपपर्षदि । जगाम सङ्घसंहिताः श्रमणा अपि ते ययुः ॥ १०६ ॥
राज्ञो न्यषीदघामेन सुनन्दा दक्षिणेन तु । श्रीमान्सङ्घः समस्तो ऽपि यथास्थानमथापरे ॥ १०७ ॥
परिन्नाव्य ध्वयोर्जाषामुत्तरं चावदन्नृपः । येनाहूतः समायाति बालस्तस्य प्रवत्वसौ ॥ १०८ ॥

तस्य द्वौ तनुजन्मानावभूतां क्रमयोगतः । ज्यायानृषजदत्ताख्यो जिनदासान्निधो लघुः ॥ १७० ॥
 ज्यायानतिसदाचारो द्यूतादिव्यसनी लघुः । तौ द्वावाद्यन्तयुगयोः प्रत्यङ्गे द्वे वर्षमणी ॥ १७१ ॥
 ततश्चर्षजदत्तेन जिनदासः सुमेधसा । त्यक्तो दुराचार इति सर्वस्वजनसाक्षिकम् ॥ १७२ ॥
 अहमत्रातृकोऽस्मीति ज्येष्ठः स श्रेष्ठिसूर्वदन् । कनिष्ठस्य शुन इव प्रवेष्टुं न गृहेऽप्यदात् ॥ १७३ ॥
 जिनदासोऽन्यदा दीव्यन्नन्येन द्यूतकारिणा । संजातद्यूतकलहे सद्योऽस्त्रेण न्यहन्यत ॥ १७४ ॥
 फलं द्यूतविषतरोरायुधाघातवेदनम् । जिनदासोऽन्वभूजङ्क इव नृमितले लुठन् ॥ १७५ ॥
 स्वजनाश्चर्षजदत्तमूर्ध्नो परमार्हत । प्राणिमात्रसाधारिण्या दयया जीवयानुजम् ॥ १७६ ॥
 पात्रं कीर्त्तौर्विशुद्धायाः स बन्धुः स च नायकः । यो बन्धुं सेवकं चाभ्युद्धरते व्यसर्त्तावदात् ॥ १७७ ॥
 कृपन्तोऽप्यन्यधाजत्वावरजं स्वजनेरितः । समाश्वसिहि हे वत्स त्रास्ये त्वामौषधादिभिः ॥ १७८ ॥
 जगाद जिनदासोऽपि ह्रस्व मम दुर्नयान् । कार्यमामुष्मिकं कुर्या जीवितव्यास्पृहस्य मे ॥ १७९ ॥
 प्रयत्न परलोकाध्वप्रस्थितस्य ममाधुना । धर्मोपदेशपाथेयमार्थानशनपूर्वकम् ॥ १८० ॥
 कृपन्तोऽप्यन्वशादेवमनुजं निर्ममो जव । जप स्वहृमनाः पञ्चपरमेष्ठिनमस्त्रियाम् ॥ १८१ ॥
 एवमाद्यनुशिष्यानुजन्मानमृषजः स्वयम् । आराधनां सानशानां कारयामास शुद्धधीः ॥ १८२ ॥
 विपद्य जिनदासोऽपि तेन पण्डितमृत्युना । जम्बूद्वीपाधिपो जज्ञे देवोऽयं परमर्षिकः ॥ १८३ ॥
 अयं चास्मद्वचोऽश्रौषीद्यज्राजगृहपत्तने । केवली चरमो जावी जम्बूकंषजदत्तजः ॥ १८४ ॥

१ शरीरे, द्विवचनम् । २ अधकूपात् गर्भोत् ।

व्यजिज्ञपन्गुरुं योगप्रतिपन्नाश्च साधवः । जगवन्वाचनाचार्यस्तत्को ऽस्माकं जविष्यति ॥ १८३ ॥
 वज्रो वो वाचनाचार्यो जवितेत्यादिशङ्कुरुः । जक्तत्वादविचार्यैव प्रत्यपद्यन्त ते तथा ॥ १८३ ॥
 प्रातःकृत्यं कायोत्सर्गवाचनाग्रहणादिकम् । कर्तुं ते साधवो वज्रं निषद्यायां न्यषादयन् ॥ १८४ ॥
 गुर्वाज्ञास्तीति वज्रो ऽपि निषद्यायामुपाविशत् । आचार्यस्येव विनयं तस्याकार्षुश्च साधवः ॥ १८५ ॥
 सर्वेषामपि साधूनामानुपूर्व्यां परिस्फुटान् । सङ्कान्त्या वज्रलोपान्वज्रो ऽध्यादापकान्ददौ ॥ १८६ ॥
 ये ऽत्यदपमेधसस्ते ऽपि साधवो ऽध्येतुमागमन् । उपचक्रमिरे वज्रादादायादाय वाचनाम् ॥ १८७ ॥
 अमोघवाचनो वज्रो बज्रवातिजम्ब्वपि । तन्नव्यमद्भुतं हृष्टा गह्वः सर्वो विसिन्मिये ॥ १८८ ॥
 आद्यापान्साधवः पूर्वमधीतान्सुस्फुरानपि । संवादार्थमपृष्टं वज्रो ऽप्याख्यत्तथैव तान् ॥ १८९ ॥
 तावदेकवाचनया वज्रात्पेतुर्महर्षयः । आप्यनेकवाचनान्निर्गोवन्न गुरुसन्निधौ ॥ १९० ॥
 ते ऽज्यधुः साधवो ऽन्योन्यं गुरुर्यदि विलम्बते । वज्रपार्श्वे तदा शीघ्रं श्रुतस्कन्धः समाप्यते ॥ १९१ ॥
 गुरुन्यो ऽज्यधिकं वज्रं मेनिरे मुनयो गुणैः । एकगुरुदीक्षिते हि सुगुणे मोदते गणः ॥ १९२ ॥
 आचार्याश्चिन्तयामासुरेतावद्भिश्च वासरैः । वज्रो ऽस्मत्परिवारस्य ज्ञावी ज्ञातगुणः खलु ॥ १९३ ॥
 वज्रमध्यापयामो ऽद्यानधीतं यद्यदस्य हि । जपेत्य पाठ्यतां याति गुरोः शिष्यो ऽमलैर्गुणैः ॥ १९४ ॥
 चिन्तयित्वैवमाचार्याः कथिते ऽह्नि समाययुः । मुनयो वज्रसहितास्तत्पादांश्च ववन्दिरे ॥ १९५ ॥
 किं वः स्वाध्यायनिर्वाहो जवतीति गुरुदिते । बजाणिरे देवगुरुप्रसादादिति साधवः ॥ १९६ ॥
 वन्दित्वा पुनराचार्याञ्जिज्ञाष्याः सर्वे व्यजिज्ञपन् । अस्माकं वाचनाचार्यो वज्रो ऽज्रद्युष्मदाज्ञया ॥ १९७ ॥

अधीत्य दश पूर्वाणि शीघ्रमेहि मदाक्षया । तव सन्निहिताः सन्तु सौम्यशासनेदेवताः ॥ २१४ ॥
 त्वन्मुखाच्च प्रसरतु दशपूर्वां महर्षिषु । हे वत्स कूपापुदकमिवोपवनशाखिषु ॥ २१५ ॥
 एवं सिंहगिरिर्वज्रमवन्तीं गन्तुमादिशत् । वर्तते स्थविरः कटप इत्यृषी षौ च तत्समम् ॥ २१६ ॥
 शेषमिवाज्ञामादाय मूर्ध्ना सिंहगिरेश्वरोः । वज्रो ऽगाध्रजगुप्तांहिपूतामुज्जयिनीं पुरीम् ॥ २१७ ॥
 प्राप्ते चोज्जयिनीपुर्यां सुनन्दानन्दने मुनौ । निरैद्दिष्ट जज्ञगुप्ताचार्यः स्वप्नं शुभ्रे ह्ये ॥ २१८ ॥
 यदादाय मम करात् क्षीरपूर्णं पतङ्गहम् । आगन्तुको ऽपिबत्कश्चिन्नृप्तिं च परमामगात् ॥ २१९ ॥
 शिष्येभ्यः कथयामास गुरुः स्वप्नं च तं प्रेगे । तस्यार्थं विविधं ते ऽपि यथाप्रज्ञं व्यचारयन् ॥ २२० ॥
 गुरुरूचे न जानीथातिथिः को ऽप्यागमिष्यति । स सार्थं सूत्रमस्मत्तः सर्वमादास्यते सुधीः ॥ २२१ ॥
 वज्रो ऽपि नगरीदारे शर्वरीमतिवाह्य च । यज्राते ऽगाध्रजगुप्ताचार्यवर्यप्रतिश्रयम् ॥ २२२ ॥
 दूरतो वज्रमालोक्य गुरुरिन्दुमिवार्णवः । जह्वासं कलयामास परं परमया मुदा ॥ २२३ ॥
 आचार्यो ऽध्यायदहो मे सौजाग्येनास्य धीरिति । किमाविज्ञाम्यहममुमङ्कमारोपयामि च ॥ २२४ ॥
 प्रसिद्धिसदृशीं वज्रस्याकृतिं परिभ्राज्य च । वज्रो ऽयमिति निश्चिक्ये जज्ञगुप्तो महामुनिः ॥ २२५ ॥
 वन्दनाजिमुखं वज्रं जज्ञगुप्तो ऽथ सस्वजे । बलीयसी खलूत्कण्ठा विनयं न प्रतीक्षते ॥ २२६ ॥
 आरोप्याङ्के जज्ञगुप्ताचार्यो वज्रमज्जाषत । अधितपदनाम्नोजं स्वनेत्रे चञ्चुतां नयन् ॥ २२७ ॥
 कञ्चित्सुखविहारस्ते कञ्चित्ते ऽङ्गमनामयम् । कञ्चित्तपस्ते निर्विघ्नं कञ्चित्ते कुशली गुरुः ॥ २२८ ॥

अनेकधातुमभू मिधृतसन्ध्यात्रविघ्नमम् । त्राम्यतुन्मत्तचमरीजग्नाचाङ्कारगह्वरम् ॥ ३६४ ॥
नमेरुर्जतगरकिम्पाकाकुलमेखलम् । स तं हिमाद्रिमजादीक्ष्योमस्योऽन्य इवार्यमा ॥ ३६५ ॥

॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥

स शाश्वताहंतिमाः सिद्धायतनवर्तिनीः । ववन्दे वन्दमानां हि विद्याधरकुमारकैः ॥ ३६६ ॥
तरङ्गरङ्गशाखास्यलासकपङ्कजम् । पद्मसौगन्ध्यवहनादिव मन्थरमारुतम् ॥ ३६७ ॥

सञ्चरन्तीरजमिव क्रीरुदप्सरसां मुखैः । उन्निद्रपङ्कजरजोधिवाससुजगोदकम् ॥ ३६८ ॥
श्रीदेवीदेवतागारप्रगायदमरीजनम् । पद्महृदं जगामाश्रय वज्रपिर्व्योमवर्त्मना ॥ ३६९ ॥ त्रिजिर्विशेषकम् ॥

तदा च देवपूजार्थमवचित्यैकमम्बुजम् । श्रीदेव्या देवतागारं यान्त्या वज्रपिरेद्वयत ॥ ३७० ॥

श्रीदेवता ववन्दे तं दृष्टमात्रं मुनीश्वरम् । रक्तोष्णीषैप्रजाम्भोजोमिः स्तपयन्तीव तत्कमौ ॥ ३७१ ॥

धर्मलाञ्छाशिषं दत्त्वा तस्थिवांसं तु तं मुनिम् । बध्नाञ्जलिः श्रीरवददाज्ञापय करोमि किम् ॥ ३७२ ॥

जगद वज्रो जगवानादिष्टमिदमेव ते । पाणिपद्मस्थितं पद्ममिदं पद्मे ममार्प्यताम् ॥ ३७३ ॥

स्वामिन्किमेतदादिष्टमिन्द्रोपवनजान्यपि । पुष्पाण्यानेतुमीशास्मीत्युक्त्वा सा पद्ममार्पयत् ॥ ३७४ ॥

वन्दितश्च श्रिया वज्रः पुनरुत्पत्य सत्वरम् । पथा यथागतेनैव ह्रुताशनवनं ययौ ॥ ३७५ ॥

विद्याशक्त्या च जगवान्विमानं व्यकरोदथ । पालकस्यानुजन्मेव बन्धुरं विविधर्द्धिन्निः ॥ ३७६ ॥

अस्थापयच्च तन्मध्ये श्रीदेव्यर्पितमम्बुजम् । विंशतिं पुष्पलक्ष्मणि तस्य पार्श्वेषु तु न्यधात् ॥ ३७७ ॥

कुचयोर्मण्डनं यावन्नवोढः स प्रचक्रमे । तावदागममश्रौषीद्भवदत्तमहामुनेः ॥ ३१६ ॥
 स त्रावृदर्शनोत्तालाः किंतवो जयवानिव । जगुदस्थान्निहयार्धमण्डितामपि वल्लभा ॥ ३१७ ॥
 हित्वार्धमण्डितां कान्तां न गन्तुमुचितं तव । तस्याः सखीनामित्युक्तिं स एड इव नाशृणोत् ॥ ३१८ ॥
 साग्रहं वारयन्तीनां तासां चेत्युत्तरं ददौ । कृत्वा गुरुप्रणिपातं पुनरेष्यामि बालिकाः ॥ ३१९ ॥
 जवदेवस्ततः स्थानात्सुवमानः सुवद्भवत् । अभ्येत्य जवदत्तार्थं तत्र स्थितमवन्दत् ॥ ३२० ॥
 वन्दित्वोद्धितमात्रस्यानुजस्य घृतचाजनम् । मुनिः श्रामण्यदानाय सत्यंकारमिवाप्ययत् ॥ ३२१ ॥
 जवदत्तस्ततोऽगारादनगरशिरोमणिः । निर्जगाम धियां धाम मनागत्रातरि दत्तहृक् ॥ ३२२ ॥
 जवदेवोऽपि तत्सर्पिर्चाजनं चारयन्करे । अन्वगाद्भवदत्तार्थं तत्पदाम्भोजपदः ॥ ३२३ ॥
 अन्येऽपि बहवो नार्यो नराश्च जवदेववत् । अन्वयुर्जवदत्तर्षिमुदूर्मिप्रमदहृदाः ॥ ३२४ ॥
 मुनिर्न कञ्चिद्व्यसृजन्मुनीनामुचितं हृदः । अविस्मृष्टाश्च मुनिना न व्यावृत्तिरे जनाः ॥ ३२५ ॥
 दूरं गत्वा च निर्विषास्तं वन्दित्वा महामुनिम् । स्वयमेव व्याजुघुडुरादौ नार्यो नरास्ततः ॥ ३२६ ॥
 जवदेवस्तु जज्ञात्मा चिन्तयामासिवानिदम् । अप्यविस्मृष्टा व्याघुटन्वते नैते हि सोदराः ॥ ३२७ ॥
 अहं तु सोदरोऽमुष्य घावावां स्नेहद्वौ मिथः । तदनेनाविसृष्टस्य न्याय्यं व्याघुटनं न मे ॥ ३२८ ॥
 जक्रपानादिचारेणाक्रान्तोऽयं नूनमग्रजः । ततो ममार्पयघोदुं प्रसीदन्धृतचाजनम् ॥ ३२९ ॥
 चिरादन्यागतं श्रान्तं ज्यायांसं प्रातरं मुनिम् । अमुक्त्वा तदमुं स्थाने न निवर्तितुमुत्सहे ॥ ३३० ॥

मा वज्रस्वामिना साधं वसरेकप्रतिश्रये । किं तु वत्स त्वमन्यस्मिन्नधीयीथाः कुतस्थितिः ॥ ९२ ॥
 यो हि सोपक्रमायुष्को वज्रेण सह यामिनीम् । एकामपि वसेत्सो ऽनुस्त्रियते तं न संशयः ॥ ९३ ॥
 एवं करिष्ये ऽहमिति प्रतिपद्यार्यरक्षितः । तेषां निर्यामणां कृत्वा पुरीं वज्राश्रिता ययौ ॥ ९४ ॥
 नगर्यां बहिरैवास्थात्तां निशामार्यरक्षितः । निशाशेषे स्वप्नमुं वज्रस्वामी ददर्श च ॥ ९५ ॥
 यदद्य पयसा पूर्णः केनाप्यस्तपत ऋहः । अपाय्यागन्तुना ऋरि किंचिदस्थाच्च तत्पयः ॥ ९६ ॥
 वज्रस्वामी महर्षीणां स्वमार्थं व्याकरोत्प्रणे । बहुपूर्वश्रुतग्राही को ऽप्येव्यति ममातिथिः ॥ ९७ ॥
 स उपादास्यते ऽस्मत्तो बहुपूर्वश्रुतं सुधीः । पूर्वश्रुतावशेषं तु मत्पार्श्वे ऽपि रहिष्यति ॥ ९८ ॥
 उपवज्रमुनि प्रातरायथावार्यरक्षितः । ववन्दे द्वादशावर्तवन्दनेन च तं गुरुम् ॥ ९९ ॥
 तं च पप्रह वज्रर्षिः कुत आगाः स चावदत् । तोसद्विपुत्राचार्याणां पादमूलादिहागमम् ॥ १०० ॥
 वज्रस्वाम्यब्रवीदार्यरक्षितस्त्वं किमाख्यया । सो ऽप्याख्यादेवमिति च पुनर्वन्दनपूर्वकम् ॥ १०१ ॥
 वज्रस्वाम्यपि तं ज्ञात्वा सप्रसादमदो ऽवदत् । स्वागतं तव कुत्र त्वं प्रतिश्रयमक्षिश्रियः ॥ १०२ ॥
 बहिरावासितो ऽस्मीति तेनोक्ते स्वाम्यदो ऽवदत् । महात्मन्किं न जानासि बहिःस्थो ऽप्येव्यसे कथम् १०३
 सोमऋचिधत्ते स्म स्वामिन्निन्ने प्रतिश्रये । उदतारिषमाचार्यञ्जगुप्तानुशासनात् ॥ १०४ ॥
 उपयोगेन वज्रर्षिर्विदित्वैवमुवाच च । युक्तमेतद्वि पूज्यास्ते स्थविरा नाहुरन्यथा ॥ १०५ ॥
 वज्रो ऽथ पृथगावासस्थितमप्यार्यरक्षितम् । अध्यापयितुमारेजे पूर्वोणि प्रतिवासरम् ॥ १०६ ॥
 अचिरेणापि कादेन सोमदेवचवो मुनिः । पूर्वाख्यपूर्वप्रतिज्ञो नवाधीयाय लीलया ॥ १०७ ॥

मासौ वदोदिति मनोव्याद्येपार्थं कनीयसः । गार्हस्थ्यवार्तो प्राकृस्त ऋवदत्तो महामुनिः ॥ ३३१ ॥
 एते ते ग्रामपर्यन्तपादपाः पान्थमणरूपाः । ज्ञातरावां वानरवद्येषु स्वैरमरंस्वहि ॥ ३३२ ॥
 सरोवराणि तान्येतान्यावाच्यां यत्र शैशवे । अकारि नखिनीनालैर्हारश्रीः कण्ठयोर्मिश्रः ॥ ३३३ ॥
 एताश्च ग्रामपर्यन्तभूमयो भूरिवालुकाः । यत्रावां वालुकाचैत्यक्रीडां प्रावृष्यकृज्वहि ॥ ३३४ ॥
 ऋवदत्तोऽनुजन्मानमेवमध्वनि वार्तयन् । जगाम ग्राममाचार्यपादपद्मैः पवित्रितम् ॥ ३३५ ॥
 सानुजं ऋवदत्तर्षि वसतिघारमागतम् । निरीक्ष्य कुक्षकाः प्रोचुः कृतवक्रोष्ठिका मिश्रः ॥ ३३६ ॥
 दिव्यवेषधरो नूनमनुजो मुनिनामुना । प्रब्राजयितुमानीतः स्वं सत्यापयितुं वचः ॥ ३३७ ॥
 सूरिरूचे ऋवदत्त तरुणः कोऽयमागतः । सोऽवदद्गगवन्दीक्षां जिघृक्षुर्मेऽनुजो ह्यसौ ॥ ३३८ ॥
 सूरिणा ऋवदेवोऽपि पप्रह्वे किं व्रतार्थ्यसि । मा ऋज्जाता मृपावादीत्येवमित्यवदत्स तु ॥ ३३९ ॥
 ऋवदेवस्तदैवाथ पर्यब्राज्यत सूरिभिः । साधुच्यां सहितोऽन्यत्र विहर्तुं च न्ययोज्यत ॥ ३४० ॥
 ऋवदेवः किमद्यापि नायात इति चिन्तया । स्वजनाः पृष्ठतोऽन्येत्य ऋवदत्तं वज्रापिरे ॥ ३४१ ॥
 ऋवदेवोऽन्वगाद्युष्मान्निघ्रां हित्वार्धमण्डिताम् । तन्मुदे किं त्वनायाते तस्मिन्जीवन्मृता वयम् ॥ ३४२ ॥
 खिद्यते चक्रवाकीव सा युक्तिंविधवा वधूः । विश्राम्यति न तस्याश्च नयनाम्बु सिराम्बुवत् ॥ ३४३ ॥
 एकाक्यस्माननापृष्ठ्य ऋवदेवः क्वचिद्भजेत् । इति स्वप्नेऽप्यसम्भ्रान्त्यं गतश्च क्वापि किं ह्यदः ॥ ३४४ ॥
 नष्टस्वानिव ग्रहिलान्ऋवदेवमपश्यतः । अस्माननुगृहाणैर्षे कथय क्व स तेऽनुजः ॥ ३४५ ॥

दुर्निन्ददोषनिःशेषं तदा च हितिमण्डलम् । जज्ञे धान्यैर्विनाम्नोऽभिर्मानवहुः खसङ्कुलम् ॥ १८४ ॥
 धर्मप्रधाना सा बन्धून्निजानेवमथान्यधात् । जीवितासः सुखं तावदद्य यावदमी वयम् ॥ १८५ ॥
 विना धान्यक्रयाहुःखं जीवितासः कियच्चिरम् । तद्वरं सविषं ज्ञोज्यमुपजुज्य समाहिताः ॥ १८६ ॥
 स्मृतपञ्चनमस्काराः कृतानशनवृत्तयः । दुःखगेहस्य देहस्य सद्यस्त्यागं विदध्महे ॥ १८७ ॥ युग्मम् ॥
 अथेत्यम् बन्धवो ऽवोचन्नस्त्वेवं हन्त साम्प्रतम् । गृह्यतो ऽस्य शरीरस्य प्राप्तकालं फलं ह्यदः ॥ १८८ ॥
 पक्त्वाथान्नं लक्ष्मूढ्यं सा यावन्नाक्षिपद्दिषन् । वज्रसेनमुनिस्तावत्तज्जीवातुरिवागमत् ॥ १८९ ॥
 तमालोक्य मुनिं सापि हर्षादेव व्यचिन्तयत् । चित्तं वित्तं च पात्रं च दिष्ट्या पूर्णमिदं त्रयम् ॥ १९० ॥
 दत्त्वा तदद्य पात्राय श्लाघ्यं जन्म करोम्यदः । कदाचिद्देवयोगेन यदीदृक्पात्रसङ्गमः ॥ १९१ ॥
 हृष्टाथ तस्मै विस्मरचक्षुर्निक्षामदत्त सा । लक्ष्मूढ्यस्य पाकस्य वृत्तान्तं च न्यवेदयत् ॥ १९२ ॥
 अथाख्यवज्रसेनो ऽपि मा स्मैवं प्रतिपद्यथाः । जज्ञे सुत्रिदं यत्प्रातर्नविष्यति न संशयः ॥ १९३ ॥
 सापृष्ठव्रताङ्गायि स्वयमेतदुतान्यतः । अथोचे सो ऽप्यदो ऽम्नोदगर्जितोर्जितया गिरा ॥ १९४ ॥
 श्रीवज्रस्वामिनास्म्युक्तो यदा त्रिधां त्वमामुयाः । लक्ष्पाकोदनात्प्रातः सुत्रिदं न्रविता तदा ॥ १९५ ॥
 इति श्रोत्रामृतं श्रुत्वा तद्दिनं क्षणमात्रवत् । आविका सा सुडुर्त्रिदं क्षपयामास लीलया ॥ १९६ ॥
 प्रज्राते च प्रज्राजालैश्चण्णशोरिव मण्डलम् । वहिर्त्रचक्रमापूर्णं धान्यैर्दूरादथागमत् ॥ १९७ ॥
 जनः स्वहृमनाः सा च ततः सद्यो ऽप्यजायत । कालं कंचन तत्रैव वज्रसेनो ऽप्यवास्थित ॥ १९८ ॥

ज्यूऽप्यपृच्छत्स मुनिरार्यवत्सूनुना प्रिया । जवदेवेन या त्यक्ता नवोढा सास्ति वा न वा ॥ ३६१ ॥
 सा दध्यौ जवदेवोऽयं नूनमात्तत्रतोऽग्रजात् । यदि वा वार्तयाम्येनमनेनंसमिहागतम् ॥ ३६२ ॥
 उवाच चिन्तयित्वैवमार्यवज्ज्वतीसुतः । त्वमेव जवदेवोऽसि किमिहागास्तपोधन ॥ ३६३ ॥
 जवदेवोऽवदत्साधु त्वयाहमुपलक्षितः । स एव जवदेवोऽस्मि नागिलाजीवितेश्वरः ॥ ३६४ ॥
 तदाग्रजोपरोधेन तां विमुच्य निरीयुषा । अनिष्ठतपि हि मया व्रतमादायि दुष्करम् ॥ ३६५ ॥
 विपक्षे साम्प्रतं त्रातर्यहमङ्कुशवर्जितः । नागिला सा कथमचूदित्यागां तद्विद्वया ॥ ३६६ ॥
 नागिला चिन्तयामास चिरादृष्टां हि मामसौ । न हि प्रत्यञ्जिजानाति परावृत्तवयोगुणाम् ॥ ३६७ ॥
 आत्मानं ज्ञापयाम्येनमिति प्रोवाच नागिला । नागिला सास्म्यहं हन्त नवोढाल्याजि या त्वया ॥ ३६८ ॥
 एतावता च कालेन यौवनेऽपि व्यतीयुषि । किं नाम मयि लावण्यं पुष्ट्याशय विमृश्यताम् ॥ ३६९ ॥
 मुत्तवा रत्नत्रयं स्वर्गापवर्गफलदायकम् । वराटिकामात्रनिष्ठां मा ग्रहीर्मी महाशय ॥ ३७० ॥
 अत्यन्तघोरनरकपातप्रतियुष्महो । विषयाणां स्मरास्त्राणां मा गास्त्वं जेदनीयताम् ॥ ३७१ ॥
 ग्राहितोऽसि व्रतं त्रात्रा लङ्घनापि हितैषिणा । तमभ्यनासं मा मंस्था मयि पापखनौ रतः ॥ ३७२ ॥
 तदद्यापि निवर्तस्व गुरुपादाननुव्रज । मयि रागकृतं चाघमालोचय तदन्तिके ॥ ३७३ ॥
 यावदेवं जवदेवं नागिला चृशमन्वशात् । ब्राह्मण्या दारकस्तावत्तत्रागच्छुक्तपायसः ॥ ३७४ ॥
 ऊचे च पायसं युक्तं यन्मयाद्य सुधोपमम् । तद्यमिष्याम्यहं मातरधो धारय त्राजनम् ॥ ३७५ ॥

१ पापरहितम् । २ निर्गतेन । ३ मृते । ४ साक्षिणाम् ।

निमन्त्रितोऽहमन्यत्र द्रष्टव्ये तत्र च दक्षिणाम् । अत्रान्तपायसो मातर्त्रोक्तुं शक्यामि नो पुनः ॥ ३७६ ॥
 आदाय दक्षिणमन्त्रगतो ऋयोऽपि पायसम् । स्वयं वान्तं स्वयं ऋद्वये का ह्रीः स्वोच्छिष्टभोजने ॥ ३७७ ॥
 ब्राह्मण्युवाच वान्ताशी जुगुप्सस्त्वं ऋविष्यसि । अलं जुगुप्सनीयेन कर्मणानेन दारक ॥ ३७८ ॥
 तच्छ्रुत्वा ऋवदेवोऽपि निजगादेति हे वटो । त्वं ऋविष्यसि वान्ताशी निकृष्टः कुक्कुरादपि ॥ ३७९ ॥
 नागिलोवाच तमृषिं यद्येवं वेत्सि वद्वि च । तन्मामुपम्य किमिति ऋयोऽप्युपबुद्धसे ॥ ३८० ॥
 मांसासृगस्थिविण्मूत्रपूर्णहमधमाधमा । वान्तादपि जुगुप्स्यास्मि मामिहन् किं न लज्जसे ॥ ३८१ ॥
 पश्यस्यस्रौ ज्वलदग्निं न पुनः पादयोरधः । यत्परं शिद्ध्यस्येवं न स्वं शिद्ध्यसि स्वयम् ॥ ३८२ ॥
 का हि पुंगुणना तेषां येऽन्यशिद्वाविचक्षणाः । ये स्वं शिद्ध्यितुं दक्षास्तेषां पुंगुणना नृणाम् ॥ ३८३ ॥
 ऋवदेवोऽवदत्साधु शिद्धितोऽस्मि त्वयानघे । आनीतः पश्चि जाल्यन्ध इव यानैहमुत्पथे ॥ ३८४ ॥
 तदद्य स्वजनान्दृष्ट्वा यास्यामि गुरुसन्निधौ । व्रतातीचारमालोच्य तस्येऽहं दुस्तपं तपः ॥ ३८५ ॥
 नागिलाप्यवदत् किं ते स्वजनैः स्वार्थभाग्नव । मूर्तिमन्तो हि ते विघ्ना ऋविनो गुरुदर्शने ॥ ३८६ ॥
 तज्ज्ञ गुरुपादान्ते दान्तात्मा व्रतमाचर । प्रव्रजिष्याम्यहमपि व्रतिनीजनसन्निधौ ॥ ३८७ ॥
 ऋवदेवोऽद्य वन्दित्वाहं द्विम्बानि समर्पितः । गत्वा गुर्वन्तिकेऽकार्थीकृत्यमालोचनादिकम् ॥ ३८८ ॥
 श्रमण्यं निरतीचारं ऋवदेवः प्रपालयन् । कालं कृत्वादिकटपेऽच्छृङ्खलसामानिकः सुरः ॥ ३८९ ॥
 इतश्च ऋवदत्तस्य जीवः स्वर्गात्परिच्युतः । विजये पुष्कलावल्यां विदेहोर्वीशिरोमणौ ॥ ३९० ॥

१ नवान्तं पायसं येन सः । २ वान्तभोजी । ३ गच्छ । ४ सावधानः ।

नगर्थी पुष्करीकिल्पां वज्रदत्तस्य चक्रिणः । यशोधरात्रिधानाया राह्याः कुद्याववातरत् ॥ ३ए१ ॥ युग्मम् ।
 तस्मिन्नुपागते कुक्षिसरोवरमरालताम् । अञ्चद्यशोधरादेव्या दोहदोऽम्भोधिमज्जने ॥ ३ए२ ॥
 ततश्चाम्भोधिसध्रीच्यां सीतानद्यां महीपतिः । क्रीरुयित्वा महादेवीं तदोहदमपूरयत् ॥ ३ए३ ॥
 सम्पूर्णदोहदा साथ महादेवी यशोधरा । वल्लीव कलयामास लावण्यमधिकाधिकम् ॥ ३ए४ ॥
 पूर्णे च समयेऽमृत महिषी चक्रवर्तिनः । उत्तमं तनुजन्मानं गङ्गेव कनकाम्बुजम् ॥ ३ए५ ॥
 यशोधराया उत्पन्नदोहदानुगतां नृपः । सागरदत्त इत्याख्यां तस्याकृत शुभ्रेऽहनि ॥ ३ए६ ॥
 धात्रीनिर्लाभ्यमानश्च पयःपानादिकर्मजिः । शांखीवासादयद्भुङ्क्तिं राजपुत्रः क्रमेण सः ॥ ३ए७ ॥
 वक्तुं प्रवीणतां प्राप्तः स कुमारोऽध्यजीगपत् । उद्यम्य काञ्चनलतामुत्सुकं शुक्लशारिकाः ॥ ३ए८ ॥
 प्रौढीजवनसुहृद्भिश्च स रेमे रत्नकन्दुकैः । पीनांसञ्चूमिकारङ्गनृत्यन्माणिक्यकुण्डलः ॥ ३ए९ ॥
 समये स नरेन्द्रेण नियुक्तो गुरुसन्निधौ । गुरोः कलाः परिपौ कूपादप इवाध्वगः ॥ ४०० ॥
 विश्वस्यापि ऋशं नेत्रकैरवापि प्रमोदयन् । शशीव सम्पूर्णकलः प्रतिपेदे स यौवनम् ॥ ४०१ ॥
 स्वयंवरागताः कन्याः पितृभ्यां पर्यणायि सः । एता हि पात्रमायान्ति रत्नाकरमिवापगाः ॥ ४०२ ॥
 अनङ्गाहीजिरुद्धैर्व करेणुज्जिग्वि द्विपः । ताराज्जिग्वि शीतांशुस्ताजिः सममरस्त सः ॥ ४०३ ॥
 नारीजिरन्यदा क्रीडन्प्रासादे मदनोपमः । मेरुसन्निभमाकाशे स ददर्शित्रमण्डलम् ॥ ४०४ ॥
 अचिन्तयच्च यादृग्हि श्रूयते मेरुरागमे । तादृगत्रमयः सोऽयं काप्यहो रमणीयता ॥ ४०५ ॥

१ वृक्ष इव । २ सुवर्णदंडं । ३ गोभिर्वृषभइव ।

एवं मेरुनिचं मेघमण्डलं तस्य पश्यतः । नाभूदवाञ्छुखी दृष्टिर्विलग्रेव तदन्तरे ॥ ४०६ ॥

कुमारोऽपश्यदुत्सङ्गो यावत्तन्मेघमण्डलम् । वारिबुद्बुदवत्तावत्तद्विलीय ययौ क्वचित् ॥ ४०७ ॥

कुमारोऽचिन्तयच्चैवं क्षणिकोऽयं यथाभूदः । तथा शरीरमप्येतत्का कथा सम्पदां पुनः ॥ ४०८ ॥

यथातस्तत्र मध्याह्ने यन्मध्याह्ने न तन्निशि । निरीक्ष्यते चवेऽस्मिन्ही पदार्थानामनित्यता ॥ ४०९ ॥

विवेकजलसिक्तस्य मर्त्यजन्ममहीरुहः । सकामनिर्जरासारं तज्जुहामि व्रतं फलम् ॥ ४१० ॥

सुधीः सागरदत्तोऽथ परं वैराग्यमुद्वहन् । व्रतादानाय पितरावापप्रह्व कृताञ्जलिः ॥ ४११ ॥

पितराबूचतुर्वत्स यौवनेऽपि व्रताग्रहः । वीणायां वाद्यमानायां शाल्त्रपाठ इवैष ते ॥ ४१२ ॥

इदानीं युवराजस्त्वं राजापि त्वं च विष्यसि । राज्यं चिरं पालयित्वा गुह्यीयाः समये व्रतम् ॥ ४१३ ॥

सागरो व्याहरत्पूज्याः प्रत्याख्याता मया श्रियः । परिव्रज्यामुपादातुं तदादिशथ किं न माम् ॥ ४१४ ॥

इत्याग्रहकुवारेण प्रेमपाशं तयोः सुधीः । चिह्नेदाथान्वमन्येतां तौ व्रतग्रहणाय तम् ॥ ४१५ ॥

अनेकराजतनयपरिवारोऽथ सागरः । आददे व्रतममृतं सागराचार्यसन्निधौ ॥ ४१६ ॥

त्रिविधान्निग्रहधरो गुरुसेवापरायणः । क्रमात्सागरदत्तोऽञ्जुतसागरपारगः ॥ ४१७ ॥

न दूरे तपसः किञ्चिदिति प्रत्ययकारकम् । अवधिज्ञानमुत्सेदे सागरस्य तपस्यतः ॥ ४१८ ॥

चवदेवस्य जीवोऽपि पूर्णे काले दिवश्च्युतः । तत्रैव विजये वीतशोकायां पूःशिरोमणौ ॥ ४१९ ॥

पद्मरश्मिप्रधानस्य महर्षेरवनीपतेः । महिष्यां वनमालायां शिवो नाम सुतोऽञ्जवत् ॥ ४२० ॥ युग्मम् ॥

स पाठ्यमानो यत्नेन कल्पद्रुम इवोन्नतः । क्रमेण कलयन्वृद्धिं काकपक्षधरोऽञ्जवत् ॥ ४२१ ॥

साक्षिमात्रीकृतगुरौ तस्मिन्प्राज्ञशिरोमणौ । मिथो गृहीतसङ्केता इव सञ्चक्रमुः कलाः ॥ ४२१ ॥
 यौवने पर्यणैषीत्स राजकन्याः कुलोद्भवाः । सम्पृक्तश्चाशुचत्ताचिर्लताञ्जिरिव पादपः ॥ ४२३ ॥
 सकलत्रस्य चान्येद्युः प्रासादे तस्य तस्थुषः । सागरर्षिः पुरीवाह्योपवने समवासरत् ॥ ४२४ ॥
 तत्र कामसमृद्धाख्यः सार्थवाहो महामुनिम् । तं प्रत्यलाञ्जयन्नस्या मासक्षपणपारणे ॥ ४२५ ॥
 गृहे कामसमृद्धस्य पात्रदानप्रज्ञावतः । वसुधारापतद्व्योन्नः पात्रे दानाञ्चि किं न हि ॥ ४२६ ॥
 शिवस्तदद्भुतं श्रुत्वा गत्वावन्दत तं मुनिम् । निषसाद च तस्यादपद्मान्ते राजहंसवत् ॥ ४२७ ॥
 चतुर्दशानां पूर्वाणामाकरः सागरोऽपि हि । शिवस्य सपरीवारस्याचख्यौ धर्ममार्हतम् ॥ ४२८ ॥
 विशेषतश्च संसारासारतां तस्य धीमतः । गमयामास स मुनिर्मनसि स्फटिकामले ॥ ४२९ ॥
 शिवोऽपृष्ठञ्च तमृषिं किं प्राग्भवन्नवः प्रज्जोः । स्नेहो मे पश्यतो यत्त्वां हर्षोऽयमधिकाधिकः ॥ ४३० ॥
 ज्ञात्वा चावधिनाचख्यौ मुनिस्त्वं पूर्वजन्मनि । कनिष्ठोऽर्जुमम व्राता प्राणेश्वोऽप्यन्तिवह्नः ॥ ४३१ ॥
 मया प्रव्रजितेन त्वमनिहन्नपि हि व्रतम् । उपायेन ग्राहितोऽसि परलोकहितेह्यया ॥ ४३२ ॥
 अञ्ज्व च सुरावावां सौधर्मे परमर्द्धिकौ । कुमुदेन्धोरिव प्रीतिसन्नाय्यन्नवदावयोः ॥ ४३३ ॥
 ज्ञेवोऽस्मिन्वीतरागोऽहं स्वे परे वा समानदृक् । त्वं त्वद्यापि सरगत्वात्पाग्नवत्स्नेहन्नागमयि ॥ ४३४ ॥
 शिवोऽवदद्भ्रतादानोऽहोऽञ्ज्वं पुराण्यहम् । तदिहापि ज्ञेव पूर्वजवद्देहि मे व्रतम् ॥ ४३५ ॥
 आपृष्ठय पितरौ यावदायामि व्रतहेतवे । पूज्यास्तावदिहैवाध्वं यूयं मयि कृपालवः ॥ ४३६ ॥

कृत्वा नैषेधिकीं तस्य सदनान्तः प्रविश्य च । क्रमज्ञः प्रतिचक्राम स ऐर्यापथिकीं सुधीः ॥ ४५२ ॥
 वन्दनं द्वादशावर्तं दत्त्वा भूमिं प्रसाज्य च । निषसाद वदन्नुच्चैरनुजानीहि मामिति ॥ ४५३ ॥
 शिवोऽवददहो इज्य साधूनामुपसागरम् । विनयोऽयं मया दृष्टः स कथं मयि युज्यते ॥ ४५४ ॥
 इज्यपुत्रोऽज्यधात्सम्यग्दृष्टीनां यत्र कुत्रचित् । समन्त्रावो हि योग्यः स्यात्सर्वस्य विनयस्य ज्ञोः ॥ ४५५ ॥
 यस्य कस्यापि हि स्वान्तं समन्त्रावाधिसितम् । स वन्दनार्हो भवति दोषाशंकापि नेह ज्ञोः ॥ ४५६ ॥
 कुमार किं तु पृष्ठामि प्रष्टुमेवाहभागमम् । रसज्वरातुरेणैव किं त्वयात्याजि ज्ञोजनम् ॥ ४५७ ॥
 शिवोऽवदद्विसृजतो ब्रताय पितरौ न माम् । ततो ज्ञावयतीञ्च स्थितोऽस्मि विरतो गृहात् ॥ ४५८ ॥
 यथा ह्युद्विज्य पितरौ विहाय ममतां मयि । ब्रतार्थमादिशतो मामतः कुर्वे न ज्ञोजनम् ॥ ४५९ ॥
 इज्योऽज्ययत्त यद्येवं तद्भुञ्जीथा महाशय । धर्मो ह्यधीनो देहस्य देहश्चाहारसम्भवः ॥ ४६० ॥
 आहारं निरवद्यं हि गृह्णन्त्यपि महर्षयः । शरीरे तु निराहारे दुष्करा कर्मनिर्जरा ॥ ४६१ ॥
 कुमारोऽप्यज्यधादिज्यसूनो सम्पद्यते मम । नाहारोऽप्यनवद्योऽत्र तस्माद्वरमज्ञोजनम् ॥ ४६२ ॥
 इज्योऽवादीशुरुस्त्वं मे शिष्यस्तेऽहमतः परम् । सर्वं सम्पादयिष्यामि निरवद्यं यदिद्वसि ॥ ४६३ ॥
 व्याजहार कुमारोऽपि सखे तर्हि निरन्तरम् । षष्ठं कृत्वा करिष्येऽहमाचामाम्बुन पारणम् ॥ ४६४ ॥
 शिवस्य ज्ञावयतिनस्तदाद्यपि महेज्यसूः । विनयं कर्तुमारेत्रे सामाचारीविचक्षणः ॥ ४६५ ॥
 तपस्ततः शिवस्यापि ययौ द्वादशवत्सरी । मोहात्पितृभ्यां न पुनर्व्यसर्जि गुरुसन्निधौ ॥ ४६६ ॥
 मृत्वा शिवकुमारोऽभृद्भ्रह्मलोके महाद्युतिः । विद्युन्माह्वयन्निधानोऽयमिन्द्रसामानिकः सुरः ॥ ४६७ ॥

आसन्नच्यवनस्यास्य पुण्यात्मन इयं द्युतिः । पुराञ्छ्रद्धहृल्लोकेऽन्धसमानद्युतिरेष हि ॥ ४६७ ॥
 च्युत्वायमत्रैव पुरे सप्तमेऽह्नयतो दिनात् । ऋषत्रेऽन्यस्य तनयो जम्बूज्जीव्यन्तकेवली ॥ ४६८ ॥
 तदा चोपप्रसन्नर्षिं विद्युन्मालिनि जग्मुषि । चतस्रस्तल्पिया एवं पप्रभुस्तं महामुनिम् ॥ ४६९ ॥
 इतोऽस्माकं विद्युक्ताना विद्युन्मालिदिवौकसः । समागमः पुनः कापि न विष्यत्यथवा न वा ॥ ४७० ॥
 ऋषिराख्यश्च सन्तीन्याश्चत्वारोऽत्रैव पत्तने । समुद्रः प्रियसमुद्रः कुबेरः सागरोऽपि च ॥ ४७१ ॥
 तेषां चतुर्णां चतस्रः पुत्र्यो यूयं न विष्यथ । मर्त्यत्वमीर्युषा ज्ञावी तत्र वोऽनेन सङ्गमः ॥ ४७२ ॥

सुरासुरैः सेवितपादपद्मः श्रीवर्धमानोऽपि कृपासमुद्रः ।

नव्याब्जसूर्योऽतिशयर्द्धिपात्रं विहर्तुमन्यत्र ततो जंगमः ॥ ४७३ ॥

इत्याचार्य श्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते
 महाकाव्ये जम्बूस्वामिपूर्वववर्णनो नाम प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

१ मनुष्यत्व प्राप्तेन ।

द्वितीयः सर्गः

इतश्च नगरे राजगृहे राजशिरोमणिः । श्रेणिकोऽपालयन्नाज्यं प्राज्यश्रीर्मघवानिव ॥ १ ॥
तत्पर्षद्भूषणं श्रेष्ठी श्रेष्ठो धर्म्येण कर्मणा । नाम्ना क्षत्रजदत्तोऽचूशरर्षजधुरन्धरः ॥ २ ॥
अर्हन्देवो गुरुः साधुरित्येव स दिवानिशम् । जज्ञाप सर्वोन्निमतसिद्धिमन्त्राक्षरोपमम् ॥ ३ ॥
गुरुवाक्कतकक्षोदसंसक्तमञ्जवत्सदा । प्रशान्तदुर्ध्यानमलं तन्मनोवारि निर्मलम् ॥ ४ ॥
सरोवरस्येव जलं फलं मार्गतरोरिव । तस्यैश्वर्यमञ्जूक्तेषां केषां नैवोपकारकम् ॥ ५ ॥
धर्मानुसारिणी मत्या गत्या हंस्यनुहारिणी । सधर्मचारिणी तस्य धारिणीत्याख्ययाञ्जवत् ॥ ६ ॥
तस्या गुणेषु नूयःसु गाम्भीर्योदिषु सत्स्वपि । प्रयत्नः सुष्टु शीलेऽनूह्यीलाङ्गा हि कुलस्त्रियः ॥ ७ ॥
सती संवीतसर्वाङ्गा नीरङ्गीशोचिनी च सा । सञ्चचार करस्पर्शसहेव तरणेरपि ॥ ८ ॥
गुणैरत्यन्तविमलैः सा शीलविनयादिभिः । पत्युन्यर्जनीयत हृदि मध्येवार्धौव जाह्नवी ॥ ९ ॥
नखमांसवदन्योन्यं तयोर्नित्यावियुक्तयोः । अभूदखण्डितं प्रेम विशरीरैकचेतसोः ॥ १० ॥
धारिणी चिन्तयामास निरपत्या परेद्यवि । धत्ते जन्म ममापुत्रं नैष्कट्यमवकैश्चिन्नत् ॥ ११ ॥
शैत्यमुत्पादयन्नङ्गे सुधारस इवोच्चकैः । रमते तनुजन्माङ्गे धन्यानामेव योपिताम् ॥ १२ ॥
गृहवासो हि पापाय तत्रापि सुतवर्जितः । तदेतत्त्वद्वलवणकुञ्जो जननित्रं मम ॥ १३ ॥

१ गुप्तसर्वाङ्गा । २ मुखाच्छादनवत्त्वम् । ३ वन्ध्यवृक्षवत् ।

जायापती तावव्यत्रावुत्तेरुत्तुरथो रथात् । वैभारपर्वतोद्यानदिदृक्षानृत्यदाशयो ॥ ३९ ॥
 प्रत्येकं नामधेयानि पृष्ठन्तीमध्वशाखिनाम् । स्वादूनि निर्जरजवान्याचामन्ती मुहुर्मुहुः ॥ ३० ॥
 तरुह्यायासु सान्द्रासु विश्राम्यन्तीं पदे पदे । सुखस्पर्शं विदधतीं शीतद्वैः कदलीदलैः ॥ ३१ ॥
 समयमानां शुकादापैर्मृगशावेषु वत्सलाम् । अङ्कुरोरोपितवालासु वानरीष्वतिसस्पृहाम् ॥ ३२ ॥
 धारिणीमृषन्नदत्तो दत्तहस्तावलम्बनः । गिरिमारोपयामास तत्सुखेन शनैः शनैः ॥ ३३ ॥ चतुर्भिः कलापकम् ।
 तत्र कृषन्नदत्तोऽपि धारिण्याश्चित्तहारिणीम् । अङ्गुल्या दर्शयामास गिरेरुद्यानसम्पदम् ॥ ३४ ॥
 सातुलिङ्गीरिमाः पक्ष्य फलप्रागरचारवाभनाः । ताम्रैश्च पुष्पैर्विश्रान्तसन्ध्यात्रा इव दाडिमीः ॥ ३५ ॥
 मृद्वीकामण्डपाः सन्ति दुर्गोष्णकृत्विषामपि । नृत्यत्केकिकलापाजदलास्तालद्रुमा अमी ॥ ३६ ॥
 पुष्पजातय एताश्च मिथः सौरजलम्जनैः । स्वाजन्यं घोषयन्तीह रोदम्बतुमुलल्लवात् ॥ ३७ ॥
 जम्बूकदम्बमाकन्दपारिजज्जादिजिद्रुमैः । लायया चोलकमसौ संव्याथित इवाचलः ॥ ३८ ॥
 कृषन्नस्तत्र चापस्त्रद्राक्खेचरमिवागतम् । सिद्धपुत्रं यशोमित्रं श्राद्धं बन्धुमिवात्मनः ॥ ३९ ॥
 ततश्च कृषन्नः श्रेष्ठी सिद्धपुत्रमवार्त्तयत् । साधर्मिकोऽसि खलु मे तदाख्याहि क्व यास्यसि ॥ ४० ॥
 सोऽप्याख्यदस्मिन्नुद्याने शिष्योऽस्ति चरमार्हतः । पञ्चमः समवसृतः सुधर्मो गणभृतसखे ॥ ४१ ॥
 तद्वन्दनार्थं यास्यामि यदि वस्तद्विवन्दिषौ । त्वरध्वं यूयमपि तद्वर्माग्निगूर्जवाम्यहम् ॥ ४२ ॥
 ऊर्मित्युत्तवा दम्पती तौ तेनैव सह चेलतुः । त्रयोऽप्यथ ययुः स्थानं सुधर्मस्वामिपावितम् ॥ ४३ ॥

१ सूर्यकांतीनाम् । २ परस्परसुगन्धदानैः । ३ अमरतुमुलमिपात् । ४ वंदितुमिच्छा ।

जम्बूनामा महाभागे पवित्रचरितस्तव । सर्वलक्षणसम्पूर्णः पुत्रो नूनं जविष्यति ॥ १ए ॥
ब्रह्मलोकात्परिच्युत्य विद्युन्मालिसुरस्तदा । उत्पेदे धारिणीकुक्षिशुक्तौ मौक्तिकरत्नवत् ॥ ६० ॥
तस्याश्चाचूहेवपृजागुरुपृजासु दोहदः । दोहदाः खलु नारीणां गर्भन्नावानुसारतः ॥ ६१ ॥
वित्तेन जूयसा श्रेष्ठी तद्दोहदमपूरयत् । उत्पन्नदोहद इव सोऽपि धर्मे धनव्यये ॥ ६२ ॥
क्रमेण पुष्यज्जर्जा च सञ्चचारातिमन्थरम् । गर्भक्लेशागमन्त्रिया सावधानेव धारिणी ॥ ६३ ॥
तस्याः कपोलफलकौ पाणुरिस्त्रातिशायिना । अञ्चूतां प्रातरेणङ्गविम्बसब्रह्मचारिणौ ॥ ६४ ॥
ततश्च नवज्जिर्मासैः सार्धसप्तदिनाधिकैः । धारिणी सुषुवे सूनुं न्यूनीकृतरविं रुचा ॥ ६५ ॥
मुक्ताचूख्येव घटितैरक्षतैरतिनिर्मलैः । पूर्णानि स्वर्णपालाणि प्राविशन्नृषचौकसि ॥ ६६ ॥
अधिश्रेष्ठि कुलवधूद्विप्तैर्दूर्वाङ्कुरैश्च्युतैः । तदासनसमीपोर्व्यां हूर्वावणमिवाञ्चवत् ॥ ६७ ॥
सर्वकट्याणधुर्याणि तूर्यवर्गाल्यनेकशः । नेत्रुः श्रेष्ठिगृहदारे श्रियो दास्यनिर्वन्धनम् ॥ ६८ ॥
स्थैर्यपुटीकृतसीमन्ताः कुङ्कुमस्तवकैर्नवैः । ननृतुस्तद्गृहदारे गायन्त्यः कुलवालिकाः ॥ ६९ ॥
ऋषज्जो विदधे देवगुरुपूजां विशेषतः । ददौ च दानमर्थिन्योऽर्थमानोऽत्यश्रमुद्भुसन् ॥ ७० ॥
सूनोर्जम्बूतरोन्मा जम्बूरित्यजिधां व्यधात् । शुभ्रेऽह्नि ऋषजः श्रेष्ठी संवर्मितमना मुदा ॥ ७१ ॥
उल्लापयन्तावङ्कस्थं पितरौ तं दिवानिशम् । अञ्चूतां हर्षवातूलौ विस्मृतान्यप्रयोजनौ ॥ ७२ ॥
पित्रोर्जम्बूकुमारोऽपि जवच्चुत्सङ्गच्छणम् । क्रमेणासादयद्दृष्टिं तयोरिव मनोरथः ॥ ७३ ॥

१ एणांकः चन्द्रः २ नृत्यकारणम् ३ आच्छादितसीमन्ताः

क्रमेण प्रतिपेदे च वयो मध्यममार्षन्निः । अचूत्पाणिग्रहाहंश्च पित्रोराशालतातरुः ॥ ७४ ॥
 इतश्च तत्रैव पुरेऽभून्मेहेन्यशिरोमणौः । समुद्रप्रियसंज्ञस्य नाम्ना पद्मावती प्रिया ॥ ७५ ॥
 तथा समुद्रदत्तस्य समुद्रस्यैव सम्पदा । नाम्ना कनकमालेति पट्यचूत्पाणमालिनी ॥ ७६ ॥
 तथा सागरदत्तस्य गरिष्ठस्याद्भुतश्रिया । विनयश्रीरभूद्भार्या सदा विनयशालिनी ॥ ७७ ॥
 तथा कुबेरदत्तस्य कुबेरस्यैव कृच्छ्रिनिः । धनश्रीरिति नाम्नाचूत्पत्नी शीलमहाधना ॥ ७८ ॥
 तथा कुबेरदत्तस्य कुबेरस्यैव विद्युन्मालिप्रियाश्च्युताः । क्रमादुहितरोऽचूत्पन्नत्रिधानेन ता यथा ॥ ७९ ॥
 दम्पतीनाममीषां तु विद्युन्मालिप्रियाश्च्युताः । कनकसेनेति रूपात्प्राजन्मिका इव ॥ ८० ॥
 समुद्रश्रीश्च पद्मश्रीः पद्मसेना तथैव च । तथा कनकसेनेति रूपात्प्राजन्मिका इव ॥ ८१ ॥
 तथा कुबेरसेनस्य प्रिया कनकवत्यचूत् । अचूत्पन्नमणदत्तस्य श्रीषेणेति तु गेहिनी ॥ ८२ ॥
 वसुषेणानिधानस्याचवद्वीरमती प्रिया । वसुपालितस्य पुनर्जयसेनेति वल्लभा ॥ ८३ ॥
 नञःसेना कनकश्रीस्तथा कनकवत्यपि । जयश्रीश्चेति चाचूत्पत्तेषां दुहितरः क्रमात् ॥ ८४ ॥
 अष्टानामपि तासां तु कन्यानां पितरोऽन्यदा । प्रार्थयाञ्चक्रिरे जम्बूपितरं विनयोद्यताः ॥ ८५ ॥
 अष्टौ नः कन्यकाः सन्ति रूपावलयबन्धुराः । कलाब्धिपारदृश्वर्यो गुणेश्वर्योऽप्सरःसमाः ॥ ८६ ॥
 तासां विवाहकल्याणसुहृत्प्राप्तं च यौवनम् । वरं तदनु रूपं चापश्याम तव नन्दनम् ॥ ८७ ॥
 कुलशीलवयोरूपादयो वरगुणा हि ये । जम्बूकुमारं ते सन्ति प्राप्यः पुण्यैरयं वरः ॥ ८८ ॥
 तासामसत्कुमारीणां नवतु त्वत्प्रसादतः । वरो जम्बूकुमारोऽयं दक्षजानामिवोद्युपः ॥ ८९ ॥

श्रीमानसि कुक्षीनोऽसि प्रार्थना त्वयि नो ह्रिये । कृत्वा विवाहसम्बन्धं सर्वथाऽनुगृहाण नः ॥ ८९ ॥
 हर्षादृषन्नदत्तोऽपि तद्वचः प्रत्यपद्यत । स्वयमप्युत्सुकः पुत्रविवाहे प्रार्थितश्च तैः ॥ ९० ॥
 जम्बूनाम्ने प्रदत्ताः स्मो वरायातिवरीयसे । इति ज्ञात्वा च ताः कन्या धन्यमन्या मुदं दधुः ॥ ९१ ॥
 अत्रान्तरे च विहरन्न्नव्यसत्त्वानि बोधयन् । तत्रैवागत्य जगवान्सुधर्मा समवासरत् ॥ ९२ ॥
 सुधर्मगमनोदन्तसुधासिक्तोऽथ कन्दवत् । सद्यो जम्बूकुमारोऽचूत्प्ररूढपुलकाङ्कुरः ॥ ९३ ॥
 जम्बूनामा नमस्कर्तुमागतं गणनृष्टरम् । जगाम धाम धर्मज्ञं रथेनानिदरंहसा ॥ ९४ ॥
 स प्रणम्य सुधर्माणं शुश्राव श्रावकाप्रणीः । सुधानिस्यन्ददेशीयां देशनां तन्मुखाम्बुजात् ॥ ९५ ॥
 देशना च मनसि सा परिणाममुपेयुषी । तस्यादाह्नवैराग्यमन्नाग्यैरतिदुर्लभम् ॥ ९६ ॥
 सुधर्मस्वामिनं नत्वा जम्बूरेवं व्यजिज्ञपत् । आदास्येऽहं परिब्रज्यां जयबन्धनकर्त्तरीम् ॥ ९७ ॥
 आपृह्य पितरौ यावदायामि परमेश्वर । तावत्त्वं कलयान्नैवोद्याने धर्मद्रुमश्रियम् ॥ ९८ ॥
 तथेति प्रतिपन्ने च सुधर्मस्वामिनापि हि । अधिरुह्य रथं जम्बूर्नगरद्वारमाययौ ॥ ९९ ॥
 तदाचूच्च पुरद्वारं तथेन्नाश्वरशकुलम् । पतितस्य तिलस्यापि चूमाप्तिर्नाजवद्यथा ॥ १०० ॥
 इति चाचिन्तयज्जम्बूः पुरद्वारानयैव चेत् । प्रवेशाय प्रतीक्ष्ये तत्कालातिक्रमो भवेत् ॥ १०१ ॥
 सुधर्मस्वामिनं तत्रागमस्य सदनं प्रति । गन्तुं पक्षीबुद्धिर्षोर्मे न स्थातुमिह युज्यते ॥ १०२ ॥
 तद्विशाम्यपरैरेव द्वारेण त्वरयन्त्यम् । उत्सुकस्य वरं श्रेयानन्योऽध्वा न प्रतीक्षणम् ॥ १०३ ॥

१ प्रतिष्ठाप्य २ पक्षीभवितुमिच्छोः

इति यावद्ययौ द्वारान्तरं त्वरितमार्षजिः । ददर्श तावत्तत्रापि वप्रं सज्जितयन्त्वकम् ॥ १०४ ॥
 वप्रोपरिष्टाद्यन्त्रेषु लम्बिताश्च महाशिलाः । ददर्श गगनचक्रस्य द्वाज्जगोदकसन्निभाः ॥ १०५ ॥
 दध्यौ चैवं परचक्रजयादीदृगुपक्रमः । तदेतेनापि हि द्वारेणानर्थबहुलेन किम् ॥ १०६ ॥
 गह्वतो मेऽध्वनानेन शिलोपरि पतेद्यदि । तदस्मि नाहं न रथो न रथ्या न च सारथिः ॥ १०७ ॥
 एवं च मृत्युमासाद्याविरतो दुर्गतिं लजे । प्राणिनां हि कुमृत्यूनां सुगतिर्व्योमपुष्पवत् ॥ १०८ ॥
 मा भूवं स्वार्थतो ब्रष्टो व्याघ्रस्य पुनरप्यहम् । जवामि श्रीसुधर्मोहिपद्मासेवामधुव्रतः ॥ १०९ ॥
 इत्यार्षजिर्वालित्वा रथं वक्र इव ग्रहः । प्रदेशं गणचतुपादसनाथं तं पुनर्ययौ ॥ ११० ॥
 सुधर्मस्वामिनं जम्बूरिति नत्वा व्यजिज्ञपत् । यावज्जीवं ब्रह्मचर्यं प्रतिपन्नोऽस्म्यहं त्रिधा ॥ १११ ॥
 अनुज्ञातो जगवता नियमं प्रतिपद्य तम् । हर्षवानार्षजिर्धाम जगामाकामविक्रियः ॥ ११२ ॥
 पित्रोश्च कथयामास यदहं गणचतुर्मुखात् । सर्वज्ञोपज्ञमश्रौषं धर्मं कर्मदयौपधम् ॥ ११३ ॥
 अनुजानीत मां पूज्याः परब्रज्यार्थमुत्सुकम् । जन्तूनामेव संसारः कारागारनिजः खलु ॥ ११४ ॥
 रुदन्तौ तौ च पितरावृचतुर्गर्जदस्वरौ । मा जरूकाण्येऽस्मदाशालतोन्मूलनमारुतः ॥ ११५ ॥
 चिन्तयामो वयमिदं सवधूको जविष्यसि । ज्ञेयामः पौत्रवदनं हकैरवनिशाकरम् ॥ ११६ ॥
 प्रब्रज्याया न समयो विषयाहेऽत्र यौवने । एतस्योचितमाचारं किं नेह्यसि मनागपि ॥ ११७ ॥
 यदि वात्याग्रहो वत्स प्रब्रज्याविषये तव । तथापि किञ्चिन्मन्यस्व वयं हि गुरवः खलु ॥ ११८ ॥
 वत्साष्टौ कन्यकास्तुन्यमस्माजिः सन्ति या वृताः । कृत्वा पाणिगृहीतास्ताः पूर्योघाहकौतुकम् ॥ ११९ ॥

एवं कृत्वा कुमार त्वं निःप्रत्यूहं परित्रजेः । त्वामनु प्रव्रजिष्यामः कृतार्था वयमप्यथ ॥ १२० ॥
 कुमारोऽप्यवदद्युष्मदादेशोऽस्मिन्ननुष्ठिते । प्रव्रज्याया न वार्योऽहं बुभुक्षुर्भोजनादिव ॥ १२१ ॥
 आमेत्युक्त्वा च पितरौ कथयामासतुर्दुतम् । कन्यापितृणामिन्ध्यानामष्टानां करुणापरौ ॥ १२२ ॥
 कन्यासु व्यूढमात्रासु पुत्रौ नः प्रव्रजिष्यति । विवाहमप्यसावस्मदुपरोधात्करिष्यति ॥ १२३ ॥
 पश्चादपि हि चेतपश्चात्तापपापं करिष्यथ । मा स्म कृद्धवं तदुद्वाहं दोषः कथयतां न नः ॥ १२४ ॥
 अष्टावपि महेन्ध्यास्ते सकलत्राः सबान्धवाः । किं कार्यमिति निर्णेतुं संक्षयन्ति स्म दुःखिताः ॥ १२५ ॥
 श्रुत्वा च तेषां संक्षापं कन्यास्ता एवमूचिरे । पर्यालोचेन पर्यासमाप्ताः शृणुत निर्णयम् ॥ १२६ ॥
 जम्बूनाम्ने प्रदत्ताः स्मोऽस्माकं चर्ता स एव हि । देया न वयमन्यस्मै दोकेऽप्येतदधीयते ॥ १२७ ॥
 सकृज्जल्पन्ति राजानः सकृज्जल्पन्ति साधवः । सकृत्कन्याः प्रदीयन्ते त्रीण्येतानि सकृत्सकृत् ॥ १२८ ॥
 पितृपादैः प्रदत्ताः स्मस्तस्मादृष्यन्तु नवे । स एव गतिरस्माकं वयं तद्वशाज्जीविताः ॥ १२९ ॥
 प्रव्रज्यामितरत्रापि यद्यज्जम्बूः करिष्यति । तदेव पतित्रक्तानामस्माकमपि युज्यते ॥ १३० ॥
 ते कन्यापितरो जम्बूपितुराख्यापयन्ति । सज्जीभवन्तूद्वाहाय प्रमाणं प्रथमं वचः ॥ १३१ ॥
 ततो नैमित्तिकमुखौचैरिन्नैर्कषत्रेण च । विवाहलग्नं निर्णिन्ये तद्दिनात्सप्तमे दिने ॥ १३२ ॥
 महेन्ध्या त्रातर इव तेऽष्टावप्येकचेतसः । सम्भूय कारयामासुः स्फारमुद्वाहमण्यम् ॥ १३३ ॥
 विचित्रवर्णैर्वासोत्रिरुहोचस्तत्र चाजवत् । सन्ध्यात्राखण्डैराकृष्टैरन्तरिक्षतलादिव ॥ १३४ ॥
 तत्रोच्छ्रद्धीकृतान्याजान्मुक्तादामानि सर्वतः । स्वकीयमंशुसर्वस्वं न्यासीकृतमिवेन्दुना ॥ १३५ ॥

तोरणैर्नितरां तारैर्वार्तान्दोलितपद्मवैः । मण्मपोऽन्नापराहानसङ्गामिव विपश्यन् ॥ १३६ ॥
 शुशुभे मण्मपो विष्वक्स्वस्तिकन्यस्तमौक्तिकैः । उग्रवीजावदिरिवोद्भूत्यै मङ्गलशाखिनाम् ॥ १३७ ॥
 अद्देपि वर्णके जम्बूमुहूर्ते दोषवर्जिते । कौमुन्नावसनाः सोऽन्नाद्वालातप इवार्यमा ॥ १३८ ॥
 कन्यका अपि ताः क्षिप्वा वर्णके नाचरन्वहिः । राजपत्न्य इवासूर्यपद्मतायां नियोजिताः ॥ १३९ ॥
 कुमारश्च कुमार्यश्च स्वस्वस्थानस्थिता अथ । विधिवन्मङ्गलस्नानमकार्यन्त शुभे क्षणे ॥ १४० ॥
 स्नातस्पर्पन्नसूनोश्च न्याव्यमानाः पयो बभ्रुः । आसन्नोत्पादनीत्याशु मुश्वन्त इव कुन्तलाः ॥ १४१ ॥
 केशाञ्जम्बूकुमारस्य गन्धकार्योऽध्यवासयन् । कर्पूरागरुधूमनोत्तंसलीलां वितन्वता ॥ १४२ ॥
 गन्धकारिकया तस्य सुमनोदामगर्जितः । जात्याश्वकन्धरावक्रो धम्मिल्लो मूर्धन्यवध्यत ॥ १४३ ॥
 पर्यधाज्जारिणीसूनुस्तारे मौक्तिककुण्डले । मुखाजमान्तविश्रान्तमरालमिश्रुनश्रिणी ॥ १४४ ॥
 मुक्ताहारं परिदधे जम्बूरानाजिलम्बितम् । लावण्यसरितः फेनबुद्बुदावलिसन्निजम् ॥ १४५ ॥
 स चन्दनविलिप्ताङ्गः सर्वाङ्गामुक्तमौक्तिकः । राकाशशाङ्कवत्तारामालाभिः शुशुभे नृशम् ॥ १४६ ॥
 देवदूष्ये इवादूष्ये सदशे श्वेतवाससी । विवाहमङ्गलकृते पर्यधादुपन्नात्मजः ॥ १४७ ॥
 अथ जात्याश्वमारूढो मायूरातपवारणः । आत्मतुल्यवयोवेषानुचरैः परिवारितः ॥ १४८ ॥
 नीरङ्गीबन्धवदनो गीयमानोरुमङ्गलः । उत्तार्यमाणलवणो वधूदीन्यां च पार्श्वयोः ॥ १४९ ॥
 निनदन्मङ्गलातोद्यः पठन्मङ्गलपाठकः । विवाहमण्डपघारमार्धन्निस्त्वरितं ययौ ॥ १५० ॥ त्रिजिविशेषकं ॥

दध्यादिमङ्गलद्रव्यैर्ददावर्घं सुवासिनी । तत्र जम्बूकुमारस्य मारस्येव वपुष्मतः ॥ १५१ ॥
 शरावसम्पुटं धारि वह्निगर्भितमं हिण । नङ्क्त्वा सोऽगान्मातृगृहं गृहं कट्याणसम्पदः ॥ १५२ ॥
 ततस्ताञ्चिः कुमारीञ्चिस्तत्रासित्या सहाष्टञ्चिः । जम्बूकुमारः प्रत्यैह्यकौतुकोघाहमङ्गलम् ॥ १५३ ॥
 ततश्च लभवेलायां गत्वा चतुरिकान्तरे । आर्षञ्चिः पर्यैषीत्ताः पित्रोरनुनिनीषया ॥ १५४ ॥
 तारामेलकके हृष्टा कौतुकेषु ससम्प्रभा । सन्तुष्टा मङ्गलावर्त्ते मधुपर्के स्मितानना ॥ १५५ ॥
 यौतैके सावधाना च कृतिन्यञ्चलमोक्षणे । वाष्पायिता प्रणामेऽङ्कुरोपणेऽत्यन्तनिर्वृता ॥ १५६ ॥
 अपत्योघाहकट्याणसुखमित्याप धारिणी । स्युः पुरन्धो हि नीरन्ध्रमुदोऽपत्ये विवाहिते ॥ १५७ ॥

त्रिचिर्विशेषकं ॥

विवाहानन्तरं तासां वधूनां च वरस्य च । यौतकं तदचूद्येन सौवर्णेः क्रियतेऽचलः ॥ १५८ ॥
 ततो मङ्गलदीपेन समाजसहचारिणा । गायन्तीञ्चिः कुलस्त्रीञ्चिः कलं धवलमङ्गलम् ॥ १५९ ॥
 पुरो मङ्गलतूर्यैश्च वाद्यमानैः कलस्वरम् । सङ्गीतकेन चवता तूर्यत्रयमनोरमम् ॥ १६० ॥
 हृष्टैर्ज्यैष्ठैः कनिष्ठैश्च बन्धुञ्चिः पार्श्वयाञ्चिः । जम्बूजगाम स्वं धाम तान्निरूढाञ्चिरावृतः ॥ १६१ ॥

त्रिचिर्विशेषकं ॥

आदितो वन्दितवतां सर्वज्ञं कुलदेवताम् । वधूवराणामञ्चवदथ कङ्कणमोक्षणम् ॥ १६२ ॥
 धारिण्युषचत्तान्यां हृष्टान्यां तदनन्तरम् । अकारि पूजा देवस्य जम्बूक्षीपपतेः स्वयम् ॥ १६३ ॥

१ कामदेवस्य २ पहेरामणी इतिलोके ३ सांद्रहर्षा ४ मधुरम् ५ गीतं नृत्यं वाजित्रं चेति ६ परिणीताभिः

ततो जम्बूकुमारोऽपि सर्वालङ्कारचूषितः । वासागारमुपेयाय पल्लीजिस्ताजिरावृतः ॥ १६४ ॥
 सकलत्रोऽपि तत्रास्थादार्पचिब्रह्मार्चयन्तृत् । विकारहेतौ पार्श्वस्थेऽप्यविकारा महाशयाः ॥ १६५ ॥
 इतश्चात्रैव जरतेऽस्त्युपविन्ध्याज्जिपत्तनम् । नाम्ना जयपुरं तत्र विन्ध्यो नामाचवधृपः ॥ १६६ ॥
 उजावचूतां तनयौ प्रथितौ तस्य चूपतेः । आख्यया प्रचवो ज्ञायान्प्रभुनामा तु कन्यसः ॥ १६७ ॥
 राज्यं जयपुराधीशोऽन्यदा केनापि हेतुना । प्रचवे सत्यपि ज्येष्ठे प्रचवेऽदात्कनीयसे ॥ १६८ ॥
 प्रचवोऽप्यज्जिमानेन निर्गत्य नगरात्ततः । संनिवेशं विधायास्थाद्विन्ध्याज्जैर्विपमावनौ ॥ १६९ ॥
 स खात्रखनैर्वीन्द्रिग्रहणैर्वर्मपातनैः । द्यौरैः प्रकारैरन्यैश्च जिजीव सपरिच्छदः ॥ १७० ॥
 एत्य विज्ञपयामासुश्चरास्तस्य परेद्यवि । कञ्चि जम्बूकुमारस्य श्रीदस्याप्युपहासिनीम् ॥ १७१ ॥
 विवाहमङ्गले चास्य महेन्यान्मिलितान्वहून् । कथयामासुरत्यर्थमर्थचिन्तामणीनिव ॥ १७२ ॥
 अवस्वापनिकातालोदघाटिनीन्यां समन्वितः । विद्यान्यां स तदेवागाध्वाशिणीतनयौकसि ॥ १७३ ॥
 अथावस्वापनिकया विद्यया विन्ध्यराजचूः । जाग्रतं सकलं लोकं जम्बूवर्जमसूयुत् ॥ १७४ ॥
 सा विद्या प्राचवत्तस्मै प्राज्यपुष्ट्युपे न हि । प्रायः पुष्ट्याधिकानां हि न शक्रोऽप्यलमापदे ॥ १७५ ॥
 ततो निजायमाणानां सर्वेषामपि दस्युजिः । अलङ्कारादिसर्वस्वमाह्वेतुमुपचक्रमे ॥ १७६ ॥
 लुण्टाकेष्वपि लुण्टसु स च जम्बूर्महामनाः । न चुकोप न चुक्षेत्र लीलया त्यिदमन्यधात् ॥ १७७ ॥
 शयानमिह विश्वस्तं निमन्वितमिमं जनम् । ज्ञो ज्ञोः स्पृशत मा स्मैषां जाग्रदेषोऽस्मियाभिकः ॥ १७८ ॥

महापुष्टप्रज्ञावस्य तस्याथ वषसेदृशा । ते भीराः स्तब्धवपुषोऽञ्ज्वन् क्षेप्यमया ज्व ॥ १७९ ॥
 ददर्श धारिणीसूनुं प्रचवोऽपि निजालयन् । पत्नीचिरन्वितं ताज्जिः करेणुचिरस्य त्रिपम् ॥ १८० ॥
 कथयामास चात्मानं विन्ध्यराजसुतोऽस्म्यहम् । महात्मन्प्रचवो नाम सख्येनानुगृहाण माम् ॥ १८१ ॥
 वयस्य देहि मे विद्यां स्तम्भनीं मोक्षणीमपि । अथस्वापनिकातालोदूघाटिन्यौ ते ददाम्यहम् ॥ १८२ ॥
 जम्बूरूचे प्रजातेऽहं प्रजवाष्टावपि प्रियाः । नवोढा अपि हि त्यक्त्वा प्रव्रजिष्यामि निर्ममः ॥ १८३ ॥
 इदानीमप्यहं ज्ञावयतीभूतोऽस्मि तेन ज्ञोः । प्रजव प्राजवक्ष्येमवस्वापनिका मयि ॥ १८४ ॥
 त्यद्वयामि लक्ष्मीं तृणवत्प्रातर्त्रातरिमाहम् । तत् किं मे विद्यया कार्यं निरीहस्य वपुष्यपि ॥ १८५ ॥
 तामवस्वापिनीं विद्यां संवृत्य प्रचवोऽपि हि । प्रणम्य धारिणीपुत्रमुवाच रचिताञ्जलिः ॥ १८६ ॥
 सखे सुखं वैषयिकं भुङ्क्षान्नितवयौवनः । अनुकम्पस्व चेमासु नवोढासु विवेक्यसि ॥ १८७ ॥
 इमाज्जिः सह सुभ्रूजिर्जुक्तजोगफलो जव । शोजिष्यते परित्रज्याप्युपात्ता तदनन्तरम् ॥ १८८ ॥
 ऊचे जम्बूकुमारोऽपि सुखं विषयजोगजम् । अपायवहुलं स्वदृपं तेन किं दुःखहेतुना ॥ १८९ ॥
 सुखं विषयसेवायामत्यदृपं सर्पपादपि । दुःखं तु देहिनः प्राज्यं मधुचिन्वादिपुंसवत् ॥ १९० ॥

तथा हि पुरुषः कोऽपि देशादेशं परिभ्रमन् । सार्थेनाविद्वददवी चौरयादोमहानदीम् ॥ १९१ ॥
 तं सार्थं लुण्ठितुं तत्र चौरव्याघ्रा दधाविरे । मृगवच्च पलायन्त सर्वे सार्थनिवासिनः ॥ १९२ ॥
 सार्थाद्धीनः स तु पुमान्प्रविवेरा महादवीम् । आकण्ठमागतैः प्राणैरभ्युद्यत्कृपवारिवत् ॥ १९३ ॥

वटस्थान्दोऽप्यमानेन पादेन स पुमान्हटम् । पाख्यंहिवन्धं तन्वानो नियुज्जमिव निर्ममे ॥ १०९ ॥
 गजेन हन्यमानायाः शाखाया मधुमक्षिकाः । मधुमएफकमुत्सृज्योद्धुभिरे तोमराननाः ॥ ११० ॥
 मक्षिकास्ता ददंशुस्तं दोहसन्दंशसन्निचैः । तुण्डैः कीकसविश्रान्तैर्जीवाक्वष्टिपरैरिव ॥ १११ ॥
 उत्पक्षमक्षिकारुज्जसर्वाङ्गः स पुमांस्तदा । कृतपक्ष इवालाक्षि कूपाग्निर्गन्तुमुत्सुकः ॥ ११२ ॥
 वटस्थमधुकोशाच्च मधुबिन्दुर्मुहुः । दलाटे न्यपतत्तस्य धार्धन्या वारिबिन्दुवत् ॥ ११३ ॥
 मधुबिन्दुस्तस्य जालालुठित्वा प्राविशन्मुखे । स तदास्वादमास्वाद्य सुखं महदमन्यत ॥ ११४ ॥

श्रूयतां प्रचवामुष्य दृष्टान्तस्य च ज्ञावना । यः पुमान्स हि संसारी यादवी सा तु संसृतिः ॥ ११५ ॥
 यो गजो स पुनर्मृत्युर्यः कूपो मर्त्यजन्म तत् । योऽजगरः स नरको येऽहयस्ते क्रुधादयः ॥ ११६ ॥
 वटपादो यस्तदायुर्मूषकौ यौ सितासितौ । तौ शुक्लकृष्णौ द्वौ पक्षावायुश्छेदपरायणौ ॥ ११७ ॥
 या मक्षिका व्याधयस्ते मधुबिन्दुस्तु यः सखे । तद्वै सुखं वैपयिकं तत्र रज्येत कः सुधीः ॥ ११८ ॥

चतुर्भिः कलापकं ॥

देवो विद्याधरो वापि यदि कूपात्तमुद्धरेत् । तत् किमिच्छेदथ न वा स पुमान्दैवदूषितः ॥ ११९ ॥
 प्रजवः स्माह को नाम निमज्जान्विपदर्णवे । नेच्छेत्तरणरुसदृशमुपकारपरं नरम् ॥ १२० ॥
 जम्बूरुवाच तदहमपारे जवसागरे । किं निमज्जामि गणचृद्देवे सत्यपि तारके ॥ १२१ ॥
 प्रजवोऽजिदधे ज्ञातः स्नेहद्वौ पितरौ निजौ । अनुरक्ताश्च गृहिणीः कथं त्यह्यसि निष्ठुरः ॥ १२२ ॥

ततश्चाकारयद्दारुपेदां बुद्ध्या पटीयसी । रलैश्च पूरयित्वा तां तत्र तौ बालकौ न्यधात् ॥ १३८ ॥
पेदां प्रावाहयत्तां च प्रवाहे यामुने स्वयम् । जगाम निरपायं च सा तरन्ती मरालवत् ॥ १३९ ॥
कुबेरसेनापि ततो व्याघ्रव्य स्वगृहं ययौ । अपत्ययोर्ददानेव नयनाल्ललिचिर्जलम् ॥ १४० ॥
मञ्जूषा शौर्यनगरघारे प्राप्ता दिवामुखे । उज्जाज्यामिन्त्यपुत्राज्यां ददृशे जगृहे च सा ॥ १४१ ॥
अपश्यतां च तन्मध्ये तं बालं बालिकां च ताम् । एको बालमुपादत्त बालिकामपरः पुनः ॥ १४२ ॥
तौ विदाञ्चक्रतुः पाणिमुञ्जिकाक्षरदर्शनात् । कुबेरदत्तकुबेरदत्ताख्यौ खद्विमविति ॥ १४३ ॥
ताबुज्जावप्यवर्धतामिन्त्ययोः सद्ने तयोः । रक्ष्यमाणौ प्रयत्नेन स्वाम्यर्पितनिधानवत् ॥ १४४ ॥
कलाविदौ क्रमेणार्चौ तौ द्वावपि वञ्चयतुः । प्रपेदाते चाचिनवं यौवनं रूपपावनम् ॥ १४५ ॥
अनुरूपविमावेवेतीज्याज्यां परया मुदा । तयोरेव मिथोऽकारि पाणिग्रहमहोत्सवः ॥ १४६ ॥
वैदग्ध्यशिक्षागुरुणा यौवनेनोपलभ्ययोः । तयोरङ्गाधिरूढोऽञ्जुपुनारीवाहनः स्मरः ॥ १४७ ॥
वधूवरान्यामन्येद्युर्द्युतक्रीमा प्रचक्रमे । ताज्यां परस्परोन्मीलितमेववारितरङ्गिणी ॥ १४८ ॥
कुबेरदत्तस्य करात्प्रस्तावे कापि मुञ्जिका । सख्या कुबेरदत्तायाः करोत्सङ्गे न्यधीयत ॥ १४९ ॥
करस्थितामूर्मिकां तां परीक्ष्यमिव नाणकम् । कुबेरदत्ता प्रैक्षिष्ट पर्यस्यन्ती मुहुर्मुहुः ॥ १५० ॥
कुबेरदत्ता दध्यौ च प्रयत्नादियमूर्मिका । विदेशघटिता ज्ञाति चोर्मिकान्तरदर्शनात् ॥ १५१ ॥
ततस्तामूर्मिकां स्वां च सा पश्यन्ती मुहुर्मुहुः । चिन्तावेशात्स्फुरत्काया निश्चिकायेति चेतसि ॥ १५२ ॥

१ निर्विघ्नम् । २ परित उल्लिख्यती ।

एकत्र देशो घटिते चैकेन तुलया समे । समानलिपिनाम्नी दे ऊर्मिके सोदरे श्व ॥ ११३ ॥
 कुबेरदत्तश्चाहं च तद्वावप्यूर्मिके श्व । अत्यन्तं रूपसदृशौ प्रातृज्जाएने न संशयः ॥ ११४ ॥
 अन्यूनधिकसर्वाङ्गावावां युगलजौ खलु । देवेन कारितौ हन्त विवाहाकृत्यमीदृशम् ॥ ११५ ॥
 जनकेन जनन्या वा द्वयोरप्यावयोर्धुवम् । समेनापत्यवात्सल्येनोर्मिके कारिते समे ॥ ११६ ॥
 सोदरो यत एवावां तत एव निरन्तरम् । नास्मिन्मे पतिधीर्नास्य पत्नीधीर्मय्यजायत ॥ ११७ ॥
 कुबेरदत्ता ध्यात्वैवं तथेति कृतनिश्चया । करे कुबेरदत्तस्य क्षिपति स्मोर्मिकाघ्रयम् ॥ ११८ ॥
 कुबेरदत्तोऽपि तथैवोर्मिकाघ्रयदर्शनात् । चिन्तासन्तानमासाद्य विषसाद सदाशयः ॥ ११९ ॥
 ततः कुबेरदत्तायास्तां समप्यूर्मिकां सुधीः । गत्वा दत्त्वा च शपथमिति पप्रच्छ मातरम् ॥ १२० ॥
 किमौरसोऽपविंक्षो वा दन्निर्मैः कुत्रिमोऽथवा । अन्यो वा तव पुत्रोऽस्मि पुत्रा हि बहुधा किल ॥ १२१ ॥
 आग्रहग्रहिणीञ्चूय पृष्ठतस्तस्य चाम्बिका । मञ्जूषाप्राप्तिः सर्वो कथयामास तां कथाम् ॥ १२२ ॥
 कुबेरोऽप्यवदन्मातः किमकृत्यमिदं कृतम् । ज्ञात्वापि युग्मजन्मानावावां यत्परिणायितौ ॥ १२३ ॥
 सैव माता वरं माता या पोषितुमनीश्वरी । स्वचाग्र्यचाजनीकृत्य तत्याजावां नदीरये ॥ १२४ ॥
 नदीरयो हि मृत्यै स्यान्नाकृत्यकरणाय तु । जीवितान्मरणं श्रेयो न जीवितमकृत्यकृत् ॥ १२५ ॥
 व्याजहार जनन्येवं युवयोरतिहारिणा । रूपेणात्यनुरूपेण मोहिताः स्मोऽल्पमेधसः ॥ १२६ ॥
 तवानुरूपा नो कन्या तां विना काप्यहश्यत । तस्या अप्यनुरूपस्त्वामृते कोऽपि वरो न हि ॥ १२७ ॥

१ मातापितृभ्या त्यक्तः । २ दत्तकः ।

पाणिग्रहणमैवैकमद्यापि युवयोरञ्जतु । न पुनः पापकर्मान्यत्पुंस्त्रीसम्बन्धसम्भवम् ॥ १६८ ॥
 अद्यापि हि कुमारस्त्वं कुमार्यद्यापि सा तथा । स्वस्ति तस्यै त्रातृत्राण्कथामाख्याय मुञ्च ताम् ॥ १६९ ॥
 व्यवहाराय दिग्यात्रां चिकीर्षन्नसि सुन्दर । क्षेमेण कृत्वा तां शीघ्रमागच्छेरस्मदाशिषा ॥ १७० ॥
 समागतस्य क्षेमेण करिष्ये तव दारक । महोत्सवेन वीवाहमन्यया सह कन्यया ॥ १७१ ॥
 ततः कुबेरदत्तोऽपि वदन्नोमिति धर्मधीः । गत्वा कुबेरदत्तायै तमाख्याति स्म निर्णयम् ॥ १७२ ॥
 ऊचे च पित्रोः सदनं ग्राहि ऋजे जगिन्यसि । विवेकिन्यसि दद्वसि तद्यथोचितमाचरेः ॥ १७३ ॥
 पितृभ्यां वञ्चितावेवमावां किं कुर्वहे स्वसः । तयोर्न दोषोऽयमियमावयोर्न वितव्यता ॥ १७४ ॥
 पितरो हि यथापत्यं विक्रीणन्ति त्यजन्ति वा । आज्ञापयन्त्यकृत्येऽपि तथा तद्व्यकर्मणे ॥ १७५ ॥
 कुबेरदत्तस्त्वामेवमग्निधाय विहाय च । पत्युत्राण्डमुपादाय जगाम मथुरापुरीम् ॥ १७६ ॥
 तत्र च व्यवहारेण सोऽर्थमत्यर्थमार्जयत् । उवास च चिरं स्वैरं विलसन्त्यौवनोचितम् ॥ १७७ ॥
 अन्येद्युर्ध्रविणं दत्त्वा रूपदावल्यशालिनीम् । कुबेरसेनां गणिकां तां कलत्रचिकार सः ॥ १७८ ॥
 कुबेरसेनया सार्धं तस्य वैषयिकं सुखम् । युञ्जानस्य सुतो जज्ञे दैवनाटकमीदृशम् ॥ १७९ ॥

तदा कुबेरदत्तापि गत्वा पप्रह्य मातरम् । मातापि हि तथैवाख्यन्मञ्जूपाप्राप्तितः कथाम् ॥ १८० ॥
 सद्यो निर्वेदमासाद्य स्वकीयकथया तथा । कुबेरदत्ता प्रात्राजीत्तपस्तेपे च दुस्तपम् ॥ १८१ ॥
 तामूर्मिकां तु सङ्गोप्य प्रव्रजन्ती मुमोच सा । व्याहार्षीच्च प्रवर्तिन्या सहमाना परीषहान् ॥ १८२ ॥

१ तत्कर्मणामेव दोषः ।

तस्याश्चाखण्डतपसः प्रवर्तिन्युपदेशतः । पुष्पं तपोविटपिनोऽवधिज्ञानमजायत ॥ १८३ ॥
कुबेरदत्तोऽस्ति कथमिति चिन्तयति स्म सा । कुबेरसेनासङ्क्रान्त्या सपुत्रं तं ददर्श च ॥ १८४ ॥
अनघा सा शुशोचैवमहो मम सहोदरः । अकृत्यपङ्कः निर्मग्नो वराह इव तिष्ठति ॥ १८५ ॥
इति तत्प्रतिबोधार्थमियाय मञ्जुरापुरीम् । समेता संयतीन्निः सा करुणारससारणिः ॥ १८६ ॥
आर्या कुबेरदत्तापि धर्मलाचपुरःसरम् । पार्श्वे कुबेरसेनायाः प्रतिश्रयमयाचत ॥ १८७ ॥
प्रणम्य सेनाप्यवदार्थेऽहं पणमुन्दरी । सम्यत्येकपतित्वेन पुनः कुलवधूखिव ॥ १८८ ॥
कुलीनपतिसंसर्गात्कुलस्त्रीवेष एष मे । कुलीनाचरितेनापि प्रसादाहर्हास्मि वः खलु ॥ १८९ ॥
तदितो मञ्जुहान्यर्णे प्रतिगृह्य प्रतिश्रयम् । संनिधिस्था जवत मे सदेष्टा इव दैवताः ॥ १९० ॥
ततश्च सपरीवारा तस्याः कट्याणकामधुक् । कुबेरदत्ता तद्वत्त्वसताववसत्सुखम् ॥ १९१ ॥
कुबेरसेनाप्यर्त्रं स्वं तन्नागत्य दिवानिशम् । आर्यायाः पादपद्माग्रे लुगन्तममुचञ्चुवि ॥ १९२ ॥
बुद्ध्येत यो यथा जन्तुस्तं तथा बोधयेदिति । आर्या तत्प्रतिबोधार्थं तं बालमुदलापयत् ॥ १९३ ॥
ज्जातासि तनुजन्मासि वरस्यावरजोऽसि च । ज्ञातृव्योऽसि पितृव्योऽसि पुत्रपुत्रोऽसि चार्त्तक ॥ १९४ ॥
यश्च ते बालक पिता स मे जवति सोदरः । पिता पितामहो जर्ता तनयः श्वशुरोऽपि च ॥ १९५ ॥
या च बालक ते माता सा मे माता पितामही । ज्ञातृजाया वधूः श्वश्रूः सपत्नी च जवत्यहो ॥ १९६ ॥
कुबेरदत्तः तल्लुत्वा जगादार्थे किमीदृशम् । परस्परविरुद्धार्थं ज्ञापसे विस्मितोऽस्म्यहम् ॥ १९७ ॥
आर्योचे मम बालोऽयं ज्ञातैका जननी यतः । वदामि तनुजन्मानममुं मत्पतिसूरिति ॥ १९८ ॥

मध्वर्तुः सोदर इति देवरोऽपि जवत्यसौ । ब्रातुस्तनय इति च ब्रातृत्वं कीर्तयाम्यमुम् ॥ ३१६ ॥
 पितृव्यश्चैष जवति ब्राता मातृपतेरिति । पुत्रः सपत्नीपुत्रस्येत्यसौ पौत्रो मयोदितः ॥ ३१७ ॥
 योऽस्य वक्षा स मे ब्राता माता ह्येका यदावयोः । अस्य तातश्च मे तातो जर्ता मातुरञ्चदिति ॥ ३१८ ॥
 पितृव्यस्य पितेत्येनमुद्घोषामि पितामहम् । परिणीताहममुना ह्यस्मीति पतिरेय मे ॥ ३१९ ॥
 ममैष तनुजन्मा च सपत्नीकुक्षिञ्चरिति । देवस्य पितेत्येष जवति श्वशुरोऽपि हि ॥ ३२० ॥
 यास्याम्बा सा ममाप्यम्बा तथा जाताम्यहं यतः । पितृव्यकस्य मातेति मम सापि पितामही ॥ ३२१ ॥
 ब्रातृजायापि जवति मञ्जातुर्गृहिणीत्यसौ । सपत्नीतनयस्यैषा गृहिणीति बधूरपि ॥ ३२२ ॥
 माता पत्युर्मदीयस्येत्यसौ श्वशूरसंशयम् । जर्तुर्जार्था द्वितीयेयमिति जाता सपत्यपि ॥ ३२३ ॥
 इत्युक्त्वा सार्षपांमास स्वां कुर्वेराय मुद्रिकाम् । तां दृष्ट्वा सोऽपि तं सर्वं जज्ञे सम्बन्धविसृजम् ॥ ३२४ ॥
 कुर्वेदत्तः संवेगमासाद्य प्राव्रजत्तदा । तपस्तप्त्वा च मृत्वा च स्वर्वधूनामतिथ्यञ्चूत् ॥ ३२५ ॥
 कुर्वेरसेनापि तदा श्राविकात्वमशिश्रियत् । आर्या प्रवर्तिनीपार्थं पुनरेव जगाम सा ॥ ३२६ ॥
 एवं च यः स्वयमपि कर्मणा हन्त बध्यते । शुक्काविव रजतधीर्मूढानां तत्र बन्धुधीः ॥ ३२७ ॥
 यः स्वयं बन्धुरहितोऽन्येषां यो बन्धुमोदकः । स ह्यमाश्रमाणो बन्धुरन्ये नाम्नैव बन्धवः ॥ ३२८ ॥
 भूयोऽपि प्रजवः प्रोचे चो कुमार निजान्पितृन् । दुर्गतौ पततस्वातुं पुत्रमुत्पादयात्मनः ॥ ३२९ ॥
 पितरो यान्ति नरकेऽवश्यं संतानवर्जिताः । तदसञ्जातपुत्रस्त्वं पितृणाम्बुच्यसे न हि ॥ ३३० ॥

जम्बूजगाद मोहोऽयं यत्पुत्रापितृतारणम् । जो महेश्वरदत्तोऽत्र सार्धवाहो निर्दर्शनम् ॥ ३१४ ॥
तथा हि तामलिह्याख्यपुर्यां सार्धपतिः पुरा । श्रीमानजायत महेश्वरदत्तोऽन्निधानतः ॥ ३१५ ॥
तस्य चाञ्जनयिता समुद्रो नाम विश्रुतः । अजातवृषिवित्तेषु समुद्र इव वारिषु ॥ ३१६ ॥
मायाप्रपञ्चबहुला बहुला नाम तस्य च । अर्थमातेव माताञ्जदजातविपुलाशया ॥ ३१७ ॥
लोभावकरगर्तोऽर्थसञ्चयव्यसनी स तु । पिता तस्य विपद्याञ्छेदशे तत्रैव सैरिर्ज्ञः ॥ ३१८ ॥
पत्युश्च मरणादार्त्तध्यानानलपतङ्गताम् । जग्मुषी तस्य मातापि मृत्वा तत्रैव शुन्यचूत् ॥ ३१९ ॥
महेश्वरस्य गृहिणी नामधेयेन गाङ्गिदा । महेश्वरस्य गौरीवाञ्जवत्सौचाग्यजन्मभूः ॥ ३२० ॥
श्वश्रूश्वशुरहीना च वसत्येकाकिनी गृहे । स्वहृन्दचारिण्यञ्जवदरण्ये हरिणीव सा ॥ ३२१ ॥
पतिं वञ्चयमाना च रेमे पुंसा परेण सा । एकाकिनीनां नारीणां सतीत्वं हि कियच्चिरम् ॥ ३२२ ॥
एकाकिनी रहस्याश्च दृष्ट्वा मकरकेतनः । योषितो हि प्रहरति निर्जीक इव निर्जरम् ॥ ३२३ ॥
तस्यां च रममाणयां परपुंसा निरङ्कुशम् । अकस्मादन्यदा दाराघेइमन्यागान्महेश्वरः ॥ ३२४ ॥
पुंश्चन्द्रयुपती दृष्ट्वा तौ च विस्रस्तकुन्तलौ । रतायासञ्जयौ कम्प्रजङ्घावुञ्जान्तलोचनौ ॥ ३२५ ॥
परावर्तत्तसंन्यानावगृहीतोत्तरीयकौ । नग्नप्रायौ सखलत्पादौ कान्दिशीकौ बच्चवतुः ॥ ३२६ ॥ युग्मम् ॥
जारं केशेषु दधेऽथ चल्लूकमिव लुब्धकः । जघान च चपेटान्निर्जृतात्तमिव मान्लिकः ॥ ३२७ ॥
ममर्द पादघातैश्च मृत्पिण्ममिव कुम्भकृत् । यथा चाताडयधेइमप्रविष्टमिव कुक्कुरम् ॥ ३२८ ॥

१ दृष्टातः । २ महिषः । ३ रीछ इति लोके ।

किं बहुनार्धपरासुमिव चक्रे महेश्वरः । चोरेऽपि न तथा कोपो यथा जारे मनस्विनाम् ॥ ३३९ ॥
 महेश्वरेण रुष्टेन कृतान्तस्येव बन्धुना । सोऽथार्धभारितो जारः प्रणश्य कथमप्यगात् ॥ ३३० ॥
 स्तोत्रं च गत्वा पतितो गाङ्गिलोपपत्तिः स तु । कण्ठोपकण्ठारूढेषु प्राणेष्विवदमचिन्तयत् ॥ ३३१ ॥
 धिग्धिगमुर्धुरेवाहमकार्षं कर्म गर्हितम् । तत्कामदं तीर्थमिव शुक्तं मृत्यै ममात्रवत् ॥ ३३२ ॥
 एवं च चिन्तयन्नारो मृत्वा वीर्यं स्व एव हि । जग्मुक्तगाङ्गिलाकुक्षौ पुत्रभूयमियाय सः ॥ ३३३ ॥
 समये सुषुवे सूनुं गाङ्गिलाथ महेश्वरः । कुण्डमप्यात्मजनितं मन्यानस्तमलावयत् ॥ ३३४ ॥
 तस्याः प्रसूतपुत्राया गाङ्गिलाया महेश्वरः । पुत्रप्रेम्णा व्यसरत्तं पुंश्चलीदोपमागतम् ॥ ३३५ ॥
 तस्योपपत्तिजीवस्य पुत्रमूर्तेर्महेश्वरः । धात्रीकर्माणि कुर्वाणो न जिह्राय प्रमोदन्नाक् ॥ ३३६ ॥
 वर्धमानं च तं कूर्वकचाकर्पकमर्चकम् । हृदयाग्रे स्थितं दध्ने सदार्यमिव तज्जनः ॥ ३३७ ॥
 महेश्वरोऽन्यदा प्राप्ते पितुर्मरणवासरे । महिषं पितृजीवं तमक्रीणत्तपलेह्या ॥ ३३८ ॥
 पितृवासरपर्वार्थं महिषं तममारयत् । स्वयं सामुजिरुन्मुद्रप्रमोदपुलकाङ्कुरः ॥ ३३९ ॥
 ततश्च माहिषं मांसं ग्रासीकुर्वन्महेश्वरः । अङ्गस्थायार्जकायापि ददौ तस्मै प्रमोदन्नाक् ॥ ३४० ॥
 तन्माता च शुनी मांसलुब्धा तत्रान्युपासत् । समांसान्यस्थिखण्डानि सोऽपि चिदेष तत्कृते ॥ ३४१ ॥
 स्वकीयपतिजीवस्य कीकसानि जघास सा । पुढेन नृत्यता वाताहतधूमशिखाग्रवत् ॥ ३४२ ॥
 समुद्रसूनोरेवं च खादतः पितृजाङ्गलम् । मासद्वयचिद्वार्थं तत्रैकोऽन्याययौ मुनिः ॥ ३४३ ॥

ज्ञानातिशयसम्पन्नः सर्वं विद्वसितं मुनिः । विदाश्चकार च महेश्वरदत्तस्य तादृशम् ॥ ३४४ ॥
 अचिन्तयच्च धिगहो अस्याज्ञानं तपस्विनः । यदश्नाति पितुर्मसमङ्कं च वहति द्विषम् ॥ ३४५ ॥
 कीकसानि समांसानि पत्युरनन्तहर्षनाक् । अश्नाति सारमेयीयमहो संसार ईदृशः ॥ ३४६ ॥
 सम्यगेवं परिज्ञाय निर्ययौ तजृहान्मुनिः । महेश्वरोऽपि धावित्वा वंदित्वा च तमब्रवीत् ॥ ३४७ ॥
 अनात्तन्निद्रो जगवन्किं निवृत्तोऽसि मद्गृहात् । न ह्यजक्तोऽहं नावज्ञामकार्षं हर्षलोऽस्मि च ॥ ३४८ ॥
 मुनिरूचे विहरेऽहं न मांसादस्य सन्ननि । ततो नाग्रहिषं जिह्वां संवेगोऽञ्जच्च मे महान् ॥ ३४९ ॥
 किं कारणमिति पृष्टः सार्थेशेन मुनिः स तु । कथयामास महिषशुन्यादीनां कथां तथा ॥ ३५० ॥
 को नाम प्रत्यय इति पृष्ठन्तं च महेश्वरम् । मुनिरूचे पृष्ठ शुनीं प्राग्निखातं किमप्यहो ॥ ३५१ ॥
 तथा पृष्टा शुनी तेन निधानस्थानमंद्हिणा । चखान शय्यार्थमिव क्षितिं जातिस्वप्नावतः ॥ ३५२ ॥
 उत्पन्नप्रत्ययः सोऽथ जवोद्विशो महेश्वरः । परिव्रज्यामुपादत्त दत्त्वा पात्रेषु सम्पदम् ॥ ३५३ ॥
 तस्मात्प्रचव को नाम निश्चयो वदतां वर । तार्यन्ते दुर्गतिहृदाद्यन्मातापितरः सुतैः ॥ ३५४ ॥

अत्रान्तरे समुद्रश्रीर्जम्बूनामानमब्रवीत् । पश्चात्तापं मा स्म गास्त्वं स यथा नाथ कर्षकः ॥ ३५५ ॥
 तथा हि पृथ्वीप्रथिते ग्रामे नाम्ना सुसीमनि । कर्षको धनधान्यादिसमृद्धो बक इत्यञ्जत् ॥ ३५६ ॥
 प्राप्ते च वर्षासमये स कङ्कः कोजवानपि । वपति स्म महारम्भः क्षेत्रे कृष्टमतीकृते ॥ ३५७ ॥
 उज्जैतैः क्ष्यामलदलैस्तैर्धान्यैः क्षेत्रचूरञ्जत् । अजिलोनितकाचेव जातकेशोज्जयेव च ॥ ३५८ ॥

तत्कङ्कुकोज्रवनं वर्धमानमुदीक्ष्य सः । मुदितः काप्यगाङ्गामे दंविष्टे स्वजनातिथिः ॥ ३५ए ॥
 स्वर्जनैर्जो जने तस्य प्रदत्ता गुरुमण्डकाः । अपूर्वेण तदाहारेणत्यन्तं च स पिप्रिये ॥ ३६० ॥
 ज्ञातीन्प्रीतश्च सोऽपृच्छदहो वः साधु जीवितम् । मनोहरोऽयमाहारो येषां सुष्ठु सुधोपमः ॥ ३६१ ॥
 स्वप्नेऽप्याहारमीदृक्षमन्नाहं न कदापि यत् । कङ्कुकोज्रवदग्धान्त्वान्धिगस्मान्नपशूनमून् ॥ ३६२ ॥
 पप्रच्छ च ततो ज्ञातीनज्ञातगुडमण्डकः । इमान्याहारवस्तूनि कानि वा क न्नवन्ति च ॥ ३६३ ॥
 ते तस्मै कथयामासुरधट्टजलेन ज्ञोः । क्षेत्रेषु सिक्तेषूप्यन्ते गोधूमा अन्यधान्यवत् ॥ ३६४ ॥
 तेषां पाकिमलूनानां पिष्टानां च धरट्टकैः । पच्यन्ते वह्नितप्तायामयस्पात्र्यां हि मण्डकाः ॥ ३६५ ॥
 इद्ववोऽपि तथोप्यन्ते तेषां वृद्धिमुपेयुषाम् । निपीलनादुपात्तेन रसेनोत्पद्यते गुरुः ॥ ३६६ ॥
 गुरुमण्डकनिष्पत्तिं विज्ञायैवं कृपीवदः । स उपात्तेऽङ्गुगोधूमवीजो ग्रामं निजं ययौ ॥ ३६७ ॥
 ततश्च गत्वा स क्षेत्रे फलितं कङ्कुकोद्रवम् । वको लवितुमारेन्ने रक्षसान्मातृशासितः ॥ ३६८ ॥
 ऊचे च पुत्रैः किं तातार्धनिष्पन्नामिमां कृपिम् । स्वकुटुम्बकजीवातुं लुनीषे तृणमात्रवत् ॥ ३६९ ॥
 वकः प्रोवाच हे पुत्राः किमेभिः कोज्रवादिभिः । वस्याम्यत्रेऽङ्गुगोधूमान्त्वाद्या हि गुरुमण्डकाः ॥ ३७० ॥
 पुत्राः प्रोचुर्दिनैः स्वद्वैर्निष्पत्स्यन्ते कणा अमी । तानादायेऽङ्गुगोधूमान्वपेस्तात यथारुचि ॥ ३७१ ॥
 निष्पन्नेयं कृषिर्याति गोधूमेऽङ्गुपु संशयः । कटिस्थे गृह्णाति शिशौ का प्रत्याशोदरस्थिते ॥ ३७२ ॥
 एवं निवार्यमाणोऽपि वकस्तैस्तनुजन्मभिः । लुलाव कोज्रवकङ्कुवनं तत्र प्रयुहिं सः ॥ ३७३ ॥

प्रलूय तानि शस्यानि स देवानां प्रियो वकः । चकार गोलिकाक्रीमोचितां तां क्षेत्रमेदिनीम् ॥ ३७४ ॥
ततश्च खानयामास स कूपं पार्श्वगः स्वयम् । तस्मात्तु निरगन्नाम्नः स्तन्यं वन्ध्यास्तनादिव ॥ ३७५ ॥
खानं खानमनिर्विशं पातालविरोपमम् । अकारयद्वकः कूपं न तु पङ्क्तोऽपि निर्ययौ ॥ ३७६ ॥
ततस्तस्यान्नवन्नैव कङ्गवो न च कोऽववाः । नेद्वयो न च गोधूमाः पश्चात्तापं त्वियाय सः ॥ ३७७ ॥

ऐहिकं स्त्रीधनसुखं त्यजन्नामुष्मिकं पुनः । संशयास्पदमाकाङ्क्षस्तघ्नमा भ्रूयोज्जितः ॥ ३७८ ॥

जगाद जम्बूनामापि स्मयमानो महामनाः । निर्बुद्धिर्हं समुज्जानीहमप्यस्मि काकवत् ॥ ३७९ ॥
तथा हि नर्मदाकूले विन्ध्याटव्यां महागजः । एको यूथपतिरभूद्विन्ध्यार्धेयुवराडिव ॥ ३८० ॥

स्वच्छन्दं विहरन्विन्ध्ये व्यतीयाय स यौवनम् । आयुर्नदीपारनिभमाससाद च वार्धकम् ॥ ३८१ ॥

अशक्नुवन्तन्तघातान्कर्तुं क्षीणवत्सरौ । मदोज्जितो गिरिखि ग्रीष्मतौ शुष्कनिर्जरः ॥ ३८२ ॥

शङ्खकीर्णिकारादिवनभङ्गपराङ्मुखः । उच्चास्मिन्ने निम्नाच्चोऽध्वतारोत्तारकातरः ॥ ३८३ ॥

दन्तपाताददृपजोक्ता क्षामकुक्षिर्बुधुक्षया । अस्थिभस्त्रासदृक्कायो वार्धके सोऽन्नवद्विपः ॥ ३८४ ॥

॥ त्रिचिन्विशेषकम् ॥

कुञ्जरः सोऽन्यदा शुष्कगिरिनिघ्नां समुत्तरन् । पर्यस्तपादो न्यपतत्कूटमेकं गिरेखि ॥ ३८५ ॥

स जरत्कुञ्जरस्तत्र नाभ्रदुत्थातुमीश्वरः । तथैवास्थात्पादपोषगमनं पादयन्निव ॥ ३८६ ॥

स विपेदे तथास्थोऽपि विपेदानस्य तस्य तु । अपानपल्लवं जह्नुः श्वफेरुनकुलादयः ॥ ३८७ ॥

बभूव तन्महद्भूतापानरन्ध्रकलेवरम् । सकन्दरगिरिप्रायं श्वापैरास्पदीकृतम् ॥ ३८८ ॥

अपानसत्रशाखायां द्विकांस्तस्यां द्विजा इव । विविशुश्च निरीयुश्चानेकशो न्नोजनार्थिनः ॥ ३७ए ॥
 एकश्च वायसोऽत्यन्तमतृप्तो मांसन्नोजनात् । अपानमध्य एवास्थान्दुत्पन्न इव विट्कृमिः ॥ ३७० ॥
 करिकायस्य तस्यान्तः सारमासादयन्स तु । काष्ठस्येव घृणो मध्ये प्रविवेशाधिकाधिकम् ॥ ३७१ ॥
 सशरीरः परंपुरे प्रवेशं नाटयन्मृशम् । अपूर्वो योगविदश्चूदनायासः स वायसः ॥ ३७२ ॥
 दूतेव करिकायस्य सोऽश्रन्नव्यग्रमामिषम् । पूर्वापरविज्ञागाज्ञो बभूवात्यन्तमध्यगः ॥ ३७३ ॥
 दिवाकरकराक्रान्तं करिकायस्य तस्य तु । संचुकोचापानरन्ध्रं मुक्तविष्टं पुरा यथा ॥ ३७४ ॥
 काकोऽथ संवृतापानरन्ध्रे करिकलेवरे । बद्धदारे करणेऽहिरिव तस्यौ तथैव सः ॥ ३७५ ॥
 करिकायः स मेघतौ सरिता वारिपूर्णया । तरङ्गहस्तैराकृष्य नर्मदायामनीयत ॥ ३७६ ॥
 तरत्प्रवहणमिव तत्कुञ्जरकलेवरम् । रेवयानायि जलधौ तन्नकाणामिवोपदा ॥ ३७७ ॥
 तस्मात्कलेवराद्भिद्यमानात्प्रविशदर्णसः । वारिणैव कृतधाराभिर्जगाम स वायसः ॥ ३७८ ॥
 तस्यान्तरीप्रप्रायस्योपरिष्ठात्कारिवर्ष्मणः । निषद्य वायसश्चक्रे विष्वग्दिगवलोकनम् ॥ ३७९ ॥
 अग्रतः पार्श्वयोः पश्चाद्वीराघैतं ददर्श सः । दध्यौ चोड्डीय यास्यामि तीरं नीरनिधेरहम् ॥ ४०० ॥
 उड्डीयोड्डीय च प्राप न प्रान्तं वार्धिवारिणः । ऋयो ऋयोऽपि तत्रैव निषसाद कलेवरे ॥ ४०१ ॥
 आक्रम्यमाणमजितस्तन्मीनमकरादिभिः । सद्यो निमज्जति स्माब्धौ चाराक्रान्तेव मङ्गिनी ॥ ४०२ ॥
 निममज्ज विकः सोऽपि पयोराशौ निराश्रयः । प्राणैश्च मुमुचे सद्यो जलाप्लावजयादिव ॥ ४०३ ॥

१ काकाः । २ अन्यदेहे । ३ नौः ।

ततो विपश्चवन्धेजसन्निजा हि पुरन्ध्रयः । संसारः सागरप्रायः पुरुषो वायसोपमः ॥ ४०४ ॥
युष्मासु रागवान्हस्तिक्लेवरनिजास्वहो । नाहं काक इवामुष्मिन्मंक्ष्यामि ज्वसागरे ॥ ४०५ ॥
अथ प्रोवाच पद्मश्रीरस्मान्नाथ समुत्सृजन् । त्वं वानर इवात्यन्तमनुतापमवाप्स्यसि ॥ ४०६ ॥
तथा ह्यटव्यामेकस्यामन्योन्यमनुरागिणौ । वानरो वानरी चास्तां सदा विरहवर्जितौ ॥ ४०७ ॥
युगपद्भुज्जाते तौ मिथो वेलाधराविव । युगपच्चारुरुहतुः स्पर्धमानाविव द्रुषु ॥ ४०८ ॥ युग्मम् ॥
एकरज्ज्वाकृष्टाविव युगपच्च दधावतुः । युगपच्चक्रतुः सर्वमेकचिन्ताविवा निशम् ॥ ४०९ ॥ युग्मम् ॥
रेमाते जान्हवीतीरवानीरे तौ परेद्यवि । हवमानः सुवङ्गश्चानवधानोऽपतद्भुवि ॥ ४१० ॥
प्रजावात्तस्य तीर्थस्य क्षणादपि स वानरः । मर्त्योऽमरकुमाराजोऽन्रवद्विद्यावलादिव ॥ ४११ ॥
वानरी वानरं तं तु दृष्ट्वा प्राप्तं नृरूपताम् । स्त्रीरूपेर्बुज्जहौ प्राणान्वानरस्यैव वर्त्मना ॥ ४१२ ॥
ततश्च वानरी नारी जगन्नृदमरीनिजा । नवीचूतेन च प्रेम्णा तं नरं परिष्वजे ॥ ४१३ ॥
विलेसतुश्च प्रागजन्मवानराविव तौ नरौ । अविप्रयुक्तावनिशं निशाचन्मससाविव ॥ ४१४ ॥
वानरो यो नरीचूतो नारीं प्रोवाच सोऽन्यदा । आवां देवीचवावोऽद्य मर्त्योचूतौ यथा पुरा ॥ ४१५ ॥
नार्थूचे प्रिय पर्याप्तमसन्तोषेण न्यूयसा । मनुष्यरूपावेवावां विषयानुपप्लुञ्जहे ॥ ४१६ ॥
देवत्वेनास्तु देवत्वादधिकं ह्यावयोः सुखम् । नित्यावियुक्तौ निर्विघ्नमनिशौ यज्जमावहे ॥ ४१७ ॥
तथैवं वार्यमाणोऽपि स वानरवरो नरः । वानीराडुच्चकैर्जम्पां ददौ तत्रैव पूर्ववत् ॥ ४१८ ॥

तत्र तिर्यङ्मयीं चूतो देवी चूतश्च मानवः । तीर्थप्रजावात्तादृशौ स्यातां चेत्पततः पुनः ॥ ४१ए ॥
 इति तत्रैव हि तीर्थे स फल्गुं दत्तवानपि । प्राग्जन्मवानरत्वेन वानरः पुनरप्यचूत् ॥ ४२० ॥
 राकानिशाकरमुखीं कम्बुकण्ठीमुरुस्तनीम् । तनूदरीं वरारोहां पद्मोपमकरक्रमां ॥ ४२१ ॥
 गङ्गाभृत्कृततिदकां दत्तासंयतकुन्तलाम् । अरण्यकेतकोत्तंसां तालिकादलकुण्डलाम् ॥ ४२२ ॥
 कण्ठस्थनविनीनालहारां हरिणचक्षुपीम् ॥ तामीक्षाच्चक्रेऽन्येद्युर्ध्वमन्तो राजपूरुषाः ॥ ४२३ ॥

॥ त्रिभिर्विशेषकम् ॥

राज्ञे समर्पयामासुस्तामुपादाय ते नराः । यद्यदस्वामिकं तत्तत्सर्वं भवति राजसात् ॥ ४२४ ॥
 राज्ञा दिव्याकृतिश्चक्रे सान्तःपुरशिरोमणिः । लक्ष्म्यो लक्ष्णयत्या ह्याकृतेरतिथयः खलु ॥ ४२५ ॥
 वानरः सोऽपि जगृहे कैश्चित्तत्रागतैर्नरैः । नाढ्यं विविधचङ्गीकं पुत्रवन्निक्षितश्च तैः ॥ ४२६ ॥
 ते नटाश्चान्यदा जग्मू राजस्तस्यैव सन्निधौ । वानरं नर्तयन्तस्तं चक्षुश्च प्रेक्षणीयकम् ॥ ४२७ ॥
 अरोदीवानरो राज्ञोऽर्धासने प्रेक्ष्य तां प्रियाम् । अश्रुपातैः सात्त्विकाग्निनयं प्रकटयन्निव ॥ ४२८ ॥
 राड्यूचे यो यथा कालः कपे सेवस्व तं तथा । मा वैखुदपरित्रिष्टः साम्प्रतं पतनं स्मर ॥ ४२९ ॥
 तस्मान्त्वमपि सम्प्राप्तमुज्ज्वैषधिकं सुखम् । पश्चात्तापपरः पश्चान्मा चूः स इव वानरः ॥ ४३० ॥
 जम्बूनामा जगादैवं पद्मश्रीरपि न ह्यहम् । विषयेष्वस्मि तृपितो यथा ह्यङ्गारकारकः ॥ ४३१ ॥
 तथा हि कश्चिदङ्गारकारकोऽगान्महादवीम् । अङ्गारान्कतुमुण्णतौ पातुमात्तबहुदकः ॥ ४३२ ॥

१ राजाधीनम् । २ वृक्षात्परित्रिष्टः ।

जगाम सान्यदा नद्यां जलमज्जनहेतवे । क्षोत्रयन्ती मनो यूनां कटाक्षैर्मन्मथेगुञ्जिः ॥ ४४८ ॥
सर्वाङ्गहेमाञ्जराणा चान्ती वासोचिरुज्ज्वलैः । नदीतीरमलञ्चक्रे सा मूर्तेवाम्बुदेवता ॥ ४४९ ॥
दुर्गभूमिं स्मरस्येव दर्शयन्ती स्तनदयम् । शनैरुत्तारयामास सा कञ्चुकमुरुस्तनी ॥ ४५० ॥
कञ्चुकं चोत्तरीयं च वयस्यायाः समर्प्य तु । तन्वङ्गी तिरयामास संव्यानार्धेन सा कुचौ ॥ ४५१ ॥
विदग्धालीजनालापैर्दग्धा जीवितमन्मथा । मन्दं मन्दं मरालीव तीरात्तीरं विवेश सा ॥ ४५२ ॥
तरङ्गहस्तैरुत्क्षिप्तैर्दूरादपि तरङ्गिणी । तामालिलिङ्ग सर्वाङ्गं चिराद्दृष्टां सखीमिव ॥ ४५३ ॥
त्रस्तसारङ्गनयना सा चिक्रीडिषुरभ्रसा । नौरिवारिन्नदण्माभ्यां पाणिभ्यां वार्यदारयत् ॥ ४५४ ॥
तस्याः स्नान्त्याश्चिरं वारि विकिरन्त्याः कुतूहलात् । युयुजाते चक्षौ पाणी नृत्यदम्भोजविभ्रमौ ॥ ४५५ ॥
श्लथैकवस्त्रा विस्रस्तकेशा धौतरदच्छदा । रतोत्थितेव सालक्षि जलक्रीडापरायणा ॥ ४५६ ॥
तां क्रीरन्तीं नदीमध्ये वार्धिमध्ये सुरीमिव । ददर्श नागरयुवा दुःशीलः कोऽपि पर्यटन् ॥ ४५७ ॥
तां जलक्लिन्नसूक्ष्मैकवसनाच्छादितामपि । सुव्यक्तसर्वावयवां दृष्ट्वा क्षोत्रात्पपाठ सः ॥ ४५८ ॥
सुस्नातं ते नदी पृच्छत्यमी पृच्छन्ति चांहिपाः । पृच्छाम्यहं च त्वत्पादपद्मयोरनिपतन्नपि ॥ ४५९ ॥
साप्यपावीत्स्वस्ति नद्यै चिरं नन्दन्तु चांहिपाः । सुस्नातपृच्छकानां च करिण्यामि समीहितम् ॥ ४६० ॥
मनोरथलतोद्भेदे सुधासेकोपमं वचः । तस्याः श्रुत्वा तथैवास्थादुद्ध्रो राजाज्ञथेव सः ॥ ४६१ ॥
चिन्तयंश्च केयमिति स एकस्य तरोरधः । ददर्शोच्चैर्मुखान्वादानफलपाताञ्चिकाङ्घ्रिणः ॥ ४६२ ॥
ततश्च स युवा लोष्ठैर्दृष्ट्वाऽवाः प्रतामयन् । फलानि पातयामास त्रटलटेति चूतले ॥ ४६३ ॥

यथेष्टं तत्फलमाप्तिहृष्टान्यप्रच्छ सोऽर्चकान् । नद्यां मज्जनकृत्केयं नारी कास्या निकेतनम् ॥ ४६४ ॥
 तेऽर्चकाः कथयामासुर्देवदत्ताग्निधस्य चोः । रुषा स्वर्णकृत इयमितश्चास्या निकेतनम् ॥ ४६५ ॥
 कुर्गिदापि युवानं तं ध्यायन्त्येकेन चेतसा । विहाय मज्जनक्रीडां सद्यः स्वसदनं ययौ ॥ ४६६ ॥
 कस्यां रात्रौ दिने कस्मिन्क प्रदेशे क वा कृणे । आवां मिलिष्याव इति तौ दध्यतुरहर्निशम् ॥ ४६७ ॥
 वियोगात्तौ युवानौ तौ मिथःसङ्गमकाङ्क्षिणौ । चक्रवाकाविव चिरमनुरक्तावतिष्ठताम् ॥ ४६८ ॥
 स युवा तापसीमेकां पुंश्चलीकुलदेवताम् । चोजनादिचिराराध्यार्थयाञ्चक्रे परेद्यवि ॥ ४६९ ॥
 देवदत्तलुषायाश्च मम चान्योन्यरक्तयोः । साद्यान्नियतिदेवीव शीघ्रं घटय सङ्गमम् ॥ ४७० ॥
 स्वयं दूतीनूय पुरा सा सुभ्रूर्चापिता मया । सङ्गमं मे प्रपन्नास्ति सुकरं तव सम्प्रति ॥ ४७१ ॥
 प्रतिपद्य करोमीति सद्यः सा तापसी ययौ । सदनं देवदत्तस्य जिह्वादग्नेन धीमती ॥ ४७२ ॥
 स्थाव्रीतलकदानेन व्यापृतां स्वर्णकृत्तधूमम् । सा परिव्राजिकाज्जह्नीन्मङ्गुलु तामित्युवाच च ॥ ४७३ ॥
 मन्मुखेन रिरंसुस्त्वां युवैको मूर्तमन्मथः । प्रार्थन्नस्ति विशालाक्षि मा विलह्नीकृथाः स्म माम् ॥ ४७४ ॥
 रूपेण वयसा बुद्ध्या वैदग्ध्यान्यगुणैरपि । आत्मानुरूपमासाद्य तं कृतार्थय यौवनम् ॥ ४७५ ॥
 नद्यां स्नान्तीं यदा जग्नेऽज्जह्नीत्त्वां स तदाद्यपि । त्वज्जुणोजानवातूलोऽन्यस्त्रीनामपि वेत्ति न ॥ ४७६ ॥
 गोप्तुं हृदयन्नावं स्वं कुर्गिदापि हि धीमती । तां परिव्राजिकामेवं कद्वद्धरमतर्जयत् ॥ ४७७ ॥
 किं मुने पीतशुण्णसि यदेवमग्निज्वाषसे । कुर्वीनेष्वकुर्वीनार्ह किमनर्हेऽसि कुट्टिनी ॥ ४७८ ॥
 आसत्यजास्मदृशोरग्रं नव लुब्धवदर्शना । दर्शनेनापि ते पापं प्रापणेन तु का कथा ॥ ४७९ ॥

१ शुण्डा सुरा । २ लुप् लोपः तद्वददर्शना ।

निर्भर्त्सिताया गच्छन्त्यास्तस्याः पृष्ठे तु दुर्गिन्वा । सौधञ्जिताविव ददौ मयीमलिनहस्तकम् ॥ ४८० ॥
तदाशयमजानाना विलङ्घा सा तपस्विनी । गत्वा तमूचे दुःशीलपुरुषं परुषाद्दरैः ॥ ४८१ ॥
आस्त्वमेवं मृषावादीर्यन्मयेषानुरागिणी । सा ह्यखर्वसतीगर्वा शुनीमिव ततर्जं माम् ॥ ४८२ ॥
मम दूत्यं मुधा मुग्ध तत्राभूत्कुलयोषिति । जितौ हि चित्ररचना चतुरस्यापि जुम्भते ॥ ४८३ ॥
मयीमलिनहस्तेन गृहकर्मविहस्तया । तथा कुपितया पृष्ठे चाहतास्मि चपेटया ॥ ४८४ ॥
इत्युक्त्वा दुर्गिन्वा दत्तकज्जालस्थासकाङ्क्षितम् । धूर्तप्रधाय पृष्ठं स्वं दर्शयामास तापसी ॥ ४८५ ॥
स दध्यौ कृष्णपञ्चम्यां सा सङ्केतमदाद् ध्रुवम् । पञ्चाङ्गुलिर्मयीहस्तः पृष्ठेऽस्या यददीयत ॥ ४८६ ॥
वैदग्धी काप्यहो तस्या या मे सङ्केतवासरम् । आख्याति स्मानया नञ्ज्ञा समाश्वसिहि हे मनः ॥ ४८७ ॥
सङ्केतस्थानमाचख्यौ न सा केनापि हेतुना । अहो तत्सङ्गमसुखान्तरायोऽद्यापि विद्यते ॥ ४८८ ॥
पुनश्च तापसीमूचे न जानासि तदाशयम् । अनुरक्तैव मयि सा ज्ञूयोऽपि प्रार्थयस्व ताम् ॥ ४८९ ॥
सर्वथा मा कृथा मातर्निर्वदं मत्प्रयोजने । ज्ञूयोऽपि गच्छानिर्वेदः श्रीवह्नेर्मूलमादिमम् ॥ ४९० ॥
साप्यूचे तव नामापि कुलीना सहते न सा । स्थले जलारोपणवहुष्करं ते समीहितम् ॥ ४९१ ॥
त्वदर्थसिद्धौ सन्देहो निःसन्देहं तु चर्त्तनम् । अविलम्बेन यास्यामि मुक्त्वानाशां तथापि हि ॥ ४९२ ॥
इत्युक्त्वा त्वरितं गत्वा तापसी स्वर्णकृष्णधूमम् । ज्ञूयोऽप्युवाच वचनैरमृतज्वसोदरैः ॥ ४९३ ॥
आत्मानुरूपं रूपेण तं युवानं रमस्व हे । गृहाण यौवनफलं यौवनस्योचितं ह्यदः ॥ ४९४ ॥

नूपुराकर्षणेनाशु प्राबुद्ध स्वर्णकृच्छ्रधूः । प्रायः सन्नयसुप्तानां निज्राप्यद्वपा त्रयादिव ॥ ५११ ॥
ज्ञात्वा च सापि श्वशुरेणाकृष्टं पादनूपुरम् । उत्थाप्य जारपुरुषं वज्रापे त्रीविसंस्थुत्वा ॥ ५१२ ॥
प्रयाहि शीघ्रं दृष्टौ स्वः श्वशुरेण दुरात्मना । साहाय्याय यतेथास्त्वं ममानर्थे समागते ॥ ५१३ ॥
आसेत्युक्त्वार्धसंवीतसंव्यानः स त्रयाद्ययौ । पुंश्चद्वयपि द्रुतं गत्वा पार्श्वे पत्युरशेत सा ॥ ५१४ ॥
धृष्टत्वं नाटयन्ती सा धीमतीनां धुरन्धरा । पतिं प्रबोधयामास गाढालिङ्गनपूर्वकम् ॥ ५१५ ॥
उवाच चार्थपुत्रेह धर्मो मामतिवाधते । तदेह्यशोकवनिकामनिवालोत्पलपत्रवाम् ॥ ५१६ ॥
उत्थाय देवदिन्नोऽपि स्त्रीप्रधानः स आर्जवात् । जगामाशोकवनिकां तथा त्रीवाविलम्बया ॥ ५१७ ॥
तत्रैव गत्वा साशेत पतिमालिङ्ग्य निर्भरम् । सजारा यत्र शयिता श्वशुरेण निरीक्षिता ॥ ५१८ ॥
तत्रापि तत्पतिर्निजं प्रपदे सरलाशयः । निज्रा ह्यल्लुञ्जमनसां प्रायेण सुलजैव हि ॥ ५१९ ॥
नटीव गोपिताकारा सा धूर्ताथावदत्पतिम् । त्वत्कुले कोऽयमाचारो यो वक्तुमपि नेष्यते ॥ ५२० ॥
त्वामालिङ्ग्य प्रसुप्ताया निरावरणवद्दसः । जग्राह तातो मे पादादस्मादाकृष्य नूपुरम् ॥ ५२१ ॥
न शुज्यते वधूः स्मष्टुं पूज्यानामन्यदापि हि । किं पुनः पतिसहिताः शयिता रतवेश्मनि ॥ ५२२ ॥
जगद् देवदिन्नोऽपि प्रातः पितरमीदृशम् । सोपालम्बं त्रण्णिव्यामि पश्यन्त्यास्ते मनस्विनि ॥ ५२३ ॥
सोचेऽधुनैव तातं त्वं संवादयितुमर्हसि । प्रातर्मांमन्यपुंसा हि शयितां कथयिष्यति ॥ ५२४ ॥
सोऽवोचन्मम सुप्तस्याहार्धोर्नूपुरमित्यहम् । तातमाक्षिप्य वक्ष्यामि तव पदेऽस्मि निश्चितम् ॥ ५२५ ॥
प्रज्रातेऽपि तथा वाच्यं वक्ष्णीदानीं यथा प्रिय । इति तं कारयामास सा धूर्ता शपथान्वहून् ॥ ५२६ ॥

प्रजाते देवद्विजोऽपि कुपितः पितरं निजम् । जगाद किमकार्षीस्त्वं वध्वा नूपुरकपर्णम् ॥ १२७ ॥
 स्थविरो व्याहरघत्स दुःशीला हि वधूरियम् । दृष्टान्यपुंसा श्रयिता मयाशोकवने निशि ॥ १२८ ॥
 दुःशीक्षेयमिति दृढप्रत्ययोत्पादनाय ते । वध्वाः पादात्समाकृष्य गृहीतं नूपुरं मया ॥ १२९ ॥
 पुत्रोऽयददहं सुप्तस्तदाचून्नापरः पुमान् । निर्द्वजेन त्वया तात लज्जितोऽस्मि किमीदृशम् ॥ १३० ॥
 आर्य्यतां नूपुरं वध्वा मा तातस्त्वं विगोपय । मयि सुप्ते तदाकृष्टं प्रकृष्टा खट्वियं सती ॥ १३१ ॥
 स्थविरोऽवोचदाकृष्टं यदास्या नूपुरं मया । उपेत्य वीक्षितोऽसि त्वं तदा हि शयितो गृहे ॥ १३२ ॥
 दुर्गिलोवाच न सहे दोषारोपणमात्मनः । तातं प्रत्याययिष्यामि कृत्वा दैवीमपि क्रियाम् ॥ १३३ ॥
 कुक्षीनायाः कलङ्को मे वाङ्मात्रमपि हीदृशम् । न शोचते मपीविन्दुरपि धौतसितांशुके ॥ १३४ ॥
 इह शोचनयद्वस्य जङ्घान्तर्निस्सराम्यहम् । तज्जङ्घयोर्हि मध्येन नाशुज्जो यातुमीश्वरः ॥ १३५ ॥
 पित्राथ सविकल्पेन निर्विकल्पेन सूनुना । प्रतिज्ञा प्रतिपदे सा तस्या धाष्टर्यमहानिधेः ॥ १३६ ॥
 स्नात्वा धौतांशुकधरा धूपपुष्पोपहारचतुः । सा सर्वबन्धुप्रत्यक्षं यक्षं पूजयितुं ययौ ॥ १३७ ॥
 तस्या यक्षं पूजयन्त्या जारः सङ्केतितः स तु । अलगङ्गहिलीन्मूय कण्ठदेशे कवर्गवत् ॥ १३८ ॥
 अपास्यत गले धृत्वा जनैर्ग्रहिल इत्यसौ । पुनः स्नात्वा च सा यक्षमर्चित्वैवं व्यजिज्ञपत् ॥ १३९ ॥
 कदापि हि मयास्पर्शं पुमान्नान्यः पतिं विना । ग्रहिलोऽयं तु मत्कण्ठे लग्नः प्रत्यक्षमेव च ॥ १४० ॥
 पत्युन्मत्तघ्नयान्नान्यो लग्नश्चेन्मत्तनौ पुमान् । तदा मे शुद्धिदो भूयाः सत्याः सत्यप्रियोऽसि हि ॥ १४१ ॥
 यक्षोऽपि यावदाविष्टः किं करोमीति चिन्तया । तावत्तज्जङ्घयोरन्तस्त्वरितं निर्जगाम सा ॥ १४२ ॥

शुद्धा शुद्धेति तत्कादं जने तुमुलकारिणि । पुष्पदाम गले तस्या राजाध्यक्षा निचिक्षिपुः ॥ १४३ ॥
 वाद्यमानेन तूर्येण हृदैर्वन्धुजनैर्वृता । स्वीकृता देवदिग्नेन सा ययौ श्वशुरौकसि ॥ १४४ ॥
 नूपुराकर्पणेभूतं कलङ्कमुदतारयत् । इति सा तत्प्रचृत्यूचे जनैर्नूपुरपण्डिता ॥ १४५ ॥
 बध्वा बुद्ध्या पराचूतो देवदत्तस्तदाद्यपि । चिन्तया नष्टनिजोऽञ्जुवारिबद्ध इव क्षिपः ॥ १४६ ॥
 तं योगिनिमिवानिद्रं ज्ञात्वा च पृथिवीपतिः । वृत्तिं यथार्थितां दत्त्वा चक्रे शुद्धान्तरक्षकम् ॥ १४७ ॥
 एका राज्ञी कचिज्ज्ञानौ तमन्तःपुररक्षकम् । शैते नो वेति विज्ञातुं निरैक्षिष्ट पुनः पुनः ॥ १४८ ॥
 सोऽचिन्तयच्च किमपि कारणं ज्ञायते न हि । उत्थाय ज्यूयो ज्यूयोऽपि मामेषा यन्निरीक्षते ॥ १४९ ॥
 सुप्ते च मयि किं कुर्यादिति ज्ञातुं स यामिकः । अलीकनिज्या शिश्ये सा तु ज्यूयोऽपि निर्ययौ ॥ १५० ॥
 सापि निर्भरसुप्तं तं ज्ञात्वा हृष्टिमुपेयुषी । गवाक्षाभिमुखं गन्तुमारेजे चौरवच्छनैः ॥ १५१ ॥
 गवाक्षस्य हि तस्याधो बद्धोऽञ्जुजवह्नः । कुञ्जरो निर्जगजानुजन्मेव सदा मदः ॥ १५२ ॥
 सा तस्य हस्तिनो भेषेणे नित्यरक्ता गवाक्षतः । सञ्चारिदारुफलकमपसार्य बहिर्ययौ ॥ १५३ ॥
 तामादाय करेणैजो नित्यान्यासात्सुशिद्धितः । मुमोच ज्यूमौ तां दृष्ट्वाधोरेणः स चुकोप च ॥ १५४ ॥
 अतिकाले किमायासीरित्युक्त्वा दारुणेक्षणः । हस्तिशृङ्खलया राज्ञीं दासीमिव जघान ताम् ॥ १५५ ॥
 सोवाच मा ताडय मामद्यान्तःपुररक्षकः । राज्ञामुक्तो नवः कोऽपि जागरूकोऽरुणत्स माम् ॥ १५६ ॥
 निजानिद्रं कथमपि प्राप्य तस्य चिरादहम् । आगतास्मीति विज्ञाय मा कोपीर्मयि सुन्दर ॥ १५७ ॥

द्रुथं च बोधितो हस्तिपकः कोपं विहाय सः । रमते स्म निराशङ्कस्तथा सह यथारुचि ॥ १५८ ॥
 रात्रेस्तु पश्चिमे जागे सा साहसमहानिधिः । हस्तिना हस्तमारोप्योदञ्चिता स्वाश्रयं ययौ ॥ १५९ ॥
 दध्यौ च स्वर्णकारोऽपि चरितं योषितामहो । आश्वानां कुहकारावमिव को वेत्तुमीश्वरः ॥ १६० ॥
 अहो अस्मूर्त्यम्पश्यानामपि यज्राज्योपिताम् । शीलचङ्गो भवत्येवमन्यनारीषु का कथा ॥ १६१ ॥
 पानीयाहरणार्थं सामान्यगृह्योषिताम् । नगरे सञ्चरन्तीनां शीलत्राणं किञ्चिद्विरम् ॥ १६२ ॥
 इति स्तुपाया दौःशीड्यामर्षचिन्तां विहाय सः । सुष्वाप दर्त्तर्णं श्वाधमर्णस्तत्र निर्जरम् ॥ १६३ ॥
 प्रजातेऽपि जजागार स्थविरः स्वर्णकृन्न सः । चेदाश्च कथयामासुस्तं तथास्थं महीशुजे ॥ १६४ ॥
 राजापि व्याजहारैवं ज्ञान्यं केनापि हेतुना । स यदा प्रतिबुध्यत तदा नेयोऽस्मदन्तिके ॥ १६५ ॥
 इत्यादिष्टा ययुश्चेदाः स्वर्णकारोऽपि निर्जरम् । निज्रासुखं सप्तरात्रं चिरादनुबभूव सः ॥ १६६ ॥
 सप्तरात्रावसाने च स प्रबोधमुपागतः । चेदैनिन्ये पुरो राज्ञो राज्ञा चैवमपृच्छयत ॥ १६७ ॥
 निज्रा कदापि ते नागाहर्चगस्येव कामिनी । तत्किं सुप्तः सप्तरात्रं को हेतुर्ब्रूह्यजीस्तव ॥ १६८ ॥
 सोऽपि तं रात्रिवृत्तान्तं राइया हस्तिपकस्य च । हस्तिनश्च यथादृष्टं कथयामास प्रभुजे ॥ १६९ ॥
 राज्ञा प्रसादं दत्त्वा स विरुष्टः स्वगृहं ययौ । जीर्णदुःखः सुखं चास्थाधैर्यं ह्येति जनो जनात् ॥ १७० ॥
 तां च दुश्चारिणीं राज्ञीं परिज्ञातुमिवापतिः । कारयित्वा किलिञ्चेन्न राज्ञीः सर्वाः समादिशत् ॥ १७१ ॥
 स्वप्नो दृष्टो मया यत्तत्कैलिञ्चोऽयं मतङ्गजः । आरोढव्यो विवस्त्वान्निर्भवतीजिः पुरो मम ॥ १७२ ॥

चक्रिरे च तथा राइयो राज्ञः पश्यत एव ताः । राज्ञी सैका त्वदोऽवादीद्विजेभ्यस्मान्मतङ्गजात् ॥ १७३ ॥
 तां लीलोत्पलनालेन सामर्प्यः प्राहरन्नृपः । मूर्धानादितकं कृत्वा न्यपतत्सापि चूतले ॥ १७४ ॥
 नृपोऽपि बुद्ध्या निश्चिक्वे सैवेयं कुलपांसिनी । पापीयसी दुराचारा कथिता स्थविरेण या ॥ १७५ ॥
 निरूपयंश्च तत्पृष्ठं शृङ्खलाघातदर्शनात् । नखाच्छोटनिकापूर्णं कृत्वा स्मितमदोऽवदत् ॥ १७६ ॥
 क्रीरुसीजेन मत्तेन किदिच्छेज्जाद्विजेपि च । मोदसे शृङ्खलाघातान्मूर्धस्युत्पलघाततः ॥ १७७ ॥
 प्रदीप्तकोपप्राग्गारो गत्वा वैचारपर्वते । राजापि तं हस्तिपकं हस्त्यारूढमजूहवत् ॥ १७८ ॥
 तद्वितीयां च तां राज्ञीमारोपयदिन्नासने । आधोरणाधमं चोयशासनस्तं समादिशत् ॥ १७९ ॥
 विपमाञ्जिप्रदेशाधिरूढं कृत्वा मतङ्गजम् । पातयेः पतता तेन युवयोरस्तु निग्रहः ॥ १८० ॥
 आधोरणस्तं करिणमधिरोग्याञ्जिमूर्धनि । त्रिपद्या धारयामासोत्किद्वैकचरणं स्थिरम् ॥ १८१ ॥
 हाहाकुर्वन्नोऽप्यूचे पशोराज्ञाविधायिनः । मारणं करिरत्नस्य राजरत्न न युज्यते ॥ १८२ ॥
 अनाकर्णितकं कृत्वा पातयेत्येव वादिनि । नृपे त्रिपं हस्तिपकः पद्भ्यां वान्यामधारयत् ॥ १८३ ॥
 ब्रह्मा न वध्यो हस्तीति पुनर्लोकैः प्रजटपति । तूष्णीकोऽचून्नृपो मेण्डोऽप्येकांहिस्थं गजं दधौ ॥ १८४ ॥
 मारणं हस्तिरत्नस्य लोको जृष्टमनीश्वरः । हाहाकुर्वन्महीनाथं जगादोदञ्चितैर्भुजैः ॥ १८५ ॥
 और्पवाह्यो ह्यसावन्यगजासह्यः सुशिक्षितः । क्षितिवल्लभ उग्रप्रपो दक्षिणावर्तशङ्खवत् ॥ १८६ ॥
 प्रभुस्त्वमपराधीनो यदिच्छसि करोपि तत् । निरङ्कुशं स्यादयशस्त्वविवेकजवं तव ॥ १८७ ॥

सायूचे सुजग ग्रामपुरुषेष्वागतेष्वहम् । त्वां जतोरं जणिष्यामि सोऽवादीदेवमस्त्विति ॥ ६०४ ॥
 प्रातश्च ग्रामसुजटैः प्रविष्टैः शस्त्रपाणिभिः । पृष्टास्त्रयोऽपि कश्चौर इति ब्रूचङ्गचीषणैः ॥ ६०५ ॥
 तान्ग्रामपुरुषान्धूर्ता मूर्तमायेव सावदत् । उद्दिश्य चौरपुरुषं मम ग्रेयानसामिविति ॥ ६०६ ॥
 कृताञ्जलिः पुनश्चोचे ज्ञातरोऽस्मिन्सुरादये । आवां ग्रामान्तरे यान्ताववात्स्व दिवसात्यये ॥ ६०७ ॥
 ग्रामीणास्तेऽपि सम्भूय पर्यालोच्यैवमूचिरे । सम्भ्रान्यते न चौरस्य गृहे स्त्रीपात्रमीदृशम् ॥ ६०८ ॥
 ब्राह्मणी वाणिजी राजपुत्री कापीतरास्तु वा । इयं पवित्रा मूर्त्यापि चौरौ नास्याः पतिर्नवेत् ॥ ६०९ ॥
 विचित्रवस्त्रादङ्गरा लक्ष्मीरिव वपुष्मती । इयं हि गृहिणी यस्य स किं चौर्येण जीवति ॥ ६१० ॥
 पारिशेष्यादयं चौर इति हस्तिपकस्य ते । दोषमारोप्य विदधुः सद्यः शूलाधिरोपणम् ॥ ६११ ॥
 शूलाधिरोपितो मार्गे यं यं यान्तं ददर्श सः । तं तं प्रोवाच दीनं मां वारि पायय पायय ॥ ६१२ ॥
 तं च राजजयात्कोऽपि न पानीयमपाययत् । सर्वोऽपि कुरुते धर्ममात्मरक्षापुरःसरम् ॥ ६१३ ॥
 श्रावको जिनदासाख्यस्तेन तेनाध्वना ब्रजन् । दृष्टश्च याचितश्चाम्भः सोऽपि चैवमुवाच तम् ॥ ६१४ ॥
 उदन्यां ते हरिष्यामि कुरुष्वेकं तु मघचः । घोषेर्नमोऽर्हद्भ्य इति यावद्धार्यानयाम्यहम् ॥ ६१५ ॥
 मेण्वोऽपि तद्धोषयितुं प्रारेन्नेऽम्भःपिपासया । श्रावकोऽध्यानयन्त्रीरं राजपुंसामनुज्ञया ॥ ६१६ ॥
 आनीयमानं दृष्ट्वाम्बु समाश्वस्य निषाद्यपि । नमोऽर्हद्भ्य इति नृशं पठन्प्राणैरमुच्यत ॥ ६१७ ॥
 स त्वसंश्रुतशीलोऽपि शीलितकामनिर्जरः । नमस्कारप्रज्ञावेण बभूव व्यन्तरामरः ॥ ६१८ ॥
 प्रतस्थे पुंश्चली सापि चौरिण सह वर्त्मनि । आससाद नदीमेकां वारिपूरेण दुस्तराम् ॥ ६१९ ॥

चौरौ ऽपि पुंश्चद्वीमूचे प्रिये त्वामेकमेवदया । नोत्तारयितुमीशोऽस्मि वस्त्राचरणचारीणिम् ॥ ६२० ॥
 वस्त्राचरणसम्भारं त्वं ममारप्य वारिणि । तमादौ परतो नेष्ये ततस्त्वामपि द्वीदया ॥ ६२१ ॥
 यावदायाम्यहं तावद्धरस्तम्बे तिरोचव । एकाकिन्यपि मा जैषी रेख्यामि न चिरेण हि ॥ ६२२ ॥
 आरोप्य पृष्ठदेशे त्वां तरन्पोत इवाम्भ्रसि । तटे परस्मिन्नेख्यामि मा जैषीः कुरु मघवः ॥ ६२३ ॥
 पुंश्चद्वयपि तथा चक्रे शरस्तम्बे प्रविश्य च । वस्त्राचरणचतुस्रो ऽपि पारं गत्वेत्यचिन्तयत् ॥ ६२४ ॥
 जतरारं मारयामास येयं मय्यनुरागिणी । ह्यणरागा हरिरेव विपदे स्यान्ममाप्यसौ ॥ ६२५ ॥
 इयुपादाय तद्वस्त्राचरणानि स तस्करः । तां वदत्कन्धरः पश्यन्नश्यति स्म कुरङ्गवत् ॥ ६२६ ॥
 करिणीवोद्धतकरा यथा जातेव नम्रिका ॥ ऊचे तं यान्तमालोक्य मां विहाय प्रयासि किम् ॥ ६२७ ॥
 चौरौ ऽब्रवीद्विवसनार्मेकां शरवणस्थिताम् । राक्षसीमिव दृष्ट्वा त्वां विज्रेभ्येव कृतं त्वया ॥ ६२८ ॥
 एवं वदन्खग इवोद्धुनिः सो ऽगाददर्शनम् । तत्रैव तस्थौ त्वासित्वा धर्षणी पतिर्धर्षिणी ॥ ६२९ ॥
 स हस्तिपक्ष्मीवो ऽपि देवचूयमुपेधिवान् । प्रयुक्तावधिराक्षीकं शृगालं विचकार सः ॥ ६३० ॥
 सम्बुबोधयिषुतां तु प्रागजन्मगृहमेधिनीम् । मुखात्तरांसपेक्षीकं शृगालं विहाय सः ॥ ६३१ ॥
 इतश्च सरितस्तस्यास्तीरे नीराद्वहिःस्थितम् । मीनं ज्ञोकुसधाविष्ट मांसपेक्षीं विहाय सः ॥ ६३२ ॥
 तदा मीनः पुनरपि प्रविवेश नदीजलम् । लपाददे तद्विकृतशकुन्या मांसपेक्ष्यपि ॥ ६३३ ॥
 नदीतीरे शरवणनिषण्णा सा तु नम्रिका । जगाद दुःखदीनापि जम्बुकं दृष्टकौतुका ॥ ६३४ ॥

१ तृणगुच्छे । २ व्यभिचारिणी । ३ नष्टपतिका ।

मांसपेशीं परित्यज्य मीनमिहसि दुर्मते । त्रष्टो मीनाच्च मांसाच्च किं जम्बुक निरीक्षसे ॥ ६३५ ॥
 फेरुः स्माहोढजतरां हित्वोपपत्तिमिहसि । त्रष्टा पत्युश्च जाराच्च नम्रिके किं निरीक्षसे ॥ ६३६ ॥
 तद्वत्त्वा सुष्ठु विन्यत्यास्तस्याः स व्यन्तरामरः । महर्षिकं निजं रूपं दर्शयित्वैवमब्रवीत् ॥ ६३७ ॥
 पापमेवाकृथाः पापे यद्यपि त्वं तथापि हि । जिनधर्मं प्रपद्येथाः पापपङ्कजलप्लवम् ॥ ६३८ ॥
 मुग्धे हस्तिपकः सोऽहं यस्त्वया मृत्युमापितः । जिनधर्मप्रभावाच्च देवीभूतोऽस्मि पश्य माम् ॥ ६३९ ॥
 जिनधर्मं प्रपत्येऽहमपीति कृतनिश्चयाम् । तां साध्वीसन्निधौ नीत्वा स प्रज्ज्यामजिग्रहत् ॥ ६४० ॥

तदस्माद्गुजानानर्हान्प्रवर्तकनिवर्तकान् । दृष्टान्तांस्त्वमनाहत्य शुद्धं वैषयिकं सुखम् ॥ ६४१ ॥
 जगाद जम्बूनामापि विद्युन्मालीव खेचरः । न ह्यस्मि रागग्रहिलश्चरितं तस्य तद्वृणु ॥ ६४२ ॥

अस्तीह जरतक्षेत्रे वैताड्यो नाम पर्वतः । सम्पृक्तो जरतार्थान्यां पद्मान्यामिव नीडजः ॥ ६४३ ॥
 तत्र चास्ति पुरवरमुत्तरश्रेणिचूपणम् । गगनवह्वन्नमिति द्युसदामतिवह्वन्नम् ॥ ६४४ ॥

द्वौ विद्याधरतरुणौ प्रीतिमन्तौ सहोदरौ । तत्राचूतां मेघरथो विद्युन्माली च नामतः ॥ ६४५ ॥
 मन्त्रयामासनुस्तौ च विद्यासाधनहेतवे । यामो भ्रूगोचरान्यर्णे विद्या तत्रैव सेत्स्यति ॥ ६४६ ॥
 विद्यासिद्धौ विधिश्चायमतिनीचकुलोद्भवाम् । कन्यां परिणयेद्वर्षावधि ब्रह्म च पालयेत् ॥ ६४७ ॥
 ततो गुरुननुज्ञाप्य जरतार्धेऽन्न दक्षिणे । आजगमनुर्ध्वावपि तौ वसन्तपुरपत्तनम् ॥ ६४८ ॥
 ततश्चण्डालवेपेण गत्वा चण्डालपाटकम् । प्रचक्रमाते चण्डालाराधनं धीमहाधनौ ॥ ६४९ ॥
 आराधितास्तु मातङ्गाः प्रोचुरायातमन्न किम् । आख्यातं चिरकादोऽचूद्युवयोरिह तिष्ठतोः ॥ ६५० ॥

सन्नावगोपनं कृत्वा कथयामासतुश्च तौ । क्षितिप्रतिष्ठान्नगरादागमावेह हे हिताः ॥ ६११ ॥
 मातापित्रचिरावां हि कुटुम्बस्य बहिष्कृतौ । इति रोषेण निर्यान्तौ त्रमन्तौ चागताविह ॥ ६१२ ॥
 माताङ्गाः प्रोचिरे चास्मानाश्रित्यातिष्ठतं युवाम् । युवान्यां तत्प्रयत्नामः स्वे द्वे कन्ये यदीह्यथः ॥ ६१३ ॥
 किं त्वस्मत्कन्यके पाणिगृहीत्यौ चेत्करिष्यथः । अस्मज्जात्युचितं सर्वं तदनुष्ठास्यथो युवाम् ॥ ६१४ ॥
 तावय्यूचतुरांमेति मातङ्गैरपि कन्यके । तयोः प्रदत्ते उवाहपूर्वकं काण्डदन्तुरे ॥ ६१५ ॥
 विद्युन्माद्री तु मातङ्गकन्यायामतिरागवान् । अचूदपि कुरूपयां न विद्यासाधनं व्यधात् ॥ ६१६ ॥
 क्रमेण गृहिणी विद्युन्माद्रीनो गर्जवत्यचूत् । पूर्णे च वत्सरे सिद्धविद्यो मेघरथो ऽभवत् ॥ ६१७ ॥
 ततो मेघरथः प्रीत्या विद्युन्माद्रीनमब्रवीत् । हे त्रातः सिद्धविद्याः स्मश्चण्मादकुलमुज्जताम् ॥ ६१८ ॥
 पात्री त्रवावो वैताल्यविहारमुखसम्पदाम् । मातङ्गौ त्यज त्राविन्यः खेचर्यौ नौ स्वयंवराः ॥ ६१९ ॥
 विद्युन्माद्रीपि तं लज्जावनम्रवदनो ऽवदत् । याहि विद्याल्य वैताल्यं कृतकृत्यो ऽसि सुव्रत ॥ ६२० ॥
 मया त्वधमसन्त्वेन त्रयो नियमपादपः । ततश्च मे तत्प्रजवं विद्यासिद्धिफलं कुतः ॥ ६२१ ॥
 वराकौ त्यक्तुमर्हामि जातगर्जामिमां न हि । त्वया सविद्येनाविद्यो गह्वञ्छिह्नेमि चानघ ॥ ६२२ ॥
 याहि साधितविद्यस्त्वं तुभ्यं स्वस्त्यस्त्वहं पुनः । असिद्धविद्यो बन्धूनां दर्शयामि कथं मुखम् ॥ ६२३ ॥
 वञ्चितो ह्यात्मनैवात्मा प्रमत्तेन मयामुना । इदानीं साधयिष्यामि विद्यामुद्योगवानहम् ॥ ६२४ ॥
 वर्षान्ते पुनरागन्धेर्वित्राणो त्रातरं हृदि । तदा साधितविद्यो ऽहं यथा यामि त्वया सह ॥ ६२५ ॥
 चण्माद्रीप्रेमपाशेन बद्धं तं नेतुमहमः । एकाक्यपि ययौ मेघरथो वैताल्यपर्वतम् ॥ ६२६ ॥

आगतो ऽसि किमेकाकी क्व ते आतेति बन्धुजिः । पृष्टः स कथयामास विद्युन्मादिकथां तथा ॥ ६६७ ॥
 कुरूपा तल्पिया सापि म्लेच्छी सुतमजीजनत् । विद्यासिद्धिमिव प्राप्य विद्युन्माद्व्यप्यमोदत ॥ ६६८ ॥
 म्लेच्छयामत्यन्तमासक्त्या पुत्रप्रेम्णा विशेषतः । दुःस्वप्नवद्विस्मार स खेचरसुखं कुधीः ॥ ६६९ ॥
 सा विद्युन्मादिना सार्धं रममाणायथासुखम् । जूयो ऽप्यधारयज्जर्नं चण्णाली काणदन्तुरा ॥ ६७० ॥
 इतश्च विद्यासम्पन्नस्तत्र मेघरथो ऽन्यगात् । वर्षमेकं कथमपि स्वप्नालविरहातुरः ॥ ६७१ ॥
 अहं हि स्वर्बधूकद्वपविद्याधरवधूवृतः । स काणदन्तुरम्लेच्छीगार्हस्थ्यनरकोषितः ॥ ६७२ ॥
 प्रासादे सप्तज्रूमे ऽहं वसाम्बुद्यानवन्धुरे । श्मशानकीकसाकीर्णे स चण्णालकुटीरके ॥ ६७३ ॥
 अहं निविधविद्यार्द्धिसिध्यमानसमीहितः । जीर्णकपटसंव्यानः कदन्नप्राशनश्च सः ॥ ६७४ ॥
 विद्युन्मादिनि सौत्रान्नानुरूपमिति चिन्तयन् । आगात्पुनर्मेघरथो वसन्तपुरपत्तनम् ॥ ६७५ ॥

चतुर्जिः कलापकं ॥

ऊचे च त्रातरं त्रातर्गत्वा वैताढ्यपर्वते । विद्याधरसुखैश्वर्यं वर्यं किं नानुजयते ॥ ६७६ ॥
 विद्वद्ग्रहसितं कृत्वा विद्युन्माद्व्यप्यदो ऽवदत् । पत्नीयं बालवत्सा मे पुनर्गुर्वी च वर्तते ॥ ६७७ ॥
 अनन्यशरणां जक्तां सपुत्रां गुर्विणीमिमाम् । न ह्यहं वज्रहृदयस्त्वमिवोज्झितुमुत्सहे ॥ ६७८ ॥
 तञ्ज्रातर्गह्य दद्या मे दर्शनं समयान्तरे । अमुं समयमत्रैवातिनेष्यामि स्म मा रुषः ॥ ६७९ ॥
 तं प्रबोध्य प्रबोध्यातिखिन्नो मेघरथो ऽपि हि । पुनर्जगाम कुर्यात्किं हितो ऽप्यतिजडे नरे ॥ ६८० ॥
 विद्युन्माद्व्यपि सञ्जाते द्वितीये तनुजन्मनि । अमंस्त मातङ्गकुलं स्वर्गादप्यधिकं मुदा ॥ ६८१ ॥

वस्तञ्चोज्यादिदौःस्थे ऽपि दुःखं न हि विवेद सः । तौ म्लेच्छीकुक्षिजौ बालौ सलीलमुदलावयत् ॥ ६८३ ॥
 तान्यामङ्गाधिरूढान्यां प्रस्रवन्त्यां मुहुर्मुहुः । गन्धोदकस्नाननिजं मूत्रस्नानममन्यत ॥ ६८३ ॥
 ततर्जं सुन्नगमन्या तं म्लेच्छचपि पदे पदे । चाण्मादकुलदासो ऽञ्जुत्तदासकस्तथापि सः ॥ ६८४ ॥
 ब्रातृखेहानुबन्धेनागत्य मेघरथः पुनः । विद्युन्माखिनमाविङ्ग्यागदङ्गदया गिरा ॥ ६८५ ॥
 कुलीन चाण्डालकुले मा स्याः कास्था तवेह ज्ञोः । किं हंसो मानसोत्पन्नो गृहस्रोतसि खेदति ॥ ६८६ ॥
 यत्रोत्पन्नो ऽसि तन्मा स्म स्वकुलं मलिनीकुरु । धूमेनेव गृहं वह्निस्त्वमेनेन कुकर्मणा ॥ ६८७ ॥
 एवं प्रबोध्यमानो ऽपि न ह्यागन्तुमियेष सः । न चूयो ऽप्यहमेज्यामीत्युक्त्वा मेघरथस्त्वगात् ॥ ६८८ ॥
 अपालयच्चिरं राज्यं मेघरथो ऽयथा । समये चार्पयत्सूनोर्यासे धृतमिवाखिलम् ॥ ६८९ ॥
 सुस्थितस्यानगरस्य सन्निधाने स धीधनः । परित्रज्यामुपादाय तपस्ताद्या च देव्यञ्जत् ॥ ६९० ॥
 एवं मेघरथः प्राप धीमान्सुखपरम्पराम् । विद्युन्माली तु जडधीर्वज्राभ चवसागरे ॥ ६९१ ॥
 विद्युन्मालीव रागान्धो न ऋषिज्याम्यहं ततः । उत्तरोत्तरसौख्यानां पञ्चसेने ऽतिलम्पटः ॥ ६९२ ॥
 ततः कनकसेनोच्चे गनाग्मानय मामपि । मा शङ्खधमक इव स्वामिन्नतिशयं कृशाः ॥ ६९३ ॥
 तथा हि शालिग्रामे ऽञ्जुत्कश्चिदेकः कृषीवलः । नित्यं ररद स क्षेत्रमाविजातं दिनात्ययात् ॥ ६९४ ॥
 स क्षेत्रसागरे सत्त्वान्दूरादप्युपसर्पतः । शङ्खमापूरयन्मन्त्र्यपोतारूढः पलाययत् ॥ ६९५ ॥
 अन्यदा गोधनं हत्वा चौरास्तत्क्षेत्रसन्निधौ । आगुस्तच्छङ्खनादं च ते श्रुत्वैवमचिन्तयन् ॥ ६९६ ॥
 अहो ग्रामपुमांसो ऽमी विवालयिपवो धनम् । आगुरग्रे ऽपि यदयं नेदीयाञ्शङ्खनिःस्वनः ॥ ६९७ ॥

इति ते गोधनं हित्वा पलायिषत दस्यवः । दिशो दिशं च प्रययुः प्रातर्वृक्षोत्थपक्षिवत् ॥ ६ए८ ॥
 ह्युधितं गोधनं तच्च शनकैः शनकैश्चरत् । अरुणोदयेवेलायां तत्क्षेत्रान्यर्णमाययौ ॥ ६ए९ ॥
 गोधनान्निमुखं यावद्धावे स कृषीबलः । तावन्निर्मानुषं सर्वं तद्दृष्ट्वमचिन्तयत् ॥ ७०० ॥
 श्रुत्वा मल्लङ्घुनिःस्वानं गोधनं तस्करा जहुः । तन्नाञ्चिशङ्कया नूनं पापाः सर्वत्र शङ्किताः ॥ ७०१ ॥
 नीत्वा तज्जोधनं ग्रामे ग्रामायादादशङ्कितः । वदन्मे देवतादत्तमिदं नो गृह्यतामिति ॥ ७०२ ॥
 ग्रामो गोमी कृतस्तेन तं साक्षाद्ग्रामयक्षवत् । ऋक्तिपान्नीचकारोच्चैर्यो हि दत्ते स देवता ॥ ७०३ ॥
 तथैव लब्धप्रसरः स द्वितीये ऽपि वत्सरे । क्षेत्रे गत्वा प्रतिनिशं प्रारेजे शङ्खवादनम् ॥ ७०४ ॥
 चौरास्त एव ह्यन्येषुस्तत्क्षेत्रस्यादवीयसि । आययुर्गोधनं हत्वान्यस्माद्ग्रामान्महानिशि ॥ ७०५ ॥
 तस्य शङ्खधमस्योच्चैस्ते श्रुत्वा शङ्खनिःस्वनम् । सुषु सौष्टवमालम्ब्य जटपन्ति स्म परस्परम् ॥ ७०६ ॥
 अत्र प्रदेशे क्षेत्रे ऽत्र पुरा शङ्खध्वनिः श्रुतः । श्रूयते चाधुनाप्येष ते दरौस्ते च मेण्डकाः ॥ ७०७ ॥
 सत्त्वेभ्यः क्षेत्ररक्षार्थं को ऽप्येष क्षेत्ररक्षकः । नूनं वादयति शङ्खं धिग्वयं वञ्चिताः पुरा ॥ ७०८ ॥
 धर्षन्त इति ते हस्तांस्तूलवर्तिकरा इव । पीरयन्तो रदैरोष्ठान्गोस्तनानिव तर्णकाः ॥ ७०९ ॥
 उत्पाटयन्तो लकुटाञ्छुण्णमादणानिव पिपाः । आन्दोलयन्तः शस्यानि क्षेत्रान्तर्गोवृषा इव ॥ ७१० ॥
 शङ्खराब्दानुसारेण यान्तस्ते चौरकुञ्जराः । मञ्चाधिरूढं ददृशुस्तं नरं शङ्खवादकम् ॥ ७११ ॥
 त्रिन्निर्विघ्नेषकम् ॥

१ गोमान् कृतः । २ गुहाः । ३ आवासाः ।

आन्दोल्य मञ्चदारुणि ते मञ्चं युव्यपातयन् । पपात सोऽप्यनाधारं नाधेयमवतिष्ठते ॥७११॥
 कणमूटकवच्चौरा लकुटैस्तमताभयन् । युञ्जान इव सोऽद्वैत्सीन्मुखे पञ्चाप्यथाङ्गुलीः ॥ ७१३ ॥
 आस्थिनिर्मग्नबन्धं तैर्वद्धा चायोज्य तत्करो । बद्धाङ्गुलिखिलक्षि सोऽथ चौरानतीह्रया ॥ ७१४ ॥
 धनं गवादि वस्त्वान्तं जगृहुस्तस्य दस्यवः । द्वेत्रपालः द्वेत्रपालस्तदा नग्नीकृतोऽञ्जवत् ॥ ७१५ ॥
 तत्रैव शङ्खधमकं मुक्त्वा ते दस्यवो ययुः । गोपाः प्रातः प्रप्रवृत्तं कथयामास सोऽप्यदः ॥ ७१६ ॥
 धमेद्धमेन्नातिधमेदतिश्मातं न शोचते । ध्मातेनोपाजितं यत्तदतिश्मातेन हारितम् ॥ ७१७ ॥

नाथ नातिशयः कर्तुं तत्तवापि हि युज्यते । अस्मानप्यइमकठिनं न ह्यवज्ञातुमर्हसि ॥ ७१८ ॥
 निजगाद ततो जग्बूरम्बुशीतलया गिरा । न बन्धनानचिज्ञोऽहं यथा शैलेयवानरः ॥ ७१९ ॥

तथा हि विन्ध्यो नामाद्रिरस्त्यवन्ध्यो वनश्रिया । तत्रैको वानरश्चाभून्महावानरयूथराट् ॥ ७२० ॥
 कुमार इव विन्ध्याङ्गेर्विन्ध्याद्रिवनगह्वरे । क्रीम्नसोऽपास्थदखिलान्वानरान्यूथसम्भ्रवान् ॥ ७२१ ॥
 वानरीजिः समं रेमे स एवैको महाबलः । प्राज्यस्त्वीराज्यसाम्राज्यसुखलीलां प्रपञ्चयन् ॥ ७२२ ॥
 अन्यदा वानरयुवा काश्चिदेको मदोद्धतः । वृषस्यन्वानरीरागात्तमवज्ञाय वानरम् ॥ ७२३ ॥

कस्याश्चिप्रक्रमाताम्रं वलहरदनाङ्कुरम् । चुचुम्ब पाकारुणितस्फुटद्दामिससन्निभम् ॥ ७२४ ॥
 वुरयोमास कस्याश्चित्केतकीरजसा मुखम् । गुञ्जहारं स्वयं कृत्वा कण्ठे कस्याश्चिदादधौ ॥ ७२५ ॥
 कृत्वा कृत्वा विटवपत्रैः कस्यैचिद्वीटिकां ददौ । प्रालम्बदोलामध्यास्त कामप्यालिङ्ग्य निर्भरम् ॥ ७२६ ॥

१ निराकरोत् । २ आच्छादयामास ।

एवं वानरनारीशिरपशङ्कमरंत स । अग्रेतनं यूथपतिमविदन्निव दोर्मदात् ॥ ७२७ ॥

॥ चतुर्जिः कलापकं ॥

काण्डूयमानलाङ्गूलः कयापि हि नखाङ्कुरैः । प्रमृज्यमानसर्वाङ्गरोमराजिः कयापि हि ॥ ७२८ ॥

कदलीतालवृन्तेन वीज्यमानः कयाचन । कयापि नलिनीनालैः क्रियमाणानावतंसकः ॥ ७२९ ॥

उच्चैःशृङ्गस्थितो दूरात्स जरन्यूथुनायकः । जग्वानरयुवानं तं दृष्ट्वा कोपादधावत ॥ ७३० ॥

॥ त्रिजिर्विशेषकं ॥

गोलाङ्गूलयुवानं तं लाङ्गूलं नर्तयन्नरुषा । जघान श्रावगोलेन स गोलाङ्गूलयूथपः ॥ ७३१ ॥

लोष्टाहतः सिंह इव कपिसिंहयुवापि सः । कुद्धो दुरुधुरारावधोरस्तं प्रत्यधावत ॥ ७३२ ॥

तौ क्रीडीकृतसर्वाङ्गौ मिथो भूताबुन्नावपि । दुर्हृदावपि सुचिरान्मिलितौ सुहृदाविव ७३३ ॥

त्रटवदेति दन्ताग्रैश्चटच्चेति पाणिजैः । व्यापप्रतुर्वपुषि तौ युध्यमानौ परस्परम् ॥ ७३४ ॥

परस्परं दन्तनखद्वतद्वतजचर्चितौ । तदा परिहिताताम्रचोदकाविव रेजतुः ॥ ७३५ ॥

क्षणाहन्धं क्षणान्मोहं प्रयुञ्जाते स्म ताबुजौ । युध्यमानौ नियुञ्जेन क्रीरुन्तावाहिकाविव ॥ ७३६ ॥

अग्रास्थिर्मुष्टिघातेन कपियूना जरत्कपिः । शीघ्रं शीघ्रमपासार्थीन्मन्दं मन्दं त्वढौकत ॥ ७३७ ॥

तं वृञ्चवानरं चापसर्पन्तं युववानरः । जघान लोष्टघातेन तेन चास्फोटि तद्विरः ॥ ७३८ ॥

प्रहारवेदनाक्रान्तः स जरन्यूथुनायकः । नष्टा दूरं ययौ दूरापातिमुक्तपतन्निवत् ॥ ७३९ ॥

१ वानरयुवानं । २ क्षतज रुधिरम् । ३ द्यूतकारौ ।

प्रहारवेदनादीनस्तृषार्त्तश्च परित्रमन् । एकस्मिन्प्रहरह्वैले शिलाजतु ददर्श सः ॥ १४० ॥
 सोऽम्बुबुध्यां न्यधाघक्रं शिलाजतुनि वानरः । विलग्य तत्तु तत्रैव तस्थौ जूमेरिवोत्थितम् ॥ १४१ ॥
 आकर्षामि मुखमिति बाहू तेनाटपमेधसा । शिलाजतुनि निक्षिप्तौ लगित्वैव हि तस्थुः ॥ १४२ ॥
 तेन क्षिप्तौ विलप्तौ च पादावप्यास्यहस्तवत् । सोऽथ कीलितपञ्चाङ्ग इव मृत्युमवाप च ॥ १४३ ॥
 स वानरः पाणिपादावध्रः कर्पेन्मुखं यदि । तदा मुच्येत शैलेयसलिलान्नात्र संशयः ॥ १४४ ॥

एवं च जिह्वेन्ज्यमात्रलुब्धो नारीषु शैलेयं निजालु मुग्धः ।

मज्जान्दृषीकैरपि पञ्चसङ्गैर्देही विनश्येन्न तथास्यहं तु ॥ १४५ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते महा-
 कान्ठे जम्बूस्वामिविवाहप्रपञ्चवचौरागममधुबिन्दुपुरुषकथाकुर्वेरदत्तकथा-
 महेश्वरदत्तकथाकर्षकथाकाककथावानरवानीकथाअङ्गारकारकथानू-
 पुरपरिकृताशृगालकथावित्युन्मालिकथाशङ्खधमककथाशिलाजतुवानरक-
 थावर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः ॥

तृतीयः सर्गः

अथोवाच नम्रःसेना रचिताञ्जलिरार्पयन्निम् । मा स्म जूः स्थविरैव त्वं स्थविरायाः कथा यथा ॥ १ ॥
 अचूतां ग्राम एकस्मिन्बुद्धिः सिद्धिश्च नामतः । स्थविरे द्वे मिथःसख्यौ नित्यमत्यन्तदुःस्थिते ॥ २ ॥
 तस्य ग्रामस्य च बहिः साधिष्ठानोऽस्ति सर्वदा । प्रसिद्धो भोक्तको नाम यद्गः काङ्क्षितवित्तदः ॥ ३ ॥
 स्थविरा बुद्धिनाम्नी च दारिद्र्यद्रुमवाटिका । सम्यगाराधयामास तं यद्दं प्रतिवासरम् ॥ ४ ॥
 त्रिसन्ध्यमपि तद्देवकुलं मार्जयति स्म सा । पूजापूर्वं च नैवेद्यं तस्मै नित्यमढौकयत् ॥ ५ ॥
 ददामि किं तुभ्यमिति यद्दस्तुष्टोऽन्यस्तुष्टो । आराध्यमानो नितरां कपोतोऽपि हि तुष्यति ॥ ६ ॥
 जगद साथ स्थविरा यदि तुष्टोऽसि देव मे । तद्देहि येन जीवामि सुखसन्तोषजागहम् ॥ ७ ॥
 यद्गः प्रोवाच हे बुद्धिस्थविरे सुस्थिता जय । मत्पादमूले दीनारं लप्स्यसे त्वं दिने दिने ॥ ८ ॥
 दिने दिने च दीनारं लज्जमाना तदादि सा । स्वजनाज्जनपदाच्चाधिकर्षिः स्थविराचवत् ॥ ९ ॥
 दिव्यनेपथ्यसम्भारं स्वप्नेऽपि न ददर्श या । क्षणे क्षणे पर्यधात्तं सा राज्ञीव नवं नवम् ॥ १० ॥
 यस्याश्च काङ्क्षिकश्रद्धाव्यपूर्यत कदापि न । कुण्मोक्षयो धेनवस्तस्या गृहेऽञ्चवन्सहस्रशः ॥ ११ ॥
 आजन्मापि हि या तस्यौ जीर्णे तौर्णे कुटीरके । सौधं साकारयद्देदीमत्तवारणवन्धुरम् ॥ १२ ॥
 जिजीव या परगृहगोमयत्यागकर्मणा । पाञ्चाल्य इव तां दास्यः स्तम्भलम्बाः सिपेविरे ॥ १३ ॥

स्वग्रासचिन्तया दीना सर्वदापि वञ्चय या । सा दीनोज्वरमारेजे सम्पदा यद्दत्तया ॥ १४ ॥
 तां बुद्धिसम्पदं दृष्ट्वा सिद्धिः सञ्जातमत्सरा । अचिन्तयत्कुतो ऽमुष्याः सम्पन्ना सम्पदीदृशी ॥ १५ ॥
 व्रजत्वस्याः सखीत्वेन सदा विश्वासन्नागहम् । प्रक्ष्यामि तदिमामेव कृत्वा चादुशतान्यपि ॥ १६ ॥
 इति बुद्धिमती सिद्धिः प्रययौ बुद्धिसन्निधौ । बुद्ध्या प्रियसखीत्युच्चैः सत्कृतैवमुवाच सा ॥ १७ ॥
 विज्रवस्ते ऋगिन्धेष कुत आगादचिन्तितः । चिन्तामणिरिव प्राप्सो वैज्रवेनानुमीयते ॥ १८ ॥
 किं ते राजप्रसादो ऽचूत्तुष्टा वा कापि देवता । लब्धं किञ्चिन्निधानं वा रसो वा साधितस्त्वया ॥ १९ ॥
 सम्पद्यत्या त्वयाञ्चूवमहं सम्पद्यती सखि । अद्य दारिद्र्यदुःखाय मया दत्तो जलाञ्जलिः ॥ २० ॥
 अहं त्वं त्वमहं ग्रीत्या जेदो देहे ऽपि नावयोः । आवयोर्न मिथो ऽकथ्यं कथयद्भिरियं कुतः ॥ २१ ॥
 अबुध्यमाना तन्नावं बुद्धिराख्यद्यथातथम् । यथा ह्याराधितो यद्दो यथा च स ददौ श्रियम् ॥ २२ ॥
 सिद्धिर्दध्यौ च तद्ब्रुत्वा साधु साधु ममापि हि । विज्रवोपार्जनोपायो निरपायो न विव्यति ॥ २३ ॥
 सविशेषममुष्या हि यद्दमाराधयाम्यहम् । सविशेषा यथा सम्पदपि सम्पद्यते मम ॥ २४ ॥
 अथार्थसिद्ध्ये सिद्धिर्बुद्धिर्दक्षितया दिशा । आराधयितुमारेजे यद्दमेवमहर्निशम् ॥ २५ ॥
 खटिकाधातुञ्जिदैवकुलसोपानमालिकाम् । यद्दस्य मण्डयामास ऋक्त्या विविधऋक्तिभिः ॥ २६ ॥
 नित्यं स्वस्तिकरेखात्रियैर्दक्षिणमञ्चूषयत् । ऋक्तिप्रकारान्कर्तव्यान्गणयन्तीव तन्निजान् ॥ २७ ॥
 स्वयं पानीयमानीय स्नपयामास सा स्वयम् । यद्दं कक्षीकृतोपास्तिनियमा प्रतिवासरम् ॥ २८ ॥

विट्पत्रकरीरतुलसीकुञ्जकादिभिः । सा यद्दं पूजयामास त्रिसन्ध्यं स्वयमाहूतैः ॥ ३९ ॥
 एकत्रकोपवासादितत्परा यद्देवेऽमनि । उवासाहर्निशं यद्वात्रियोग्यव्यन्तरीव सा ॥ ३० ॥
 एवमाराधितोऽत्यन्तं स यद्दः सिद्धिमन्यधात् । तुष्टोऽस्मि ते महाभोगे प्रार्थयस्व यदिच्छसि ॥ ३१ ॥
 साथ विज्ञापयामास यद्दमर्क्षीणसम्पदम् । मत्सख्या यन्त्वया दत्तं देहि तद्विगुणं मम ॥ ३२ ॥
 एवं न विष्यतीत्युक्त्वा ज्ञोलयद्दस्तिरोदधे । सिद्धिरप्यन्नवद्भुजैरधिकर्द्धिः क्रमेण तु ॥ ३३ ॥
 बुद्धिर्दृष्टाधिकर्द्धिं तां यद्दमाराधयत्पुनः । यद्दोऽपि प्रत्यहं तस्यै ददौ तद्विगुणं धनम् ॥ ३४ ॥
 सिद्धिराराधयद्ददं तस्याश्च स्पर्धया पुनः । यद्दे तुष्टेऽतिदृष्टात्मा चिन्तयामास चेतसि ॥ ३५ ॥
 यत्किञ्चित्प्रार्थयिष्येऽहं ज्वयं यद्दात्प्रसेदुषः । यद्दमाराध्य तद्भुजिर्द्विगुणं प्रार्थयिष्यते ॥ ३६ ॥
 तस्मात्किमपि तद्याचे यत्तु विगुणमर्थितम् । अपकाराय जायेत बुद्धेर्बुद्धिस्तदा हि मे ॥ ३७ ॥
 इत्ययाचत सा यद्दमक्षयैकं मम काण्य । एवमस्त्विति यद्दोक्ते सद्यः काणा वन्नू च ॥ ३८ ॥
 यद्दोऽधिकं किमन्यस्या भूयोऽपि प्रददाविति । तमेवाराधयामास बुद्धिस्तद्विगुणार्थिनी ॥ ३९ ॥
 प्रसन्नात्प्रार्थयाञ्चक्रे यद्दाद्भुजिरपीदृशम् । सिद्धेर्यन्नवता दत्तं देहि तद्विगुणं मम ॥ ४० ॥
 एवमस्त्विति यद्दोऽपि प्रणिगद्य तिरोदधे । सापि तत्कालमन्धाभून्न मुधा दैवतं वचः ॥ ४१ ॥
 एवं हि बुद्धिस्थविरा पूर्वार्थयापि सम्पदा । अतृप्तातिदोऽत्रपरा स्वं स्वेनैव व्यनाशयत् ॥ ४२ ॥
 मानुषश्रियमासाद्य त्वमपीच्छन्नतिश्रियम् । तस्या अन्धस्थवीरायाः प्रतिरूपो न विष्यसि ॥ ४३ ॥

१ कुञ्जकः अपामार्गः

बुद्धिमान्स्वामिञ्चक्रश्च प्रमादपरिवर्जितः । स एवेदशरत्नस्य न्यासपात्रत्वमर्हति ॥ ५७ ॥
 जिनदासमथाहूय सप्रसादं समादिशत् । रक्षणीयो ममात्मेवाश्वकिशोरस्त्वया ह्ययम् ॥ ५८ ॥
 प्रमाणमादेश इति जिनदासोऽन्निधाय च । निन्ये तमश्वं स्वगृहे पदातिपरिवारितम् ॥ ६० ॥
 स्थानमश्वकिशोरस्य द्विसप्तकोमलवालुकम् । सुखदं कारयामास स गङ्गापुद्गिनोपमम् ॥ ६१ ॥
 पत्रत्वान्यरजस्कानि स्वादूनि हरितानि च । तृणानि चारयामास तमश्वं स्वयमेव सः ॥ ६२ ॥
 चूप्रदेशे सिकतिले द्योष्टकएकवर्जिते । मुखरज्जौ स्वयं धृत्वा वेद्ययामास तं हयम् ॥ ६३ ॥
 सुगन्धिजिश्च स्नानीयैः पानीयैरेकतप्तकैः । तं स्वयं स्नपयामास स्वयं सखौ यदा तदा ॥ ६४ ॥
 नीरुङ् न वेत्यनुदिनं तमश्वं स परीक्षितुम् । स्वयं पर्यस्य पर्यस्यापश्यत्तन्नेत्रपक्ष्मणी ॥ ६५ ॥
 स्वयमारुह्य गमयन्सुखं प्रथमधारया । निन्ये पयः पाययितुं तं सरस्यनुवासरम् ॥ ६६ ॥
 सरोगृहान्तरे चाञ्जलिनायतनमुच्चैकः । संसाराब्धेरन्तरीपमिवाक्रान्तं नतेन यत् ॥ ६७ ॥
 मा चूदहर्दृङ्गावज्ञेत्यश्वारूढोऽपि तत्सुधीः । त्रिः प्रदक्षिणयामास यानौरयानपि सोऽन्वहम् ॥ ६८ ॥
 अश्वारूढोऽप्यवन्दिष्ट स देवं देवतत्त्ववित् । प्रमादो मा स्म चूदस्येत्युत्तीर्य प्राविशन्न तु ॥ ६९ ॥
 एवं च जिनदासस्तं तथा हयमशिद्वयत् । यथा सरोगृहं चैत्यं विना नान्यत्र सोऽगमत् ॥ ७० ॥
 यथा यथा स ववृधेऽश्वकिशोरः शनैः शनैः । तथा तथा ववृधिरे सम्पदो नृपवेष्टमनि ॥ ७१ ॥
 तस्य चाश्वकिशोरस्य प्रज्ञावेण स चूप्रयुः । उत्कृष्टोऽभूदशेषाणां राज्ञामाज्ञाशतक्रतुः ॥ ७२ ॥

ते त्वाज्ञाकरणोविष्ठा दधुरेवं महीश्रुजः । हार्यो मार्थो ऽथवाश्वो ऽयं यत्प्रज्ञावाद्यं जिताः ॥ ७३ ॥
 तस्याश्वस्य तथा कर्तुमशक्तेषु तु राजसु । एकस्य मन्ती सामन्तस्योचे धीगर्वपर्वतः ॥ ७४ ॥
 अहं केनाप्युपायेन तं हरिष्यामि वाजिनम् । दुष्करं किमुपायस्योपायशक्तेर्हि नो मितिः ॥ ७५ ॥
 एवं कुर्विति सामन्तेनाप्यादिष्टः स धीनिधिः । मायया श्रावकीभूयागाघ्रसन्तपुरे पुरे ॥ ७६ ॥
 तत्र चैत्यानि वन्दित्वा मुनीन्सुबिहितानपि । जिनदासगृहे गत्वा गृहचैत्यमवन्दत ॥ ७७ ॥
 श्रावकवन्दनेनाथ जिनदासमवन्दत । मयूरव्यंसकत्वेन श्रावकत्वं स दर्शयन् ॥ ७८ ॥
 अन्युत्थायाथ वन्दित्वा तं साधर्मिकवत्सलः । जिनदास पर्यपृच्छत्कुतो ऽन्यागान्महाशयः ॥ ७९ ॥
 कपटश्रावको ऽप्युचे संसारेऽहं विरक्तिन्नाक् । न चिराल्प्रजिष्यामि गार्हस्थ्येन कृतं मम ॥ ८० ॥
 तीर्थयात्रां तु निर्माय निर्मायो धर्मवान्धवः । आदास्ये सुगुरोः पार्श्वे प्रचवत्पुत्रतं व्रतम् ॥ ८१ ॥
 जगद् जिनदासो ऽपि महात्मस्त्वागतं तव । समानशीलयोः सन्तु धर्मगोष्ठीसुखानि नौ ॥ ८२ ॥
 तथेति प्रतिपेदानं दानशौण्डः स धर्मिणु । तं ग्रीत्या स्तपयन्मायाश्रावकं निजवन्धुवत् ॥ ८३ ॥
 अपि स्नानग्रयत्वेन निर्मलीकृतकुन्तलान् । कस्तूरीपङ्कमलिनांस्तस्य मूर्धन्यकारयत् ॥ ८४ ॥
 सामन्तमन्त्रिणस्तस्यालेख्यालिखितसन्निभम् । सुमनोदामगर्जं च धम्मिहं मूर्धन्यवन्धयत् ॥ ८५ ॥
 तदङ्गमङ्गरागेण ज्योत्स्नासब्रह्मचारिणा । अचर्चयत्सुरन्निष्ठा चान्दनेन तनीयसा ॥ ८६ ॥
 निर्दग्धागुरुकपूरकस्तूरीवासितान्यथ । वस्ताणि धर्मवन्धुं तं धर्मधीः पर्यधापयत् ॥ ८७ ॥

देह्यचोष्येपास्वाद्यहृद्यां रसवतीमथ । जिनदासस्तन्निमित्तं क्षणेन निरपीपदत् ॥ ८८ ॥
 आसितो जिनदासेन हंसरोमासने ऽथ सः । अत्रोजि विविधैर्भोज्यैर्विलुलक्ष्यजनानिलम् ॥ ८९ ॥
 भोजनानन्तरं तद्विश्रावकेण दुरात्मना । महात्मा जिनदासो ऽथ प्रारत्रे धर्मसङ्कथाम् ॥ ९० ॥
 स्वजनो जिनदासस्य तदैको ऽन्येत्य चावदत् । कथ्ये कल्याणकार्येणोपेहि बन्धो मदोक्तसि ॥ ९१ ॥
 अहोरात्रं च सकलं स्थातव्यं तत्र हि त्वया । कल्याणकुशलदोऽसि त्वं कल्याणं किं त्वया विना ॥ ९२ ॥
 आमेत्युदित्वा स्वजनं जिनदासो विसृज्य तम् । तं मायाश्रावकमनुव्याजहारतिहारगीः ॥ ९३ ॥
 अवश्यमेव गन्तव्यं मया स्वजनवेश्मनि । मजृहं त्वजृहमिदं त्वया रक्ष्यं गते मयि ॥ ९४ ॥
 आमेति प्रतिपेदे च स कूटश्रावको हसन् । जगाम जिनदासस्तु विश्वस्तस्तत्र दुर्मतौ ॥ ९५ ॥
 तस्मिंश्च दिवसे कौमुद्युत्सवो ऽञ्जन्महान्तुरे । हल्लीसपूर्वकं पौरवधूरसकलासकः ॥ ९६ ॥
 रजन्यां च जनपदे कौमुदीमहदुर्मदे । स मायाश्रावको ऽशङ्कं तमादायाश्वमश्वयीत् ॥ ९७ ॥
 अश्वो ऽपि सो ऽहैचैत्यस्य विधाय त्रिः प्रदक्षिणाम् । जगाम वार्यमाणोऽपि तस्मिन्सरसि नान्यतः ॥ ९८ ॥
 व्यावृत्तः सरसश्चागात्तदेवायतनं पुनः । ततो ऽपि च ययौ गेहे सो ऽश्वो नान्यत्र कुत्रचित् ॥ ९९ ॥
 स दुःसामन्तसन्निवो ऽन्यत्राश्वं नेतुमीश्वरः । न यावदन्नवत्तावद्विज्ञाति स्म विज्ञावरी ॥ १०० ॥
 पलायिष्ट स दुष्टात्मान्शुदितश्च दिवाकरः । तदा च जिनदासो ऽपि न्यवर्तत गृहं प्रति ॥ १०१ ॥
 आगच्छ जिनदासश्चाश्रौषीज्जनमुखादिदम् । वाहितः सकलां रात्रिं तवाश्वः कौमुदीमहे ॥ १०२ ॥
 किमेतदिति सम्भ्रान्तो जिनदासो ऽप्यगाजृहम् । ददर्श चाश्वं तं श्रान्तं क्षामं स्वेदमलीमसम् ॥ १०३ ॥

ग्रामकूटसुतो ऽर्थस्य लाञ्छं तस्माद्विचिन्तयन् । धावित्वा तं खरं पुच्छे वृन्ते फलमिवाग्रहीत् ॥ ११ए ॥
 लोकैः स वार्थमाणो ऽपि यावत्तं नामुचत्खरम् । तावत्तच्चरणघातजगदन्तो ऽपतद्भुवि ॥ ११० ॥
 तस्मान्नाथ त्वमन्येवमसद्ग्रहमनुत्सृजन् । न ज्ञायते किमपि यत्फलमासादयिष्यसि ॥ १११ ॥

जगद जम्बूनामाथ स्मितविच्छुरिताधरः । स्वकीयकार्यग्रहिलः सोल्लुक् इव नास्म्यहम् ॥ ११२ ॥
 तथा हि शुक्तिपादस्यैकस्याचूद्धोटिकोत्तमा । स्वयं स पुत्रीमिव तामलादयदपालयत् ॥ ११३ ॥
 प्रत्यर्जागरयत्तां तु घृततैलौदनादिभिः । पुमांसं सोल्लुक् नाम समादिश्याश्चहृद्विदम् ॥ ११४ ॥
 स्वाणु स्वाणु यदर्वत्यै भोज्यं स्नाप्नोति सोल्लुक् । किञ्चिदेव ददौ तस्यै शेषं तु वुञ्जते स्वयम् ॥ ११५ ॥
 सोल्लुको ऽप्यर्जयामास चिरं वञ्चनया तया । वम्बाजीवविषयं कर्मोच्चैरात्रियोगिकम् ॥ ११६ ॥
 प्रपद्य कालधर्मं स तेन वञ्चनकर्मणा । मूढः पान्थ इवारण्ये ऽन्नाभ्यन्तिर्यगतौ चिरम् ॥ ११७ ॥
 द्विप्रतिष्ठे नगरे सोमदत्तद्विजन्मनः । सूनुः सोदलकजीवो ऽभूत्सोमश्रीकुक्षिजो ऽन्यदा ॥ ११८ ॥
 मृत्गार्वती नवं त्रान्त्वा तस्मिन्नेव पुरोत्तमे । पुत्री कामपताकाया गणिकाया अजायत ॥ ११९ ॥
 मातरपितराभ्यां च पोष्यमाणः स मानवः । क्रमेण यौवनं प्रापप्रमत्तः कणञ्जिकया ॥ १२० ॥
 धार्यमाणा हृदयाग्रे धात्रीचिह्नैर्यष्टिवत् । गणिकादुहिता सापि क्रमेण प्राप यौवनम् ॥ १२१ ॥
 वपुःपावनयोस्तस्या रूपयौवनयोरचूत् । भूष्यचूषणतात्यन्तं तुल्यैव हि परस्परम् ॥ १२२ ॥
 मिश्रश्च ग्रामतरुणाः स्पर्धमाणा महर्षयः । आसज्यन्त चृशं तस्यां मालत्यामिव पट्टपदाः ॥ १२३ ॥

१ असेवत. २ अश्वौघे.

क्षितिप्रतिष्ठे नगरे जितशत्रोर्महीपतेः । पुरोधाः सोमदत्तो ऽञ्जसर्वत्राप्यधिकारकृत् ॥ १४ए ॥
 तस्य मित्रमञ्जुदेकं सहमित्रो ऽन्निधानतः । सर्वत्र मिलितः पानखादनादिन्निरक्यवान् ॥ १५० ॥
 पर्वमित्रो ऽन्निधानेन तस्याञ्जदपरः सुहृत् । आगतेषूत्सवेष्वेव सन्मान्यो नान्यदा पुनः ॥ १५१ ॥
 ग्रणाममित्रनामाञ्जसुहृत्तस्य तृतीयकः । यथादर्शनमादापमात्रोपकृतिञ्चाजनम् ॥ १५२ ॥
 पुरोधसो ऽन्यदा तस्य क्वाथ्यागसि समागते । कुपितस्तं न्यजिदृक्भूपतिश्चण्डरुशासनः ॥ १५३ ॥
 विज्ञाय तदन्निप्रायं रात्रावेव पुरोहितः । मित्रस्य सहमित्रस्य सदनं दैन्यन्नाग्ययौ ॥ १५४ ॥
 ममाद्य रुष्टो राजेति कथयित्वा पुरोहितः । तमूचे त्वङ्गहे मित्र गमयाम्यशुभ्रां दशाम् ॥ १५५ ॥
 हे मित्र ज्ञायते मित्रमापत्काले ह्युपस्थिते । स्वगृहे गोपयित्वा मां तन्मैत्रीं च कृतार्थय ॥ १५६ ॥
 सहमित्रो जगादैवं मैत्री सम्प्रति नावयोः । तावदेवावयोमैत्री यावज्जाजत्रयं न हि ॥ १५७ ॥
 त्वं समाप्यापदे राजदूषितो मङ्गहे वसन् । ऊर्णायुं ज्वलद्गूर्णं हि क्षिपेत्को ऽपि न वेदमनि ॥ १५८ ॥
 तवैकस्य कृते नाहमात्मानं सकुटुम्बकम् । अनर्थे पातयिष्यामि ब्रजान्यन्नास्तु ते शिवम् ॥ १५९ ॥
 एवं च सहमित्रेण सोमदत्तो ऽपमानितः । पर्वमित्रस्य मित्रस्य त्वरितं सदनं ययौ ॥ १६० ॥
 राज्ञो ऽग्रसादवृत्तान्तं पर्वमित्रस्य स द्विजः । तथैव कथयामास तदाश्रयकृताशयः ॥ १६१ ॥
 पर्वमित्रो ऽपि तत्पर्वमैत्र्या निष्क्रयकाम्यया । महत्या प्रतिपत्त्या तं ददर्शैवमुवाच च ॥ १६२ ॥
 त्वया पर्वस्वनेकेषु तैस्तैः सम्भ्रापणादिभिः । स्नेहप्रकारैर्मत्याणा अपि क्रीताः सखे भुवम् ॥ १६३ ॥

अत्र चोपनयो जीवः सोमदत्तस्य सन्निभः । सहमित्रस्य मित्रस्य तुल्यो भवति विग्रहः ॥ १८० ॥
विग्रहोऽयं कर्मराजकृतायां मरणपदि । सत्कृतो ऽपि हि जीवेन सह नैति मनागपि ॥ १८१ ॥
पर्वमित्रसमानाश्च सर्वे स्वजनबन्धवः । इमशानचत्वरं गत्वा निवर्तन्ते हि तेऽखिलाः ॥ १८२ ॥
प्रणाममित्रसदृशो धर्मः शर्मनिबन्धनम् । यः परत्रापि जीवेन गच्छता सह गच्छति ॥ १८३ ॥
तदैहलौकिकसुखास्वादमूढो मनस्विनि । परलोकसुखं धर्मं नोपेक्षिष्ये मनागपि ॥ १८४ ॥

जयश्रीश्चान्यधानाश्च तुल्यताण्डवधीनिधे । नागश्रीविन्मोहयसि परं कूटकथानकैः ॥ १८५ ॥
तथा हि रमणीयाख्ये पुरे राजा कथाप्रियः । वारं वारेण पौरैर्योऽचीकथयत्यहं कथाम् ॥ १८६ ॥
तत्र चासीत्पुरे विप्र एको दारिद्र्यविद्रुतः । भ्रान्त्या भ्रान्त्याखिलादिनं सोऽजीवत्कणत्रिद्वया ॥ १८७ ॥
अन्यदा तस्य विप्रस्य निरद्वरशिरोमणेः । कथाकथनवारोऽभूच्चिन्तयामास चेतसि ॥ १८८ ॥
सन्निपातवती चेयं स्वनामकथनेऽपि हि । जिह्वा खलति मे नित्यं का कथाकथने कथा ॥ १८९ ॥
कथां कथयितुं नाहं जानामीति यदि बुधे । तत्कारामन्दिरं नीये का गतिर्मे न्नविष्यति ॥ १९० ॥
कुमारी दुहिता तस्य तं चिन्ताग्लपिताननम् । दृष्ट्वा पप्रच्छ का चिन्ता तस्या हेतुं जगौ च सः ॥ १९१ ॥
दुहितोवाच मा तात चिन्तासन्तानजगन्भव । त्वदीये वारके गत्वा कथयिष्याम्यहं कथाम् ॥ १९२ ॥
इति स्नात्वा परिहितश्वेतवस्त्रा नृपान्तिके । गत्वा जयाशिपं दत्त्वा नृपं सोचे कथां शृणु ॥ १९३ ॥
राजापि तस्यास्तादृक्निःक्षोभत्वेन विस्मितः । उत्कर्णोऽभूत्कथां श्रोतुं गीतिं मृग इवोच्चकैः ॥ १९४ ॥
साप्यारेजे कथयितुमिहैव नगरे विजः । नागशर्मोऽग्रिहोत्र्यस्ति कणत्रिद्वैकजीविकः ॥ १९५ ॥

कथानकानि यानि त्वं शृणोष्यन्थानि पार्थिव । तानि सत्यानि चेदेतदपि सत्यं तदाखिलम् ॥ २१२ ॥

एवं नागश्रिया राजा यथा विस्मापितस्तथा । नाथ प्रतारयस्यस्मान्किं कष्टितकथानकैः ॥ २१३ ॥

जम्बूरूचे प्रियाः सर्वा नाहं विषयलोलुपः । ललिताङ्गवत्तथा चास्ति श्रीवसन्तपुरं पुरम् ॥ २१४ ॥

तत्राञ्छूर्विचूतीनां वज्रायुध श्वाङ्गया । राजा शतायुधो नाम रूपेण कुसुमायुधः ॥ २१५ ॥

तस्याञ्छूल्ललिता देवी देवीव ललिताकृतिः । कलानां सकलानामप्येकं विश्रामधाम या ॥ २१६ ॥

मत्तवारणमारुह्य स्वे विनोदयितुं दृशौ । सान्यदा ऋद्भुमारेजे सञ्चरन्तमधो जनम् ॥ २१७ ॥

धम्मिह्णेन धिमूर्धानिमिव स्फारेण हारिणा । कस्तूरीपङ्क्तिदम्भुं सदानमिव दन्तिनम् ॥ २१८ ॥

वृषस्कन्धं पृथूरस्कं पद्मोपमकरकमम् । ग्रीवाकरकमामुकजात्याकाञ्चनञ्चूषणम् ॥ २१९ ॥

कर्पूरपूर्णताम्बूलप्रवृञ्चमुखसौरजम् । स्मरजैत्रपताकाञ्चं तिलकालङ्कृतालिकम् ॥ २२० ॥

अङ्गरागल्लवान्मूर्तेर्लावण्यमिव विव्रतम् । धूपायितांशुकामोदमेदुरीकृतवर्त्मकम् ॥ २२१ ॥

वपुःश्रिया श्रियो देव्या द्वितीयमिव नन्दनम् । पुमांसं सा ददर्शकं युवानं यान्तमध्वनि ॥ २२२ ॥

॥ पंचजिः कुलकं ॥

तद्रूपालोकनोन्मत्तलोचना सा सुलोचना । स्तम्भचाकृतजतमनाः शालचञ्चूनित्राजवत् ॥ २२३ ॥

दध्यौ च भैवमन्योन्यदोर्लताबन्धवन्धुरम् । यद्येष परिरन्येत स्त्रीजन्म सफलं तदा ॥ २२४ ॥

अहं मनोरमममुं स्वयं दूतीत्वपूर्वकम् । उड्डीय गत्वाशु जजे जवामि यदि पक्षिणी ॥ २२५ ॥

न ह्येतच्छक्यते धर्तुं हृदये ध्रियतेऽथवा । न वक्तुं शक्यते तर्हि यजस्ये नृपयोषिता ॥ १४१ ॥
 शक्यते यदि हि स्पष्टं भूस्थेन शशिनः कदा । तदान्यपुंसां सम्जोगविषयो राजपत्न्यपि ॥ १४२ ॥
 दास्युवाचासहायस्य समस्तमपि दुष्करम् । तव त्वहं सहायास्मि चिन्तां सुन्दर मा कृथाः ॥ १४३ ॥
 अन्तरन्तःपुरमपि मद्बुद्ध्या त्वमलक्षितः । पुष्पमध्ये स्थित इव सञ्चारिण्यस्यदं त्रिया ॥ १४४ ॥
 आह्वयेः समये मां सा तेनेत्युक्ता च चेष्टिका । सद्यो गत्वा तदाचख्यौ राइयै हर्षोल्लासद्भुवे ॥ १४५ ॥
 तत्सङ्गमं चिन्तयन्त्या ललितायास्तदाद्यपि । अन्यदा पत्तने कौमुद्युत्सवोऽभून्मनोहरः ॥ १४६ ॥
 शस्यप्रशस्यद्देत्रायां दुग्धशुद्धसरोग्मसि । बहिर्भूमौ ययौ राजा तदाखेटकलीलया ॥ १४७ ॥
 तदा च विजनीज्रूते परितो राजवेष्टमनि । तथैव चेष्ट्या ललिता ललिताङ्गं समाह्वयत् ॥ १४८ ॥
 देव्या विनोदमुद्दिश्य सा दास्यन्तःपुरे नरम् । नवीनयद्गतिमाव्याजेन तमवीविशत् ॥ १४९ ॥
 ललिता ललिताङ्गश्च तौ चिराज्जातसङ्गमौ । सस्वजाते मिश्रो गाढं वल्लीविटपिनाविव ॥ १५० ॥
 विविष्टुः सैर्विदाश्चैवमनुमानादिकोविदाः । निश्चितं परपुरुषप्रवेशोऽन्तःपुरेऽज्रवत् ॥ १५१ ॥
 मुषिताः स्मो वयमिति तेषां चिन्तयतामपि । समाप्याखेटकक्रीडामाययौ मेदिनीपतिः ॥ १५२ ॥
 ते च राज्ञे व्यङ्ग्यपद्मल्लेढादानपूर्वकम् । आशङ्कास्माकमस्यन्तःपुरे परपुमानिति ॥ १५३ ॥
 शब्दायमाने पत्रैस्ते विहाय निनृतक्रमम् । प्रविवेश विशां नाथः शुद्धान्ते परिमोषिवत् ॥ १५४ ॥
 सा चेटी चतुरा घारदत्तहर्गमेदिनीपतिम् । ददर्श दुरादायान्तं राइयौ क्वापयति स्म च ॥ १५५ ॥

१ अन्तःपुरशकाः २ अच्छलं निष्कपट ३ उपानहौ ४ चोरवत्

या मूर्ध्ना सद्विद्यापूर्णपरिखातीरतरस्थुपः । जराय्वसृग्मयात्कोशात्तद्बहिःस्थस्य मूर्धनम् ॥ १७१ ॥
 या धात्रिका यथा चाञ्चूदेहोपग्रहकारिणी । सा हि कर्मपरीणामसन्ततिर्ज्ञायतामग्नि ॥ १७२ ॥
 भूयो राक्षी लक्षिताङ्गं यदि तद्रूपमोहिता । चेष्ट्या प्रवेशयेदन्तःपुरान्तः प्रविशेत्स किम् ॥ १७३ ॥
 पश्यः प्रोचुः कथं नाम प्रविशेत्सोऽल्पधीरपि । अनुचूतं स्मरन्तुः खं विष्टावदनिपातजम् ॥ १७४ ॥
 जम्बूरुवाच सोऽज्ञानवशेन प्रविशेदपि । अहं तु नानुतिष्ठामि गर्जसङ्क्रान्तिकारणम् ॥ १७५ ॥

जम्बूनान्नोऽथ ताः पश्यो विज्ञातदृढनिश्चयाः । प्रतिबोधमुपेयुष्यः क्षमयित्वैवमूचिरे ॥ १७६ ॥
 निस्तारयास्मानपि त्वं यथा निस्तरसि स्वयम् । नात्मकुक्षिञ्जरित्वेन सन्तुष्यन्ति महाशयाः ॥ १७७ ॥
 जम्बूनान्नोऽथ पितरौ श्वशुरा बन्धवोऽपि च । ऊचुः साधूक्तधर्मांसि प्रव्रज्या नोऽप्यतः परम् ॥ १७८ ॥
 प्रजवोऽप्यन्यधान्मित्र पितृनापृच्छय सत्वरम् । परिब्रज्यासहायस्ते न विष्यामि न संशयः ॥ १७९ ॥
 अविघ्नमस्तु ते मा स्म प्रतिवन्दं कृथाः सखे । इति जम्बूकुमारोऽपि प्रजवं प्रत्यन्नापत ॥ १८० ॥
 विज्ञातायां विज्ञावर्यो जम्बूनामा महामनाः । स्वयं संवहति स्मोच्चैरधिनिक्रमणेत्सवम् ॥ १८१ ॥
 स्नात्वा कृत्वाङ्गरागं च सर्वोङ्गीणं च पर्यधात् । अलङ्कारान्दलमयान्कदपोऽयमिति कष्टपवित् ॥ १८२ ॥
 जम्बूरनाद्वतेनाथ देवेन कृतसन्निधिः । उघाह्यां नृसहस्रेण शिविकामारुरोह च ॥ १८३ ॥
 (निनन्दन्मङ्गलातोद्यः पठन्मङ्गलपाठकः । उत्तार्यमाणलवणः स्वकीयमानमङ्गलः ॥)^१
 दानं विश्वजनीनं स ददानः कल्पवृक्षवत् । प्रशस्यमानो लोकेन जम्बूः काश्यपगोत्रजः ॥ १८४ ॥

सुधर्मस्वामिगणचतुत्पादपद्मपवित्रितम् । जगाम तं वनोद्देशं धाम कट्याणसम्पदाम् ॥ १८५ ॥ शुग्मं ॥
 गणचतुर्भूषितोद्यानद्वारदेशे स ईयिवान् । याप्यथैयानाद्रुदतारीत्संसारोदिव निर्ममः ॥ १८६ ॥
 सुधर्मस्वामिनः पादानापदाम्भोधिधारकान् । पञ्चाङ्गस्पृष्टचूपीठः स प्रणम्य व्यजिह्वपत् ॥ १८७ ॥
 संसारसागरतरीं प्रव्रज्यां परमेश्वर । मम सस्वजनस्यापि देहि धेहि कृपां मयि ॥ १८८ ॥
 पञ्चमः श्रीगणधरोऽप्येवमर्च्यर्थितस्तदा । तस्मै सपरिवाराय ददौ दीक्षां यथाविधि ॥ १८९ ॥
 पितृनापृह्य चान्येद्युः प्रचवोऽपि समागतः । जम्बूकुमारमनुयान्परित्रज्यामुपाददे ॥ १९० ॥
 श्रीजम्बूस्वामिपादाब्जमरालः प्रचवोऽचवत् । शिष्यत्वावेन तस्यैव दत्तः स गुरुणा यतः ॥ १९१ ॥

श्रीसुधर्मगणचतुत्पादाम्बुजोपासनत्रमरतां समुद्रहन् ।

दुःसहानगणयन्परीषहानार्पन्निर्विहरति स्म मेदिनीम् ॥ १९२ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्य विरावलीचरिते
 महाकाव्ये सिद्धिबुद्धिकथाजात्याश्च किशोरकथाग्रामकूटसुतकथासोद्व-
 ककथामासाहसशकुनिकथानिसुहृत्कथाविप्रदुहितृनागश्रीकथाललिता-
 ङ्गकथासपरिवारजम्बूप्रव्रज्याप्रजवप्रव्रज्यावर्णनो नाम तृतीयः सर्गः ॥

चतुर्थः सर्गः

अन्यदा श्रीगणधरः सुधर्मा विहरन्नुवि । जगाम चम्पां नगरीं जम्बूस्वाम्यादिशिष्ययुक् ॥ १ ॥
 पुरीपरिसरोद्याने गणञ्चतुपरमेश्वरः । समवासरदुद्भूतधर्मकटपट्टमोपमः ॥ २ ॥
 सुधर्मस्वामिपादाब्जवन्दनाय पुरीजनः । गन्तुं प्रववृते जतस्या हृल्लेखोत्कर्षजाग्मनाः ॥ ३ ॥
 नागर्यः पादचारेण ऊणज्जणितनूपुराः । काश्चिक्कगमुः श्लथीञ्चूतधम्मिस्सन्नं शिर्गर्जकाः ॥ ४ ॥
 काश्चिच्च रथमारुह्य नागर्यः पतिजिः सह । तैस्ततः प्राजयामासुस्त्वरितत्वरितं रथात् ॥ ५ ॥
 काश्चित्पत्तनान्यकर्माणः श्राविका निर्ययुर्गृहात् । कथ्यारोपितशिशवः कपिमत्पादपोपमाः ॥ ६ ॥
 अश्वारूढा ययुः के ऽपि महेज्याश्चलकुण्डलाः । श्वेतातपत्रैः कुर्वन्तो दिवमुत्पुष्करीकिणीम् ॥ ७ ॥
 श्रीमतां गह्वतां तूर्णं मिथःसङ्घर्षतारुनात् । हारमुक्ताफलैर्ब्रह्मैर्दन्तुरा मार्गञ्चूरञ्चूत् ॥ ८ ॥
 तदा तस्यां नगर्यां च कूणिकः घृथिवीपतिः । दृष्ट्वा यान्तं तथा लोकमिति पप्रञ्च वेत्त्रिणम् ॥ ९ ॥
 किं यात्राद्य पुरोपान्ते देव्याः कस्याश्चिदुद्यता । कस्यापि हि महेज्यस्य किमुद्यापनिकोत्सवः ॥ १० ॥
 किं महान्कौमुदीप्रायो महो वा काश्चिदागतः । पूजाविशेषो यदि बोद्यानचैत्ये प्रवर्तते ॥ ११ ॥
 किं वा जैनमुनिः को ऽपि महात्मा समासरत् । यदेवमखिलो याति त्वरितं नगरीजनः ॥ १२ ॥
 त्रिजिर्विशेषकम् ॥

वेत्त्री तदैव विज्ञाय नरेन्द्राय व्यजिज्ञपत् । इतो ऽस्ति समवसृतः सुधर्मा गणञ्चवरः ॥ १३ ॥

१ गर्भका वेणीस्थपुष्पादि

वन्दितुं गणचृत्पादान्सर्वोऽयं याति पूजनः । एकातपत्रार्हज्मर्याज्यं विजयते तव ॥ १४ ॥
 राजा प्रोवाच हे वेत्तिन्धन्योऽयं नगरीजनः । य एवं त्वरते हन्त सुधर्मस्वामिवन्दने ॥ १५ ॥
 अहो जाग्रदवस्थोऽपि सुषुप्तावस्थतामगाम् । यद्य गणचृद्देवमपि न ज्ञातवानहम् ॥ १६ ॥
 तज्ज्ञत्वा गणचृत्पादान्वन्देऽहमपि सत्वरम् । तिष्ठन्ति ते हि नैकत्राप्रतिबद्धाः समीरवत् ॥ १७ ॥
 इत्युत्थायासनाज्जा स्मेरराजीवदोचनः । चन्द्रांशुन्निश्वि व्यूते पर्यधाह्वेतवाससी ॥ १८ ॥
 आमुचत्कर्णे तलयोरथ मौक्तिककुण्डले । सुधाकुण्डे इव स्वह्रमुक्तांशुचयपूरिते ॥ १९ ॥
 हृदि चालम्बयामास हारं विमलमौक्तिकम् । लावण्यसरितः फेनरेखामिव तटस्थिताम् ॥ २० ॥
 अन्यान्यपि हि सर्वाङ्गं रत्नादङ्गरणानि सः । वज्रार जूजारधरः कल्पद्रुम इवापरः ॥ २१ ॥
 आकाशरफटिकस्वहं पर्यधादथ चोदकम् । नृत्यन्तमिव तत्पद्मशोत्समीरतरदाञ्चलम् ॥ २२ ॥
 सुगन्धिसुमनोदामगर्भिते कज्जलह्वविम् । ग्रस्तेन्दुप्रावृत्तत्राजं धमिहं मूर्ध्न्यवन्धयत् ॥ २३ ॥
 चन्द्राणां कारणं जज्ञ्वारणं सोऽस्वारणः । आरोहदारोहेकरात्पञ्चास्य इव पर्वतम् ॥ २४ ॥
 विद्युल्लेखामिव व्योम्नि पाणिभ्यां नर्तयन्सृणिम् । पादान्भ्यां प्रेरयामास करिणं जूमिवासवः ॥ २५ ॥
 निर्भरैः पादपातैर्मे मा जूर्ध्वर्जुरेति सः । मन्थरं मन्थरं गन्तुं कृपयेव प्रचक्रमे ॥ २६ ॥
 गर्जन्नत्यूर्जितं वर्षन्मदवारि निरन्तरम् । जनेनालक्षि स गजः पर्जन्य इव जूगतः ॥ २७ ॥
 नृत्यन्त इव वटगन्तो मुखाम्रस्पृशेजानवः । प्राववृत्तदृशोऽश्वास्तं गजमारूढसादिनः ॥ २८ ॥

पुरो विजयशंसीनि तूर्यवर्याण्यनेकशः । अवाद्यन्त तदायुक्तैर्मिथःसंवक्षितस्वनम् ॥ २९ ॥
 शब्दायमानमचितस्तूयाणां प्रतिशब्दिनैः । अपौरुषेयमुद्गमं वाद्यान्तरमभूषजः ॥ ३० ॥
 सुधर्मस्वामिगणचूत्पादपद्मैरधिष्ठितम् । आससाद वनोद्देशं नृपो ऽथ सपरिहृदः ॥ ३१ ॥
 कुम्भोपरि सृण्विदग्धाधातेन स्थापितादथ । कक्षं गृहीत्वावातारीत्कुञ्जराजकुञ्जरः ॥ ३२ ॥
 सन्यक्तपात्रको दूरीकारितल्लवचामरः । वेत्रिवाहुमपि त्यक्त्वा महाबाहुर्महीपतिः ॥ ३३ ॥
 जक्त्या स्वमपि मन्वानः सामान्यजनसन्निजम् । वन्दारूञ्ज्रावकान्पश्यन्नुद्योजोमाञ्चकुञ्जुकम् ॥ ३४ ॥
 आबध्वाञ्जलिना कुर्वन्मुकुटं मुकुटोपरि । सुधर्मस्वामिनं दृष्ट्वा दूरादपि नमो ऽकरोत् ॥ ३५ ॥

त्रिजिर्विशेषकम् ॥

नत्वा च निषसादाग्रे ऽग्नेसरो ज्ञक्तिशालिनाम् । तत्क्वत्रदत्तहयाजा तल्लिष्यपरमाणुवत् ॥ ३६ ॥
 ततश्च गणचृद्देवः सुधर्मा धर्मदेशनाम् । प्राणिकारुणिकश्चक्रे श्रोतृश्रोत्रसुधाप्रपाम् ॥ ३७ ॥
 देशनान्ते च गणचृल्लिष्यान्पश्यन्नरेश्वरः । जम्बूस्वामिनमुद्दिश्य पप्रह परमेश्वरम् ॥ ३८ ॥
 जगवन्नद्भुतं रूपमिदं सौभाग्यमद्भुतम् । तेजो ऽप्यद्भुतमेतस्य महर्षेः सर्वमद्भुतम् ॥ ३९ ॥
 तथा हि यमुनावीचिकुटिलदश्यामलाः कचाः । नेत्रे कर्णान्तविश्रान्ते नासानालाम्बुजे इव ॥ ४० ॥
 श्रवसी नेत्रसरसीतीरस्थे इव शुक्तिके । कण्ठः कम्बुविडम्ब्येप वक्षो ऽररिसंहोदरम् ॥ ४१ ॥
 आयतौ सरलौ बाहुदण्डावाजानुलम्बिनौ । मुष्टिग्राह्यो मध्यदेशः सर्कशी चालानसन्निजे ॥ ४२ ॥

एणीजङ्घोपमे जङ्घे करांहि कमलोपमम् । रूपसम्पदमेतस्य कियदा वस्तु मादृशः ॥ ४३ ॥
॥ चतुर्भिः कलापकम् ॥

महाजागस्य सौजाग्यमप्यस्य न गिरां पथि । यदेनं बन्धुमिव मे पश्यतः प्रीयते मनः ॥ ४४ ॥
महातेजाश्च को ऽप्येष तथा ह्येतस्य तेजसा । न सम्यक् पार्यते जङ्घं रूपमप्यस्ति यादृशम् ॥ ४५ ॥
अधृष्यं चाग्निगम्यं च तेजो ऽमुष्य महामुनेः । किमहस्करशीतांश्वोरेकत्राकृष्य विष्णुतम् ॥ ४६ ॥
कियान्वा कथ्यते तेजोराशिरस्य तपोनिधेः । यत्पादनखरश्मीनामपि दासीनिजा तस्मिन् ॥ ४७ ॥
जम्बूप्राग्जववृत्तान्तमथाख्यज्ञानचरः, । श्रेणिकाय यथाचख्यौ पुरा श्रीज्ञातनन्दनः ॥ ४८ ॥
आख्याय चावोचदिदं प्रागजन्मतपसा नृप । रूपसौजाग्यतेजांसीदृशान्यस्य महात्मनः ॥ ४९ ॥
अयं चरमदेहश्च चरमश्चैव केवली । जवे ऽस्मिन्सेत्स्यतीत्याख्यत्स एव परमेश्वरः ॥ ५० ॥
स्वामिना चेदमाख्यातं जम्बूनाम्नि शिवं गते । न मनःपर्ययो ज्ञावी न चापि परमावधिः ॥ ५१ ॥
नाहारकवपुर्लेब्धिर्जिनकल्पस्तथा न हि । पुलाकलब्धिर्नो नो वा हृपकश्रेणिरोहणम् ॥ ५२ ॥
न च स्यादुपरितनं संयमन्नितयं क्वचित् । एवं जविष्यत्यग्रे ऽपि हीनहीनतरङ्गिता ॥ ५३ ॥
एवं वचनमाकर्ण्य सुधर्मस्वामिनो गुरोः । तत्पादपद्मे नत्वा च राजा चम्पापुरीं ययौ ॥ ५४ ॥
सुधर्मोपि ततः स्थानाज्जगाम सपरिहृदः । श्रीमहावीरयादान्ते तत्समं विजहार च ॥ ५५ ॥
आत्तं पञ्चाशदब्देन सुधर्मस्वामिना व्रतम् । त्रिंशदब्दीमथाकारि शुश्रूषा चरमार्हतः ॥ ५६ ॥
मोक्षं गते महावीरे सुधर्मा गणचरः । लब्धस्थो द्वादशाब्दानि तस्थौ तीर्थं प्रवर्तयन् ॥ ५७ ॥

ततश्च धानवत्यब्दीप्रान्ते सम्प्राप्तकेवलः । अष्टाब्दीं विजहारोर्वीं ज्व्यसत्त्वान्प्रबोधयन् ॥ ५८ ॥
प्राप्ते निर्वाणसमये पूर्णवर्षशतायुषा । सुधर्मस्वामिनास्थापि जम्बूस्वामी गणाधिपः ॥ ५९ ॥
तप्यमानस्तपस्तीव्रं जम्बूस्वाम्यपि केवलम् । आसाद्य सदयो ज्व्यज्रविकान्प्रत्यबूधुधत् ॥ ६० ॥

श्रीवीरमोक्षदिवसादपि ह्यार्यनानि, चत्वारि षष्टिमपि च व्यतिगम्य जम्बूः ।
कात्यायनं प्रचवमात्मपदे निवेश्य, कर्मक्षयेण पदमव्ययमाससाद ॥ ६१ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते
महाकाव्ये जम्बूस्वामिनिर्वाणवर्णनो नाम चतुर्थः सर्गः ॥

पञ्चमः सर्गः

ततश्च प्रचवस्वामी कात्यायनकुलोद्भवः । तीर्थप्रजावनां कुर्वन्नुर्वीतदमपावयत् ॥ १ ॥
 अन्यदावश्यकश्रान्तसुखायां शिष्टपर्वदि । निरीथे योगनिद्रास्थः प्रचवस्वाम्यचिन्तयत् ॥ २ ॥
 ज्ञावी को मे गणधरो ऽर्हज्जर्मोन्मोज्ञास्करः । सङ्घस्य यः स्यात्संसारसागरे पोतसन्निभः ॥ ३ ॥
 अनया चिन्तयादीढो गणे सङ्घे ऽपि च स्वके । उपयोगं चकारेष्टज्ञेयालोकप्रदीपकम् ॥ ४ ॥
 स ज्ञानजानुनादित्यतेजसेव प्रसारिणा । नाज्राह्मीत्तादृशं कश्चिदव्युल्लिप्तिकरं नरम् ॥ ५ ॥
 उपयोगं ततश्चादात्परेषामपि दर्शने । तादृशरार्थी पङ्कादप्युपादेयं हि पङ्कजम् ॥ ६ ॥
 ददर्श च पुरे राजगृहे शय्यभ्रजवं विजम् । यज्ञं यजन्तमासन्नन्नव्यं वत्सकुलोद्भवम् ॥ ७ ॥
 अन्यत्रापि विहर्तव्यं श्रमणैरनवस्थितैः । इत्यगात्प्रचवस्वामी तत्रैव नगरोत्तमे ॥ ८ ॥
 आदिशच्च वयोर्मुन्योर्गम्यतां यज्ञवाटकं । तत्र निहार्थिनौ ब्रूतं धर्मलाज्जाशिषं युवाम् ॥ ९ ॥
 अदित्सावादितिस्तत्र यज्ञवाटद्विजादिभिः । अपि प्रस्थाप्यमानान्यां गुवाभ्यां वाच्यमीदृशम् ॥ १० ॥
 अहो कष्टमहो कष्टं तत्त्वं विज्ञायते न हि । अहो कष्टमहो कष्टं तत्त्वं विज्ञायते न हि ॥ ११ ॥
 अथ वन्दनमालाङ्गुधारमुत्तन्निवध्वजम् । धार्मुकाचामनाहावं समिक्षापृतमाणवम् ॥ १२ ॥
 चर्षालवज्जुगलं वेदिमध्यैर्ध्रुपावकम् । होमज्वयच्युतानेकपात्रमृत्विग्जिराकुलम् ॥ १३ ॥
 सामिधेन्यर्पणव्यग्राध्वयुर्मध्वरवाटकम् । तौ मुनी जग्मतुर्जिज्ञासमये गुर्वनुज्ञया ॥ १४ ॥ त्रिनिर्विशेषकं ॥

१ पश्चाद्दालिताभ्याम् २ चर्षालो यूपस्तंभः ३ इद्धः प्रदीप्तः ४ सामिधेनी मन्त्रः

त्रिद्वामदित्सु त्रिर्विप्रैर्विसृष्टावथ तौ मुनी । गुर्वादिष्टमहो कष्टमित्याद्यूचतुरुच्चैः ॥ १९ ॥
 अध्वरे दीद्वितस्तस्मिन्नाम्ना शय्यन्मन्त्रवो ध्वजः । यज्ञवाटघारदेशस्थितो ऽश्रौषीद्वचस्तयोः ॥ १६ ॥
 अचिन्तयच्चोपशमप्रधानाः साधवो ह्यमी । न मृषावादिन इति तत्त्वे सन्देग्धि मे मनः ॥ १७ ॥
 इति सन्देहदोषाधिरूढेन मनसा स तु । किं तत्त्वमिति पप्रच्छोपाध्यायं सुधियां वरः ॥ १८ ॥
 उपाध्यायो ऽवदत्तत्वं वेदाः स्वर्गपवर्गदाः । न वेदेभ्यो ऽपरं तत्त्वमिति तत्त्वविदो विदुः ॥ १९ ॥
 शय्यन्मन्त्रवो ऽन्यधानूनं प्रतारयसि माहशान् । यज्ञादिदक्षिणालोच्चाघेदास्तत्त्वमिति ब्रुवन् ॥ २० ॥
 वीतद्वेषा वीतरागा निर्ममा निष्पस्त्रिहाः । शान्ता महर्षयो नैते वदन्ति वितथं क्वचित् ॥ २१ ॥
 न गुरुस्त्वं त्वया ह्येतद्विश्वमाजन्म वञ्चितम् । नितान्तं शिक्षणीयो ऽसि प्रत्युताद्य दुराशय ॥ २२ ॥
 यथावस्थितमाख्याहि तत्त्वमेवं स्थितेऽपि चोः । नो चेन्नेत्स्यामि ते मौलिं न हत्या द्रुष्टनिग्रहे ॥ २३ ॥
 इति कोपाच्चकर्षासिमाकृष्टासिरलक्षि सः । तन्मृत्युवाचनायात्तपत्रः साक्षादिवान्तकः ॥ २४ ॥
 उपाध्यायो ऽप्यदो दध्यौ मिसारयिषुरेप माम् । यथास्थितत्त्वकथने समयो ऽयमुपागतः ॥ २५ ॥
 इदं च पठ्यते वेदेष्वाम्नायो ऽप्येप नः सदा । कथं यथातथं तत्त्वं शिरश्छेदे हि नान्यथा ॥ २६ ॥
 तस्मात्प्रकाशयाभ्याशु तत्त्वमस्मै यथातथम् । यथा जीवामि जीवन्हि नरो ब्रह्माणि पश्यति ॥ २७ ॥
 इत्याचख्याबुपाध्यायो ध्यायन्कुशलमात्मनः । अमुष्य यूपस्याधस्ताद्व्यस्तास्ति प्रतिमार्हतः ॥ २८ ॥
 पूज्यते ऽधस्थितैवान्न प्रह्वनं प्रतिमार्हती । तत्प्रज्ञावेन निर्विघ्नमिदं यज्ञादि कर्म नः ॥ २९ ॥
 महातपाः सिद्धपुत्रो नारदः परमार्हतः । अवस्यमध्वरं हन्ति प्रतिमामार्हतीं विना ॥ ३० ॥

ततो यूपमुपाध्यायस्तमुपाध्य यथास्थिताम् । तामर्हत्यातिमां रात्रौ दर्शयित्वैवमब्रवीत् ॥ ३१ ॥
 इयं हि प्रतिमा यस्य देवस्य श्रीमदर्हतः । तत्त्वं तदुदितो धर्मो यद्वादि तु विमृश्वना ॥ ३२ ॥
 श्रीमदर्हत्प्रणीतो हि धर्मो जीवदयात्मकः । पशुहिंसात्मके यज्ञे धर्मसम्भावनापि का ॥ ३३ ॥
 जीवामो वयमेवं तु हन्त दम्नेन ऋयसा । तत्त्वं जानीहि मां मुञ्च त्रय त्वं परमार्हतः ॥ ३४ ॥
 चिरं प्रतारितो ऽसि त्वं मया स्वीदरपूतये । नातः परमुपाध्यायस्तवास्मि स्वस्ति ते ऽनघ ॥ ३५ ॥
 शय्यम्बवो ऽपि तं नत्वा यज्ञोपाध्यायमब्रवीत् । त्वमुपाध्याय एवासि सत्यतत्त्वप्रकाशनात् ॥ ३६ ॥
 इति शय्यम्बवस्तस्मै सर्वमत्यन्ततोषत्राक् । सुवर्णताम्रपात्रादि यज्ञोपकरणं ददौ ॥ ३७ ॥
 स्वयं तु निर्जगामाशु महर्षी तौ गवेपयन् । ययौ च तत्पदैरेव प्रत्रवस्वामिसन्निधौ ॥ ३८ ॥
 ववन्दे प्रत्रवस्वामिपादान्सर्वान्मुनींश्च सः । धर्मदात्राशिषा तैश्चात्रिनन्दित उपविशत ॥ ३९ ॥
 कृताञ्जलिश्च प्रत्रवाचार्यपादान्व्यजिज्ञपत् । चिन्तनीयः शुचोदको यथात्मनि तथापरे ॥ ४० ॥
 प्रत्रवस्वाम्याचख्यावहिंसा धर्म आदिमः । चिन्तनीयः शुचोदको यथात्मनि तथापरे ॥ ४१ ॥
 वाच्यं प्रियं मितं तथ्यं परस्याबाधकं च यत् । तत्तथ्यमपि नो वाच्यं परत्राधा त्रवेद्यतः ॥ ४२ ॥
 अदत्तं नाददीतार्थं नित्यं सन्तोषभागत्रवेत् । इहापि मोक्षसुखत्रागिव सन्तोषत्राग् जनः ॥ ४३ ॥
 ऊर्ध्वरेता त्रवेत्प्राज्ञः सर्वतो मैथुनं त्यजन् । मैथुनं खलु संसारविषादपदोहदः ॥ ४४ ॥
 मुक्त्वा परिग्रहं सर्वं स्वशरीरे ऽपि निःस्पृहः । आत्मारामो त्रवेद्विद्वान्यदीह्वेदपुनर्भवम् ॥ ४५ ॥
 आहिंसासूनुतास्तेयब्रह्माकिञ्चन्यददक्षणे । व्रतैः पञ्चचिरप्येवं त्रवादात्मानमुद्धरेत् ॥ ४६ ॥

ज्ञात्वा शय्यम्भवस्तत्त्वं भवो विद्मः दृष्ट्वा दचूत् । प्रभवस्वामिनः पादाव्रत्वा चैवं व्यजिज्ञपत् ॥ ४७ ॥
 असञ्जुगिरा मे ऽचूदतत्त्वे तत्त्वधीश्चिरम् । मृत्पिण्डमपि हेमैव पीतोन्मत्तो हि पश्यति ॥ ४८ ॥
 तदद्या ज्ञाततत्त्वस्य प्रव्रज्या दीयतां मम । प्रवकूपे निपततो हस्तालम्बनसन्निभा ॥ ४९ ॥
 ततश्च प्रभवस्वामी शय्यम्भवमहाविजम् । संसारवैरिणो ज्ञीतं परिव्राजयति स्म तम् ॥ ५० ॥
 परीषहेभ्यो नात्रैषीत्स तपस्यन्महाशयः । दिष्ट्या कर्म क्षिपामीति प्रत्युतोद्धुषितो ऽब्रवत् ॥ ५१ ॥
 तुर्यपष्टाष्टमादीनि दुस्तपानि तपांसि सः । तेपेतरां तपनवत्तेजोन्निरतिभासुरः ॥ ५२ ॥
 कुर्वाणो गुरुश्रूपां गुरुपादप्रसादतः । महाप्राज्ञः क्रमेणाचूत्स चतुर्दशपूर्वचूत् ॥ ५३ ॥
 श्रुतज्ञानादिना तुल्यं रूपान्तरमिवात्मनः । प्रभवस्तं पदे न्यस्य परलोकमसाधयत् ॥ ५४ ॥
 शय्यम्भवो यदा पर्यव्राजीह्वोक्तदाखिलः । तन्नार्थी युवतिं दृष्ट्वा नुशोचन्नदमन्यधात् ॥ ५५ ॥
 अहो शय्यम्भवो जट्टो निष्ठुरेच्योऽपि निष्ठुरः । स्वां प्रियां यौवनवतीं सुशीलामपि यो ऽत्यजत् ॥ ५६ ॥
 पुत्राशयैव जीवन्ति योषितो हि पतिं विना । पुत्रो ऽपि नाचूदेतस्याः कथमेवा चविष्यति ॥ ५७ ॥
 पृच्छति स्म च लोकस्तामयि शय्यम्भवप्रिये । गर्जसम्भावना कापि किं नामास्ति तवोदरे ॥ ५८ ॥
 मनागित्यन्निधातव्ये सापि प्राकृतचापया । उवाच मण्यमिति ह्रस्वगर्जा ह्यभूत्तदा ॥ ५९ ॥
 तस्याश्च ववूधे गर्जः प्रत्याशेव शनैः शनैः । समये च सुतो जज्ञे तन्मनोऽञ्जोधिचन्द्रमाः ॥ ६० ॥
 ब्राह्मण्या मण्यमिति तदानीं कृतमुत्तरम् । इति तस्यापि बालस्यान्निधा मणक इत्यभूत् ॥ ६१ ॥

तन्ममैव सकाशो त्वं परिव्रज्यां शुभाशय । प्रतिपद्यस्व को नाम ज्ञेदः पितृपितृव्ययोः ॥ ७८ ॥
सूरिस्तं बालमादाय जगामाश्रय प्रतिश्रयम् । अद्य लाजः सचित्तो ऽञ्जूदिति चालोचयत्स्वयम् ॥ ७९ ॥
सर्वसावद्यविरतिप्रतिपादनपूर्वकम् । तमबालधियं बालं सूरिव्रतमजिग्रहत् ॥ ८० ॥
उपयोगं ददौ सूरिः कियदस्यायुरित्यश्र । षण्मासान्यावदस्तीति तच्च सद्यो विवेद सः ॥ ८१ ॥
एवं च चिन्तयामास शश्यम्भ्रमहासुनिः । अत्यल्पायुरयं बालो ज्ञावी श्रुतधरः कथम् ॥ ८२ ॥
अपश्चिमो दशपूर्वी श्रुतसारं समुद्धरेत् । चतुर्दशपूर्वधरः पुनः केनापि हेतुना ॥ ८३ ॥
मणकप्रतिबोधे हि कारणे ऽस्मिन्नुपस्थिते । तदुद्धराम्यहमपि सिद्धान्तार्थसमुच्चयम् ॥ ८४ ॥
सिद्धान्तसारमुद्धृत्याचार्यः शश्यम्भ्रवस्तदा । दशवैकालिकं नाम श्रुतस्कन्धमुदाहरत् ॥ ८५ ॥
कृतं विकालवेलायां दशाध्ययनगर्जितम् । दशवैकालिकमिति नाम्ना शास्त्रं बभूव तत् ॥ ८६ ॥
अपाठयन्मणकं तं ग्रन्थं निर्ग्रन्थपुङ्गवः । श्रीमाञ्जशस्यम्भ्रवाचार्यवर्यो धुर्यः कृपावताम् ॥ ८७ ॥
आराधनादिकं कृत्यं कारितः सूरिन्निः स्वयम् । षण्मासान्ते तु मणकः कालं कृत्वा दिवं ययौ ॥ ८८ ॥
विपेदाने तु मणके श्रीशश्यम्भ्रवसूरयः । अवर्षण्यनैरश्रुजलं शारदमेघवत् ॥ ८९ ॥
यशोभ्रज्जादिभिः शिष्यैरथ दुःखितविस्मितैः । सूरिव्यज्ञभ्यनर्हं वः किमिदं हेतुरत्र कः ॥ ९० ॥
ततो मणकवृत्तान्तं सुतसम्बन्धवन्धुरम् । शिष्येभ्यो ऽकथयत्सूरिस्तज्ज्ञानम मरणवधि ॥ ९१ ॥
उवाच चैष बालो ऽपि कालेनाल्पीयसापि हि । पात्रितामलचारित्रो ऽकार्षीत्कालं समाधिना ॥ ९२ ॥
बालो ऽप्ययमबालो ऽञ्जूच्चरित्रेणेति सम्मदात् । अस्माकमश्रुसन्पातः पुत्रस्नेहो हि दुस्त्यजः ॥ ९३ ॥

ऊचुः शिष्या नमङ्गीवा यशोऽज्ञादयस्ततः । पूज्यैरपत्यसम्बन्धः किमादौ ज्ञापितो न नः ॥ ए४ ॥
 मणककुलको ऽस्माकमयं हि तनुञ्चरिति । अज्ञापयिष्यन्त्यद्वयान्तरुपादा मनागपि ॥ ए५ ॥
 गुरुवज्जुरुषुत्रे ऽपि वर्तेतेति वचो वयम् । अकरिष्याम हि तदा सत्यं तत्पर्युपासनात् ॥ ए६ ॥ शुग्मम् ॥
 सूरिभूरिमुदित्यूचे तस्याञ्जसुगतिप्रदम् । तपोवृद्धेषु शुष्मासु वैद्यावृत्त्योत्तमं तपः ॥ ए७ ॥
 ज्ञातास्मत्पुत्रसम्बन्धा यूयं हि मणकान्मुनेः । नाकारयिष्यतोपास्तिं स्वार्थं सो ऽथ व्यमोहयत ॥ ए८ ॥
 अमुमदपायुषं ज्ञात्वा कर्तुं श्रुतधरं मया । सिद्धान्तसारमुद्धृत्य दशवैकालिकं कृतम् ॥ ए९ ॥
 मणकार्थं कृतो ग्रन्थस्तेन निस्तारितश्च सः । तदेनं संवृणोम्यद्य यथास्थाने निवेशनात् ॥ १०० ॥
 यशोऽज्ञादिमुनयः सद्वायाख्यन्निदं तदा । दशवैकालिकं ग्रन्थं संवरिष्यन्ति सूरयः ॥ १०१ ॥
 सङ्घो ऽप्यन्यथयाञ्चक्रे सूरिमाननन्दपूरितः । मणकार्थो ऽप्ययं ग्रन्थो ऽनुगुह्यात्खिलं जगत् ॥ १०२ ॥
 अतः परं न विष्यन्ति प्राणिनो ह्यदपमधसः । कृतार्थास्ते मणकवद्भवन्तु त्वत्प्रसादतः ॥ १०३ ॥
 श्रुताम्भोजस्य किञ्जल्कं दशवैकालिकं ह्यदः । आचम्याचम्य मोदन्तामनगारमधुव्रताः ॥ १०४ ॥
 इति सद्गोपरोधेन श्रीशय्यम्भवसूरिभिः । दशवैकालिकग्रन्थो न संवत्रे महात्मभिः ॥ १०५ ॥
 श्रीमान्शय्यम्भवः सूरिर्यशोऽज्ञं महामुनिम् । श्रुतसागरपारीणं पदे स्वस्मिन्नतिष्ठितम् ॥ १०६ ॥

कृत्वा मरणं समाधिनागा- दथ शय्यम्भवसूरिरूर्ध्वलोकम् ।

श्रुतकेवलिनो निजे ऽपि कार्ये किं मुह्यन्ति जगत्प्रदीपकदृषाः ॥ १०७ ॥

इत्याचार्यश्रीहिमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते

प्रज्ञवदेवत्वशय्यम्भवचरितवर्णनो नाम पञ्चमः सर्गः समाप्तः ॥

षष्ठः सर्गः

अथ श्रीमान्यशोचजसूरिः पूरतिदिग्यशाः । तुर्यादिजिः कृताहारो विजहार वसुन्धराम् ॥ १ ॥

धर्मेणार्हदुपज्ञेन स चतुर्दशपूर्वचतुः । विश्वमप्रीणयद्विस्वं जीमूत इव वारिणा ॥ २ ॥

मेधाविनौ चक्रबाहुसम्भूतविजयौ मुनी । चतुर्दशपूर्वधरौ तस्य शिष्यौ बभूवतुः ॥ ३ ॥

सूरिः श्रीमान्यशोचजः श्रुतनिध्योस्तयोर्दयोः । स्वमाचार्यत्वमारोप्य परलोकमसाधयत् ॥ ४ ॥

चक्रबाहुर्जगद्गङ्करो ऽथ विहरन्नुवि । क्षमाश्रमणसङ्घेन राजनराजगृहं ययौ ॥ ५ ॥

चत्वारो वणिजस्तस्मिन्पुरे सवयसो ऽन्नवन् । उद्यानद्रुमवद्बुद्धिं जग्मिवांसः सहैव हि ॥ ६ ॥

सन्निधौ चक्रबाहोस्ते धर्मं शुश्रुवुरार्हतम् । कपायाग्निजलासारं प्रतिबोधं च लेज्जिरे ॥ ७ ॥

श्रीचक्रबाहुपादान्ते दान्तात्मानः सहैव ते । प्रव्रज्यामाशु जगृहुर्गृहवासपराङ्मुखाः ॥ ८ ॥

तप्यमानास्तपस्तीव्रमुपार्जितवहुश्रुताः । युगमात्रदत्तदृशो विहरन्तो महीतले ॥ ९ ॥

प्रियां तथ्यां मितां वाचं वदन्तः कुक्षिशम्बदाः । निरीहा निर्ममाः साम्यवन्तः सन्तोषशालिनः ॥ १० ॥

धर्मोपदेशप्रवणाः करुणारससागराः । ते गुरोर्हृदये ऽविद्वन्सरसीव सितैल्लदाः ॥ ११ ॥ त्रिजिर्विशेषकं ॥

गुरोरनुज्ञैकैकविहारप्रतिमाधराः । ते विहृत्य विहृत्यागुः पुना राजगृहं पुरम् ॥ १२ ॥

तदा दरिद्रमिम्भानां दन्तवीणाप्रवादकः । पद्मिनीपद्मकोशेषु हिममग्निमिव क्षिपन् ॥ १३ ॥

शीतात्यार्वालिङ्गनजुषां यूनां प्रणयकोपहृत् । ज्वलदङ्गारशकटीनिकटीचवदीश्वरैः ॥ १४ ॥

१ उपवासाद्यैः २ वर्मद्रव्यरहितं मेघपक्षे जलधनरहितम् ३ हसाः ४ ईश्वरो धनाढ्यः

द्रुमाधिरूढैर्दोढार्कतापः कपिचिरुन्मुखैः। मर्तुकामीकृताध्वन्यो हिमर्तुरन्नवद्भृशम् ॥ १९ ॥ त्रिजिर्विशेषकं ॥

चिद्धां कृत्वा निवृत्तास्ते दिवा यामे तृतीयके । उपचक्रमिरे गन्तुमुपवैज्रारपर्वतम् ॥ १६ ॥

तेषां गिरिगुहाघारे पुरोद्याने तदन्तिके । पुरान्यार्ये च तुर्योऽञ्जुजहतां प्रहरः क्रमात् ॥ १७ ॥

तृतीययामे कुर्वीत चिद्धां गमनमेव वा । इति ते तुर्ययामेऽस्थुस्तथैव प्रतिमाधराः ॥ १८ ॥

योऽञ्जुदधिगुहाघारे शीतं तस्यान्नवद्भृशम् । किञ्चिन्मन्दमञ्जुतस्य य उद्याने तु तस्थिवान् ॥ १९ ॥

य उद्यानसमीपेऽस्थात्तस्य मन्दतरं त्वञ्जुत् । यस्तु तस्थौ पुरान्यार्ये तस्यात्यहपं पुरोष्मणा ॥ २० ॥

चत्वारोऽपि हि शीतेन विपद्य त्रिदिवं ययुः । आद्यद्वितीयतृतीयतुर्ययामेषु ते क्रमात् ॥ २१ ॥

इतश्च पुर्यां चम्पायां कूर्णिके श्रेणिकात्मजे । आर्देख्यशेषे जूयोऽञ्जुदुदायी नाम तत्सुतः ॥ २२ ॥

पितृव्ययशुचाक्रान्तो दुर्दिनेनेव चञ्चमाः । निगूढतेजा राज्येऽपि प्रमदं न वज्रार सः ॥ २३ ॥

उवाच च कुलामात्यानमुष्मिन्नगरेऽखिले । पश्यतो मे पितुः क्रीडास्थानानि व्यथते मनः ॥ २४ ॥

इयं हि सैव परिषदास्यां तातः क्षणे क्षणे । सिंहासनमसेविष्ट मामङ्कादपरित्यजन् ॥ २५ ॥

अञ्चुकेहाक्रीडदिहारंस्तेहाशेत चेह यत् । पिता ममेति पश्यामि तं सर्वत्र जलेन्दुवत् ॥ २६ ॥

पश्यतस्तातपादान्मे दृशोरग्रे स्थितानिव । राज्यद्विज्जन्तुतः सातिचारं स्याद्विनयव्रतम् ॥ २७ ॥

पिता हृदि स्थितो नित्यमिहस्थस्येति मे सुखम् । सदा शद्वयमिवास्त्रोकः शोको दुःखाकरोति च ॥ २८ ॥

अमात्या अपि तेऽत्याप्ता बहुदृष्टा बहुश्रुताः । शोकशङ्कुह्रिदा प्रोचुर्वाचा वाचंयमा इव ॥ २९ ॥

१ मृते २ अतिहितेच्छवः

कस्य नेष्टवियोगेन शोकः स्याद्भवता पुनः । सुक्तान्नवत्सजार्यो(नार्यो)हि लज्जा स्यादन्यथा तव ॥३०॥
यद्वा स्यान्नोक्त एवेह नगरे वसतस्तव । तदन्यन्नगरं क्वापि निवेशय विशम्पते ॥ ३१ ॥
पुरा पुरं राजगृहं कूणिकोऽपि पिता तव । हित्वा पितृशुचाकार्पीदिमां चम्पान्निधां पुरीम् ॥ ३२ ॥
उदाय्यपि समाहूय नैमित्तिकवरानथ । स्थानं पुरनिवेशार्हं गवेषयितुमादिशत् ॥ ३३ ॥
तेऽपि सर्वत्र पश्यन्तः प्रदेशानुत्तरोत्तरान् । ययुर्गङ्गातटे रम्ये दृशां विश्रामधामनि ॥ ३४ ॥
ते तत्र ददृशुः पुष्पपीटलं पाटलिद्रुमम् । पत्रलं बहुदल्लायमातपत्रभिवावनेः ॥ ३५ ॥

अहो उद्यानवाह्यो ऽपि सकलापोऽयमंहिपः । इत्थं चमत्कृतास्तत्र ते ऽज्जलुश्चापपक्षिणम् ॥ ३६ ॥
शाखानिपक्षः स खगो व्याददौ वदनं मुहुः । कवलीजवितुं तत्र निपेतुः कीटिकाः स्वयम् ॥ ३७ ॥
ते ऽचिन्तयन्निहोद्देशे पक्षिणो ऽस्य यथा मुखे । कीटिकाः स्वयमागत्य निपतन्ति निरन्तरम् ॥ ३८ ॥
तथासिन्नुत्तमे स्थाने नगरे ऽपि निवेशिते । राज्ञः पुण्यात्मनोऽमुष्य स्वयमेष्यन्ति सम्पदः ॥ ३९ ॥
इति निर्णय तत्स्थानं नगरार्हं महीपतेः । आख्यान्ति स्म विवृण्वन्तो निमित्तं चाषलक्ष्णम् ॥ ४० ॥
जरन्नैमित्तिकैश्चैको जगाद वदतां वरः । पाटलेयं न सामान्या ज्ञानिना कश्चिता पुरा ॥ ४१ ॥

तथाहि स्तो नगर्यौ द्वे मथुरे दक्षिणोत्तरे । समानसौन्दर्यगुणे स्वसारौ युग्मजे द्वे ॥ ४२ ॥
अचूडदग्मथुरायां देवदत्तो वणिक्सुतः । दक्षिणस्यां मथुरायां दिग्यन्त्रार्थमियाय सः ॥ ४३ ॥
वणिक्पुत्रजयसिंहेनाजवत्तस्य सौहृदम् । तावन्योन्यं प्रेदाते रहस्यैकनिधानताम् ॥ ४४ ॥

अपत्यजन्मावधि श्रो यद्येवं कर्तुमीश्वरः । तदुदहतु मे जामिं देवदत्तो ऽन्निकामिमाम् ॥ ६० ॥
 देवदत्तानुज्ञया ते ऽभ्योमिति प्रतिपेदिरे । देवदत्तो ऽपि तां कन्यां परिणिन्ये शुभ्रे ऽहनि ॥ ६१ ॥
 तत्र तस्यान्निकाप्रेमतन्तुवधस्य तिष्ठतः । प्रैष्युदगमथुरास्थान्यां पितृभ्यां लेख ईदृशः ॥ ६२ ॥
 आवां हि चक्षुर्विकलौ चतुरिन्द्रियतां गतौ । जराजर्जरसर्वाङ्गावासन्नयमशासनौ ॥ ६३ ॥
 आयुष्मन्यदि जीवन्तौ कुलीनस्त्वं दिदृक्षसे । तदेष्टुद्रापय दृशावावयो रुदतोः सतोः ॥ ६४ ॥ शुभम् ॥
 सो ऽवाचयच्च तं लेखं स्नेहाम्नोधिनिशाकरम् । निरन्तरद्वरन्नेत्रनीरपात्रीचकार च ॥ ६५ ॥
 अचिन्तयच्च धिग्धिमां पितरौ विस्मृतौ हि मे । अहं विषयमग्नो ऽस्मि पित्रोः पुनरियं दशा ॥ ६६ ॥
 किं करोमि कथं यामि पत्नी नापत्यहृश्वरी । निजवाक्पाशवद्धस्य का गतिर्मे न विष्यति ॥ ६७ ॥
 अन्निकापि हि तन्नेत्रमार्जनेन स्वमंशुकम् । क्लृदयन्ती जगदैवं सद्यस्तदुःखदुःखिता ॥ ६८ ॥
 केनैष प्रहितो लेखो धत्ते चान्द्रमसीं कलाम् । जावयन्वारि दुर्वारं त्वन्नेत्रचन्द्रकान्तयोः ॥ ६९ ॥
 दिवेन्दुनिजमालोक्य निष्कलापं मुखं तव । निश्चिनोम्यश्रुपूरो ऽयं दुःखजो न तु हर्षजः ॥ ७० ॥
 दुःखाख्यानप्रसादेन तत्सम्भावय मामपि । ममाभ्यस्तु भवदुःखसंविज्ञागधुरीणता ॥ ७१ ॥
 नादात्प्रत्युत्तरं किञ्चिदुःखन्नागन्निकापतिः । तस्यौ तु स्तूपयन्नेव तं लेखं नयनोदकैः ॥ ७२ ॥
 अन्निकापि हि तं लेखमादायावाचयत्स्वयम् । तदुःखकारणं सद्यो विवेद च जगाद च ॥ ७३ ॥
 सर्वथा मा कृथा दुःखमार्यपुत्राचिरादहम् । त्रातरं बोधयिष्यामि कारयिष्ये त्वदीप्सितम् ॥ ७४ ॥
 गत्वा चोचे त्रातरं स्वं नितरां कुपितेव सा । इदं विवेकिन्हे त्रातर्भवता किमनुष्ठितम् ॥ ७५ ॥

स्वकुटुम्बवियोगेन क्लिश्यते तव चार्तुकः । श्वश्रूश्चक्षुरपादानामहमुत्किण्ठतास्मि च ॥ ७६ ॥
 अनुमन्यस्व मे नाशं स्वस्थानगमनं प्रति । तमन्वेष्याम्यहमपि तस्यायत्ता यतो ऽसवः ॥ ७७ ॥
 स्थास्यत्येवैष वागवद्गः प्रणन्तुं श्वशुरौ त्वहम् । एकाकिन्यपि यास्यामि किं कार्यं तदनेन ते ॥ ७८ ॥
 इति साग्रहमुक्तस्तु जयसिंहो मुहुर्मुहुः । प्रयातुमनुमेने च तमुदग्मशुरां प्रति ॥ ७९ ॥
 नगर्यां निर्यथौ तस्यास्ततश्च स वणिक्सुतः । तमन्वगादन्निकापि यामिनीव निशाकरम् ॥ ८० ॥
 अन्निकाञ्चूत्तदा गुर्वी नेदीयःप्रसवापि च । इति मार्गे ऽपि सासूत सुतं लक्षणाधारिणम् ॥ ८१ ॥
 स्थविरौ पितरौ नामकृतिं सूनोः करिष्यतः । इति तौ दम्पती नैव चक्रतुः स्वमनीषया ॥ ८२ ॥
 तयोरन्वैङ्गं परिजनस्तं बालं लालयन्मुदा । अन्निकापुत्र इत्येवोद्धापनेन जगौ पथि ॥ ८३ ॥
 उत्तरामन्निकानाथो जगाम मशुरामथ । तौ ववन्दे च पितरौ तान्यां मूर्धन्यचुम्बि च ॥ ८४ ॥
 देशान्तरोपार्जनेयं ममोपादीयतामिति । ब्रुवाणः सो ऽर्चकं पित्रोरपयामास हृष्टयोः ॥ ८५ ॥
 इयं वधूर्वः पुत्रो ऽयं ममैतत्कुक्षिसम्भवः । इत्याचख्यौ च सम्बन्धं ऋक्तिबन्धुरया गिरा ॥ ८६ ॥
 पितरौ चक्रतुस्तस्य शिशोः सन्धीरणाञ्चिधाम् । अन्निकापुत्र इति तु लोकनान्ना स पप्रथे ॥ ८७ ॥
 लाढ्यमानः कुटुम्बेन वर्धमानो ऽन्निकासुतः । चतुर्वर्गार्जनसुखं प्रपेदे मध्यमं वयः ॥ ८८ ॥
 भोगानपास्य तृणवद्यौवने ऽपि स धीधनः । जयसिंहाचार्यपार्श्वे परित्रज्यामुपाददे ॥ ८९ ॥
 स खड्गधारातीक्ष्णेन व्रतेन व्रतिनां वरः । आत्मनो दारयामास दारुणान्कर्मकण्टकान् ॥ ९० ॥

तपोघ्निनातिदीप्रेण दग्ध्वा कर्ममहामदम् । अग्निशौचांशुकमिव स आत्मानमशोधयत् ॥ ९१ ॥
स क्रमेण परिणतचरित्रज्ञानदर्शनः । आचार्यवर्यधुर्योऽञ्जल्यगह्वाभोजास्करः ॥ ९२ ॥
स मुनिः सपरीवारो वृद्धत्वे विहरन्त्ययौ । नगरं पुष्पजज्ञाख्यं गङ्गातटविभूषणम् ॥ ९३ ॥
तत्राभूद्भूपतिः पुष्पकेतुस्तस्य तु वल्लभा । मीनकेतोरेव रतिः पुष्पवत्याभिधानतः ॥ ९४ ॥
पुष्पवत्या अञ्जतां च पुत्रः पुत्री च युग्मजौ । पुष्पचूलः पुष्पचूला चेति नाम तयोरञ्जत् ॥ ९५ ॥
सहैव वर्धमानौ तौ रममाणौ सहैव च । परस्परं प्रीतिमन्ताबुजावपि वञ्चयतुः ॥ ९६ ॥
दध्यौ च राजा यद्येतौ दारकौ स्नेहलौ मिथः । विद्युज्येते तदा नूनं मनागपि न जीवतः ॥ ९७ ॥
वियोगमनयोश्चाहमपि सोढुमनीश्वरः । मिथस्तदनयोरेव युक्तं वीवाहमङ्गलम् ॥ ९८ ॥
मित्राणि मन्त्रिणः पौरानथ पप्रहञ्चूपतिः । अन्तःपुरे यदुत्पन्नं रत्नं तस्य क ईश्वरः ॥ ९९ ॥
ते प्रोचुर्दशमध्ये ऽपि रत्नमुत्पद्यते हि यत् । तस्येश्वरो नरपतिः का कथान्तःपुरे पुनः ॥ १०० ॥
यद्यदुत्पद्यते रत्नं स्वदेशे तदिदापतिः । यथेष्टं विनियुञ्जीत को हि तस्यास्तु बाधकः ॥ १०१ ॥
तेषां जावानजिज्ञानामाद्यग्न्य वचनं नृपः । सम्बन्धं घटयामास निजदारकयोस्तयोः ॥ १०२ ॥
तस्य राज्ञी पुष्पवती श्राविकाञ्जसया नृपः । अवार्यत तथा कुर्वन्न तु तामग्न्यजीगणत् ॥ १०३ ॥
ततश्च पुष्पचूलश्च पुष्पचूला च दम्पती । गृहिधर्मं सिषेवाते नितान्तमनुरागिणौ ॥ १०४ ॥
क्रमेण पुष्पकेतौ तु कथाशेषत्वमीयुषि । पुष्पचूलोऽञ्जवज्रा राजमानोऽमलैर्गुणैः ॥ १०५ ॥
तदकृत्यं वारयन्ती तदा पत्यापमानिता । राज्ञी पुष्पवती जातनिर्वेदा व्रतमाददे ॥ १०६ ॥

सा विपद्य सुरो जज्ञे प्रब्रज्यायाः प्रजावतः । प्रब्रज्या तत्स्वर्गाय न संशयः ॥ १०७ ॥
 स देवो ऽवधिनाज्जह्नीत्तामकृत्यनियोजिताम् । निजां दुहितरं स्नेहादिति चाचिन्तयत्तराम् ॥ १०८ ॥
 मम प्राग्जन्मनि प्राणप्रियेयं दुहिताञ्चवत् । तत्तथा करवै धोरे नरके न पतेद्यथा ॥ १०९ ॥
 इति तस्याः स्वप्नमध्ये नरकावासदारुणान् । हृदयेदादिदुःखार्त्तारद्वारकिकाकुलान् ॥ ११० ॥
 पातकेनेव संरुद्धानन्धकारापदेशतः । दुर्दर्शान्दर्शयामास नरकान्स सुरो ऽखिलान् ॥ १११ ॥ युग्मं ॥
 वर्तिकेव इयेनमुक्ता मृगीव दवनिर्गता । सतीव परपुरुषकरस्पर्शपलायिता ॥ ११२ ॥
 सुसाध्वीवायाततपोतीचारविधुरीकृता । सा दृष्टनरका ज्ञीत्या प्रबुद्धापि ह्यकम्पत ॥ ११३ ॥ युग्मं ॥
 विन्यती सा तु नरकं गतेव नरकेक्षणात् । अखिलं कथयामास तं स्वप्नं पत्युरग्रतः ॥ ११४ ॥
 द्यौर्मेहुः पुष्पचूलायाः पुष्पचूलनृपो ऽपि हि । निपुणं कारयामास शान्तिकं शान्तिकोविदैः ॥ ११५ ॥
 स तु पुष्पवतीजीवदेवस्तद्धितकाम्यया । तादृशानेव नरकान्रात्रौ रात्रावदर्शयत् ॥ ११६ ॥
 अथ पाषाणिनः सर्वानाजुहाव महीपतिः । परिप्रह्व च ब्रूध्वं कीदृशा नरका इति ॥ ११७ ॥
 गर्जवासो गुप्तिवासो दारिद्र्यं परतन्वता । एते हि नरकाः साक्षादित्याख्यंस्ते ऽद्वयमेधसः ॥ ११८ ॥
 सा दुर्गन्धमिवाघ्राय कुर्वती मुखमोटनम् । निजस्वप्नविसंवादिवचनांस्तान्व्यसर्जयत् ॥ ११९ ॥
 आहूय चान्निकापुत्रं राजापृह्वत्तदेव हि । नरकान्स तथैवाख्यदृष्टाः स्वप्ने यथा तथा ॥ १२० ॥
 राक्षय्यशुवाच जगवन्किं जवद्भिरपीदृशः । मयेव वीक्षितः स्वप्नो वित्श्रेयं कथमन्यथा ॥ १२१ ॥
 सूरिः प्रोवाच हे जज्ञे विनापि स्वप्नदर्शनम् । संसारे नास्ति तद्यच्चि न ज्ञायेत जिनागमात् ॥ १२२ ॥

पुष्पचूलापि पप्रह जगवन्केन कर्मणा । इदृशाश्वरकान्धोरानामुवन्ति शरीरिणः ॥ १२३ ॥
 आख्याति स्मान्निकापुत्रो महारम्भपरिग्रहैः । गुरुप्रत्यनीकतया पञ्चेन्द्रियवधादपि ॥ १२४ ॥
 पिशिताहारतश्चापि पापं कृत्वा शरीरिणः । गह्वन्ति नरकेष्वेव दुःखान्यनुभवन्ति च ॥ १२५ ॥
 ततश्च जननीजीवदेवस्तस्यास्तदादि तु । स्वप्ने नरकवत्स्वर्गान्प्राज्यसौख्यानदर्शयत् ॥ १२६ ॥
 प्रबुद्धा कथयामास सा पत्ये स्वर्गदर्शनम् । सोऽथ पापफिनोऽपृहृद् ब्रूथ किं स्वर्गलक्षणम् ॥ १२७ ॥
 तेष्वेके प्रोचिरे स्वर्गस्वरूपं प्रियसङ्गमः । अन्ये त्वाहुः स्म स स्वर्गो यद्यद्भि सुखकारणम् ॥ १२८ ॥
 एवं स्वर्गस्वरूपं च तदुक्तं पुष्पचूलिका । नामन्यत स्वप्नदृष्टस्वरूपा हि साभवत् ॥ १२९ ॥
 राज्ञा पृष्टोऽन्निकासूनुः स्थितिमाख्यद्विवैकसाम् । मनश्चिन्तितकार्याणि सिद्धान्येव भवन्ति च ॥ १३० ॥
 सकल्पवृद्धाश्चरामा वापयः स्वर्णपङ्कजाः । देव्यश्चित्तानुवर्तिन्यो रूपवत्यः कदाविदः ॥ १३१ ॥
 यथादिष्टविधातारस्त्रिदशान्नियोगिकाः । इहया दिव्यसङ्गीतनाटकाञ्जनयोत्सवाः ॥ १३२ ॥
 शाश्वतेषु विमानेषु रम्यरत्नगृहाणि च । सर्वशक्तिचतुतो नित्यं परिवारे च नाकिनः ॥ १३३ ॥

॥ चतुर्भिः कलापकं ॥

आनुत्तरविमानं यद्यक्षन्तरपुरावधि । सुखं किमपि देवानां तत्कियत्कथ्यते गिरा ॥ १३४ ॥
 तच्छ्रुत्वा पुष्पचूलोचे यूयं वित्थ यदीदृशम् । स्वर्गा युष्माञ्चिरपि किं स्वप्ने ददृशिरेऽखिलाः ॥ १३५ ॥
 मुनिर्जगाद कल्याणि जिनागमसुधापिवाः । स्वःसुखानि वयं विद्मो विद्मो ज्ञेयान्तराण्यपि ॥ १३६ ॥
 प्रमाणं वचनं जैनमिति निश्चित्य राहयथ । ऋषिं पप्रह जगवन्स्वर्गोऽभिः केन कर्मणा ॥ १३७ ॥

सूरिरूचे ऽर्हति देवे गुरौ साधौ च निश्चयः । यस्य संसारिणस्तस्य स्वर्गोऽर्पितं दवीयसी ॥ १३८ ॥
पुनश्चारित्रधर्मे च मुनिना कथिते सति । सा राज्ञी लघुकर्मत्वाद्भवोद्विग्नैवमन्यधात् ॥ १३९ ॥
ऋगवन्पतिमापृच्छ च पादमूले तवैव हि । उपादास्ये परिव्रज्यां मानुष्यकतरोः फलम् ॥ १४० ॥
इत्युक्त्वा तमृषिं नत्वा पुष्पचूला विसृज्य च । आप्रपञ्चे महीनाथं महीनाथो ऽप्यदो ऽवदत् ॥ १४१ ॥
तदा त्वामनुमन्ये ऽहं व्रतार्थं वरवर्णिनि । ममैवौकसि चेद्भिक्षामादत्से व्रतिनी सती ॥ १४२ ॥
तथेति प्रतिपेदाना दानं कष्टपलतेव सा । अर्थिभ्यो ददती राज्ञा कृतनिष्क्रमणोत्सवा ॥ १४३ ॥
स्त्रीचूलाभूषितां प्राप्ता पुष्पचूला महाशया । अन्निकापुत्रपादान्ते गत्वा दीक्षामुपाददे ॥ १४४ ॥ युग्मं ॥
गुर्वादेशाध्वपथिकी सा शिक्षामाददे ऽखिलाम् । सामाचारीप्रधानं हि तपः शुद्धात्मनामपि ॥ १४५ ॥
ज्ञात्वा ऋविष्यदुर्भिक्षमन्निकासूनान्यदा । गच्छो देशान्तरे प्रैपि स देशो यत्र जीव्यते ॥ १४६ ॥
द्वादशाब्दकर्मशिवं ऋगीति श्रुतसम्पदा । ज्ञात्वा गुरूपदेशाच्च गच्छो ऽगच्छदशान्यतः ॥ १४७ ॥
जङ्घावदपरिहीणास्तत्रैवास्थुस्तु सूरयः । विनापि हि परीवारमूरीकृतपरीषदाः ॥ १४८ ॥
आनीयान्तःपुराङ्गकपानादि प्रतिवासरम् । गुरवे पुष्पचूलादात्पित्रे पुत्रीव ऋक्किन्नाक् ॥ १४९ ॥
अनन्यमनसस्तस्यागुरूणां पर्युपासनात् । ज्ञावयन्त्याश्च संसारासारतामेव सर्वदा ॥ १५० ॥
अन्येद्युः पुष्पचूलाया अपूर्वकरणक्रमात् । केवलज्ञानमुत्पेदे निदानं मुक्तिसम्पदः ॥ १५१ ॥ युग्मं ॥
पुष्पचूला तु सञ्जातकेवलापि विशेषतः । वैयावृत्यं गुरोश्चक्रे प्रोक्तो ह्यर्थो ऽयमागमे ॥ १५२ ॥
पुरा ह्यऋत्प्रयुञ्जानः कृत्यं यो यस्य तस्य सः । केवल्यपि च कुर्वीत स यावद्वेत्ति तं न हि ॥ १५३ ॥

पुष्पचूला तु विज्ञाय केवलज्ञानसम्पदा । सर्वं सम्पादयाश्चक्रे सूरिर्यद्यदचिन्तयत् ॥ १५४ ॥
 सूरिः पप्रह्य तां साध्वीं वत्से वेत्सि कथं ननु । ममाग्निप्रायमेवं यत्सम्पादयसि चिन्तितम् ॥ १५५ ॥
 उवाच पुष्पचूलापि प्रकृतिं वेद्मि वः खलु । यो यस्य नित्यमासन्नः प्रकृतिज्ञो हि तस्य सः ॥ १५६ ॥
 सार्थिका पिण्डमानिन्येऽन्यदा वर्षति वारिदे । सूरिरूचे श्रुतज्ञासि वृष्ट्यां किमिदमर्हति ॥ १५७ ॥
 साब्रवीद्यत्र मार्गेऽभूदपूकायोऽचित्त एव हि । तेनैवायासिपमहं प्रायश्चित्तागमोऽत्र न ॥ १५८ ॥
 अचित्तापूकायमध्वानं कथं वेत्सीति सूरिणा । उदिते पुष्पचूलाख्यदुत्पन्नं मेऽस्ति केवलम् ॥ १५९ ॥
 मिथ्या मे दुःकृतं केवल्याशातित इति ब्रुवन् । इत्यचिन्तयदाचार्यः सेत्स्यामि किमहं न वा ॥ १६० ॥
 केवलद्यूचे मा कृषीद्वमधृतिं मुनिपुङ्गवाः । गङ्गामुत्तरतां वोऽपि जविष्यत्येव केवलम् ॥ १६१ ॥
 ततो गङ्गामुत्तरीतुं लोकेन सह सूरयः । तदैवारुरुहुर्नवं को हि स्वार्थमुपेक्षते ॥ १६२ ॥
 निपसाद स आचार्यो यत्र यत्रापि नौतटे । तत्र तत्र तटे सद्यः सा नौर्मङ्गुं प्रचक्रमे ॥ १६३ ॥
 नौमध्यदेशासीने च तस्मिन्नाचार्यपुङ्गवे । समन्तान्मङ्गुमारेजे सा नौरय इवाञ्जसि ॥ १६४ ॥
 ततो नौस्थितलोकेन सूरिः सोऽद्वेपि वारिणि । शूले न्यधात्प्रवचनप्रत्यनीकामरी च तम् ॥ १६५ ॥
 शूलप्रोतोऽपि गङ्गान्तः सूरिरेवमचिन्तयत् । अहो वपुर्ममानेकप्राण्युपज्वकारणम् ॥ १६६ ॥
 अपूकायादिदयासारं स सूरिर्जावियन्मृशम् । क्षपकश्रेणिमारूढोऽन्तकृत्केवद्वयजायत ॥ १६७ ॥
 तुरीयशुक्लध्यानस्थः सद्यो निर्वाणमाप सः । निर्वाणमहिमानं च तस्यासन्नाः सुरा व्यधुः ॥ १६८ ॥

१ अयो लोहः

निर्वाणमहिमा तत्र देवैर्निर्मित इत्यञ्जत् । प्रयाग इति तत्तीर्थं प्रथितं त्रिजगत्यपि ॥ १६ए ॥
 करोटिरन्निकासूनोर्यादोर्जिमकरादिज्जिः । न्रोद्धमाना नदीतीरमानीयत जलोर्मिज्जिः ॥ १७० ॥
 इतस्ततो लुलन्ती च शुक्तिकेव नदीतटे । प्रदेशे गुप्तविषमे तस्थौ कापि विलग्य सा ॥ १७१ ॥
 करोटिकर्परस्यान्तस्तस्यान्यस्मिंश्च वासरे । न्यपत्तपाटलाबीजं दैवयोगेन केनचित् ॥ १७२ ॥
 करोटिकर्परं जिन्दस्तदीयाद्दृष्टिणार्ध्नोः । उज्जतः पाटलितरुर्विशालोऽयमभूत्क्रमात् ॥ १७३ ॥
 पाटलाद्भुः पवित्रोऽयं महासुनिकरोटिञ्जुः । एकावतारोऽस्य मूलजीवश्चेति विशेषतः ॥ १७४ ॥
 तदत्र पाटलितरोः प्रजावमवलम्ब्य च । दृष्ट्वा चापनिमित्तं च नगरं सन्निवेश्यताम् ॥ १७५ ॥

एको नैमित्तिकश्चोचे सर्वनैमित्तिकाज्ञया । दातव्यमाशिवाशब्दं सूत्रं पुरनिवेशने ॥ १७६ ॥
 प्रमाणं यूयमित्युक्त्वा तान्निमित्तविदो नृपः । अधिनगरनिवेशं सूत्रपातार्थमादिशत् ॥ १७७ ॥
 पाटलीं पूर्वतः कृत्वा पश्चिमां तत उत्तराम् । ततोऽपि च पुनः पूर्वां ततश्चापि हि दक्षिणाम् ॥ १७८ ॥
 शिवाशब्दावधिं गत्वा तेऽथ सूत्रमपातयन् । चतुरस्रः सन्निवेशः पुरस्यैवमञ्जुत्तदा ॥ १७९ ॥ युग्मं ॥
 तत्राङ्किते चतुर्पदेशे नृपः पुरमकारयत् । तदञ्जुत्पाटलीनाम्ना पाटलीपुत्रनामकम् ॥ १८० ॥
 पुरस्य तस्य मध्ये तु जिनायतनमुत्तमम् । नृपतिः कारयामास शाश्वतायतनोपमम् ॥ १८१ ॥
 गजाश्वशालाबहुलं नृपप्रासादसुन्दरम् । विशालशालमुद्दामगोपुरं सौधबन्धुरम् ॥ १८२ ॥
 पल्लशालासत्रशालापौषधागारञ्चरितम् । चञ्चुजा तदलञ्चके शुभ्रेऽहन्त्युत्सवपूर्वकम् ॥ १८३ ॥ युग्मं ॥

राजा तत्राकरोज्ज्यमुदाय्युदयन्नाक् श्रिया । स्वं विक्रममिवाखणं तन्वानो धर्ममार्हतम् ॥ १८४ ॥
 अर्हन्देवो गुरुः साधुधर्मश्चार्हत इत्यञ्जत् । देवतत्त्वं गुरुतत्त्वं धर्मतत्त्वं च तद्भृदि ॥ १८५ ॥
 चतुष्पर्व्यां चतुर्थार्थादितपसा स्वं विशोधयन् । पौषधं पौषधागारे स जग्राह महामनाः ॥ १८६ ॥
 स धर्मावाधया द्वात्रमपि तेजः प्रजावयन् । आत्मनः सेवकांश्चक्रे तुर्योपायेन ऋपतीन् ॥ १८७ ॥
 राजानोऽत्यन्तमाक्रान्तास्ते तु सर्वेऽप्यचिन्तयन् । यावज्जीवत्युदाय्येप तावज्ज्यसुखं न नः ॥ १८८ ॥
 इतश्च राज्ञ एकस्यागसि कस्मिंश्चिदागते । आब्रेद्युदायिना राज्यं प्राज्यविक्रमवज्जिणा ॥ १८९ ॥
 आह्विन्नराज्यो राजा स नश्यन्नेव व्यपद्यत । तत्सूनुरेकस्तु परित्रमन्नुज्जयिनीं ययौ ॥ १९० ॥
 राज्यत्रष्टकुमारस्तु सोऽवन्तीशमसेवत । अञ्जदसहनो नित्यमवन्तीशोऽप्युदायिनः ॥ १९१ ॥
 स सेवको राजपुत्रस्तं राजानं व्यजिज्ञपत् । उदायिनमहं देव साधयामि त्वदाज्ञया ॥ १९२ ॥
 त्वया तु मे क्षितीयेन ज्ञाव्यमव्यञ्जिचारिणा । को हि प्राणंस्त्वणीकृत्य साहसं कुरुते मुधा ॥ १९३ ॥
 तथेति प्रतिपेदानेऽवन्तिनाथे स राजसूः । जगाम पाटलीपुत्रं सेवकोऽञ्जुदायिनः ॥ १९४ ॥
 उदायिनृपतेर्नित्यं निजमालोकयन्नपि । व्यन्तरो मान्त्रिकस्येव दुरात्मा नाससाद सः ॥ १९५ ॥
 उदायिनस्तु परमार्हतस्यौकसि सर्वदा । अस्खलज्जनान्जनमुनीनेव ददर्श सः ॥ १९६ ॥
 उदायिनो राजकुले प्रवेशार्थी ततश्च सः । उपाददे परित्रज्यां सूरैरेकस्य सन्निधौ ॥ १९७ ॥
 माययाप्यनतीचारं स व्रतं पालयन्मुनीन् । तथा ह्याराधयत्ते हि यथा तन्मयतां ययुः ॥ १९८ ॥
 दम्भप्रधानं श्रमस्थं न तस्यालक्षि केनचित् । सुप्रयुक्तस्य दम्भस्य ब्रह्माप्यन्तं न गच्छति ॥ १९९ ॥

उदायी त्वाददे ऽष्ट्यां चतुर्दश्यां च पौषधम् । अवात्सुः सूरयो धर्मकथार्थं च तदन्तिके ॥ १०० ॥
 अन्यदा पौषधदिने विकाले ते तु सूरयः । प्रति राजकुलं बेलुर्मायावी वैः स दीक्षितः ॥ १०१ ॥
 अन्त्यदा पौषधकुले वयम् । जोः छुह्रकेत्यजिदधुः ससंरम्भं च सूरयः ॥ १०२ ॥
 गृह्यतामुपकरणं यामो राजकुले वयम् । जोः छुह्रकेत्यजिदधुः ससंरम्भं च सूरयः ॥ १०३ ॥
 स एव मायाश्रमणः कुर्वाणो नृकिनाटितम् । उपादायोपकरणान्यत्रे ऽभूह्रलक्षिप्सया ॥ १०४ ॥
 चिरसङ्गोपितां कङ्कमयीमादाय कर्त्रिकाम् । प्रहन्नां धारयामास स जिघांसुरुदायिनम् ॥ १०५ ॥
 चिरप्रव्रजितस्यास्य शमः परिणतो नृवेत् । इति तेनैव सहितः सूरौ राजकुलं ययौ ॥ १०६ ॥
 धर्ममाख्याय सुपुत्रः सूरयः पार्थिवो ऽपि हि । स्वाध्यायखिन्नः सुष्वाप प्रतिदिव्य महीतलम् ॥ १०७ ॥
 दुरात्मा जाग्रदेवास्थात्स मायाश्रमणः पुनः । निद्रापि नैति नृतीतेव रौद्रध्यानवतां नृणाम् ॥ १०८ ॥
 स मायाश्रमणो राज्ञः सुप्तस्य गलकन्दले । तां कर्त्रिकां लोहमयीं यमजिह्वोपमां न्यधात् ॥ १०९ ॥
 कण्ठो राज्ञस्तयाकर्ति कन्दलीकाण्फकोमलः । निर्ययौ च ततो रक्तं घटकण्ठादिवोदकम् ॥ ११० ॥
 कायचिन्तामिषेणाथ स पापिष्ठस्तदैव हि । निर्जगाम यतिरिति यामिकैरप्यजट्टिपतः ॥ १११ ॥
 राज्ञस्तेनासृजा सिक्ताः प्रबुद्धाः सूरयो ऽपि हि । मूर्धानं ददृशुः कृतं निर्नालकमलोपमम् ॥ ११२ ॥
 सूरिस्तं व्रतिनं तत्रापश्यन्निदमचिन्तयत् । नूनं तस्यैव कर्मैतद्व्रतिनो यो न दृश्यते ॥ ११३ ॥
 किमकृत्यमकार्षीं रे धर्माधारो महीपतिः । यच्च नाशयथ मालिन्यं कृतं प्रवचनस्य च ॥ ११४ ॥
 मयेदृग्दीक्षितो दुष्टो ऽत्रानीतश्च सहात्मना । तन्मत्कृतं प्रवचनमालिन्यमिदमागतम् ॥ ११५ ॥
 तदहं दर्शनम्लानिं रक्षाम्यात्मन्ययादहम् । राजा गुरुश्च केनापि हतावित्यस्तु लोकगीः ॥ ११६ ॥

ततश्च त्रयचरमप्रत्याख्यानं विधाय सः । तां कङ्ककर्त्रिकां कण्ठे दत्वा सूखिर्व्यपद्यत ॥ ११६ ॥
प्रातरन्तःपुरशय्यापादिकास्तत्र चागताः । पूञ्चक्रुर्वद्वा आग्नत्यो निरीक्ष्य तदमङ्गलम् ॥ ११७ ॥
तत्कालं मिलितो राजदोकः सर्वोऽप्यचिन्तयत् । राजा गुरुश्च निहतौ दुह्वकेन न संशयः ॥ ११८ ॥
हन्तान्यो यदि तत्क्षुब्धः प्रथमं व्याहरेत्खलु । स महासाहसं कृत्वात एवागादर्शनम् ॥ ११९ ॥
वैरी वा वैरिपुत्रो वा वैरिणा प्रहितोऽथवा । कोऽपि मायव्रतीज्य विश्वस्तमवधीन्नृपम् ॥ १२० ॥
राज्ञश्च पितृवत्सूरिः सूरै राजापि पुत्रवत् । नूनं स सूरिणा धर्तुं निषेधुं वा प्रचक्रमे ॥ १२१ ॥
तपःक्षामतनुः सूरिरपि तेन दुरात्मना । तथा कुर्वन्नुच्यपाति न्यपाति च नरेन्द्रवत् ॥ १२२ ॥ युग्मं ॥
विनयह्वयना सूरिरपि तेन ह्यवश्चि सः । ततस्तस्मै ददौ दीक्षां धूतैः को न हि वक्ष्यते ॥ १२३ ॥
नष्टं निशायां तं प्रातः प्रापुर्नृपजटा न हि । क्रमेणापि हि यस्यकस्त्यक्तः क्रमशतेन सः ॥ १२४ ॥
ततः शरीरसंस्कारं राज्ञः सूरेश्च चक्रिरे । प्रधानपुरुषास्तारं विद्वपन्त उदश्रवः ॥ १२५ ॥
उदायिमारकः पापः सोऽगादुज्जायिनीं पुरीम् । आख्यच्चोज्जायिनीचतुर्थथोदायिवधः कृतः ॥ १२६ ॥
अवन्तीशोऽवदत्पाप यः कावेनेयतापि हि । परिव्रज्यां गृहीत्वापि स्थित्वापि मुनिसन्निधौ ॥ १२७ ॥
अहर्निशं च धर्मोपदेशञ्छ्रुत्वापि दुष्टधीः । अकार्षीरिदृशं कर्म स त्वं मे स्याः कथं हितः ॥ १२८ ॥ युग्मं ॥
अजुष्टव्यमुखोऽसि त्वं पापापसर सत्वरम् । इति निर्जत्स्य तं राजा नगरान्निरवासयत् ॥ १२९ ॥
तत्प्रचृत्येव मेदिन्यामन्नव्यानां शिरोमणिः । अचिधानेन स ख्यात उदायिनृपमारकः ॥ १३० ॥
इतश्च तत्रैव पुरे दिवाकीर्तेरचृत्सुतः । एकस्य गणिकाकुट्टिजन्मा नन्दोऽचिधानतः ॥ १३१ ॥

आगत्य पुनरास्थान्यां सिंहासने नियद्य च । नन्दो जगद स्वारक्षां निहन्यन्तामसी इति ॥ ३४५ ॥
 आरक्षा अपि ते चक्षुःप्रेक्षणं चक्रे मिथः । स्मितं च नाटयामासुर्भूतात्तत्प्रेक्षणादिव ॥ ३४६ ॥
 आरक्षानपि विज्ञाय नन्दस्तत्सामर्थाधिकान् । जगददर्शं सदोघारघाःस्थौ लेप्यमयावपि ॥ ३४७ ॥
 नन्दपुण्याकृष्टदेव्या तौ कयाचिदधिष्ठितौ । प्रतीहारौ लेप्यमयावाकृष्टासी दधावतुः ॥ ३४८ ॥
 ते दुर्विनीताः सामन्तास्ताभ्यां केऽपि निजघ्निरौ केऽप्यनास्यन्त नन्दोऽञ्जदखण्डाङ्गस्ततः परम् ॥ ३४९ ॥

नन्दो राजा राजमानो महर्द्ध्या ऋसुत्रामा सूत्रिताज्ञो बभूव ।

प्रायः पुष्टं विक्रमश्च प्रमाणं क्लीबं जन्म श्लाघनीयेऽपि वंशे ॥ ३५३ ॥

इत्याचार्यश्रीद्वेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते
 महाकाव्ये यशोन्नद्देवीज्ञावन्नद्बालुशिष्यचतुष्टयवृत्तान्तअग्नि-
 कापुत्रकथापाटलीपुत्रप्रवेशउदायिमारककथानन्दराज्यलान्नकीर्त-

नोनाम पष्ठः सर्गः ॥

अन्येद्युः सूनुरूपेदे कपिलस्य विजन्मनः । स पुनर्जातिमात्रोऽपि रेवंतीचिरगृह्यत ॥ १५ ॥
 मुनिभिः कटपमानानां प्राजनानामधश्च सः । बालो विजन्मना तेन दध्ने श्रज्जानशालिना ॥ १६ ॥
 तेषां महाप्रज्ञावानामृषीणां पात्रवारिणा । अन्निपिक्तं शिशुं क्रूरव्यन्तर्यो मुमुचुर्दुतम् ॥ १७ ॥
 मुनिप्राजनकटपान्जोन्निषिक्तस्यारुजः शिशोः । चक्रे कटपक इत्याख्यां कपिलः श्रावकस्तदा ॥ १८ ॥
 तदादि व्यन्तरीदोषस्तजृहे न कदाच्यचूत् । ततश्च पुत्रसन्तानसमृद्धः कपिलो ऽन्नवत् ॥ १९ ॥
 कटपकः क्रमयोगेन विपन्नपितृकः पुरे । समस्तविद्यास्थानज्ञ एको ऽञ्जूत्कीर्तिप्राजनम् ॥ २० ॥
 सगर्भश्रावकत्वेन सदा सन्तोषधारकः । न परिग्रहचूयस्त्वमनोरथमपि व्यधात् ॥ २१ ॥
 कुलीना अपि लावण्यवती रूपवतीरपि । दीयमाना अपि प्रार्थ्य नोपयेमे स कन्यकाः ॥ २२ ॥
 पुरे परित्रमन्नित्यं कटपको वदुर्निर्वृतः । पौराणां पूजनीयो ऽञ्जूद्विद्वान्सर्वत्र पूज्यते ॥ २३ ॥

इतश्च कापिलेस्तस्य गमनागमनाध्वनि । पर्यवात्सीद्विजन्मैकस्तस्य चैकाग्रवत् सुता ॥ २४ ॥
 तामत्यन्तं रूपवतीमप्युपायंस्त को ऽपि न । जलोदरेण तस्या हि रूपलङ्घ्नीरदृग्ध्यत ॥ २५ ॥
 पयोचृतहृत्प्रायं तस्यास्तुन्दमजायत । कन्यापि साञ्जुर्वीवाक्षमा चङ्क्रमणे ऽपि हि ॥ २६ ॥
 सा कन्यकापि वल्लीव समये पुष्पवत्यचूत् । विषसा तत्तु तन्माता कथयामास तत्पितुः ॥ २७ ॥
 ब्राह्मणो ब्राह्मणीमूचे प्रिये दोषो ऽयमावयोः । नोघाहितेयं यत्कन्या कन्याप्येषा ह्यञ्जूद्वीः ॥ २८ ॥
 अस्याः पत्युरचूतत्वात्पुष्पे मोघत्वमागते । उपस्थितं भ्रूणहत्यापापं तदिदमावयोः ॥ २९ ॥

१ व्यन्तरीभिः २ कतुमती ३ आर्तवे

अन्यदा कटपकगृहधाररथ्यानिवासिनम् । राजा रजकमात्मीयं पप्रब्बाहूय धीनिधिः ॥ ४५ ॥
 ब्राह्मणः कल्पको नाम यस्तव प्रातिवेक्षिकः । वसनानि तदीयानि त्वं द्वालयसि किं न वा ॥ ४६ ॥
 द्वालयामीति रजकेनोक्ते प्रोवाच तं नृपः । तदानीं तानि वस्त्राणि धर्तव्यान्यर्पय स्म मा ॥ ४७ ॥
 प्रमाणमादेश इति विज्ञाप्य रजको ययौ । इतश्च समयः कौमुद्युत्सवस्य समाययौ ॥ ४८ ॥
 कटपकं च गृहिण्यूचे वस्त्ररत्नान्यमूनि मे । राजनिर्णेजकेनाद्य निर्णेजय मनोरम ॥ ४९ ॥
 यथातिशयचोक्षाणि सन्नाथान्यंशुकान्यहम् । धूपयित्वा परिदधे कौमुदीपर्ववासरे ॥ ५० ॥
 कटपको ऽचिन्तयच्चैवमासन्ने पर्ववासरे । अन्यस्य चाटिद्वोजेन रजको राजवर्चसी ॥ ५१ ॥
 अर्पयेष्वरवस्त्राणि नार्पयिष्यति मे पुनः । ससंक्लेशं परिभवं तन्न क्रेष्ये स्वपाणिना ॥ ५२ ॥ शुग्मं ॥
 विवेकद्वोचनेनैवं प्रेक्ष्य प्रेक्षावतां वरः । उपैक्षिष्ट वचः पत्न्याः स्त्रीमुखाः कृतिनो न हि ॥ ५३ ॥
 अत्याग्रहगृहीतस्तु तस्या वासांसि कटपकः । रजकस्यार्पयत्तस्य स्त्रीग्रहो वदवान्बलु ॥ ५४ ॥
 समागते पर्वदिने कटपकस्योपतस्थुषः । वासांसि नार्पयत्तस्य रजको राजशासनात् ॥ ५५ ॥
 अद्य याहि प्रातरेहीत्येवं प्रातारयन्मुहुः । रजकः कटपकं राजनियोगादन्नयो हि सः ॥ ५६ ॥
 प्रयोजनेन तेनैव कटपको रजकस्य तु । गृहे ययावुत्तमर्णस्याधर्माणं इवान्वहम् ॥ ५७ ॥
 एवं जग्मतुरन्दे द्वे तस्य वस्त्राणि मार्गतः । जवेदञ्जिजवायैव क्षमा ह्यत्यन्तदर्शिता ॥ ५८ ॥
 ततो वर्षे तृतीये तु प्रवृत्ते कटपको ऽवदत् । अरे सुन्दर भौरस्त्वं मघस्त्राण्यसि जीर्णवान् ॥ ५९ ॥

रञ्जयित्वा त्वदसृजा स्वानि वस्त्राण्यहं यदि । न हि गृह्णामि तन्नास्मि कटपको रजकाधम ॥ ६० ॥
 कटपको रजकागारं निशायां गन्तुमन्यदा । एकाकी निर्ययौ विद्यासाधनार्येव साहसी ॥ ६१ ॥
 चण्डिकाचतुर्गुवेतादाद्यशेषमतपण्डितः । गुप्तां स दध्रे धुरिकामन्तकस्येव देवताम् ॥ ६२ ॥
 फालोक्त इव क्षीपी चतुर्दशविकटाननः । कटपकोऽनटपकोपोऽथ गत्वा रजकमन्यधात् ॥ ६३ ॥
 रे सेवक इवाभ्यागं दे वर्णे तव वेश्मनि । वस्त्राण्यर्पयसीदानीमथवा नेति कथ्यताम् ॥ ६४ ॥
 तं ब्रह्मराक्षसमिव कुधितं प्रेक्ष्य धावकः । छुञ्जितो गृहिणीमूचे वासांस्यस्य समर्पय ॥ ६५ ॥
 रजक्यपि तथा चक्रे व्यक्तीकृत्याथ कटपकः । प्राक् बुरीं नर्तयामास दाङ्गूलमिव केसरी ॥ ६६ ॥
 चटच्चटोति कुर्वाणं रजकस्याथ कटपकः । जदरं दीर्णवान्बुर्यां कुशिकेनेव चूतलम् ॥ ६७ ॥
 असृजा निर्यता तुन्दान्निर्गारादिव वारिणा । वासांसि रञ्जयामास कटपकः सत्यसङ्गरः ॥ ६८ ॥
 आक्रन्दन्ती रजक्यूचे निर्हंसि किमनागसम् । राजाज्ञयैष वस्त्राणि गृहे चिरमधारयत् ॥ ६९ ॥
 तदाकार्यं तु सम्भ्रान्तः कटपकः समकटपयत् । अहो राज्ञः प्रपञ्चोऽयं यन्नचो न कृतं मया ॥ ७० ॥
 तदद्य रजकवधापराधान्नपूरुषैः । नीये न यावत्तावच्चि स्वयं यामि नृपान्तिकम् ॥ ७१ ॥
 कटपकश्चिन्तयित्वैवमुपनन्दं स्वयं ययौ । नन्दोऽपि सद्यः सानन्दस्तं चक्रे गौरवास्पदम् ॥ ७२ ॥
 साकाङ्क्षं कटपकं ज्ञात्वा नन्दोऽपीक्षितवित्तमः । वज्रापे नृशमन्यर्थ्यादत्स्वामाल्यपदं मम ॥ ७३ ॥
 स्वापराधप्रतीकारं चिकीर्षुरथ कटपकः । प्रतिपेदे नृपवचः स सुधीर्यो हि कालविद् ॥ ७४ ॥
 नन्दोऽपि कृतकृत्यं स्वं मन्यमानः प्रमोदञ्चाकू । कटपकं वार्तयामास स्वमनोवर्हिणाम्बुदम् ॥ ७५ ॥

शब्दचूतान्हृदयस्य नन्दो ऽपि स्वार्थसंशयान् । कटपकं पृच्छति स्मेष्टं विद्यागुरुमिवागतम् ॥ ७६ ॥
 नृपतिं प्रीणयामास कटपको ऽपि ह्यनल्पधीः । वाक्यैस्तत्कृतसन्देहलोष्टपेणमुज्जरैः ॥ ७७ ॥
 अन्यायं रजकश्रेणी तदा प्लूक्तवृत्तागता । ददर्श कटपकं राज्ञा प्रदत्तगुरुगौरवम् ॥ ७८ ॥
 तथास्थं कटपकं दृष्ट्वा निवृत्य रजका ययुः । राजमान्यत्वमेवैकमनर्थस्य प्रतिक्रिया ॥ ७९ ॥
 तदैवाग्रेतनामात्यमपसार्य महीपतिः । कल्पकार्यार्पयन्मुद्राकरेणवादि यथोचितम् ॥ ८० ॥
 समुज्ज्वलनेनैव आसमुज्रमपि श्रियः । उपायहस्तैराकृष्य ततः सो ऽकृत नन्दसात् ॥ ८१ ॥
 नवे तस्मिन्महामात्ये श्रीवशीकारमान्वितके । श्रीरञ्जनन्दराजस्य सिरोवारिवदक्षया ॥ ८२ ॥
 तस्य धीवारिणा सिक्तो राज्ञो विक्रमपादपः । यशःप्रसूनं सुषुवे सुरभीकृतविष्टपम् ॥ ८३ ॥
 नन्दराजप्रतापाग्नेर्वृद्धिमुत्पादयन्पराम् । तस्य बुद्धिप्रपञ्चो ऽभूत्सचिवस्य महानिलः ॥ ८४ ॥

इतो ऽपि च परित्रष्टः प्रागमन्ती कटपकस्य सः । त्वं गवेपयामास तदस्थो ऽपि हि चूतवत् ॥ ८५ ॥
 स छुष्टः कटपकस्येष्टां चेदीं वस्त्रादिभिर्निर्जृम्भम् । आवर्जयितुमारेजे तत्प्रवृत्तिवृत्तुत्सया ॥ ८६ ॥
 सापि लोचाजिभूतात्मा प्रत्यहं कटपकौकसि । क्रियमाणं जटप्यमानं चाख्यत्प्राक्तनमन्त्रिणः ॥ ८७ ॥
 चूयांसस्तनुजन्मानो वञ्चुः कटपकस्य तु । प्रायेण पुत्रवन्तो हि ज्वन्ति परमार्हताः ॥ ८८ ॥
 स आरेजे ऽन्यदैकस्य सूनोरुषाहमङ्गलम् । निमन्त्रयितुमैह्यच्च तत्र सान्तःपुरं नृपम् ॥ ८९ ॥
 स राज्ञः स्वागतचिकीर्षुकुटुम्बलचामरान् । प्रचक्रमे कारयितुमन्यच्चास्मै यदर्हति ॥ ९० ॥

त्रष्टामात्याय सा चेटी कथयामास तत्तथा । लब्धो ऽवसर इत्याशु सो ऽपि श्रूयं व्यजिज्ञपत् ॥ ९१ ॥
 न साम्प्रतममात्यो ऽस्मि न मान्यो ऽस्मि तथापि हि । कुलीनो ऽस्म्यतित्रको ऽस्मीत्याख्यामि स्वाभिनो हितम् ॥
 कदपकेन यदारब्धं शृणु त्वत्प्रियमन्त्रिणा । उन्नादिरज्यालङ्कारान्कारयन्नस्ति सो ऽधुना ॥ ९३ ॥
 इयता कथितेनेशः स्वयं वेत्तु तदाशयम् । सिक्थेनापि ज्ञोणपाकं जानन्ति हि मनीषिणः ॥ ९४ ॥
 आसेन स्वामिदत्तेन वर्धितो ऽस्मीति वचम्यदः । न पुनः पदसापत्न्यं मात्सर्यं मम कल्पके ॥ ९५ ॥
 कदाचिन्मत्सरेणाहमसत्यमपि हि श्रुवे । सत्यं तत्तु चरैर्विद्धि नृपा हि चरचक्षुषः ॥ ९६ ॥
 प्रेषिताश्च चरा राज्ञा कदपकसद्मनि । दृष्ट्वा च तत्तदाख्यातमाख्यान्ति स्म महीश्रुजे ॥ ९७ ॥
 ततश्च सकुटुम्बो ऽपि कदपको नन्दश्च्युजा । सद्यो ऽन्धकूपकारायामदोयाद्देयपूर्वकम् ॥ ९८ ॥
 कदपकाय सपुत्राय कोऽवौदनसेतिकाम् । पयःकरकमेकं च कूपके ऽद्वेपयन्नृपः ॥ ९९ ॥
 कदपको ऽदपं निरीदयान्नं कुटुम्बमिदमन्यधात् । सिक्थैर्हि संवित्रागो ऽस्य कवलानां तु का कथा १००
 कवलैः शतसङ्ख्यैर्हि जवेऽदरपूरणम् । तत्सिक्थमात्राण्यश्रन्तः सर्वे यूयं मरिष्यथ ॥ १०१ ॥
 तस्माच्छुक्लां स एवैकः समस्तं कोऽवौदनम् । यो ब्रष्टमन्त्रिणो वैरशोधनाय जवेदलम् ॥ १०३ ॥
 सम्भूयोचे कुटुम्बेन त्वं शुद्धश्च हेममस्तु ते । वैरनिर्यातनं कर्तुं तात नास्मासु को ऽप्यलम् ॥ १०४ ॥
 ततश्च कदपको ऽशुक्लं तदन्नं प्रतिवासरम् । अन्ये त्वनशनं कृत्वा विपद्य त्रिदिवं ययुः ॥ १०५ ॥
 तदा च कदपकात्रावं ज्ञात्वा सामन्तश्च्युजः । रुरुधुः पाटलीपुत्रं नन्दोन्मूलनकाम्यया ॥ १०६ ॥

रुद्रघारे प्रतिदिशं पाटलीपुत्रपत्तने । ज्ञापनं ज्ञापनेन पुरफोट पौराणां तत्र जीर्जुषाम् ॥ १०६ ॥
 अनीशो विविषां तेषामासने शयने ऽपि वा । दाहज्वरातुर इव नन्दो न प्राप निर्वृतिम् ॥ १०७ ॥
 अचिन्तयच्च यावद्भि कल्पको मन्त्र्यभून्मम । तावत्सिंहगुहेवेदं पुरं नास्कन्दि केनचित् ॥ १०८ ॥
 विना तं कटपकमञ्जुगरस्येदृशी दशा । अरद्रुकं ह्युपवनं पान्थैरप्युपजीव्यते ॥ १०९ ॥
 स जीवति यदि तदा तेनैवोपेक्ष्यते पुरम् । प्रायेण कृष्यते हस्तिजिरो हस्तिजिरेव हि ॥ ११० ॥
 काराधिकारिणो राज्ञा पृष्टाश्चैवं व्यजिज्ञपन् । अन्धकूपस्थितः को ऽपि गृह्णात्यद्यापि कोञ्जवान् ॥ १११ ॥
 क्षिप्त्वा च मञ्चिकां कूपे तन्नारोप्य च कटपकम् । तदैवाकर्षयामास नन्दो निधिमिवात्मनः ॥ ११२ ॥
 अपि पक्कद्रुपलान्नं शिविकामधिरोप्य तम् । वप्रस्योपर्यत्रमयन्नृपः पूर्वेवतामिव ॥ ११३ ॥
 तं दृष्ट्वा वैरिणो दध्युर्नन्दो ऽञ्जदवलः खलु । यदेवो ऽस्मान्नीपयते दर्शयन्कूटकटपकम् ॥ ११४ ॥
 ततो बाढमुपजोतुं ते प्रावर्तन्त वैरिणः । अनुत्पन्नजया यन्त्वप्रतियन्त्वादिकटपनैः ॥ ११५ ॥
 ततश्च कटपकः प्रेष्य द्रुतं तानेवमब्रवीत् । एतु वः को ऽप्यन्निमतो ऽन्तर्गङ्गं नावमास्थितः ॥ ११६ ॥
 यथाहमपि नौयानो जह्मिषत्वा तेन धीमता । करोमि सन्धिमन्यद्वा ज्वतां यदचीप्सितम् ॥ ११७ ॥
 सान्धिविग्रहिक्तेषां कटपकश्चापि नौस्थितौ । मिहितावाचिमुख्येन वक्रावक्रग्रहाविव ॥ ११८ ॥
 तत्र कस्यचिदेकस्येह्लुकदापं करस्थितम् । निरीक्ष्य कटपको मन्त्री तमूचे ऽङ्गुलिसञ्ज्ञया ॥ ११९ ॥
 यद्यमुष्येह्लुचारस्य मूलं प्रान्तश्च कर्त्यते । एतन्मध्यप्रदेशस्य तदा किमुपतिष्ठते ॥ १२० ॥

सान्धिविग्रहिकः सो ऽथ विद्वानपि सुधीरपि । न तदाशयमज्ञासीदीदृशस्तु तदाशयः ॥ १२१ ॥
 यथेष्टयष्टिर्मूलेन प्रान्तेन च विवर्धते । उज्जाज्यामेव सन्धिन्यां तथा क्षत्रियसन्ततिः ॥ १२२ ॥
 तत्र चैकः सत्यसन्धिर्यत्रोक्तं नान्यथा जवेत् । प्रपञ्चसन्धिरपरो मायया यः प्रतन्यते ॥ १२३ ॥
 अविश्वासेन वो नन्दे सत्यसन्धेर्न गोचरः । प्रपञ्चसन्धिस्तु कथं ज्ञावी वो मयि तद्विदि ॥ १२४ ॥
 निःसन्धिवन्धास्तद्वयमुपजीन्या चविष्यथ । निकृत्तमूलप्रान्तेक्षुयष्टिवन्नन्दन्नृपतेः ॥ १२५ ॥
 पुनश्च तत्प्रदेशस्थानीर्या मूर्धन्यदर्शयत् । दण्माहतां दधिस्थालीं कटपको हस्तसञ्ज्ञया ॥ १२६ ॥
 प्राग्वज्जावार्थमज्ञासीत्प्रधानपुरुषो न सः । कटपकामात्यहृदयज्ञावार्थो ऽयमञ्जुपुनः ॥ १२७ ॥
 त्वत्पद्मसंहतिस्थाली महोर्दण्माहता यदि । तद्यः स्याद्विटकाकाहं^१ विकीर्णं दधिवद्वलम् ॥ १२८ ॥
 पुनः स्वनावा तन्नावः कटपकस्त्रिः प्रदक्षिणाम् । चकार तदजिप्रायं तत्रापि न विवेद सः ॥ १२९ ॥
 ज्ञावार्थस्त्वेव मन्नावा यथा नौरावृता तव । तथास्मत्तेजसा तेजो जवतामावशिष्यते ॥ १३० ॥
 सञ्ज्ञात्रये ऽपि ज्ञावार्थमजाननकटपकस्य सः । ऊहापोहपरस्तस्यौ व्यात्तास्यः काकपोतवत् ॥ १३१ ॥
 स्वस्थानं कटपको ऽथागात्सान्धिविग्रहिकः स तु । तन्नावमविदन्वीक्षापन्नः स्वशिविरं ययौ ॥ १३२ ॥
 स सन्धिविग्रहपुमान्निरैः पृष्टो विपादज्जाक् । अवोचदत्यसम्बन्धप्रलापी कटपकपिजः ॥ १३३ ॥
 पुनः पुनश्च तैः पृष्टो न स किञ्चिदवोचत । स हि जिह्वाय तन्नावं नाज्ञासिमिति ब्रुवन् ॥ १३४ ॥
 मिलितः कटपकस्यायमपीति कृतनिश्चयाः । ते ऽथ सामन्तराजानः पलायन्त दिशो दिशम् ॥ १३५ ॥

ततः पलायमानानां तेषां कटपकशासनात् । हस्त्यश्वरत्नकोशादि जग्राहाद्विद्य नन्दराट् ॥ १३६ ॥
नन्दो ऽपि तं निजग्राह प्राक्तनं दुष्टमन्त्रिणम् । जक्तस्य कटपकस्यायमनर्थकृदिति क्रुधा ॥ १३७ ॥

नन्दश्रियां रक्षणेसौविदह्वः सुधीनयोपायनदीनदीनः ।

द्वां कटपको नन्दनरेश्वराज्ञानियन्त्रितां मन्त्रिवरश्चकार ॥ १३८ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते
महाकाव्ये कटपकामात्यसङ्कीर्तनो नाम सप्तमः सर्गः ॥

अष्टमः सर्गः

सुचिरं नन्दराजस्य मुद्राव्यापारमन्वशात् ॥ १ ॥

कदम्पकः पुनरुत्पन्नार्नेकपुत्रो धियां निधिः । सुचिरं नन्दराजस्य मुद्राव्यापारमन्वशात् ॥ २ ॥

नन्दस्य वंशे कालेन नन्दाः सप्ताञ्चवधृषाः । तेषां च मन्त्रिणो ऽञ्चून्मूयांसः कदम्पकान्वयाः ॥ ३ ॥

ततस्त्रिखण्डपृथिवीपतिः पतिरिव श्रियः । समुत्पातद्विषत्कन्दो नन्दो ऽञ्चून्मूयांसः ॥ ४ ॥

विशङ्कटः श्रियां वासो ऽसङ्कटः शकटो धियाम् । शकटाल इति तस्य मन्त्र्यञ्चूत्कदम्पकान्वयः ॥ ५ ॥

तस्य लक्ष्मीवती नाम लक्ष्मीरिव वपुष्मती । सधर्मचारिण्यञ्चवह्नीलावङ्कारधारिणी ॥ ६ ॥

तयोश्च ज्येष्ठतनयो विनयालङ्कृतो ऽञ्चवत् । अस्थूलधीः स्थूलञ्चो ऽञ्चकारनिशाकरः ॥ ७ ॥

नृत्तनिष्ठः कनिष्ठो ऽञ्चूच्छ्रीयको नन्दनस्तयोः । नन्दराष्ट्रहृदयामन्दानन्दगोशीर्षचन्दनः ॥ ८ ॥

पुरे ऽञ्चूत्तत्र कोशेति वेद्या रूपश्रियोर्वशी । वशीकृतजगच्चेता वञ्चव जीवनीषधिः ॥ ९ ॥

सुञ्जानो विविधान्नोगान्स्थूलञ्चो दिवानिशम् । उवास वसन्ते तस्या द्वादशाब्दानि तन्मनाः ॥ १० ॥

श्रीयकस्वङ्गरक्षो ऽञ्चूच्छ्रिविश्रम्भञ्जजनम् । द्वितीयमिव हृदयं नन्दस्य पृथिवीपतेः ॥ ११ ॥

तत्र चासीदरुचिर्नाम द्विजवराग्रणीः । कवीनां वादिनां वैयाकरणानां शिरोमणिः ॥ १२ ॥

स्वयङ्कृतैर्नवनवैरष्टोत्तरशतेन सः । वृत्तैः प्रवृत्तो ऽनुदिनं नृपावलगने सुधीः ॥ १३ ॥

मिथ्याहृगिति तं मन्त्री प्रशशंस न जातुचित् । तुष्टो ऽप्यस्मै तुष्टिदानं न ददौ नृपतिस्ततः ॥ १४ ॥

ज्ञात्वा वररुचिस्तत्र दानाप्रापणकारणम् । आराधयितुमारंजे गृहिणीं तस्य मन्त्रिणः ॥ १५ ॥

सन्तुष्टया तयान्येष्टुः कार्यं पृष्टो ऽब्रवीदिदम् । राज्ञः पुरस्तान्मे काव्यं तव त्रतो प्रशंसतु ॥ १५ ॥
 तथा तदुपरोधेन तद्विज्ञप्तो ऽवदत्पतिः । मिथ्यादृष्टेरसुष्याहं प्रशंसामि कथं वचः ॥ १६ ॥
 तथोक्तः साग्रहं मन्त्री तत्तथा प्रत्यपद्यत । अन्धधन्वीवातमूर्खाणामाग्रहो बलवान्बलु ॥ १७ ॥
 राज्ञः पुरस्तात्पठतः काव्यं वररुचेस्ततः । अहो सुजाषितमिति वर्णयामास मन्त्रिराद्रु ॥ १८ ॥
 दीनारशतमष्टायं ततो ऽस्मै नृपतिर्ददौ । राजमान्यस्य वाचापि जीव्यते ह्यनुकूलया ॥ १९ ॥
 दीनाराष्टोत्तरशते दीयमाने दिने दिने । किमेतद्दीयत इति जूपं मन्त्री व्यजिज्ञपत् ॥ २० ॥
 अथोचे नृपतिर्मन्त्रिन्दम्नो ऽस्मै त्वत्प्रशंसया । वयं यदि स्वयं दम्नो दम्नः किं न पुरा ततः ॥ २१ ॥
 मन्त्र्यप्यूचं मया देव प्रशंसा नास्य निर्मिता । काव्यानि परकीयाणि प्राशंसिषमहं तदा ॥ २२ ॥
 पुरो नः परकाव्यानि स्वकीकृत्य पठत्ययम् । किमेतत्सत्यज्ञावेनेत्यज्ञापत नृपस्ततः ॥ २३ ॥
 एतत्पठितकाव्यानि पठन्तीर्वादिका अपि । दर्शयिष्यामि वः प्रातरित्यूचे सचिवो ऽपि च ॥ २४ ॥
 यद्वा यद्दत्ता जूता जूतदत्तैणिका तथा । वेणा रेणेति सप्तासन्प्राज्ञाः पुत्र्यस्तु मन्त्रिणः ॥ २५ ॥
 गृह्णाति ज्यायसी तासां सकृदुक्तं तथेतराः । द्वित्र्यादिवारक्रमतो गृह्णन्ति स्म यथाक्रमम् ॥ २६ ॥
 राज्ञः समीपं सचिवो द्वितीये ऽह्नि निनाय ताः । तिरस्करिष्यन्तरिताः समुपावेशयच्च सः ॥ २७ ॥
 अष्टोत्तरशतं श्लोकान्स्वयं निर्माय नैत्यिकान् । ऊचे वररुचिस्तास्तु यथाज्येष्ठमनूचिरे ॥ २८ ॥
 ततो वररुचे रुष्टो राजा दानं न्यवारयत् । उपायाः सचिवानां हि निग्रहानुग्रहद्वयाः ॥ २९ ॥

अमर्षणो वररुचिः प्रतीकारं विचिन्तयन् । गृहस्वरूपं सचिवस्यापृच्छेदिकादिकम् ॥ ४६ ॥
 तस्याथ कथयामास काचित्सचिवचेत्यदः । ऋपतिः श्रीयकोवाहे जोदयते मन्त्रिवेश्मनि ॥ ४७ ॥
 सज्यते चात्र शस्त्रादि दातुं नन्दाय मन्त्रिणा । शस्त्रप्रियाणां राक्षां हि शस्त्रमाद्यमुपायनम् ॥ ४८ ॥
 समासाद्य नलक्षस्तुल्यं वररुचिस्ततः । चणकादि प्रदायेति डिम्बरूपाण्यपाठयत् ॥ ४९ ॥
 न वेत्ति राजा यदसौ शकटाक्षः करिष्यति । व्यापाद्य नन्दं तज्जाल्ये श्रीयकं स्थापयिष्यति ॥ ५० ॥
 स्थाने स्थाने पठन्ति स्म डिम्ब्रा एवं दिने दिने । जनश्रुत्या तदश्रौषीदिति चाचिन्तयन्नृपः ॥ ५१ ॥
 बालका यच्च ज्ञापन्ते ज्ञापन्ते यच्च योपितः । उत्पातिकी च या ज्ञाषा सा ज्वल्यन्यथा न हि ॥ ५२ ॥
 तत्प्रत्ययार्थं राज्ञाय प्रेषितो मन्त्रिवेश्मनि । पुरुषः सर्वमागत्य यथादृष्टं व्यजिज्ञपत् ॥ ५३ ॥
 ततश्च सेवावसरे मन्त्रिणः समुपेयुषः । प्रणामं कुर्वतो राजा कोपात्तस्थौ पराङ्मुखः ॥ ५४ ॥
 तज्नावक्षो ऽथ वेश्मैत्यामात्यः श्रीयकमब्रवीत् । राज्ञो ऽस्मि ज्ञापितः केनाप्यत्रको विद्विषन्निव ॥ ५५ ॥
 असावकस्मादस्माकं कुलद्वय लपस्थितः । रक्षते वत्स कुरुषे यद्यादेशमिमं मम ॥ ५६ ॥
 नमयामि यदा राज्ञे शिरश्चिन्धास्तदासिना । अत्रक्तः स्वामिनो वध्यः पितापीति वदेस्ततः ॥ ५७ ॥
 विद्यासौ मयि जरसाप्येवं याते परासुताम् । त्वं मत्कुलगृहस्तम्भो चविष्यसि क्षिरं ततः ॥ ५८ ॥
 श्रीयको ऽपि रुदक्षेवमवदज्जदस्वरम् । तात घोरमिदं कर्म भूपचो ऽपि करोति किम् ॥ ५९ ॥
 अमात्यो ऽप्यब्रवीदेवमेवं कुर्वन्विचारणम् । मनोरथान्पूरयसि वैरिणामेव केवलम् ॥ ६० ॥

राजा यम इवोदहरुः सकुटुम्बं निहन्ति माम् । यावत्तावन्ममैकस्य ह्याद्रुक्षु कुटुम्बकम् ॥ ६१ ॥
 मुखे विषं तालपुटं न्यस्य नंस्यामि नृपतिम् । शिरः परासोर्मे निन्धाः पितृहत्या न ते ततः ॥ ६२ ॥
 पित्रिवं बोधितस्तत्स प्रतिपेदे चकार च । शुभ्रोदकाय धीमन्तः कुर्वन्त्यापातदारुणम् ॥ ६३ ॥
 नृवता किमिदं वत्स विहितं कर्म दुष्करम् । ससम्भ्रममिति प्रोक्तो नृपेण श्रीयको ऽवदत् ॥ ६४ ॥
 यदैव स्वामिना ज्ञातो षोडशयं निहतस्तदा । नर्तचित्तानुसारेण नृत्यानां हि प्रवर्तनम् ॥ ६५ ॥
 नृत्यानां युज्यते दोषे स्वयं ज्ञाते विचारणा । स्वामिज्ञाते प्रतीकारो युज्यते न विचारणा ॥ ६६ ॥
 कृतौर्ध्वदेहिकं नन्दस्ततः श्रीयकमब्रवीत् । सर्वव्यापारसहिता मुद्रेयं गृह्यतामिति ॥ ६७ ॥
 अथ विज्ञपयामास प्रणम्य श्रीयको नृपम् । स्थूलजज्ञानिधानो ऽस्ति पितृदुह्यो ममाग्रजः ॥ ६८ ॥
 पितृप्रसादान्निर्बाधं कोशायास्तु निकेतने । जोगानुपनुज्ज्ञानस्य तस्याब्दा द्वादशागमन् ॥ ६९ ॥
 आहूयाथ स्थूलजज्ञस्तमर्थं नृशुजोदितः । पर्यालोच्यामुमर्थं तु करिष्यामीत्यज्जापत् ॥ ७० ॥
 अक्षौवालोचयेत्युक्तः स्थूलजज्ञो महीशुजा । अशोकवनिकां गत्वा विममर्शति चेतसा ॥ ७१ ॥
 शयनं ज्ञोजनं स्नानमन्ये ऽपि सुखहेतवः । काले ऽपि नानुभूयन्ते रोदैरिव नियोगिनिः ॥ ७२ ॥
 नियोगिनां स्वान्यराष्ट्रचिन्ताव्यग्रे च चेतसि । प्रेयसीनां नावकाशः पूर्णकुम्भे ऽम्नसामिव ॥ ७३ ॥
 त्यक्त्वा सर्वमपि स्वार्थं राजार्थं कुर्वतामपि । लपद्भवन्ति पिशुना लङ्घ्यमानामिव विकाः ॥ ७४ ॥
 यथा स्वदेहद्रविणव्ययेनापि प्रयत्यते । राजार्थे तपदात्मासर्थे यत्यते किं न धीमता ॥ ७५ ॥
 विचिन्त्यैवं व्यधात्केशोत्पादनं पञ्चमुष्टिनिः । रत्नकम्बलदशाक्षी रजोहरणमप्यथ ॥ ७६ ॥

ततश्च स महाजागो गत्वा सदसि पार्थिवं । आलोचितमिदं धर्मदात्रः स्तादित्यवोचत ॥ ७७ ॥
ततः स राजसदनामुहाया इव केसरी । निःससार महासारः संसारकरिरोषणः ॥ ७८ ॥
किमेष कपटं कृत्वा यायी वेक्सागृहं पुनः । इत्यप्रत्ययतः क्षाप्यो गवाक्षेण निरैक्षत ॥ ७९ ॥
प्रदेशे शवदुर्गन्धे ऽप्यविकूणितनासिकम् । यान्तं दृष्ट्वा स्थूलजङ्ग नरेन्द्रो ऽधूनयन्निरः ॥ ८० ॥
जगवान्वीतरागो ऽसावस्मिन्धिगे कुचिन्तितम् । इत्यात्मानं निनिन्दोच्चैर्नन्दस्तमञ्जिनन्दयन् ॥ ८१ ॥
स्थूलजङ्गो ऽपि गत्वा श्रीसम्भूतिविजयान्तिके । दीक्षां सामायिकोच्चारपूर्विकां प्रत्यपद्यत ॥ ८२ ॥
गृहीत्वा श्रीयकं दोष्णिणं ततो नन्दः सगौरवम् । मुञ्चाधिकारे निःशेषव्यापारे सहिते न्यधात् ॥ ८३ ॥
चकार श्रीयको राज्यचिन्तामवहितः सदा । साक्षादिव शकटाक्षः प्रकृष्टनयपाटवात् ॥ ८४ ॥
स नित्यमपि कोशाया विनीतः सदने ययौ । स्नेहाञ्जलुस्तप्त्रियापि कुलीनैर्बहुमन्यते ॥ ८५ ॥
स्थूलजङ्गवियोगार्ता श्रीयकं प्रेक्ष्य सारुदत् । इष्टे दृष्टे हि दुःखार्ता न दुःखं धर्तुमीशते ॥ ८६ ॥
ततस्तां श्रीयको ऽवोचदार्ये किं कुर्महे वयम् । अस्मौ वररुचिः पापो ऽधातयज्जनकं हि नः ॥ ८७ ॥
अक्रान्मोत्थितवज्राग्निप्रदीपनसहोदरम् । स्थूलजङ्गवियोगं च ज्वत्वा अकरोदयम् ॥ ८८ ॥
त्वज्जाम्यामुपकोशायां यावज्जक्तो ऽस्त्यस्मौ खलः । तावत्प्रतिक्रियां काञ्चिद्विचिन्तय मनस्विनि ॥ ८९ ॥
तदादिशोपकोशां यत्प्रतार्य कथमप्यस्मौ । विधीयतां वररुचिर्मद्यपानरुचिस्त्वया ॥ ९० ॥
प्रेयोवियोजनाघैराद्वाह्निप्रदीपादेवरस्य च । तत्प्रतिज्ञाय सा सद्यो ऽप्युपकोशां समादिशत् ॥ ९१ ॥

कोशायाश्च निदेशेनोपकोशा तं तथान्यधात् । यथा पपौ सुरामेष स्त्रीवशैः क्रियते न किम् ॥ ए३ ॥
 सुरापानं वररुचिः स्वैरं ऋद्धो ऽद्य कारितः । उपकोशेति कोशायै शशंसाथ निशात्यये ॥ ए३ ॥
 अथ कोशामुखात्सर्वं शुश्राव श्रीयको ऽपि तत् । मेने च पितृवैरस्य विहितं प्रतियातनम् ॥ ए४ ॥
 शकटालमहामात्यात्यथात्प्रच्युति सो ऽव्यच्युत् । ऋद्धो वररुचिर्भूसेवावसरतत्परः ॥ ए५ ॥
 स प्रत्यहं राजकुले सेवाकाले समापतन् । राज्ञा च राजलोकैश्च सगौरवमदृश्यत ॥ ए६ ॥
 अन्यदा नन्दराड्मन्त्रिगुणस्मरणविह्वलः । सदसि श्रीयकामात्यं जगादैवं सगजदम् ॥ ए७ ॥
 ऋक्तिमान्शक्तिमान्नित्यं शकटालो महामतिः । अजवन्मे महामात्यः शक्रस्येव बृहस्पतिः ॥ ए८ ॥
 एवमेव विपन्नो ऽसौ दैवादद्य करोमि किम् । मन्ये शून्यमिवास्थानमहं तेन विनात्मनः ॥ ए९ ॥
 उवाच श्रीयको ऽव्येवं किं देवेह विदधमे । इदं वररुचिः सर्वं पापं व्यधित मद्यपः ॥ १०० ॥
 सत्यमेष सुरां ऋद्धः पिबतीति नृपोदिते । श्वो ऽमुं दर्शयितास्मीति श्रीयकः प्रत्यज्जाषत ॥ १०१ ॥
 श्रीयकश्च द्वितीये ऽह्नि सर्वेषामीशुषां सदः । स्वपुंसा शिद्धितेनाऽयं पद्ममेकैकमार्पयत् ॥ १०२ ॥
 तत्कालं मदनफलरसज्जावनयाञ्चितम् । पुरात्मनो वररुचेर्ययामास पङ्कजम् ॥ १०३ ॥
 कुतस्त्यमञ्चतामोदमिदमित्यञ्जिवर्णिनः । द्रातुं राजादयो निन्युर्नोसाग्रे स्वं स्वमम्बुजम् ॥ १०४ ॥
 सो ऽपि ऋद्धो ऽनयद्द्रातुं द्राणाग्रे पङ्कजं निजम् । चञ्जहाससुरां सद्यो रात्रिपीतां ततो ऽवमत् ॥ १०५ ॥
 धिगमुं शीधुपं ब्रह्मवन्धुं बन्धवधोचितम् । सर्वैरित्याकुक्ष्यमानो निर्ययौ सदसो ऽथ सः ॥ १०६ ॥

ब्राह्मणा याचितास्तेन प्रायश्चित्तमचीकथन् । तापितत्रणुः पानं सुरापानाघघातकम् ॥ १०७ ॥
मूषया तापितमथ पपौ वररुचिस्त्रपु । प्राणैश्च मुमुचे सद्यस्तत्प्रदाहन्नयादिव ॥ १०८ ॥

स्थूलजज्ञो ऽपि सम्भूतविजयाचार्यसन्निधौ । प्रब्रज्यां पालयामास पारदृश्व श्रुताम्बुधेः ॥ १०९ ॥
वर्षाकाले ऽन्यदायाते सम्भूतविजयं गुरुम् । प्राणम्य मूर्ध्ना मुनय इत्यगृह्णन्निग्रहान् ॥ ११० ॥
अहं सिंहगुहादारे कृतोत्सर्गं लपोपितः । अवस्थास्ये चतुर्मासीमेकः प्रत्यशृणोदिदम् ॥ १११ ॥
दृग्विषाद्विविद्वारे चतुर्मासीमुपोपितः । स्थास्यामि कायोत्सर्गेण द्वितीयो ऽन्यग्रहीदिदम् ॥ ११२ ॥
उत्सर्गीं कूपमण्डूकासने मासचतुष्टयम् । स्थास्याम्युपोपित इति तृतीयः प्रत्यपद्यत ॥ ११३ ॥
योग्यानमत्वा गुरुः साधून्यावत्तानन्वमन्यत । स्थूलजज्ञः पुरोज्ञय नत्वं तावदब्रवीत् ॥ ११४ ॥
कोशान्निधाया वेज्याया गृहे या चित्रशालिका ॥ विचित्रकामशास्त्रोक्तकरणखेव्यशालिनी ॥ ११५ ॥
तत्र कृततपःकर्मविशेषः पट्टसाशनः । स्थास्यामि चतुरो मासानिति मे ऽज्जिग्रहः प्रज्जो ॥ ११६ ॥ युग्मं ॥
ज्ञात्वोपयोगाद्योग्यं तं गुरुस्तत्रान्वमन्यत । साधवश्च ययुः सर्वे स्वं स्वं प्रतिश्रुतम् ॥ ११७ ॥
शान्तांस्तीव्रतपोनिष्ठान्दृष्ट्वा तान्मुनिसत्तमान् । त्रयो ऽमी जेजिरे शान्तिं सिंहसर्पाण्यष्टकाः ॥ ११८ ॥
स्थूलजज्ञो ऽपि सम्प्राप कोशावेद्यानिकेतनम् । अञ्जयुत्तस्थौ तथा कोशाप्याहिताञ्जलिग्रतः ॥ ११९ ॥
सुकुमारः प्रकृत्यासौ रम्भास्तम्भ इवोरुणा । व्रतचारेण विधुरो ऽत्रागादिति विचिन्त्य सा ॥ १२० ॥
उवाच स्वागतं स्वामिन्समादिश करोमि किम् । वपुर्धनं परिजनः सर्वमेतत्तत्रैव हि ॥ १२१ ॥
चतुर्मासीं वसत्यै मे चित्रशालेयमर्थ्यताम् । इत्यूचे स्थूलजज्ञो ऽपि सा तूचे गृह्यतामिति ॥ १२२ ॥

तथा च तस्यां प्रगुणीकृतायां जगवानपि । कामस्थाने ऽविशज्जर्म इव स्वबलवत्तया ॥ १२३ ॥
 अथ सा षड्रसाहारजोजनानन्तरं मुनेः । विशेषकृतशृङ्गारा द्योत्राय समुपाययौ ॥ १२४ ॥
 सोपविष्टा पुरस्तस्योत्कृष्टा काचिदिवाप्सराः । चतुरं रचयामास ह्यवन्नावाधिकं मुहुः ॥ १२५ ॥
 करणानुन्नवक्रीमोद्दामानि सुरतानि च । तानि तानि प्राक्तनानि स्मारयामास सासकृत् ॥ १२६ ॥
 यद्यत्द्योत्राय विदधे तथा तत्र महामुनौ । तत्तन्मुधाघ्नवघ्नजै यथा नखविलेखनम् ॥ १२७ ॥
 प्रतिवासरमप्येवं तद्द्योत्राय चकार सा । जगाम स तु न द्योत्रं मनागपि महामनाः ॥ १२८ ॥
 तयोपसर्गकारिण्या प्रत्युतास्य महामुनेः । अदीप्यत ध्यानवह्निर्मेघवह्निरिवाम्भसा ॥ १२९ ॥
 त्वयि पूर्वमिवाज्ञानाद्रन्तुकामां धिगीश माम् । आत्मानमिति निन्दन्ती सापतत्तस्य पादयोः ॥ १३० ॥
 मुनेस्तस्येन्द्रियजयप्रकर्षेण चमत्कृता । प्रपेदे श्रावकत्वं साग्रहीच्चैवमग्निग्रहम् ॥ १३१ ॥
 तुष्टः कदापि कस्मैचिद्ददाति यदि मां नृपः । विना पुमांसमेकं तमन्यत्र नियमो मम ॥ १३२ ॥
 गते तु वर्षासमये ते त्रयो ऽपि हि साधवः । निर्व्यूढाग्निग्रहा एयुर्गुरुपादान्तिकं क्रमात् ॥ १३३ ॥
 आयान्सिंहगुहासाधुरहो दुष्करकारक । तत्र स्वागतमित्यूचे किंचिदुत्थाय सूरिणा ॥ १३४ ॥
 सूरिणा ज्ञापितौ तददायान्तावितरावपि । समे प्रतिज्ञानिर्वाहे समा हि स्वामिसत्क्रिया ॥ १३५ ॥
 स्थूलजन्मस्थायान्तमन्युत्थायात्रवीजुरुः । दुष्करदुष्करकारिन्महात्मन् स्वागतं तव ॥ १३६ ॥
 सामूयाः साधवस्ते ऽथाचिन्तयन्नित्यहो गुरोः । इदमामन्त्रणं मन्त्रिपुत्रताहेतुकं खलु ॥ १३७ ॥
 यद्यसौ षड्रसाहारात्कृतदुष्करदुष्करः । इदं वर्षान्तरे तर्हि प्रतिज्ञास्यामहे वयम् ॥ १३८ ॥

एवं मनसि संस्थाप्य सामर्पास्ते महर्षयः । कुर्वाणाः संयमं मासानष्टावगमयन्क्रमात् ॥ १३ए ॥
 उत्तमर्णं इव प्राप्ते काले हृष्टः पुरो गुरोः । साधुः सिंहगुहावासी चकारेति प्रतिश्रवम् ॥ १४० ॥
 कोशावेदयागृहे नित्यं षड्साहारञ्जोनः । जगवन्समवस्थास्ये चतुर्मासीमिमामहम् ॥ १४१ ॥
 स्थूलजघ्रेण मात्सर्यादेतदङ्गीकरोत्ययम् । विचार्येत्युपयोगेन ज्ञात्वा च गुरुरादिशत् ॥ १४२ ॥
 वत्स माजिग्रहं कार्षीरन्तिदुष्करदुष्करम् । स्थूलजघ्नः क्षमः कर्तुमङ्गिराज इव स्थिरः १४३ ॥
 न हि मे दुष्करो ऽप्येष कथं दुष्करदुष्करः । तदवश्यं करिष्यामीत्युवाच स पुनर्गुरुम् ॥ १४४ ॥
 गुरुरूचे ऽमुना ज्ञावी प्रंशः प्राक्तपसो ऽपि ते । आरोपितो ऽतिचारो हि गात्रजङ्गाय जायते ॥ १४५ ॥
 गुरोर्वचो ऽवमत्याथ वीरस्मन्यो मुनिः स तु । उन्मीनकेतनं प्राप कोशायान्निकेतनम् ॥ १४६ ॥
 स्थूलजघ्नस्पर्धेहायाति मन्ये तपस्व्यसौ । जवे पतन् रक्षणीय इत्युत्थाय ननाम सा ॥ १४७ ॥
 वसत्यै याचितां तेन मुनिना चित्रशालिकाम् । कोशा समर्पयामास स मुनिस्तत्र चाविशत् ॥ १४८ ॥
 तं शुक्तषड्साहारं मध्याह्ने तु परीक्षितुम् । कोशापि तत्र लावण्यकोशश्रूता समाययौ ॥ १४९ ॥
 चुक्षोज स पुनर्मल्लु पङ्कजाक्षीमुदीक्ष्य ताम् । स्त्री तादृग्भोजनं तादृग्विकाराय न किं जवेत् ॥ १५० ॥
 स्मरार्थ्यां याचमानं तं कोशाप्येवमवोचत । वयं हि जगवन्वेदया वक्ष्याः स्मो धनदानतः ॥ १५१ ॥
 व्याहारपीन्मुनिरप्येवं प्रसीद मृगलोचने । अस्मासु जवति द्रव्यं किं तैलं वालुकास्त्रिव ॥ १५२ ॥
 नेपालज्रयो ऽपूर्वस्मै साधवे रत्नकम्बलम् । दत्ते तमानयेत्यूचे सा निर्वेदयितुं मुनिम् ॥ १५३ ॥
 ततश्चचाव नेपालं प्रावृक्षावे ऽपि बालवत् । पङ्किलायामिलायां स निजव्रत इव स्वलदन् ॥ १५४ ॥

तत्र गत्वा महीपादाजलकम्बलमाप्य च । स मुनिर्वदितो वर्त्मन्यासंस्तस्मिंश्च दस्यवः ॥ १५१ ॥
 आयाति लक्ष्मिल्याख्यदस्यूनां शकुनिस्ततः । किमायातीत्यपृष्ठच्च दस्युराङ् द्रुस्थितं नरम् ॥ १५६ ॥
 आगच्छन्निचकुरेको ऽस्ति न कश्चित्तादृशो ऽपरः । इत्यशंसद्गुमारूढश्चौरसेनापतेः स तु ॥ १५७ ॥
 साधुस्तत्राथ सम्प्राप्तस्तौर्विधृत्य निरूपितः । किमप्यर्थमपश्यद्भिर्मुचे च मल्लिम्बुचैः ॥ १५८ ॥
 एतद्वद्दं प्रयातीति व्याहरत्तुकुनिः पुनः । मुनिं चौरपतिः प्रोचे सत्यं ब्रूहि किमस्ति ते ॥ १५९ ॥
 वेदशकृते ऽस्य वंशस्यान्तः द्विप्तो रत्नकम्बलः । अस्तीत्युक्ते मुनिश्चौराजेन मुमुचे च सः ॥ १६० ॥
 स समागत्य कोशाद्यै प्रददौ रत्नकम्बलम् । चिक्षेप सा गृहस्रोतःपङ्के निःशङ्कमेव तम् ॥ १६१ ॥
 अजटपन्मुनिरप्येवमक्षेप्यशुचिकर्दमे । महामूढ्यो ह्यसौ रत्नकम्बलः कम्बुकण्ठि किम् ॥ १६२ ॥
 अथ कोशाप्युवाचैवं कम्बलं मूढ शोचसि । गुणरत्नमयं श्वेत्रे पतन्तं स्वं न शोचसि ॥ १६३ ॥
 तच्छ्रुत्वा जातसंवेगो मुनिस्तामित्यवोचत । बोधितो ऽस्मि त्वया साधु संसारात्साधु रक्षितः ॥ १६४ ॥
 अघान्यतीचारजवान्युन्मूलयितुमात्मनः । यास्यामि गुरुपादान्ते धर्मेदाजस्तवानेधे ॥ १६५ ॥
 कोशापि तमुवाचैवं मिथ्या मे दुष्कृतं त्वयि । ब्रह्मव्रतस्थयाप्येवं मया यदसि खेदितः ॥ १६६ ॥
 आशातनेयं युष्माकं बोधहेतोर्मया कृता । हन्तव्या सा गुरुवचः श्रयज्वं यात सत्वरम् ॥ १६७ ॥
 इहामीति वदन् गत्वा सम्भूतविजयान्तिके । गृहीत्वालोचनां तीक्ष्णमाचचार पुनस्तपः ॥ १६८ ॥
 समाधिमन्तो मरणं साधयित्वा परेद्यवि । सम्भूतविजयाचार्यपादाः स्वर्गं प्रपेदिरे ॥ १६९ ॥

राज्ञा प्रदत्ता कोशापि तुष्टेन रधिने ऽन्यदा । राजायत्तेति शिश्राय विना रागेण सा तु तम् ॥ १७० ॥
 स्थूलजङ्गं विना नान्यः पुमान्को ऽपीत्यहर्निशम् । सा तस्य रथिनो ऽन्यर्णे वर्णयामास वर्णिनी ॥ १७१ ॥
 रथी गत्वा गृहोद्याने पर्यङ्गे च निपद्य सः । तन्मनोरञ्जनायेति स्वविज्ञानमदर्शयत् ॥ १७२ ॥
 माकन्दलुम्बीं बाणेन विव्याध तमपीषुणा । पुङ्खे ऽन्येन तमप्यन्येनेत्याहस्तं शराह्यञ्चूत् ॥ १७३ ॥
 वृन्तं नित्वा दुरग्रेण बाणश्रेणिमुखस्थिताम् । लुम्बीं स्वपाणिनाकृष्यासीनस्तस्यै समर्पयत् ॥ १७४ ॥
 इदानीं मम विज्ञानं पश्येत्यालप्य सापि हि । व्यधत्त सार्पपं राशिं तस्योपरि ननर्त च ॥ १७५ ॥
 सूचीं क्षिप्ता तत्र राशौ पुष्पपत्रैः पिधाय ताम् । सा ननर्त च नो सूच्या विद्धा राशिश्च न दहतः ॥ १७६ ॥
 ततः स ऊचे तुष्टो ऽस्मि दुष्करेणामुना तव । याचस्व यन्ममायत्तं ददामि तदहं ध्रुवम् ॥ १७७ ॥
 सोवाच किं मयाकारि दुष्करं येन रञ्जितः । इदमप्यधिकं नास्मात्किमन्यासेन दुष्करम् ॥ १७८ ॥
 किं चाम्रलुम्बीनेदो ऽयं नृत्तं चेदं न दुष्करम् । अशिद्धितं स्थूलजङ्गो यच्चक्रे तत्तु दुष्करम् ॥ १७९ ॥
 अश्रुक्तं वादशाब्दानि जोगान्यत्र समं मया । तत्रैव चित्रशालायामस्थात्सोऽखण्णितव्रतः ॥ १८० ॥
 दुग्धं नकुलसञ्चारदिव स्त्रीणां प्रचारतः । योगिनां दुष्यते चेतः स्थूलजङ्गमुनिं विना ॥ १८१ ॥
 दिनमेकमपि स्थातुं को ऽलं स्त्रीसन्निधौ तथा । चतुर्मासीं यथातिष्ठत्स्थूलजङ्गो ऽदहतव्रतः ॥ १८२ ॥
 आहारः षड्सश्चित्रशालावासो ऽङ्गनान्तिके । अप्येकं व्रतलोपायान्यस्य लौहतनोरपि ॥ १८३ ॥
 विदीयन्ते धातुमयाः पार्श्वे वहेरिव स्त्रियाः । स तु वज्रमयो मन्ये स्थूलजङ्गमहामुनिः ॥ १८४ ॥
 स्थूलजङ्गं महासत्त्वं कृतदुष्करदुष्करम् । व्यावर्ण्य युक्ता मुञ्जैव मुखे वर्णयितुं परम् ॥ १८५ ॥

चाणक्यचार्या त्वन्येद्युर्मानुषम जगाम सा । बभूव तत्र तज्जातुस्तदोद्वाहमहोत्सवः ॥ २०२ ॥
 तस्मिन्महोत्सवे तस्याः स्वसारो ऽन्याः समाययुः । वस्त्रालङ्कारशालिन्यो महंभ्यपतिका हि ताः ॥ २०३ ॥
 ताश्चित्रवाहनाः सर्वाः सर्वा दासीजिरावृताः । सत्त्वप्रक्रियाः सर्वाः सर्वाः स्रग्युक्तमौलयः ॥ २०४ ॥ युग्मम् ।
 सर्वा दिव्याङ्गरागण्यः सर्वास्ताम्बूलपाणयः । सर्वा अपि श्रियो देव्या वैक्रिया इव मूर्तयः ॥ २०५ ॥
 चाणक्यगृहिणी त्वेकवराशिर्निशि चाहि च । विशुद्धशुद्धसरिकाचरण जीर्णकञ्चुका ॥ २०६ ॥
 जीर्णकौसुम्भोत्तरीया ताम्बूलविकलानना । वपुर्मलैकसञ्जाताङ्गरागा त्रपुकुण्मला ॥ २०७ ॥
 कर्मणा कर्कशकरा सदा मलिनकुन्तला । तान्निः श्रीमदुदुढानिर्जगिनीजिरहस्यत ॥ २०८ ॥

॥ त्रिन्निर्विशेषकं ॥

विवाहमिलितो ऽन्यो ऽपि लोकः सर्वो जहास ताम् । सा तु जिहियती कोणप्रविष्टोद्वाहमत्यगात् २०९
 गताथ चाणक्यगृहे विषादमलिनानना । सास्यात्तिलकयन्ती क्वां साङ्गनैरश्रुविन्दुभिः ॥ २१० ॥
 तां तु म्लानमुखीं हृष्टा प्रातः कैरविणीमिव । तद्दुःखदुःखी चाणक्यो ऽज्जिदधे मधुराक्षरम् ॥ २११ ॥
 किं मत्कृतो ऽपमानस्ते प्रतिवेशिकृतो ऽथवा । पितृवैरमकृतो यद्वा यदेवं ताम्यसि प्रिये ॥ २१२ ॥
 सा त्वाख्यातुमनीशाञ्छूदपमानकदर्थिता । पत्युरत्यन्तनिर्वन्धादाख्याति स्म तथापि तत् ॥ २१३ ॥
 चाणक्यो ऽपि हि विज्ञातगृहिणीदुःखकारणः । ज्विणोपार्जनोपायं निरपायमचिन्तयत् ॥ २१४ ॥
 पाटलीपुत्रनगरे नन्दराजो विजन्मनाम् । विशिष्टां दक्षिणां दत्ते तदर्थं तत्र याम्यहम् ॥ २१५ ॥

१ एकस्थूलवस्त्रा २ धनिकपरिणीताभिः

मयूरपोषकमहत्तरस्य दुहितुस्तदा । अञ्जुदापक्षसत्त्वायाश्चञ्जपानाय दोहदः ॥ २३१ ॥
 तत्कुटुम्बेन कथितश्चाणक्याय स दोहदः । पूरणीयः कथमसाविति पृष्टो ऽवदच्च सः ॥ २३२ ॥
 यद्येतस्या जातमात्रं दारकं मम दत्त ज्योः । तदाहं पूरयाम्येव शशञ्जुत्पानदोहदम् ॥ २३३ ॥
 अपूर्णे दोहदे गर्जनाशो ऽस्या मा भवत्विति । तन्मातापितरौ तस्यामंसातां वचनं हि तत् ॥ २३४ ॥
 चाणक्यो ऽकारयञ्चाथ सन्निधं तृणमण्मपम् । पिधानधारिणं गुप्तं तदूर्ध्वं चामुचक्षरम् ॥ २३५ ॥
 तस्याधो ऽकारयामास स्थालं च पयसा ऋतम् । ऊर्जराकांनिक्षीध्रे च तत्रेन्दुः प्रत्यविम्ब्यत ॥ २३६ ॥
 गुर्विष्टास्तत्र सङ्क्रान्तं पूर्णेन्दुं तमदर्शयत् । पिबेत्युक्ता च सा पातुमारजे विकसन्मुखी ॥ २३७ ॥
 सापाद्यथा यथा गुप्तपुरुषेण तथा तथा । न्यधीयत पिधानेन तन्निधं तार्णमण्मपम् ॥ २३८ ॥
 पूरिते दोहदे चैवं समये ऽसूत सा सुतम् । चञ्जगुप्ताज्जिधानेन पितृज्यां सो ऽन्यधीयत ॥ २३९ ॥
 चञ्जवच्चञ्जगुप्तो ऽपि व्यवर्धत दिने दिने । मयूरपोषककुलोत्पलिनीवनलासकः ॥ २४० ॥
 सुवर्णोपार्जनधिया चाणक्यो ऽपि परिभ्रमन् । गवेषयितुमारजे धातुवादविशारदान् ॥ २४१ ॥
 इतश्च चञ्जगुप्तो ऽर्धं रममाणो दिने दिने । विद्वजे ऋषतिरिव तेज्यो ग्रामादिकं सदा ॥ २४२ ॥
 हस्तीकृत्य हयीकृत्य चारुरोह स वादकान् । प्रायो हि जाविनी लक्ष्मीरिङ्गितैरपि सूच्यते ॥ २४३ ॥
 क्रमयोगेन चाणक्यस्तत्रैवागात्परिभ्रमन् । चञ्जगुप्तं तथाचेष्टं दृष्ट्वा चातिविसिन्मये ॥ २४४ ॥
 चाणक्यस्तत्परीक्षार्थमेवमाचाषते स्म तम् । हे राजन्मह्यमपि हि किंचनापि प्रदीयताम् ॥ २४५ ॥

जगद् चन्द्रगुप्तो ऽपि ब्रह्मन् ग्रामगवीरिमाः । यथारुचि गृहाण त्वं मद्भक्ताः को निषेत्स्यति ॥ १४६ ॥
स्मिता प्रोवाच चाणक्यः कथं गृह्णामि गा इमाः । गोस्वामिन्यो विज्रेभ्युच्चैर्मरिष्यन्ति ते हि माम् ॥ १४७ ॥
प्रोवाच चन्द्रगुप्तो ऽपि मा जैपीनेतु ते मया । गावः प्रदत्ता गृह्यन्तां वीर्योज्या वसुन्धरा ॥ १४८ ॥
चाणक्यो ऽचिन्तयदसावहो विज्ञानवानपि । अतः प्रपञ्च को ऽसावित्यर्चकांस्तत्समीपगान् ॥ १४९ ॥
भिम्ब्रकाः कथयामासुः परिव्राजकपुत्रकः । असौ मात्रोदरस्थो ऽपि परिव्राजकसात्कृतः ॥ १५० ॥
चाणक्यो ऽपि स्वयं लब्धं तं ज्ञात्वोवाच बालकम् । स एषो ऽस्मि यदीयस्त्वमेहि राज्यं ददामि ते ॥ १५१ ॥
चाणक्यो चन्द्रगुप्तो ऽपि लगति स्म तदद्भुतौ । चाणक्यो ऽपि तमादाय जाक् पलायिष्ट दस्युवत् ॥ १५२ ॥
राज्याथो चन्द्रगुप्तो ऽपि क्षणितेन चण्णिसूः । चक्रे पत्न्यादिसामग्रीं नन्दमुहेत्तुमुद्यतः ॥ १५३ ॥
धातुवादोपाजितेन द्रविणेन चण्णिसूः । चक्रे पत्न्यादिसामग्रीं नन्दमुहेत्तुमुद्यतः ॥ १५४ ॥
ततः सर्वान्निसारेण तथा पत्न्यादिसेनया । पाटलीपुत्रनगरं चतुर्दिशमवेष्टयत् ॥ १५५ ॥
तददृपसारं चाणक्यशिविरं नन्दञ्छूयतिः । निर्गत्य कुट्टयामास सर्वमार्जकलीलया ॥ १५६ ॥
सचन्द्रगुप्तश्चाणक्यः समयज्ञः पलायत । नष्टपि रक्षेदात्मानं सत्यात्मनि पुनः श्रियः ॥ १५७ ॥
चन्द्रगुप्तं ग्रहीतुं च नन्दो ऽपि वरसादिनः । आदिशन्न सहन्ते हि राजानो राज्यकाल्पिणम् ॥ १५८ ॥
जितकाशिनो नन्दे च पुनर्नगरमीशुपि । नागैरुत्सवश्चक्रे ऽनुरूपः स्वस्वसम्पदाम् ॥ १५९ ॥
तेषां च सादिनामेकः साद्यश्वेन तरस्विना । अदवीयसि देशे ऽगाच्चन्द्रगुप्तस्य गह्वतः ॥ १६० ॥
चाणक्यो ऽपि तमायान्तं दूरादालोक्य सादिनम् । प्रत्युपपन्नमतिश्चन्द्रगुप्तायैवं समादिशत् ॥ १६१ ॥

सरसः पद्मिनीपरमप्लुतस्यास्य वारिणि । आतिदीप्तायितं कृत्वा मञ्जोन्मज्जेश्च मज्जिरा ॥ १६१ ॥
 ममज्जा चन्द्रगुप्तो ऽथ ज्ञागगधे ऽपि वारिणि । धीरो वारिस्तम्भनिकां विद्यां साधितवानिव ॥ १६२ ॥
 स्वयं तु सरसस्तीरे चाणक्यः सुस्थिरासनः । समाधिनाटनं कृत्वा तस्थौ योगीव निर्ममः ॥ १६३ ॥
 क्षातोद्यकोणाघाताजपादपातेन वाजिना । वार्युवाजेन नन्दाश्ववारो ऽथ स समाययौ ॥ १६४ ॥
 स पप्रह च चाणक्यं नृदन्त कथयाशु मे । किं त्वयाद्य पुमान्को ऽपि हृष्टो ऽञ्जिनवयौवनः ॥ १६५ ॥
 समाधिचङ्गूरीरुत्वाञ्जिनयेन चणिप्रसूः । अङ्गुलीसङ्कया तस्य हुङ्कुर्वन्वार्यदर्शयत् ॥ १६६ ॥
 चन्द्रगुप्ताकर्णाय स सादी मङ्गुलमञ्जसि । आमृकं मोक्षुमारेजे चलनीमिव नर्तकी ॥ १६७ ॥
 तस्यैवादाय निःस्त्रिंशं निस्त्रिंशश्चणिचूरथ । अम्बुदेव्या वलीकर्तुमिव चिह्नेद तद्विरः ॥ १६८ ॥
 एहि वत्सैहि वत्सेति चाणक्येनोदिते क्षणात् । सरसो निर्वयौ चन्द्रगुप्तश्चन्द्र इवोदधेः ॥ १६९ ॥
 चन्द्रमारोप्य तत्राश्वे चाणक्यः समन्नापत । त्वामाख्यं सादिने यर्हि किं चिन्तितं त्वया ॥ १७० ॥
 चन्द्रगुप्तो ऽब्रवीदार्य मयैतच्चिन्तितं तदा । इदमेव खलु श्रेयो जानात्यार्यो हि न त्वहम् ॥ १७१ ॥
 चाणक्यो ऽचिन्तयन्नूनं सर्वदापि वशंवदः । न हि मे व्यञ्जिचार्येप यन्तुर्नृप इव क्षिपः ॥ १७२ ॥
 तथोश्च गह्वतोः पृष्ठे यमदूत इवोद्भटः । आययौ नन्दसाधन्यो वायुवाजेन वाजिना ॥ १७३ ॥
 तमापतन्तं दृष्ट्वा च चाणक्येनोदितः पुनः । चन्द्रगुप्तः सरोमध्ये न्यमङ्गीन्मङ्गुलं हंसवत् ॥ १७४ ॥
 रजकं वारितीरस्थं चणिसूनुरुवाच च । त्वह्मेणिरुषितो राजा नम्य चेन्न मुमूर्षसि ॥ १७५ ॥

१ वायुवेगेन २ खड्गं ३ निर्दयः

तदा प्रविष्टो जिह्मार्थं ग्रामे तस्मिन्परित्रमन् । चाणक्यो रोरवृक्षाया ययौ कस्याश्चिदोक्सि ॥ ३९१ ॥
 बालकानां तथा चोण्णा रब्बाच्छूपरिवेपिता । तत्रैको बालकः पाणिं चिह्नेपातिबुधुद्वितः ॥ ३९२ ॥
 दग्धाङ्गुलीकं तं बालं रुदन्तं स्थविरावदत् । न किंचिदपि जानासि चाणक्य इव बालकः ॥ ३९३ ॥
 चाणक्यस्तद्वचः श्रुत्वा प्रविश्य च तदोक्सि । पप्रह वृक्षां चाणक्यदृष्टान्तः कोऽयमर्चके ॥ ३९४ ॥
 जरत्युवाच चाणक्यो बहिर्देशमसाधयन् । आदौ नन्दपुरं रुधन्विगोपं प्रापददृषधीः ॥ ३९५ ॥
 शनैः पार्श्वेव्युञ्जानो मथ्य एव क्षिपन्करम् । तथा बालोऽप्ययं दग्धोऽङ्गुलीष्वत्युष्णरब्बया ॥ ३९६ ॥
 अहो स्त्रिया अप्येतस्या धीमत्त्वमिति चिन्तयन् । चाणक्यो हिमवत्कूटं ततोऽगात्सन्निवेशनम् ॥ ३९७ ॥
 तत्र पर्वतकार्ख्येन नृपेण सह सौहृदम् । चञ्चुसगुरुश्चक्रे तत्साहाय्यककाम्यया ॥ ३९८ ॥
 तमन्यदोचै चाणक्यो नन्दमुन्मूढ्य पार्थिवम् । तज्जयं संविन्नज्यावां गृह्णाव प्रातराविव ॥ ३९९ ॥
 ततः पर्वतकेनापि प्रत्यपद्यत तद्वचः । स हि चाणक्ययुक्तोऽञ्जुसन्नद्ध इव केसरी ॥ ४०० ॥
 चाणक्यश्चञ्चुसश्च स च पर्वतको बहिः । छपचक्रमिरे नन्ददेशं साधयितुं ततः ॥ ४०१ ॥
 एकं तु तैः पुरं रुद्धमपि नञ्जुमशाकि न । जिह्मार्थं जिह्मेष्वेषेण चाणक्यस्तत्र चाविशत् ॥ ४०२ ॥
 तत्र त्रिदण्डी चाणक्यः पुरमध्ये परित्रमन् । ददर्शानादिकाः सप्त सकला मावदेवताः ॥ ४०३ ॥
 चाणक्योऽचिन्तयदिमाः सकलाः पाहि देवताः । नूनमासां प्रचावेण पुरमेतन्न न्नज्यते ॥ ४०४ ॥
 मातरः कथमुत्थाप्या इति यावदचिन्तयत् । चाणक्यः पुरोर्धातैः पौरैस्तावदपृह्यत ॥ ४०५ ॥

१ अतिशयेन पान्तीति पाहि

आधुष्मति स्वस्ति तुभ्यं रथाडुत्तर मुञ्च माम् । त्वत्परिणायनशब्दं मम यातु स्वया सह ॥ ३२१ ॥
 एवमुक्ता तु सा तस्माज्जथाडुत्तीर्य सत्वरम् । चान्द्रगुप्तं रथवरमारोढुमुपचक्रमे ॥ ३२२ ॥
 आरोहन्त्यां तदा तस्यां चन्द्रगुप्तरथस्य तु । नवारका अञ्जप्यन्त यन्त्राक्रान्तेक्षुयष्टिवत् ॥ ३२३ ॥
 असावमङ्गलकरी केयमायाति मञ्जथम् । रथारुरुद्धुमिति तां चन्द्रगुप्तो न्यवारयत् ॥ ३२४ ॥
 चाणक्योऽप्यवदन्मेमां चन्द्रगुप्त निवारय । शकुनं हि शुभायेदं मा स्म संस्थास्त्वमन्यथा ॥ ३२५ ॥
 शकुनेनामुना वत्स वृद्धिमेवाधिकाधिकाम् । गामी पुरुषयुगाणि नव यावत्तवान्वयः ॥ ३२६ ॥
 ततश्च नन्दसदने प्रथितौ चन्द्रपर्वतौ । आरेजाते संविजक्तुं विपुलां नन्दसम्पदम् ॥ ३२७ ॥
 तत्राचूककन्यका चैका सर्वस्वमिव रक्षिता । नन्दश्चपतिराजन्म तामुपाजीजिवद्विपम् ॥ ३२८ ॥
 तस्यां पर्वतकस्याचूदनुरागस्तदा तस्या । यथा तां हृदये सोऽधाध्यातव्यामिव देवताम् ॥ ३२९ ॥
 तां च पर्वतकायैव चन्द्रगुप्तगुरुर्ददौ । तदैव पाणिग्रहणमङ्गलं च प्रचक्रमे ॥ ३३० ॥
 सञ्चक्राम विपं तस्यास्तदा पर्वतकेऽपि हि । होमाम्नितापसञ्चूततत्स्वेदजलसङ्गमात् ॥ ३३१ ॥
 सङ्क्रान्तविपेवगार्तस्तदा पर्वतकोऽभवत् । शिथिलीचूतसर्वाङ्गश्चन्द्रगुप्तमुवाच च ॥ ३३२ ॥
 अहं पीतविष इव वक्तुमप्युत्सहे न हि । परित्रायस्व हे वत्स धियतेऽद्य न संशयः ॥ ३३३ ॥
 मान्निका मान्निका वैद्या वैद्या इत्यनुलापिनम् । चाणक्यश्चन्द्रगुप्तं ज्ञाकर्णे चूतैवमन्वशात् ॥ ३३४ ॥
 विनौपथं हि ते व्याधिर्यदि यात्येप यातु तत् । कुरु मौनमुपेक्षस्व स्वस्ति ते स्तादमुं विना ॥ ३३५ ॥

अर्धराज्यहरं मित्रं यो न हन्यात्स हन्यते । इति मार्यो ऽयं स्वयं चेन्म्रियते पुण्यवानसि ॥ ३३६ ॥
 अनुशिष्यैवमुत्क्षिप्तचूटचङ्गसञ्ज्ञया । चाणक्यो वारयामास मौर्यं धुर्यो मनीषिणाम् ॥ ३३७ ॥
 ततश्च हिमवत्कूटपार्थिवः प्राप पञ्चताम् । तच्चन्द्रगुप्तसाम्राज्यव्ययमप्यभ्यवृत्तदा ॥ ३३८ ॥
 एवं च श्रीमहावीरमुक्तेर्वर्षशते गते । पञ्चपञ्चाशदधिके चन्द्रगुप्तो ऽन्नवधूपः ॥ ३३९ ॥

चन्द्रगुप्तस्य राज्ये तु के ऽपि नन्दानुजीविनः । अकार्षुः पुरुषाश्चौर्यं प्रदेशे विषमे स्थिताः ॥ ३४० ॥
 पुररक्षाद्वमं कंचिद्दीक्षमाणो ऽथ पूरुषम् । चाणक्यो ऽब्रजदेकस्य कौलिकस्य निकेतनम् ॥ ३४१ ॥
 मत्कोटकदरीष्वग्निं क्षिपन्नासीत्तदा च सः । तं पप्रह च चाणक्यः किं करोष्यथ सो ऽब्रवीत् ॥ ३४२ ॥
 मत्पुत्रोपञ्चकरान्दुष्टान्मत्कोटकानमून् । मूलादुन्मूलयन्नस्मि दुष्टानां नान्यदर्हति ॥ ३४३ ॥
 अहो धीव्यवसायान्यां कौलिको ऽयं प्रकृष्यते । चिन्तयन्निति चाणक्यश्चन्द्रगुप्तान्तिके ययौ ॥ ३४४ ॥

आह्वय्य कौलिकं तत्र चन्द्रगुप्ताच्चणिप्रसूः । कारयामास नगराध्यक्षं शिक्षाविचक्षणः ॥ ३४५ ॥
 ते नन्दपुरुषाश्चौरा विविधैर्भोजनादिभिः । विश्वास्य जज्ञिरे तेन चाणक्यस्य मुधा न धीः ॥ ३४६ ॥

इतश्च मौर्यस्य गुरुर्यस्मिन्प्राप्ते पुरा किल । जिह्सां न प्राप्तस्तदासानाजुहाव कुटुम्बिनः ॥ ३४७ ॥
 जातकोपस्तदा तेषां कुञ्जबुद्ध्या चणिप्रसूः । आघ्राणां कुरुत वृत्तिं वंशीनामिति चादिशत् ॥ ३४८ ॥
 चाणक्यस्य निदेशेन तैस्तन्नामकुटुम्बिभिः । वंशीश्चिन्त्वा वृत्तिश्चक्रे सहकारमहीरुहाम् ॥ ३४९ ॥
 रे रे मयैतदादिष्टं वंशीनां क्रियतां वृत्तिः । आचैरिति वदन्मौर्यगुरुः कोपमनाटयत् ॥ ३५० ॥
 छत्पाद्य कृत्रिमं दोगमिमं तेषां कुटुम्बिनाम् । सवालवृञ्च चाणक्यो ग्राममज्वालयद्रुषा ॥ ३५१ ॥

अन्येषुश्चन्द्रगुप्तस्य कोशो नास्तीति चिन्तया । दीनारैः स्थावमापूर्य चाणक्यो लोकमब्रवीत् ॥ ३५१ ॥
 मया सहाक्षैर्दीव्यन्तु यो मां जेष्यति तेन हि । दीनारपूरितं स्थावमिदं क्षन्धमसौ पणः ॥ ३५३ ॥
 जेष्यामि यं पुनरहं तस्य पार्श्वदहो जनाः । दीनारमेकमादास्ये ग्राणि रेखेव वागियम् ॥ ३५४ ॥
 ततश्च रन्तुमारेभ्रे जनैः सह दिवानिनाम् । चन्द्रगुप्तगुरुः कूटपाशकैस्तु जिगाय तान् ॥ ३५५ ॥
 एषो ऽर्थोपार्जनोपायः सखिलम्बो ऽदृपको ऽपि च । इत्युपायान्तरं कर्तुं पौरानाढास्त सो ऽखिलान् ॥ ३५६ ॥
 ततश्च भोजयित्वा तानपीप्यधरवारुणीम् । पानगोष्ठ्यां च बंदिष्ठानुच्चताडानवीवदत् ॥ ३५७ ॥
 हसनं नर्तनं गानमन्यच्च क्षीर्वैचेष्टितम् । चाणक्यो ऽञ्जिनयन्नूचे ऽर्थार्जनोपायपरिस्तः ॥ ३५८ ॥
 वस्त्रे धे धातुरक्ते मे त्रिदणं स्वर्णकुण्डिका । नृपतिर्वशवर्ती च तदादयत कुम्बरीम् ॥ ३५९ ॥
 ततश्च कुम्बरीवाद्ये कौलिकैर्वादिता सति । व्याजहार परो मत्तः करमुत्तिक्ष्प्य नागरः ॥ ३६० ॥
 योजनसहस्रयाने यानीत्रस्य पदान्यहो । तानि स्वर्णसहस्रेण प्रत्येकं पूजयाम्यहम् ॥ ३६१ ॥ युग्मं ॥
 प्रागवधादितकुम्बर्यामपरः कश्चिदब्रवीत् । तिलानामाढके ह्युप्ते प्ररूढे फलिते चृशम् ॥ ३६२ ॥
 तिलाना न्रवन्ति यावन्तस्तावन्ति मम सद्मनि । कर्त्तुं स्वस्वसहस्राणि सन्ति सङ्ख्या न विद्यते ॥ ३६३ ॥ युग्मं ॥
 प्रागवधादितकुम्बर्यामन्यो ऽवादीद्धनागमे । प्रवहन्त्या गिरिनद्या वारिपूरेण न्यूयसा ॥ ३६४ ॥
 सद्मणेनैकदिवसोत्पन्नेनापि गवामहम् । संवरं विरचय्योच्चैः स्खलयामि पयोर्यम् ॥ ३६५ ॥ युग्मं ॥
 प्रागवधादितकुम्बर्यामन्यो ऽवददहं खलु । जात्यनवकिशोराणामेकवासरजन्मनाम् ॥ ३६६ ॥

१ उन्मत्तचेष्टाम् २ सुवर्णसहस्राणि ३ हैयंगवीनेन ४ पालीम् ५ जलवेगम्

॥ ३६७ ॥ शुभं ॥

पाटलीपुत्रनगरं वृद्धं व्यूतेव तन्नुमिः ॥ ३६७ ॥ युग्मं ॥
 पाटलीपुत्रनगरं वृद्धं व्यूतेव तन्नुमिः ॥ ३६८ ॥ युग्मं ॥
 पाटलीपुत्रनगरं वृद्धं व्यूतेव तन्नुमिः ॥ ३६९ ॥ युग्मं ॥

ॐ लूतेव तन्नुभिः ॥ ३६८ ॥
निनीत्रपसविमान् ॥ ३६९ ॥

॥ पाटलापुत्राणां समन्ततः । चित्रचित्रशालिवर्जप्रसूतनाम् ॥ युग्मं ॥ युग्मं ॥ युग्मं ॥

समुद्रं ॥ इति प्रावर्थासूत्रे ॥ ३९० ॥

प्राग्बध॥५७३॥ स पुनयूनयूनकः । उपरि विद्यत मम सकाले न विद्यत मम सकापरः सुखी ॥ ३९१ ॥

[illegible]

प्राग्वक्ष्यं । इत्युक्तं । नान्धिश्र जाल्यचन्दनचाचितः । सप्तो
ने नन्मगन्धिश्च जाल्यचन्दनचाचितः । श्रौतम् । अथर्व

अनुष्ठा ३६ उ० मतिज्ञानमहानाधः । चाणक्ये स्वर्णसहस्रकाः ॥ १२० ॥
स्त्रियमवयव्यं मतिज्ञानमहानाधः । चाणक्ये स्वर्णसहस्रकाः ॥ १२० ॥

प्राग्वह्यदत्तुः । तथैकात्मिकाश्चनम् । ज्ञानास्त्रा
ज्ञानिकशारकाः ॥ ३५९ ॥

एकयोजनगणनाय । एकास्मिन्द्वयं घृतम् । एकस्मिन्द्वयं ददरे तन्ममैवदश्या निप्रिविशेषकं ॥

प्रतिमास चकाराङ्गणः शादयो ऽप च । तत्राङ्गणः ॥ ३४६ ॥

कोष्ठागाराणि ॥ ३८५ ॥
 हि कामधेनुमेह जुजाम् ॥ ३८६ ॥
 नृणिमात्यो नृणां ॥ ३८७ ॥

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ३५ ॥
 चण्डिकाप्रसूः । धियां नाधरनालनाम चन्द्रगुप्तपुर उवत्तम् ॥

वक्रं समर्थमथन सौम्यं वाचं । आचार्यः उवाच ॥ ३७ ॥
वक्रं समर्थमथन सौम्यं वाचं । आचार्यः उवाच ॥ ३७ ॥

इतश्च तस्मिन्नुक्तादन्तरात्पुनरुक्तं किमायाताविति पृष्टावशसताम् ॥ ३५ ॥

अन्नदोःस्थानेन निधायैव । आचार्यश्च पुनः । वावयोः शुभ्रम् ॥ २७० ॥
 नैवैव तत्रैवाजगत्तुः पुनः । निनिं वा मरणं वा ॥ ३५१ ॥

व्याघ्रद्वय दुष्टका वा उ पाश्व जायतः । तषः पाश्व मुग्धां पतव्यथः ॥ २०९

वियोगं गुरुपादानां न ह्यानां ॥ ३ ॥
अग्राधि क्षयमुत्त हि । अग्राधि क्षयमुत्त हि ।

आचार्यः साह न कृत पुत्राः

इत्युक्त्वा तावनुज्ञातौ गुरुणा तत्र तस्थतुः । जत्तया शुश्रूषमाणौ तं तत्पदान्भोजपट्टपदौ ॥ ३८२ ॥
 ततो दुर्भिक्षमाहात्म्याद्भिक्षयात्यह्यपलब्धया । सारयित्वा गुरुणां तौ शुञ्जानावत्यसीदताम् ॥ ३८३ ॥
 अपूर्यमाणहाराँ तौ ह्यीयमाणौ बुभुक्षया । कुह्लकावषर्म्हणीं मन्त्रयामासतुर्मिशः ॥ ३८४ ॥
 प्रकाश्यमानं गुरुणा गीतार्थान्संयतान्प्रति । अश्रौष्वावामदृश्यत्वकारकं दिव्यमञ्जनम् ॥ ३८५ ॥
 तत्प्रयोज्य प्रयोगो ऽयमावाच्यां कुक्षिपूर्तये । पूर्णकुक्षी च निश्चिन्तौ गुरुपादानुपास्वहे ॥ ३८६ ॥
 अदृश्यीञ्चूय सम्भूय तौ द्वौ तत्रैव वासरे । भोजनावसरे चन्द्रगुप्तस्यान्यर्णमीयतुः ॥ ३८७ ॥
 अदृश्यमानौ तौ कुह्लौ चन्द्रगुप्तस्य भ्राजने । बुभुजाते यथाकामं बन्धू प्राणप्रियाविव ॥ ३८८ ॥
 एवं दिने दिने ताभ्यां शुञ्जानाभ्यां महीपतिः । जनोदरत्वेनोदस्थात्तपस्वीव जितेन्द्रियः ॥ ३८९ ॥
 कृष्णपद्मपाजौ निरिव द्यामः शनैः शनैः । चन्द्रगुप्तनरेन्द्रो ऽचूत्तान्यामाह्लिन्नभोजनः ॥ ३९० ॥
 निजामतृप्तिं कस्यापि तथाप्यकथयन्न सः । नित्यं ह्युत्पीडितो ऽप्यस्थान्मदवानिव वारणः ॥ ३९१ ॥
 अपृच्छदेकैकान्ते मौर्यौ मौर्यगुरुः सुधीः । प्रत्यहं ह्यीयमाणो ऽसि वत्स ह्ययरुजेव किम् ॥ ३९२ ॥
 मौर्यो ऽवदन्न तावन्मे ह्रासेन परिष्वेयते । किं तु को ऽपि प्रेत इवाह्लिनस्ति मम भोजनम् ॥ ३९३ ॥
 तदस्थिता विदन्यार्या मां पूर्णहारभोजनम् । न त्वर्धमपि भुञ्जे ऽहं न जाने किंचिदप्यदः ॥ ३९४ ॥
 चाणक्यो ऽवोचदद्यापि किमेवमसि मुग्धधीः । मुमुक्षुणेवातत्त्वज्ञेनात्मा यत्खेदितश्चिरम् ॥ ३९५ ॥
 भवत्विदानीमपि हि युक्तमाख्यातवानसि । तव भोजनलुण्ठाकमादास्ये न चिरादहम् ॥ ३९६ ॥

१ नेत्रपट्टकरहितम् द्वावेवेति यावत् २ क्षपाजानिः चन्द्रः

चाणक्यो ऽपि तमाचार्यं मिथ्यादुष्कृतपूर्वकम् । वन्दित्वाजिदधे साधु शिक्षितो ऽस्मि प्रमत्तरः ॥ ४११ ॥
 अद्यप्रच्युति यन्नक्तपानोपकरणादिकम् । साधूनामुपकुरुते तदादेयं मदोकसि ॥ ॥ ४१२ ॥
 इत्यजिग्रहमादाय चाणक्यो दृढनिश्चयः । तदादि पालयामास स्वगार्हस्थ्यं कृतार्थयन् ॥ ४१३ ॥
 चञ्चलगुप्तं तु मिथ्यादृक् पापण्डितमतावितम् । अनुशासितुमारोजे हितस्तस्य पितेव सः ॥ ४१४ ॥
 असंयता ह्यमी पापाः प्रकृत्या स्त्रीषु लम्पटाः । अपि सम्जापितुं नार्हास्तत्पूजायां तु का कथा ॥ ४१५ ॥
 कपायपक्षिवृक्षेषु कुतघ्नेषु दुरात्मसु । एतेषु निष्फलं दानमूपरेष्वम्बुष्वुष्टिवत् ॥ ४१६ ॥
 आत्मानमाश्रितं चापि राज्ञोहतरं एभ्यवत् । पातयत्सु जवाम्जोधौ तन्नक्तिं तेषु मा कथाः ॥ ४१७ ॥
 मौर्यो ऽवादीन्मम हीदं त्वघचो गुरुसम्मितम् । नैते संयमिन इति प्रत्यायय तथापि माम् ॥ ४१८ ॥
 पुरे प्रघोषं चाणक्यस्ततश्चैवमकारयत् । धर्मं श्रोष्यति सर्वेपामपि पापण्डिनां नृपः ॥ ४१९ ॥
 ततश्चाहूय तान्सर्वान्शुश्रूषान्तस्यादवीयसि । देशे निवेशयामास स विविक्ते विविक्थीः ॥ ४२० ॥
 शुश्रूषान्तासन्नदिग्भागे चाणक्येनाग्रतो ऽपि हि । अक्षेप्यलक्ष्यं श्लक्ष्णं च लोष्टचूर्णं महीतले ॥ ४२१ ॥
 तत्रोपदेशनार्थं ते चाणक्येन प्रवेशिताः । ज्ञात्वा विविक्तं स्थानं तद्भुजान्ताज्जिमुखं ययुः ॥ ४२२ ॥
 स्त्रीलोलास्ते स्वजावेन नृपस्त्रैणमसंयताः । गवाक्षविवरैर्द्रष्टुमुपचक्रमिरे ततः ॥ ४२३ ॥
 ते राजपत्नीः पश्यन्तस्तावदस्थुर्दुराशयाः । न यावदाययौ राजा निषेदुस्तु तदागमे ॥ ४२४ ॥
 ततश्च चञ्चलगुप्ताय धर्ममाख्याय ते ययुः । पुनरागममिच्छन्तो ऽन्तःपुरस्त्रीदिदृक्षुः ॥ ४२५ ॥

विषबिन्दुश्च सङ्क्रान्तस्तस्य वादस्य मूर्धनि । ततश्च गुरुन्निबिन्दुसार इत्यग्निधागि सः ॥ ४४३ ॥
बिन्दुसारे प्रपेदाने वयो मन्मथवह्नजम् । समाधिमरणं प्राप्य चन्द्रगुप्तो दिवं ययौ ॥ ४४४ ॥
चाणक्योऽथ न्यधाप्राज्ये बिन्दुसारं सुसारधीः । सचिवायतसिद्धिश्च तदाज्ञाकृढञ्ज्व सः ॥ ४४५ ॥
इतश्च मौर्यमाज्ञाप्य पूर्वं हि चणिसूनुना । सुबन्धुर्नाम दाक्षिण्यात्सचिवः कारितोऽञ्जवत् ॥ ४४६ ॥
स्वातन्त्र्यमन्त्रितालिप्तुश्चाणक्ये मत्सरी स तु । तदुच्छेदाय रहसि बिन्दुसारमदोऽवदत् ॥ ४४७ ॥
नाहं प्रमाणञ्चूतोऽस्मि यद्यपीश तथापि ते । परिणामहितं वन्मि कुलीनानां क्रमो ह्ययम् ॥ ४४८ ॥
विश्वासघातकस्यास्य मा चाणक्यस्य विश्वसीः । एष त्वन्मातुरुदरं दुरात्मा खल्वदारयत् ॥ ४४९ ॥
पप्रच्छ धात्रीराहूय बिन्दुसारस्तदैव तत् । तथैव तान्निग्युक्ते चाणक्याय चुकोप च ॥ ४५० ॥
राजानं कुपितं ज्ञात्वा चाणक्योऽचिन्तयत्स्वयम् । सुबन्धुना कृतघ्नेन राजा मय्यन्यथाकृतः ॥ ४५१ ॥
अयं हि प्रागमात्यत्वे कारितोऽञ्जन्मयैव हि । तन्मे प्रत्युपकाराय युक्तमस्य कुलोचितम् ॥ ४५२ ॥
तदत्यासन्नमृत्योर्मे पर्याप्तं राज्यचिन्तया । कृते प्रतिचिकीर्षुद्धिं प्रयोदयेऽहं तस्यापि हि ॥ ४५३ ॥
मज्जीपिशाचिकाग्रस्तः सोऽपि मा राज्यमश्रुताम् । इति तस्यापकारेण करिष्ये समयोचितम् ॥ ४५४ ॥
संयोज्य योगमन्त्रार्थैर्वरगन्धान्समुज्जके । लिखिताक्षरञ्जनेन सह सोऽक्षिपदुग्धधीः ॥ ४५५ ॥
समुज्जं जतुनालिप्य पेदायां स सुधीर्न्यधात् । तादयामास तां पेदां तादकानां शतेन च ॥ ४५६ ॥
गेहान्तन्त्यस्य तां गेहसर्वस्वमिव पेठिकाम् । दीनानाथादिपात्रेज्यश्चाणक्यो न्यददाद्धनम् ॥ ४५७ ॥

ततश्च नगरासन्नकरीषस्थलमूर्धनि । निषद्यानशनं चक्रे चाणक्यो निर्जरोद्यतः ॥ ४५८ ॥
 यथाविपन्नजननीवृत्तान्तं धात्रिकामुखात् । विज्ञाय विन्दुसारो ऽनुशयानस्तत्र चाययौ ॥ ४५९ ॥
 उवाच ह्यमयित्वा च चाणक्यं चन्द्रगुप्तसूः । पुनर्वर्तय मे राज्यं तवादेशकृदस्म्यहम् ॥ ४६० ॥
 मौर्याचार्यो ऽन्यधाज्ञाजन्कृतं प्रार्थनयानया । शरीरे ऽपि निरीहो ऽस्मि साम्प्रतं किं त्वया मम ॥ ४६१ ॥
 अचलन्तं प्रतिज्ञाया मर्यादाया इवार्णवम् । चन्द्रगुप्तगुरुं ज्ञात्वा विन्दुसारो ययौ गृहम् ॥ ४६२ ॥
 चुकोप गतमात्रो ऽपि विन्दुसारः सुबन्धवे । सुबन्धुरपि शीतार्त इवोचे कम्पमुद्गहन् ॥ ४६३ ॥
 देव सम्यग्विज्ञाय चाणक्यो दूषितो मया । गत्वा तं ह्रमयाम्यद्य यावत्तावत्प्रसीद मे ॥ ४६४ ॥
 इति गत्वा सुबन्धुस्तं ह्रमयामास मायया । अचिन्तयच्च मा ज्ञूयो ऽप्यसौ ब्रजतु पत्तने ॥ ४६५ ॥
 अमुना कुविकल्पेन स राजानं व्यजिज्ञपत् । चाणक्यं पूजयिष्यामि तस्यापकृतिकार्यहम् ॥ ४६६ ॥
 अज्ज्ञातस्ततो राज्ञा सुबन्धुश्चण्डिजन्मनः । पूजामनशनस्थस्य विधातुमुपचक्रमे ॥ ४६७ ॥
 पूजां सुबन्धुरापातवन्धुरां विरचय्य च । धूपाङ्गारं करीषान्तश्चिक्षेपान्यैरलक्षितः ॥ ४६८ ॥

धूपाङ्गारेणानिलास्फालितेन प्रोद्यज्ज्वाले ज्ञाकरीपस्थले तु ।

दारुप्रायो दह्यमानो ऽप्यकम्पो मौर्याचार्यो देव्यञ्जुतत्र मृत्वा ॥ ४६९ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते महाकाव्ये शकटालमरणस्थूलन्नज-
 दीक्षाव्रतचर्यासम्भूतविजयस्वर्गगमनचाणक्यचन्द्रगुप्तकथाविन्दुसारजन्मराज्यवर्णनो नामाष्टमः सर्गः ।

१ करीष शुष्कगोमयम् २ पश्चात्ताप कुर्वन् ३ अपकारकर्त्ता

नवमः सर्गः

चाणक्यगृहमन्येद्युर्विन्दुसारात्सुबन्धुना । वस्तुं ययाचे सम्भ्राव्यचाणक्यद्रव्यलिप्सुना ॥ १ ॥
 राज्ञादिष्टः प्रविष्टश्च सुबन्धुस्तत्र वेश्मनि । तां पेदां तालकशतावध्वारां ददर्श च ॥ २ ॥
 अचिन्तयच्च चाणक्यसर्वस्वमिह विद्यते । नान्यथा तालकशतेनेदृशी स्यान्नियन्त्रणा ॥ ३ ॥
 पेदायास्तान्यन्नज्यन्त तालकानि सुबन्धुना । कारागृहसमाकृष्टवन्धाः पादादन्दुका इव ॥ ४ ॥
 मध्ये दृष्ट्वा समुज्रं तं चिन्तयामास चेतसि । नियतं रत्नकोशो ऽयं यस्य रक्षेयमीदृशी ॥ ५ ॥
 तमपि स्फोटयामास समुज्रं नालिकेरवत् । लोकोत्तरमहागन्धान्मध्ये गन्धानन्ददर्शं च ॥ ६ ॥
 गन्धान्सुगन्धनीजद्रौ गन्धलुब्धो विरेफवत् । मूर्धानं धूनयन्नुच्चैः सुबन्धुर्जातविस्मयः ॥ ७ ॥
 सनाथमद्वैरैर्जर्मथ तत्र ददर्श च । स्याद्रव्यबीजकमिति वाचयामास च स्वयम् ॥ ८ ॥
 गन्धानाग्राय य इमान् तिष्ठेन्मुनिचर्यया । अन्तकस्य स तत्कालमतिश्चित्वं गमिष्यति ॥ ९ ॥
 वाचयित्वाक्षराष्टेतान्यतीव विषसाद सः । चाणक्यस्य प्रयोगो ऽयं न मुधेति सनिश्चयः ॥ १० ॥
 तथापि चूर्जप्रोक्तार्थप्रत्ययार्थं सुबन्धुना । गन्धानाग्राप्य तान्को ऽपि दिव्याहारमभोज्यत ॥ ११ ॥
 ज्ञागमृते पुरुषे तत्र सुबन्धुर्मुनिसन्निभः । बभूव विषयास्वादमनिहन्मनसापि हि ॥ १२ ॥
 अन्नव्य इत्यविरतो नटितो जीविताशया । सुबन्धुर्वन्धुरहितो विजहार वसुन्धराम् ॥ १३ ॥
 तनुजन्मा त्वशोकश्रीर्विन्दुसारस्य चाभवत् । बिन्दुसारे विपेदाने सो ऽञ्जद्वनिशासनः ॥ १४ ॥

कुणालो नाम तनुचूरशोकस्याप्यजायत । कुमारश्रुतौ राजादात्तस्मायुज्जयिनीं पुरीम् ॥ १५ ॥
 उज्जयिन्यां स्थितो राजनियुक्तैर्बालधारकैः । रदयमाणो जीवितवत्सोऽञ्जलसाम्राट्हायनः ॥ १६ ॥
 राज्ञे च तावद्वयसं तमाख्यन्बालधारकाः । दध्यावध्ययनाहौं डयमिति राजापि हर्षभाक् ॥ १७ ॥
 ततो राजा कुमारायाल्लिखद्वेले स्वयं त्विदम् । प्राकृतं सुखबोधाय यत्कुमारो अधीयञ्ज ॥ १८ ॥
 सपत्नी जननी तत्र कुणालस्य निषेडुषी । राज्ञः पार्श्वोऽपादाय तं तु लेखमवाचयत् ॥ १९ ॥
 मत्सुतस्यैव राज्यं स्नात्कुणालस्य तु नेति सा । अन्यचित्ते नरपतावकरोत्कूटमीदृशम् ॥ २० ॥
 निष्ठीवनाङ्गीकृतया नेत्राञ्जनशलाकया । आकृष्य कज्जलं नेत्रादकारे बिन्दुकं ददौ ॥ २१ ॥
 अशोकोऽपि प्रमादेन नानुवाचितमेव हि । तं लेखं मुञ्जयामासो ज्ञयिन्यां प्राहिणोदथ ॥ २२ ॥
 तं लेखं पितृनामाङ्कं मुञ्जालङ्कृतमस्तकम् । पाणिन्यामाददे घान्यां कुमारो मूर्ध्नि च न्यधात् ॥ २३ ॥
 तं लेखं वाचयामास कुमारो लेखकादथ । वाचयित्वा च तूष्णीको विषण्णो लेखकोऽप्यञ्जत् ॥ २४ ॥
 तस्मिन्दश्रुनयने लेखार्थं वक्तुमश्रमे । ततश्च तत्कराक्षेपं कुमारः स्वयमाददे ॥ २५ ॥
 दर्शनोत्प्रेक्षणैर्वर्णनपि वाचयितुं क्षमः । वाचयामास तं लेखमशोकतनयः स्वयम् ॥ २६ ॥
 अधीयञ्ज इति प्रेक्षयाह्वराण्युज्जयिनीपतिः । दधौ मौर्यान्वये कोऽपि गुर्वाशालङ्घको न हि ॥ २७ ॥
 लोपस्यामि राज्ञो यद्याज्ञामहमेवाग्रतः स्थितः । तदा मत्कृत एवाध्वान्येषामपि च विष्यति ॥ २८ ॥
 ततश्च साहसनिधिमौर्यवंशाब्धिचन्द्रमाः । अनक्ति स्म स्वयमपि नेत्रे तप्तशलाकया ॥ २९ ॥

विज्ञाय तमशोकश्रीर्महासाहसकारकम् । धिक्कूटलोखकोऽस्मीति निनिन्दास्मानमात्मना ॥ ३० ॥
 अचिन्तयच्च दुर्दैवाधिष्ठितोऽहं हताशयः । कुमारो यदचूदेवं प्रमादलिखितेन मे ॥ ३१ ॥
 राज्यं वा मारुलित्वं वा वत्सो नाद्यायमर्हति । मयि यस्येदृशी जक्तिर्धिक्ष्येदृशमागतम् ॥ ३२ ॥
 यौवराज्यमसौ जुक्त्वा न्रविष्यति नृपोऽप्यसौ । मनोरथेन पर्याप्तममुना साम्प्रतं मम ॥ ३३ ॥
 कुणालायेत्यशोकश्रीर्ददौ ग्रामं महर्षिकम् । तत्सापलकुमाराय ददाबुज्जयिनीं पुनः ॥ ३४ ॥
 कुणालस्य तु तं ग्रामं शुञ्जानस्य परेद्यवि । अचूड्वरक्षियां पत्न्यां सूनुः सम्पूर्णलक्ष्णः ॥ ३५ ॥
 वर्धोपिकाज्यो दासीज्यः कुमारः पारितोषिकम् । दत्त्वा महोत्सवं चक्रे पुत्रजन्मनिबन्धनम् ॥ ३६ ॥
 मातुर्मनोरथं लब्ध्वा वृथैवाद्य करोम्यहम् । इत्यागात्पाटलीपुत्रं कुणालो राज्यदित्सया ॥ ३७ ॥
 ततो गीतविनोदेन स्वेष्टया स पुरे ब्रमन् । प्रेयान्वञ्चूव लोकस्य गान्धर्वेणातितुम्बुरुः ॥ ३८ ॥
 पाटलीपुत्रनगरे यत्र यत्र जगौ स तु । तत्र तत्र ययुः पौरा गीताकृष्टाः कुरङ्गवत् ॥ ३९ ॥
 गान्धर्वेणाद्भुतं श्रुत्वा तमन्ध इति पार्थिवः । आहूय जवनीगुप्तं कृत्वा गातुं समादिशत् ॥ ४० ॥
 यथास्थानं मन्त्रमध्यतारैः पङ्कजादिभिः स्वरैः । पद्यप्रबन्धमीदृक्षं जगौ रागं स पोषयन् ॥ ४१ ॥
 प्रपौत्रश्चन्द्रगुप्तस्य बिन्दुसारस्य नृसृकः । एषोऽशोकश्रियः सूनुरन्धो मार्गति काकिणीम् ॥ ४२ ॥
 पद्यप्रबन्धमन्धेन गीयमानं महीपतिः । श्रुत्वा पप्रह को नाम त्वमस्याख्याहि गायन ॥ ४३ ॥
 स जवाच तथैवास्मि कुणालो नाम नन्दनः । त्वदाज्ञालेखमीक्षित्वा योऽन्धः स्वयमजायत ॥ ४४ ॥

ततो जवनिकां वेगादपसार्य नरेश्वरः । दृष्टोपलब्धय स्वं सुनुमुदश्रुः परिष्वजे ॥ ४९ ॥
ततो जवनि कां वेगादपसार्य नरे श्वरः । दृष्टो पलब्धय स्वं सुनु मुदश्रुः परि ष्वजे ॥ ४९ ॥
उक्ते च राजा तुष्टो ऽस्मि वत्स तुभ्यं ददामि किम् । व्यजिज्ञपत्कुमारो ऽपि याचे ऽहं देव काकिणीम् ॥ ५६ ॥
उक्ते च राजा तुष्टो ऽस्मि वत्स तुभ्यं ददामि किम् । व्यजिज्ञपत्कुमारो ऽपि याचे ऽहं देव काकिणीम् ॥ ५६ ॥
किमेतद्याचितमिति राज्ञि ब्रुवति मन्त्रिणः । ऊचिरे राजपुत्राणां काकिणी राज्यमुच्यते ॥ ५७ ॥
किमेतद्याचितमिति राज्ञि ब्रुवति मन्त्रिणः । ऊचिरे राजपुत्राणां काकिणी राज्यमुच्यते ॥ ५७ ॥
राजा प्रोवाच हे वत्स किं राज्येन कश्चिद्यसि । तत्ते स्यादन्यसादेव दैवापहतचक्षुषः ॥ ५८ ॥
राजा प्रोवाच हे वत्स किं राज्येन कश्चिद्यसि । तत्ते स्यादन्यसादेव दैवापहतचक्षुषः ॥ ५८ ॥
व्यजिज्ञपत्कुमारो ऽपि तात जातो ऽस्ति मे सुतः । पौत्रेण वर्धसे दिष्ट्या राज्ये ऽस्मिन्नो ऽन्निषिध्यताम् ॥ ५९ ॥
व्यजिज्ञपत्कुमारो ऽपि तात जातो ऽस्ति मे सुतः । पौत्रेण वर्धसे दिष्ट्या राज्ये ऽस्मिन्नो ऽन्निषिध्यताम् ॥ ५९ ॥
परप्रह्लाशोकराजो ऽपि कदोत्पेदे सुतस्तव । नामापि सम्प्रति रिति तस्याकृत कृतोत्सवः ॥ ६० ॥
परप्रह्लाशोकराजो ऽपि कदोत्पेदे सुतस्तव । नामापि सम्प्रति रिति तस्याकृत कृतोत्सवः ॥ ६० ॥
तदैव तमशोकश्रीः समानाययदन्नकम् । सम्प्रति स्तन्यपमपि निजे राज्ये न्यवीविशत् ॥ ६१ ॥
तदैव तमशोकश्रीः समानाययदन्नकम् । सम्प्रति स्तन्यपमपि निजे राज्ये न्यवीविशत् ॥ ६१ ॥
अमोघवागशोकश्रीस्तं दशाहादनन्तरम् । सम्प्रति रञ्ज्वाजन्म परमार्हतः ॥ ६२ ॥
अमोघवागशोकश्रीस्तं दशाहादनन्तरम् । सम्प्रति रञ्ज्वाजन्म परमार्हतः ॥ ६२ ॥
वृद्धिमासादयामास वयसा विक्रमेण च । श्रिया च सम्प्रति रञ्ज्वाजन्म परमार्हतः ॥ ६३ ॥
वृद्धिमासादयामास वयसा विक्रमेण च । श्रिया च सम्प्रति रञ्ज्वाजन्म परमार्हतः ॥ ६३ ॥
क्रमेण साधयामास चरतार्धं सदक्षिणम् । प्रचणफशासनश्चाच्छूपाकशासनसन्निभः ॥ ६४ ॥
क्रमेण साधयामास चरतार्धं सदक्षिणम् । प्रचणफशासनश्चाच्छूपाकशासनसन्निभः ॥ ६४ ॥
इतश्च तस्मिन्दुष्काले कराळे कालरात्रिवत् । निर्वाहार्यं साधुसङ्घस्तीरं नीरनिर्धेर्यौ ॥ ६५ ॥
इतश्च तस्मिन्दुष्काले कराळे कालरात्रिवत् । निर्वाहार्यं साधुसङ्घस्तीरं नीरनिर्धेर्यौ ॥ ६५ ॥
अगुण्यमानं तु तदा साधूनां विस्मृतं श्रुतम् । अनन्यसनतो नश्यत्यधीतं धीमतामपि ॥ ६६ ॥
अगुण्यमानं तु तदा साधूनां विस्मृतं श्रुतम् । अनन्यसनतो नश्यत्यधीतं धीमतामपि ॥ ६६ ॥
सद्मो ऽथ पाटलीपुत्रे दुष्कालान्ते ऽखिलो ऽमिलत् । यदङ्गाध्ययनोद्देशाद्यासीद्यस्य तदाददे ॥ ६७ ॥
सद्मो ऽथ पाटलीपुत्रे दुष्कालान्ते ऽखिलो ऽमिलत् । यदङ्गाध्ययनोद्देशाद्यासीद्यस्य तदाददे ॥ ६७ ॥
ततश्चैकादशाङ्गानि श्रीसङ्घो ऽमेलयत्तदा । दृष्टिवादनिमित्तं च तस्थौ किंचिच्चिन्तयन् ॥ ६८ ॥
ततश्चैकादशाङ्गानि श्रीसङ्घो ऽमेलयत्तदा । दृष्टिवादनिमित्तं च तस्थौ किंचिच्चिन्तयन् ॥ ६८ ॥
नेपालदेशमार्गस्थं चक्रवाहुं च पूर्विएणम् । झाल्वा सङ्घः समाह्वानुं ततः प्रैबीन्मुनिघ्नयम् ॥ ६९ ॥
नेपालदेशमार्गस्थं चक्रवाहुं च पूर्विएणम् । झाल्वा सङ्घः समाह्वानुं ततः प्रैबीन्मुनिघ्नयम् ॥ ६९ ॥
गत्वा नत्वा मुनी तौ तमित्यूचाते कृताञ्जली । समादिशति वः सङ्घस्तत्रागमनहेतवे ॥ ७० ॥
गत्वा नत्वा मुनी तौ तमित्यूचाते कृताञ्जली । समादिशति वः सङ्घस्तत्रागमनहेतवे ॥ ७० ॥

सद्भाऽन्ये ततः प्रपादुः ।
तत्तश्चैकादशाङ्गानि श्रीसद्भो ऽमरवयसदा ।
ततश्चैकादशार्णम् । इत्या सङ्घः समाह्वानु ततः प्रपादुः ॥ ६० ॥
नेपात्रदेशमार्गस्थं नज्रवाहुं च पूर्विएम् । समादिशति वः सङ्घस्तत्रागमनेहेतवे ॥ ६० ॥
गत्वा नत्वा मुनी तौ तमित्यूचाते कृताञ्जली ।

सो ऽप्युवाच महाप्राणं ध्यानमारब्धमस्ति यत् । साध्यं द्वादशजिर्वर्षैर्नागमिष्याम्यहं ततः ॥ ६१ ॥
 महाप्राणे हि निष्पन्ने कार्ये कस्मिंश्चिदागते । सर्वपूर्वाणि गुणन्ते सूत्रार्थार्थ्यां मुहूर्ततः ॥ ६२ ॥
 तद्वचस्तौ मुनी गत्वा सङ्घस्याशंसतामथ । सङ्घो ऽप्यपरमाहूयादिदेशेति मुनिष्यम् ॥ ६३ ॥
 गत्वा वाच्यः स आचार्यो यः श्रीसङ्घस्य शासनम् । न करोति त्रयेत्तस्य दण्डः क इति शंस नः ॥ ६४ ॥
 सङ्घबाह्यः स कर्तव्य इति वक्ति यदा स तु । तर्हि तदङ्गयोग्यो ऽसीत्याचार्यो वाच्य उच्चैः ॥ ६५ ॥
 ताभ्यां गत्वा तथैवोक्त आचार्यो ऽप्येवमूचिवान् । मैवं करोतु भगवान्सङ्घः किं तु करोत्वदः ॥ ६६ ॥
 मयि प्रसादं कुर्वाणः श्रीसङ्घः ग्रहिणोत्वह । शिष्यान्मेधाविनस्तेभ्यः सप्त दास्यामि वाचनाः ॥ ६७ ॥
 तत्रैकां वाचनां दास्ये त्रिदाचर्यात आगतः । तिसृषु कालवेलासु तिस्रो ऽन्या वाचनास्तथा ॥ ६८ ॥
 सायाह्नप्रतिक्रमणे जाते तिस्रो ऽपराः पुनः । सेत्स्यत्येवं सङ्घकार्यं मत्कार्यस्याविवाधया ॥ ६९ ॥
 ताभ्यामेत्य तथाख्याते श्रीसङ्घो ऽपि प्रसादन्नाक् । ग्रहिणोत्स्थूलन्नज्रादिसाधुपञ्चशतीं ततः ॥ ७० ॥
 तान्सूरिर्वाचयामास ते ऽप्यल्पा वाचना इति । लङ्ग्येयुर्निजं स्थानं स्थूलन्नप्रस्त्ववास्थित ॥ ७१ ॥
 श्रीन्नन्नबाहुपादान्ते स्थूलन्नज्रो महामतिः । पूर्वाणामष्टकं वरैरपाणीदष्टचिर्चृशम् ॥ ७२ ॥
 किमुन्नप्रस्त्वमित्युक्तः सूरिणा सो ऽब्रवीदिदम् । नोन्नज्ये भगवन्किं तु ममाल्पा एव वाचनाः ॥ ७३ ॥
 सूरिरूचे मम ध्यानं पूर्णप्राथमिदं ततः । तदन्ते वाचनास्तुभ्यं प्रदास्यामि त्वदिह्यथा ॥ ७४ ॥
 स्थूलन्नप्रस्ततः प्रोचे ऽधीतशेषं च मे कियत् । सङ्घ्यां गुरुस्तदा चाख्यद्विन्दूधुपमानतः ॥ ७५ ॥

ततो ऽहमित्यवोचं च साक्षादाख्याति चेज्जिनः । ततो हृदयसंवित्तिर्जायते मम नान्यथा ॥ ए२ ॥
 अत्रार्थे सकलः सङ्घः कायोत्सर्गमदादथ । एत्य शासनदेव्योक्तं ब्रूत कार्यं करोमि किम् ॥ ए३ ॥
 सङ्घो ऽप्येवमत्रापिष्ट जिनपार्श्वमिमां नय । साख्यन्निर्विघ्नगत्यर्थं कायोत्सर्गेण तिष्ठत ॥ ए४ ॥
 सङ्घे तत्प्रतिपेदाने मां सानैषीज्जिनान्तिके । ततः सीमन्धरः स्वामी जगवान्वन्दितो मया ॥ ए५ ॥
 अरतादागतायेंयं निर्दोषैत्यवदज्जिनः । ततो ऽहं छिन्नसन्देहा देव्यानीता निजाश्रयम् ॥ ए६ ॥
 श्रीसङ्घायोपदां प्रैषीन्मन्मुखेन प्रसादजाक् । श्रीमान्सीमन्धरस्वामी चत्वार्यध्ययनानि च ॥ ए७ ॥
 ज्ञावना च विमुक्तिश्च रतिकटपमथापरम् । तथा विचित्रचर्यां च तानि चैतानि नामतः ॥ ए८ ॥
 अप्येकया वाचनया मया तानि धृतानि च । उज्जीतानि च सङ्घाय तत्तथाख्यानपूर्वकम् ॥ ए९ ॥
 आचाराङ्गस्य चूले हे आद्यमध्ययनद्वयम् । दशवैकालिकस्यान्यदथ सङ्घेन योजितम् ॥ १०० ॥
 इत्याख्याय स्थूलजज्ञानुज्ञाता निजमाश्रयम् । ता ययुः स्थूलजज्ञो ऽपि वाचनार्थमगाशुरुम् ॥ १०१ ॥
 न ददौ वाचनां तस्यायोग्यो ऽसीत्यादिशङ्करुः । दीक्षादिनात्प्रचृत्येपो ऽप्यपराधान्यचिन्तयत् ॥ १०२ ॥
 चिन्तयित्वा च न ह्यागः स्मरामीति जगाद च । कृत्वा न मन्यसे ज्ञान्तं पापमित्यवदशुरुः ॥ १०३ ॥
 स्थूलजज्ञस्ततः स्मृत्वा पपात गुरुपादयोः । न करिष्यामि ज्ञूयो ऽदः क्षम्यतामिति चाब्रवीत् ॥ १०४ ॥
 न करिष्यासि ज्ञूयस्त्वमकार्षीर्यदिदं पुनः । न दास्ये वाचनां तेनेत्याचार्यास्तमनूचिरे ॥ १०५ ॥
 स्थूलजज्ञस्ततः सर्वसङ्घेनामानयशुरुम् । महतां कुपितानां हि महान्तो ऽलं प्रसादने ॥ १०६ ॥

सूरिः सङ्घं वज्रापे ऽथ विचक्रे ऽसौ यथाधुना । तथान्ये विकरिष्यन्ति मन्दसत्त्वा अतः परम् ॥ १०७ ॥
 अवशिष्टानि पूर्वाणि सन्तु मत्पार्श्व एव तु । अस्यास्तु दोषदण्णो ऽयमन्यशिद्धाकृते ऽपि हि ॥ १०८ ॥
 स सङ्घेनाग्रहाडुक्तो विवेदेत्युपयोगतः । न मत्तः शेषपूर्वाणामुद्धेदो जाव्यतस्तु सः ॥ १०९ ॥
 अन्यस्य शेषपूर्वाणि प्रदेयानि त्वया न हि । इत्यग्निग्राह्य ऋगवान्स्थूलजलजमवाचयत् ॥ ११० ॥
 सर्वपूर्वधरो ऽथासीत्स्थूलजलो महामुनिः । न्यवेशि चाचार्यपदे श्रीमता ऋज्रबाहुना ॥ १११ ॥
 वीरमोक्षाघर्षशते सप्तत्यग्रे गते सति । ऋज्रबाहुरपि स्वामी ययौ स्वर्गं समाधिना ॥ ११२ ॥
 ततः प्रबोधं जनयञ्जनानां नीलोत्पलानामिव शीतरश्मिः ।

सर्वश्रुतस्कन्धनिधानकोशः श्रीस्थूलजलो व्यहरत्पृथिव्याम् ॥ ११३ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते विन्दुसारअशोकश्री-
 कुणालकथासम्प्रतिजन्मराज्यप्रातिस्थूलभद्रपूर्वग्रहणश्रीभद्रबाहुस्वर्गगमनवर्णनो नाम

नवमः सर्गः ।

दशमः सर्गः ।

आचार्यः स्थूलजघ्रोऽपि श्रावस्थ्यामन्यदा ययौ । बाह्योद्याने च समवासार्षीद्विजिरावृतः ॥ १ ॥
 सर्वोऽपि लोकः श्रावस्तीवास्तव्यस्तं विवन्दिषुः । हर्षसंवर्मितोत्साहस्तत्रोद्याने समाययौ ॥ २ ॥
 जगवान्स्थूलजघ्रोऽपि जगन्नजङ्करस्तदा । विततान सुधासारमधुरां धर्मदेशनाम् ॥ ३ ॥
 स्थूलजघ्रः स्वसुहृदं श्रावस्तीवासिनं निजम् । धनदेवमनायातं विज्ञायैवमचिन्तयत् ॥ ४ ॥
 स मे प्रियसुहृन्नमिह नास्ति कुतोऽन्यथा । पूर्वोक्तः सकलौऽप्यागन्न पुनः स्नेहलोऽपि सः ॥ ५ ॥
 गतो देशान्तरं वा स्याद् ग्लानो वा स्यादिति स्वयम् । गच्छामि तद्गृहमपि सोऽनुग्राह्यो विशेषतः ॥ ६ ॥
 इति निश्चित्य जगवान्स्थूलजघ्रस्ततो वनात् । वन्दारुजिरन्निमुखैश्चर्यमानपदाम्बुजः ॥ ७ ॥
 सप्रमोदं पुरस्त्रीजिगीयमानतपोगुणः । जक्तानां श्रीमतां ठलैर्मरुपाध इव स्थितः ॥ ८ ॥
 आवृत्तवृत्तपद्माच्चविवलत्कन्धराननैः । अग्नेसरैः श्राद्भजनैः प्रेक्ष्यमाणमुखाम्बुजः ॥ ९ ॥
 नगरीमध्यचैत्यानि वन्दमानः पदे पदे । जगाम पूर्वसुहृदो धनदेवस्य सङ्घानि ॥ १० ॥

चतुर्जिः कलापकं ॥

तत्राविशच्च जगवान्कल्पशाखीव जङ्गमः । ददृशे च धनेश्वर्या धनदेवगृहस्थया ॥ ११ ॥
 समुत्थायासनात्सद्यो धनेश्वर्यनवद्यधीः । स्थूलजघ्रमवन्दिष्ट जूलन्यस्तमस्तका ॥ १२ ॥
 ततः सा स्थूलजघ्राय दापयन्महदासनम् । सतां जस्यनुसारेण गुरौ हि प्रतिपत्तयः ॥ १३ ॥
 जगवानप्यलञ्चक्रे प्रसिद्धिख्य तदासनम् । तां धर्मद्वणनिर्वाहोदन्तेनान्वग्रहीदथ ॥ १४ ॥

पतिप्रवासविधुरां पप्रह्य च धनेश्वरीम् । ज्ञावसारे पतिः किं ते धनदेवो न दृश्यते ॥ १५ ॥
 धनेश्वर्यप्यदो ऽवादीत्यतिर्हि जगवन्मम । व्ययते स्म धनं सर्वं यजृहे ऽजृह्महिः स्थितम् ॥ १६ ॥
 सो ऽर्थहीनः पुरे ऽन्नाजृह्यधुरेव तृणादपि । अर्थाः सर्वत्र पूज्यन्ते न शरीराणि देहिनाम् ॥ १७ ॥
 न चापत्पूर्वपुरुषनिधीनन्वेषयन्नपि । निर्भाग्यस्यान्तिकस्थापि श्रीर्हि क्षीपान्तरस्थिता ॥ १८ ॥
 स वणिग्गव्यवहारेण ऋविणोपाजनेह्यया । गतो देशान्तरं को हि विदेशो व्यवसायिनाम् ॥ १९ ॥
 ज्ञात्वा श्रुतबलेनाथ निधिस्थानं तदोकसि । आख्यातुं चिन्तयामास तस्यै सूरिः कृपानिधिः ॥ २० ॥
 धर्मोपदेशव्याजेन जगवान्हस्तसञ्ज्ञया । अधःस्थितनिधिं स्तम्भं मुनिस्तस्यै प्रदर्शयन् ॥ २१ ॥
 व्याहार्षीदयि संसारस्वरूपं पश्य कीदृशम् । गृहमीदृक्तव प्रतुर्वीणिज्यं तच्च तादृशम् ॥ २२ ॥ युग्मं ॥
 एवमाख्याय जगवान्धनेश्वर्या मुहुर्मुहुः । ययौ विहर्तुमन्यत्रार्हतं धर्मं प्रज्ञावयन् ॥ २३ ॥
 धनदेवस्ततो लाजोदयकर्मविवर्जितः । यादृगतस्तादृगागात्तैरेव वसनैरपि ॥ २४ ॥
 स्थूलजज्ञागमोदन्तं तस्य चाख्यधनेश्वरी । सहर्षं सो ऽपि पप्रह्य किमूचे जगवानपि ॥ २५ ॥
 साध्याख्यत्स्थूलजज्ञेण विहिता धर्मदेशना । अस्य स्तम्भस्याग्निमुखहस्ताग्निनयपूर्वकम् ॥ २६ ॥
 धनदेवो ऽप्यदो दध्यौ तस्य ज्ञानाम्बुवारिधेः । न ह्यग्निप्रायरहिता चेष्टा भवति जातुचित् ॥ २७ ॥
 स्तम्भमुद्दिश्य हस्ताग्निनयो यद्विदधे मुहुः । तन्नूनमस्य स्तम्भस्याधस्तात्स्तम्भाव्यते निधिः ॥ २८ ॥
 इति बुक्ष्या धनदेवः स्तम्भमूलमचीखनत् । तत्र चाविरजृह्यं तत्पुण्यमिव पुष्कलम् ॥ २९ ॥
 धनदेवो ऽन्नवत्तेन धनेन धनदोपमः । स्थूलजज्ञप्रसादो ऽयमिति च व्यस्मरन्न हि ॥ ३० ॥

स्थूलजत्रस्य वन्द्यस्य वयस्यस्योपकारिणः । वन्दनायान्यदा सो ऽगाथाटलीपुत्रपत्तनम् ॥ ३१ ॥
 ततश्च वसतौ गत्वा स्थूलजत्रं महामुनिम् । ववन्दे सपरीवारं धनदेवः प्रमोदजाक् ॥ ३२ ॥
 ऊचे च स्थूलजत्रर्षी धनदेवः कृताञ्जलिः । स्वत्प्रसादेन दारिद्र्यसमुजं तीर्णवानहम् ॥ ३३ ॥
 नानृणस्त्वत्प्रसादस्य त्रयामि जगवन्नहम् । त्वं गुरुस्वं च मे स्वामी तदादिश करोमि किम् ॥ ३४ ॥
 भूयास्त्वमार्हत इति स्थूलजत्रेण जह्मिपतः । लभित्युक्त्वा धनदेवः स्वस्थानमगमत्पुनः ॥ ३५ ॥
 स्वामिना स्थूलजत्रेण शिष्यौ द्वावपि दीक्षितौ । आर्यमहागिरिश्चार्यसुहृस्ती चाञ्जिधानतः ॥ ३६ ॥
 तौ हि यद्धार्ययाबाह्यादपि मात्रेव पालितौ । इत्यार्योपपदौ जातौ महागिरिसुहृस्तिनौ ॥ ३७ ॥
 खड्गधारेव तीव्रं तावतीचारविवर्जितम् । परीषहेभ्यो निज्जीकौ पालयामासतुर्व्रतम् ॥ ३८ ॥
 तौ स्थूलजत्रपादाब्जसेवामधुकराबुजौ । साङ्गानि दश पूर्वाणि महाप्रज्ञावधीयतुः ॥ ३९ ॥

शान्तौ दान्तौ लब्धिमन्तावधीतावायुष्मन्तौ वाग्मिनौ दृष्टत्रक्ती ।

आचार्यत्वे न्यस्य तौ स्थूलजत्रः कालं कृत्वा देवर्चयं प्रपेदे ॥ ४० ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते महाकाव्ये आर्यम-
 हागिरिश्चार्यसुहृस्तिदीक्षास्थूलजत्रस्वर्गगमनकीर्तनो नाम दशमः सर्गः ॥

षकादशः सर्गः

ऋविकाननुगृह्णन्तौ कुर्वाणौ धर्मदेशनाम् । महीं विहरतः स्मार्यौ महागिरिसुहस्तिनौ ॥ १ ॥
 कालक्रमेण ऋगवाङ्मगद्वन्धुर्महागिरिः । शिष्यान्निष्पादयामास वाचनाञ्जिरनेकशः ॥ २ ॥
 महागिरिर्निजं गह्वमन्यदादात्सुहस्तिने । विहर्तुं जिनकरूपेन त्वेको ऽञ्जन्मनसा स्वयम् ॥ ३ ॥
 व्युह्नेदाजिनकटपस्य गह्वनिश्रास्थितो ऽपि हि । जिनकटपार्हया वृत्त्या विजहार महागिरिः ॥ ४ ॥
 ते धर्मदेशनावारि वर्पन्तो वारिदा इव । विहरन्तो ऽन्यदा जग्मुः पाटलीपुत्रपत्तनम् ॥ ५ ॥
 वसुचूतिरिति श्रेष्ठी तत्र चार्यसुहस्तिना । सम्बोधितः श्रावको ऽञ्जुजीवार्जीवादितत्त्ववित् ॥ ६ ॥
 सुहस्ताख्यातधर्मानुवादेन स्वजनानपि । प्रबोधयितुमारेजे वसुचूतिर्दिवानिशम् ॥ ७ ॥
 प्रबोध्यमाना अपि ते सादरं वसुचूतिना । नाबुध्यन्त विना धर्माचार्यमित्यदृष्टमेधसः ॥ ८ ॥
 वसुचूतिर्गुरोराख्यझगवन्स्वजना मया । न पारिता बोधयितुं तान्बोधयितुमर्हसि ॥ ९ ॥
 इति तत्प्रतिबोधाय सुहस्ती तद्गृहं ययौ । सुधातरङ्गिणीप्रायां प्रारेजे धर्मदेशनाम् ॥ १० ॥
 प्राविशत्तत्र निद्धार्यं तदा चार्यमहागिरिः । तमभ्युदस्थादाचार्यः सुहस्ती वन्दते स्म च ॥ ११ ॥
 श्रेष्ठचप्युवाच शुष्माकमपि को ऽप्यस्ति किं गुरुः । शुष्मान्निर्वन्द्यते विश्ववन्द्यैर्यदयमागतः ॥ १२ ॥
 सुहस्ती स्माह नोः श्रेष्ठिन्ममैते गुरवः खलु । त्यागार्हचक्रपानादित्रिक्षामाददते सदा ॥ १३ ॥
 ईदृग्निक्षाना ह्येते ऽप्यरथा स्युरूपोपिताः । सुगृहीतं च नामैषां वन्द्यं पादरजो ऽपि हि ॥ १४ ॥

एवं महागिरिं स्तुत्वा प्रतिबोध्याखिलांश्च तान् । पुनरेव निजं स्थानं सुहस्ती जगवान्ययौ ॥ १५ ॥
 श्रेष्ठपि स्वजनानूचे दृढचक्तिर्विशेषतः । ईदृशं पश्यथ मुनिं यदा चिद्दार्थमागतम् ॥ १६ ॥
 त्यज्यमानं दर्शयित्वा जक्तपानादिकं तदा । तस्मै देयं तदादत्तं तद्भि वः स्यान्महाफलम् ॥ १७ ॥ युग्मं॥
 स्वजनैर्वसुचूलेस्तु प्रत्यपद्यत तद्वचः । चिद्दार्थं च द्वितीये ऽह्नि तेष्वेवागान्महागिरिः ॥ १८ ॥
 महागिरिं समायान्तं दृष्ट्वा ते श्रेष्ठिवन्धवः । तथैवारेजिरे कर्तुं तस्मै तद्वातुमिह्वः ॥ १९ ॥
 उपयोगेन विज्ञाप्य तदशुद्धं महागिरिः । अनादायैव वसतिं गत्वा चोचे सुहस्तिनम् ॥ २० ॥
 त्वया ह्यो विनयं कृत्वानेषणा महती कृता । ते हि त्वदुपदेशेन चिद्भां मह्यमसज्जयन् ॥ २१ ॥
 नैवं ज्यूयः करिष्ये ऽहमिति जहपन्सुहस्यपि । क्षमयामास पादाग्रे लुग्नार्थमहागिरिम् ॥ २२ ॥

इतश्च सम्प्रतिनृपो ययाबुज्जयिनीं पुरीम् । कदापि कापि तिष्ठन्ति स्वजूमौ हि महीशुजः ॥ २३ ॥
 जीवन्तस्वामिप्रतिमारथयात्रां निरीक्षितुम् । आयातावन्यदावन्यां महागिरिसुहस्तिनौ ॥ २४ ॥
 पृथक्पृथक्वसत्यां तौ तस्थतुः सपरिहृदौ । तयोरतिमहागह्वस्तौ नैकत्रसङ्गमः ॥ २५ ॥
 निर्ययौ चोत्सवेनाथ जीवन्तस्वामिनो रथः । मनोमयूरजलदः पौराणां जकिशालिनाम् ॥ २६ ॥
 ताभ्यामाचार्यवर्याभ्यां श्रीसङ्घेनाखिलेन च । अन्वीर्यमानः स रथः पुर्यो पर्याटदस्खलन् ॥ २७ ॥
 गते राजकुलधारं रथे ऽथ पृथिवीपतिः । वातायनस्थितो दूराद्दर्शयिषुहस्तिनम् ॥ २८ ॥
 दध्यौ चैवं मुनीन्धो ऽयं मन्मनःकुमुदोरुपः । कापि दृष्ट इवात्राति न स्मरामि तु किं ह्यदः ॥ २९ ॥

ते साधवो ऽन्निदधिरे जानन्ति गुरवः खलु । वयं गुरुपराधीना न किञ्चिदातुमीदृमहे ॥ ४९ ॥
 ततः स रङ्कः साधूनामन्वेव वसतिं ययौ । दीनात्मा तत्र दृष्टास्मानयाचत च ज्ञोजनम् ॥ ४६ ॥
 साधवः कथयन्ति स्म जगवन्नमुना पथि । याचिता वयमप्युच्चैर्ज्ञोजनं दीनमूर्तिना ॥ ४७ ॥
 विदितं चैवमस्मान्निरुपयोगपरायणैः । ज्ञावी प्रवचनाधरो यद्भङ्गो ऽयं ज्ञवान्तरे ॥ ४८ ॥
 ततः स ज्ञमको ऽस्मान्निः प्रियपूर्वमज्ञाप्यत । यद्यादत्से परित्रज्यां लजसे ज्ञोजनं तदा ॥ ४९ ॥
 रङ्गो ऽचिन्तयदग्रे ऽपि सर्वकष्टमयो ह्यहम् । तष्टरं व्रतजं कष्टमिष्टज्ञोजनलाजकृत् ॥ ५० ॥
 प्रतिपन्नं परित्रज्यां ततो रङ्कः तदैव तम् । प्रभ्राज्यावूजुजामेष्टं मोदकादि यथारुचि ॥ ५१ ॥
 स स्वादं स्वादुमाहारं तथा ह्याकण्ठमात्तवान् । पन्थाः श्वासानिलस्यापि यथा दुःसञ्चरो ऽज्जवत् ॥ ५२ ॥
 तद्दिनस्यैव यामिन्यां तेनाहारेण ज्यूसा । रुद्धश्वासो विपन्नः स श्वासजीवा हि देहिनः ॥ ५३ ॥
 स्थितो मध्यस्थन्नावेन रङ्कसाधुर्विपद्य सः । कुणालस्यावन्तिपतेः सूनुस्त्वमुदपद्यथाः ॥ ५४ ॥

पुनर्विज्ञपयामास सुहस्तिनमिदापतिः । जगवंस्त्वत्प्रसादेन प्राप्तो ऽहं पदवीमिमाम् ॥ ५५ ॥
 त्वया प्रव्राजितो न स्यां तदाहं जगवन्यदि । अस्मृष्टजिनधर्मस्य का गतिः स्यात्ततो मम ॥ ५६ ॥
 तदादिशत मे किञ्चित्प्रसीदत करोमि किम् । ज्ञवामि नानृणो ऽहं वः पूर्वजन्मोपकारिणाम् ॥ ५७ ॥
 जन्मन्यत्रापि गुरवो यूयं मे पूर्वजन्मवत् । अनुगृहीत मा धर्मपुत्रं कर्तव्यशिक्षया ॥ ५८ ॥
 कृपाबुरादिदेशार्थसुहस्ती जगवान्नृपम् । जिनधर्मं प्रपद्यस्व परब्रेह च शर्मणे ॥ ५९ ॥
 स्वर्गः स्यादपवर्गो वामुत्रार्हधर्मशालिनाम् । इह हस्यश्वकोशादिसम्पदश्चोत्तरोत्तराः ॥ ६० ॥

अन्यग्रहीदथ नृपस्तदग्रे तदनुज्ञया । अर्हन्देवो गुरुः साधुः प्रमाणं मे ऽर्हतो वचः ॥ ६१ ॥
 आणुव्रतगुणव्रतशिद्धान्नप्रतिपत्तिः । प्रधानश्रावको जज्ञे सम्प्रतिस्तत्प्रच्युत्यपि ॥ ६२ ॥
 त्रिसन्ध्यमथ्यवन्ध्यश्रीजिनाचार्यमर्चति स्म सः । साधर्मिकेषु धात्सत्यं बन्धुष्विव चकार च ॥ ६३ ॥
 स सर्वदा जीवदयातरङ्गितमनाः सुधीः । अवदानरतो दानं दीनेभ्यो ऽभ्यधिकं ददौ ॥ ६४ ॥
 आवैताढ्यं प्रतापाढ्यः स चकाराविकारधीः । त्रिखणं जरतक्षेत्रं जिनायतनमणिस्तम् ॥ ६५ ॥
 सुहस्ताचार्यपादानामवन्त्यामेव तस्थुषाम् । चैत्ययात्रोत्सवश्चक्रे सङ्घेनान्यत्रवत्सरे ॥ ६६ ॥
 मारुपं चैत्ययात्रायां सुहस्ती जगवानपि । एत्य नित्यमलञ्चक्रे श्रीसङ्घेन समन्वितः ॥ ६७ ॥
 सुहस्तिस्वामिनः शिष्यपरमाणुरिवाग्रतः । कृताञ्जलिस्तत्र नित्यं निषसाद च सम्प्रतिः ॥ ६८ ॥
 यात्रोत्सवान्ते सङ्घेन रथयात्रा प्रचक्रमे । यात्रोत्सवो हि जवति सम्पूर्णो रथयात्रया ॥ ६९ ॥
 रथो ऽथ रथशालाया दिवाकररथोपमः । निर्ययौ स्वर्णमाणिक्यद्युतिद्योतितदिङ्मुखः ॥ ७० ॥
 श्रीमदर्हत्प्रतिमाया रथस्थाया महर्द्धिन्निः । विधिज्ञैः स्नानपूजादि श्रावकैरुपचक्रमे ॥ ७१ ॥
 क्रियमाणे ऽर्हतः स्नाने स्नानाग्न्धो न्यपतज्ज्यात् । जन्मकल्याणके पूर्वं सुमेरुशिखरादिव ॥ ७२ ॥
 श्राद्धैः सुगन्धिचिर्द्रव्यैः प्रतिमाया विलेपनम् । स्वामिविज्ञीप्सुन्निशिवाकारि वक्त्राहितांशुकैः ॥ ७३ ॥
 मालतीशतपलादिदामन्निः प्रतिमार्हतः । पूजिताच्चात्कलेवन्दोर्दृता शारदवारिदैः ॥ ७४ ॥
 दह्यमानागरूल्यान्निर्धूमलेखान्निरावृता । अशुचत्प्रतिमा नीलवासोन्निरिव पूजिता ॥ ७५ ॥
 आरात्रिकं जिनाचार्याः कृतं श्राद्धैर्ज्वलहिषम् । दीप्यमानौषधी चक्रौलशृङ्गविरुम्बकम् ॥ ७६ ॥

वन्दित्वा श्रीमदर्हस्तमथ तैः परमार्हतैः । रथैरिवाग्रतोञ्जय स्वयमाचकृपे रथः ॥ ७७ ॥
 नागरीजिरुपक्रान्तसहस्रीसकरासकः । चतुर्विधातोद्यवादसुन्दरप्रेक्षणीयकः ॥ ७८ ॥
 परितः आविकालोकगीयमानोरुमङ्गलः । प्रतीह्विन्विधां पूजां प्रत्यहं प्रतिमन्दिरम् ॥ ७९ ॥
 बह्वलैः कुङ्कुमान्नोजिरन्निषिक्तग्रचूतलः । सम्प्रतेः सदनधारमाससाद शनै रथः ॥ ८० ॥

॥ त्रिन्निर्विशेषकं ॥

राजापि सम्प्रतिरथ रथपूजार्थमुद्यतः । आगात्पनसफलवत्सर्वाङ्गोद्भिन्नकण्टकः ॥ ८१ ॥
 रथाचिरूढां प्रतिमां पूजयाष्टप्रकारया । अपूजयन्नवानन्दसरोहंसोऽवनीपतिः ॥ ८२ ॥
 तदानीमेव सामन्तानाहूय निखिलानपि । सम्यक्त्वं ग्राहयित्वैवमादिदेश विशांपतिः ॥ ८३ ॥
 मन्यध्वमयि सामन्ताः सम्यग्मां स्वामिनं यदि । तद्भवन्तु सुविहितश्रमणानामुपासकाः ॥ ८४ ॥
 द्रव्यैरपि न मे किञ्चिद्युष्मद्वत्तैः प्रयोजनम् । एवं कृते हि सामन्ताः प्रियं जवति मे कृतम् ॥ ८५ ॥
 एवमाज्ञाप्य सामन्ता विसृष्टाः स्वस्वनीवृत्ति । गत्वा चक्रुः स्वामिन्नत्तया श्रमणानामुपासनाम् ॥ ८६ ॥
 प्रावर्तयन् रथयात्रां तन्नानुगमनं तथा । रथाग्रे पुष्पवृष्टिं च चैत्यपूजां च ते व्यधुः ॥ ८७ ॥
 इत्यादि श्रावकाचारं ते सर्वे चक्रिरे तथा । प्रान्तदेशा अपि साधुविहारार्हा यथाजवन् ॥ ८८ ॥
 सम्प्रतिश्चिन्तयामास निशीथसमयेऽन्यदा । अनार्येष्वपि साधूनां विहारं वतार्याम्यहम् ॥ ८९ ॥
 इत्यनार्यानादिदेश राजा दध्वं करं मम । तथा तथास्मत्पुरुषा मार्गयन्ति यथा यथा ॥ ९० ॥

को गृह्णात्यवशिष्टान्नमिति पृष्टा महीशुजा । आख्यन्महानसायुक्ताः स्वामिन्नादङ्गहे वयम् ॥ १०६ ॥
 आदिदेश च तान्राजा यदन्नमवशिष्यते । अकृताकारितार्थिज्यः साधुज्यो देयमेव तत् ॥ १०७ ॥
 ब्रव्यं दास्यामि वस्तेन सनिर्वाहा नविष्यथ । न हि केष्वपि कार्येषु सीदति ब्रव्यवाञ्छनः ॥ १०८ ॥
 ते ऽवशिष्टान्नपानादि तदाद्यपि तदाज्ञया । साधुज्यो ददिरे ते ऽपि स्वीचक्रुः शुद्धिदर्शनात् ॥ १०९ ॥
 अमणोपासको राजा कान्दविकानथादिशत् । तैलाज्यदधिविक्रेतृन्वस्त्रविक्रयकानपि ॥ ११० ॥
 यत्किंचिदुपकुरुते साधूनां देयमेव तत् । तन्मूढ्यं वः प्रदास्यामि मा स्म शङ्कध्वमन्यथा ॥ १११ ॥
 ते तथारेजिरे कर्तुं जातहर्षा विशेषतः । विक्रीयमाणे पक्षे हि वणिजामुत्सवो महान् ॥ ११२ ॥
 तत्तथार्यसुहस्ती तु दोषयुक्तं विदन्नपि । सेहे शिष्यानुरागेण लिप्तचित्तो बलीयसा ॥ ११३ ॥
 सुहस्तिनमितश्चार्यमहागिरिरज्जापत । अनेपणीयं राजानं किमादत्से विदन्नपि ॥ ११४ ॥
 सुहस्त्युवाच जगवन्यथा राजा तथा प्रजाः । राजानुवर्तनपराः पौरा विश्राण्यन्यदः ॥ ११५ ॥
 मायेयमिति कुपितो जगादार्यमहागिरिः । शान्तं पापं विसम्भोगः खल्वतः परमावयोः ॥ ११६ ॥
 सामाचारीसमानैर्हि साधुजिः साधु सङ्गतम् । सामाचारीविभिन्नस्य भिन्नो ऽध्वातः परं तव ॥ ११७ ॥
 वेपमानो जिघा बाढ इव नक्तः सुहस्यपि । आर्यमहागिरिपादान्वन्दित्वोचे कृताञ्जलिः ॥ ११८ ॥
 सापराधो ऽस्मि जगवन्मिथ्यादुःकृतमस्तु मे । हृम्यतामपराधो ऽयं करिष्ये नेदृशं पुनः ॥ ११९ ॥
 ऊचे महागिरिरथ दोषः को नाम ते ऽथवा । पुरा जगवता वीरस्वामिनैतज्जि ज्ञापितम् ॥ १२० ॥

मदीये शिष्यसन्ताने स्थूलजघमुनेः परम् । पतत्प्रकर्षां साधूनां सामाचारी जविष्यति ॥ १२१ ॥
 स्थूलजघमुनेः पश्चादावां तीर्थप्रवर्तकौ । अञ्जल तदिदं स्वामिवचः सत्यापितं त्वया ॥ १२२ ॥
 स्थापयित्वेत्यसम्भोगिकल्पमार्यमहागिरिः । जीवन्तस्वामिप्रतिमां नत्वावन्त्या विनिर्ययौ ॥ १२३ ॥
 पूर्वं हि समवसृतौ श्रीमतश्चरमार्हतः । दशार्णजघसम्बोधसमये यानि जज्ञिरे ॥ १२४ ॥

गजेन्द्रस्याग्रपदानि समायाते दिवस्पतौ । तथैवास्थुश्च तत्रागात्तीर्थं चार्यमहागिरिः ॥ १२५ ॥ युग्मं ॥
 ख्याते तत्र महातीर्थे गजेन्द्रपदनामनि । त्यक्तदेहो जनशनेन ययौ स्वर्गं महागिरिः ॥ १२६ ॥
 पार्थिवः सम्प्रतिरपि पालयञ्छ्रावकव्रतम् । पूर्णयुर्देव्यञ्चूत्सिद्धिं क्रमेण च गमिष्यति ॥ १२७ ॥

अत्र विहृत्यान्यत्रार्यसुहृत्सुज्जयिनीं पुनः । जीवन्तस्वामिप्रतिमावन्दनार्थं समाययौ ॥ १२८ ॥
 ब्राह्मोद्याने च जगवान् सुहृस्ती समवासरत् । वसतिं याचितुं प्रैषीत्पूमध्ये द्यौ सुनी च सः ॥ १२९ ॥
 तौ तु ब्रजान्निधानायाः श्रेष्ठिन्या जग्मतुर्गृहे । सापि पप्रह तौ नत्वा किं नामादिशयो युवाम् ॥ १३० ॥
 तावन्धूचतुरावां हि शिष्यावार्यसुहृस्तिनः । तदादेशेन कल्याणि वसतिं प्रार्थयावहे ॥ १३१ ॥
 विशालां वाहनकुटीं वसतिं सार्पयत्ततः । सुहृस्ती सपरीवारो ऽप्यलञ्चक्रे ततश्च ताम् ॥ १३२ ॥

परावर्तितुमारेजे प्रदोषसमये ऽन्यदा । आचार्यैर्नल्लिनीगुल्मान्निधमध्ययनं वरम् ॥ १३३ ॥
 ब्रजयाश्च सुतो ऽवन्तिसुकुमालः सुरोपमः । तदा च विदसन्नासीत्सप्तञ्चूजिगृहोपरि ॥ १३४ ॥
 द्वात्रिंशता कलत्रैः स क्रीरन् स्वःस्त्रीनिजैरपि । तस्मिन्नध्ययने कर्णे ददौ कर्णरसायने ॥ १३५ ॥
 तत्सम्यगाकर्णयितुं ब्रजामूरनूनधीः । प्रासादाद्भुतमुत्तीर्थं वसतिघारमाययौ ॥ १३६ ॥

अनुचूतं मया क्वेदमिति चिन्तापरः स तु । सञ्जातजातिस्मरणो यथावाचार्यसन्निधौ ॥ १३७ ॥
 नत्वा चोवाच ऋगवन्ऋक्षायास्तनयो ह्यहम् । पुरा च नलिनीगुहमविमाने त्रिदशो ऽन्नवम् ॥ १३८ ॥
 विमानं नलिनीगुहमं जातिस्मृत्या मया स्मृतम् । तत्रैव गन्तुं ब्रूयो ऽद्य परिब्रजिष्याम्यहम् ॥ १३९ ॥
 ततः प्रार्थयमानं तं प्रव्राजयत मामिति । आचार्यमिश्रा जगद्गुः सुकुमारो ऽसि दारक ॥ १४० ॥
 सुखदा लोहचणकाः सुस्पर्शा बह्व्यो ऽपि हि । दुष्करं तु जिनोपहं तपो ऽस्तीचारवर्जितम् ॥ १४१ ॥
 चाङ्ग्रेयो ऽन्निदधे बाढं प्रव्रज्योत्कण्ठितस्त्वहम् । सामाचारीं चिरतरं न च पादयितुं क्षमः ॥ १४२ ॥
 आदावेव परिव्रज्यां तस्मादनशान्वितम् । आदास्ये सत्त्वमालम्ब्य स्तोकं कष्टमिदं खलु ॥ १४३ ॥
 गुरुरूचे महाभाग प्रव्रज्यां चेज्जिघृक्षसि । तदनुज्ञापय निजान्वन्धूनिह हि कर्मणि ॥ १४४ ॥
 अवन्तिसुकुमालो ऽपि गृहे गत्वा कृताञ्जलिः । आपप्रह्णे निजान्वन्धूननुजङ्गे तु तैर्न हि ॥ १४५ ॥
 ऋक्षासूनुस्ततः केशांस्तत्रैवोदखनत्स्वयम् । स्वयं चोपाददे साधुलिङ्गं गृहपराङ्मुखः ॥ १४६ ॥
 तादृग्रूपो यथाचार्यसुहस्ताचार्यसन्निधौ । अवन्तिसुकुमालो ऽथ निर्ममः स्ववपुष्यपि ॥ १४७ ॥
 स्वयमेवोपात्तलिङ्गो मा ऋदिति सुहस्त्यपि । तं परिव्राजयाभास प्रव्रज्याविधिसुच्चरन् ॥ १४८ ॥
 चिरकालं तपःकष्टनिर्जरां कर्तुमक्षमः । गुरुनापृह्य सो ऽन्यत्र यथावनशनं चिकीः ॥ १४९ ॥
 चक्रे ऽवन्तिसुकुमालः सुकुमालपदधयात् । निर्गल्लज्जकपृषतैः सेज्जगोपामिवावनिम् ॥ १५० ॥
 स्थाने स्थाने चित्ताज्रस्मधूसरीकृतचूतलम् । सो ऽगात्पितृर्वनं क्रीमास्थानं पितृपतेरिव ॥ १५१ ॥
 कन्थारिकाकुडङ्गान्तस्तस्थावनशनेन सः । समाहितः स्मरन्पञ्चपरमेष्ठिनमस्क्रियाम् ॥ १५२ ॥

ऋजा वधूनिः सहिता रुदती विललाप च । प्राणानपि किमत्याह्नीरस्मानिव किमीदृशः ॥ १६८ ॥
 वत्स प्रव्रजितो ऽपि त्वमेकस्मिन्नपि वासरे । किं नाम नात्मकृथा विहारेण गृहाङ्गणम् ॥ १६९ ॥
 का नाम रात्रिः कट्याणी सा जविष्यत्यतः परम् । या स्वप्ने दर्शयित्वा त्वामस्मान्सञ्जीवयिष्यति ॥ १७० ॥
 निर्मोही चूय यद्यस्मान्पर्यहर्षोर्वात्रेतेहया । तद्गुरुष्वपि निर्मोहः किमञ्जस्ते यदुञ्जिताः ॥ १७१ ॥
 विलप्यैवं बहुतरं ऋजा शिप्रानदीतटे । तस्यैर्ध्वदेहिकं चक्रे रुदती समयोचितम् ॥ १७२ ॥
 ऋजासूनोर्गृहिण्यो ऽपि विलप्य च विलप्य च । शिप्रायां चक्रिरे शङ्खोच्चरणं क्लिन्नवाससः ॥ १७३ ॥
 सुतमृत्युसमुद्भूतशोकानलकरालिता । ऋजा तदैकप्रव्रज्यां शमाभूततरङ्गिणीम् ॥ १७४ ॥
 ऋजाश्च सदने गत्वा मुक्त्वैकां गुर्विणीं वधूम् । वधूनिः सममन्याजिः परिब्रज्यामुपाददे ॥ १७५ ॥
 गुर्व्यां जातेन पुत्रेण चक्रे देवकुलं महत् । अत्रान्तिसुकुमालस्य मरणस्थानञ्चूतले ॥ १७६ ॥
 तदैवकुलमद्यापि विद्यते ऽवन्तिञ्चूणम् । महाकालाभिधानेन लोके प्रथितमुच्चकैः ॥ १७७ ॥

ऋगवानार्यसुहस्यपि गङ्गं समये वरशिष्याय समर्प्य ।

विहितानशनस्यक्त्वा देहं सुरलोकातिथितां प्रतिपेदे ॥ १७८ ॥

इत्याचार्यश्रीहिमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते महाकाव्ये
 सम्प्रतिराजचरित्रआर्यमहागिरिस्वर्गगमनञ्चवन्तिसुकुमालनलिनीगुहम-

गमनआर्यसुहस्तिस्वर्गगमनवर्णनो नाम एकादशः सर्गः ॥

द्वादशः सर्गः

सुहृस्तिनो ऽन्वये वज्रस्वामी च क्रमयोगतः । अचूत्प्रवचनाधारस्तकथा च प्रपद्यते ॥ १ ॥
 इहैव जम्बूद्वीपे ऽपाङ्गरतार्धविचूषणम् । अवन्तिरिति देशो ऽस्ति स्वर्गदेशीय कश्चिज्जिः ॥ २ ॥
 तत्र तुम्बवनमिति विद्यते सन्निवेशनम् । निवेशनमिव श्रीणां ह्युसदामपि हर्षदम् ॥ ३ ॥
 बभूव श्रावकस्तत्र श्रियो देव्या इवात्मजः । इन्धुपुत्रो धनगिरिर्गिरिकृतधनोच्चयः ॥ ४ ॥
 मध्यमेनापि वयसा तस्य चूषितवर्ष्मणः । हृदये नाविशत्कामः प्रशमघाः स्थिरद्विते ॥ ५ ॥
 धर्मादर्शो जवतीति न्यायशास्त्रेऽवधीयते । सो ऽर्थादपि व्यधाधर्मं पात्रेज्यो ऽर्थं नियोजयन् ॥ ६ ॥
 ब्रह्मचर्यपरीणामं स्वर्गमोक्षफलं विदन् । ज्येष कन्या नोदोढुं सो ऽर्हधर्मपरायणः ॥ ७ ॥
 यत्र यत्र कुले कन्यां धनगिर्यर्थमादृतौ । प्रार्थयेते स्म पितरौ तदुद्गाहमहोत्सवे ॥ ८ ॥
 तत्र तत्र धनगिरिर्गत्वा स्वयमचीकथत् । अहं हि प्रब्रजिष्यामि दोषो ऽस्ति मे न जटपतः ॥ ९ ॥ युग्मं ॥
 इतश्च धनपालस्य महेज्यस्य तु नन्दना । सुनन्दोचे धनगिरेर्देवाहं सो ऽस्तु मे वरः ॥ १० ॥
 महेज्यो धनपादो ऽपि स्वयंवरपरायणम् । प्रददौ धनगिरये दीक्षामपि जिघृक्षवे ॥ ११ ॥
 ब्रातार्थशमितो नाम सुनन्दायाः पुराग्रहीत् । परिब्रज्यां सिंहगिरेराचार्यस्यांहिसन्निधौ ॥ १२ ॥
 अन्यदा तु रक्तुत्तातां सुनन्दां ब्रह्मधीरपि । जेजे धनगिरिर्जोगफलं कर्म हि नान्यथा ॥ १३ ॥
 इतश्चाष्टापदगिरौ गौतमस्वामिना किल । प्ररूपितं पुण्णरीकाध्ययनं ह्यवधारितम् ॥ १४ ॥
 पुरा येन वैश्रमण्यसामानिकदिवौकसा । स प्रच्युत्यावततार सुनन्दायास्तदोदरे ॥ १५ ॥ युग्मं ॥

अन्तर्वर्त्ती धनगिरिस्तां ज्ञात्वोचे विशुद्धीः । एष गर्जो ऽद्वितीयस्ते जघिता प्रब्रजाम्यहम् ॥ १६ ॥
 अमनीषित एवाभूत्सम्बन्धो ऽपि त्वया सह । प्रब्रज्यैव प्रेयसी मे ऽतः परं स्वस्ति ते पुनः ॥ १७ ॥
 इत्युक्त्वा तां धनगिरिरवर्कयकुटीमिव । हित्वा सिंहगिरिगुरोः पार्श्वे गत्वाचवद्यतिः ॥ १८ ॥
 सो ऽथ द्वाविंशतिमपि सहमानः परीषहान् । सुदुस्तपं तपस्तेपे स्वशरीरे ऽपि निःस्पृहः ॥ १९ ॥
 स स्थैर्यार्जवविनयादिभिः शिष्यगुणैर्वृतः । श्रुतसारं गुरोः पार्श्वार्त्पयः कूपादिवाददे ॥ २० ॥
 नवमास्यां व्यतीतायां सुनन्दापि हि नन्दनम् । अजीजनजनानन्दं सरसीव सरोरुहम् ॥ २१ ॥
 सुनन्दायाः प्रीतिपात्राण्यङ्गनाः सूतिकागृहे । प्रतिजागरणयातास्तं वादामिदमूचिरे ॥ २२ ॥
 यदि जात न ते तातः प्रात्रजिष्यत्तदोत्सुकः । जातकर्मोत्सवः श्रेयानन्नविष्यत्ततः खलु ॥ २३ ॥
 स्त्रीजने सत्यपि गृहं जाति न स्वामिनं विना । बह्वीचिरपि ताराचिर्यथा चन्द्रं विना नञः ॥ २४ ॥
 स तु वालो ऽपि सङ्गावाङ्गानावरणदाघवात् । तासामाकर्णयामास तं संदापं समाहितः ॥ २५ ॥
 अचिन्तयच्च मत्तातः परिव्रज्यामुपाददे । एवं च चिन्तयन्नेव जातिस्मरणमाप सः ॥ २६ ॥
 सञ्जातजातिस्मरणः संसारासारतां विदन् । इयेष क्षीरकण्ठो ऽपि पित्र्ये ऽध्वन्यध्वनीनताम् ॥ २७ ॥
 कथमुद्दिष्य मां माता त्यद्वयतीति विचिन्त्य सः । मातुरङ्गस्थितो ऽप्युच्चै रोदिति स्म दिवानिशम् ॥ २८ ॥
 न रागमधुरैर्गानैर्न कीडनकदर्शनैः । न वस्त्रदोलाप्रेङ्खानिर्न चादुवचनैरपि ॥ २९ ॥
 नोत्सङ्गनृत्यलीलाजिर्न मुखातोद्यवादनैः । न शिरश्चुम्बनेनापि विश्राम स रोदनात् ॥ ३० ॥ शुभं ॥

१ भाटकेन गृहीतां कुटीमिव ।

एवं च रुदतस्तस्य शिशोर्मासाः षफत्यगुः । आससाद सुनन्दापि निर्वेदं तेन सूनुना ॥ ३१ ॥
 अन्यदा तु सिंहगिरिस्तत्रागात्सन्निवेशने । विनैयैर्धनगिर्यार्थमितादिचिरावृतः ॥ ३२ ॥
 वसत्यां तस्थिवांसं च तत्वा सिंहगिरिं गुरुम् । धनगिर्यार्थमितावन्वजिह्वपतामिति ॥ ३३ ॥
 स्वजनाः सन्ति नावस्मिन्नगवन् सन्निवेशने । यौष्माकेण नियोगेन तान्विवन्दयिषावहे ॥ ३४ ॥
 तयोश्च पृष्ठतोरेवं शकुनं शुभ्रसूचकम् । दृष्ट्वा सिंहगिरिगुरुरुचेऽनूचानपुङ्गवः ॥ ३५ ॥
 महोद्वाजोऽद्य वां ज्ञावी लजेथे यद्युवां मुनी । सचित्तं वाप्यचित्तं वा तदादेयं मदाज्ञया ॥ ३६ ॥
 सदनं ऽथ सुनन्दाया जगत्तुस्तौ महामुनी । तस्यास्तावन्यनारीञ्चिर्द्योयास्तौ निवेदितौ ॥ ३७ ॥
 महिलाश्चोचिरे सर्वाः सुनन्दे नन्दनस्त्वया । अर्पणीयो धनगिरिः क्व नेष्यत्येष दृश्यताम् ॥ ३८ ॥
 निरानन्दा सुनन्दापि तमादाय स्तनन्धयम् । तेन निर्वेदितोदस्थादूचे धनगिरिं च सा ॥ ३९ ॥
 इयन्तं कालमात्मेव बालकः पालितो मया । नटिताहं त्वनेनोच्चै रोदित्येष दिवानिशम् ॥ ४० ॥
 यद्यप्यसि प्रव्रजितस्तथाप्येनं स्वमात्मजम् । गृहाण मामिव त्याह्मीर्मा स्मैनमपि सम्प्रति ॥ ४१ ॥
 स्मित्वा धनगिरिपि प्रोवाच वदतां वरः । एवं करिष्ये कल्याणि पश्चात्तापं तु यास्यसि ॥ ४२ ॥
 मा कृथाः सर्वथेदृहं कुरुषे वा कुरुष्व तत् । समहं साक्षिणं नरे पुनर्ह्येनं न लप्स्यसे ॥ ४३ ॥
 ततश्च साक्षिणः कृत्वा सनिर्वेदं सुनन्दया । नन्दनो धनगिरयेऽर्पितस्तेनाददे च सः ॥ ४४ ॥
 सोऽर्चको धनगिरिणा पात्रबन्धे न्यधायि च । गृहीतसङ्केत इव विरराम च रोदनात् ॥ ४५ ॥

ततः सुनन्दासदनादृषी तावात्तवालकौ । गुर्वाज्ञापालकौ जूयो ऽपेयतुर्गुरुसन्निधौ ॥ ४६ ॥
महासारस्य चारेण पुत्ररत्नस्य तस्य तु । नमद्वाहुं धनगिरिं हृष्टा गुरुरचाषत ॥ ४७ ॥
आयासित इवासि त्वं चिद्धाचारेण तं मम । समर्पय महाजाग विश्राम्यतु शुजस्तव ॥ ४८ ॥
इत्युपादाय यत्नेन साधुः श्रीपात्रमर्चकम् । कान्त्या सुरकुमाराभ्रमर्पयामास तं गुरोः ॥ ४९ ॥
देदीप्यमानं तेजोन्निरधिपं तेजसामिव । आचार्यवर्यस्तं बालं पाणिभ्यां स्वयमाददे ॥ ५० ॥
शिशोस्तस्यातिचारेण सद्यः सिंहगिरिगुरोः । नमति स्म महीपीठं वार्यादित्सोर्गिवाञ्जलिः ॥ ५१ ॥
तन्नारचङ्गुरकरो गुरुरूचे सविस्मयः । अहो पुंरूपचृष्टमिदं धर्तुं न शक्यते ॥ ५२ ॥
चावी प्रवचनाधरो महापुण्यः पुमानयम् । यत्नेन रक्ष्यो रत्नं हि प्रायेणपायवह्वन्नम् ॥ ५३ ॥
साध्वीनामिति तं बालं पालनायार्पयद्गुरुः । वज्रसारस्य तस्यादादृष्ट इत्यन्निधामपि ॥ ५४ ॥
गत्वा शय्यातरकुले चक्रे तं बालमार्थिकाः । स्वमात्मानमिवाख्याय पालनायार्पयन्नश्र ॥ ५५ ॥
कुमारचृत्याकुशलाः शय्यातर्थो ऽपि तं शिशुम् । स्वस्वपुत्राधिकं ग्रीत्या पश्यन्त्यः पर्यपालयन् ॥ ५६ ॥
शय्यातरपुरन्धीणां स सौभाग्यनिधानश्रूः । अङ्गादङ्कं सञ्चचार हंसो ऽम्बुजमिवाम्बुजात् ॥ ५७ ॥
उल्लापयन्त्यस्तं बालं मन्मनोह्लापपूर्वकम् । शय्यातरकुटुम्बिन्यो हर्षवातुलतां ययुः ॥ ५८ ॥
शय्यातर्थो महाभागाः स्नानपानाशनादिभिः । स्पर्धमाना इवान्योन्यं चक्रुर्वज्रस्य सत्क्रियाम् ॥ ५९ ॥
वयोवृद्धपरीणामो वज्रो बालो ऽपि संयमात् । न बालचापलं चक्रे किञ्चित्तासामसौख्यदम् ॥ ६० ॥
बुभुजे मासुकं वज्रः प्राणयान्नाकृते सुधीः । जातिस्मरणसञ्जातविवेकः कटपविद्धि सः ॥ ६१ ॥

यथा ह्यकालपुष्पादि दर्शितं कौतुकावहम् । तथैतदपि विज्ञानं न तपःशक्तिरीदृशी ॥ ७८ ॥
 उपदेशमात्रसिद्धे साध्ये शुष्मादृशामपि । विज्ञाने विस्मयं कृत्वा मा स्म श्रद्धान्त तापसान् ॥ ७९ ॥
 यदि वः प्रत्ययो नास्ति तापसस्तन्निमन्व्यताम् । गृहागतस्य तस्यांही प्रक्षाड्यौ पादुके अपि ॥ ८० ॥
 श्रावकैस्तापसः सोऽथ मायां कृत्वा न्यमन्व्यत । एकस्य श्रावकस्यौकस्यागात्परिवृतो जनैः ॥ ८१ ॥
 श्रावकः सकुटुम्बोऽपि दर्शयन्भक्तिनाटकम् । तं तापसमन्त्रापिष्ट गृहद्वारमुपागतम् ॥ ८२ ॥
 जगवन्जवतः पादपद्मौ प्रक्षालयाम्यहम् । ये क्षालयन्ति त्वत्पादावात्मानं क्षालयन्ति ते ॥ ८३ ॥
 तदस्माननुगृह्यैवं निस्तारयितुमर्हसि । स्वलयन्ति महारमानो भक्तिं भक्तिमतां न हि ॥ ८४ ॥
 अनिहृतोऽपि तस्याथ श्रावकस्तापसस्य सः । क्षालयामास पादौ च पादुके चोष्णवारिणा ॥ ८५ ॥
 तत्पादपादुकाशौचमकार्षीत्स तथा यथा । तत्र प्रलेपगन्धोऽपि नास्थान्नीचेऽनुरागवत् ॥ ८६ ॥
 महत्या प्रतिपत्त्या तं तापसं श्रावकाग्रणीः । अञ्जोजयत्कार्यवशात्पूज्या मिथ्यादृशोऽपि हि ॥ ८७ ॥
 तेन लेपापहारेण तापसो दुर्मनाधितः । नावेदीज्ञोजनास्वादं विगोपागमशङ्कया ॥ ८८ ॥
 तापसो भोजनं कृत्वा सरिच्चिरं पुनर्ययौ । लोकैर्वृतो जलस्तम्भकुतूहलदिदृक्षया ॥ ८९ ॥
 लेपाश्रयः स्यादद्यापि कोऽपीत्यद्वयमतिः स तु । अलीकसाहसं कृत्वा प्राग्वत्प्राविशदम्भसि ॥ ९० ॥
 ततः कमण्डलुरिव कुर्वन्बुडबुडारवम् । द्रुनति स्म सरिच्चिरे स तापसकुमारकः ॥ ९१ ॥
 वयं मायाविनानेन मोहिताः स्मः कियच्चिरम् । मलिन्यचूदिति मनस्तदा मिथ्यादृशामपि ॥ ९२ ॥
 दत्तताले च तत्कालं जने तुमुलकारिणि । आचार्योऽपि तत्रागुः श्रुतस्कन्धधुरन्धराः ॥ ९३ ॥

तं निर्णयममंसातां तौ तु पद्मावुचावपि । इति चोचतुरादौ कः सूनुमाह्वानुमर्हति ॥ १०ए ॥
स्त्रीगृह्याः प्रोचिरे पौरा व्रतिनामेष बालकः । चिरसङ्घटितप्रेमा तदचो नातिलङ्घते ॥ ११० ॥
मातैवाह्वयतामादावियं दुष्करकारिणी । नारीति चानुकम्पयापि न्रवत्येतच्चि नान्यथा ॥ १११ ॥
ततः सुनन्दा बहुशो बालक्रीरुनकानि च । विविधानि च न्रदयाणि दर्शयन्त्येवमन्यधात् ॥ ११२ ॥
हस्तिनो ऽमी अमी अश्वः पत्तयो ऽमी अमी रथाः । तव क्रीडार्थमानीतास्तद्गृहाणैहि दारक ॥ ११३ ॥
मोदका मरुका ज्ञाद्याः शर्कराश्चान्यदप्यदः । यदिह्यसि तदस्त्येव गृह्यतामेहि दारक ॥ ११४ ॥
तवायुष्मन्कृपीयाहं सर्वज्ञमवतारणे । चिरं जीव चिरं नन्द सुनन्दामाशु मोदय ॥ ११५ ॥
मम देवो मम पुत्रो ममात्मा मम जीवितम् । त्वमेवासीति मां दीनां परिष्वङ्गेण जीवय ॥ ११६ ॥
बिलक्षां मा कृथा वत्स मां लोकस्यास्य पश्यतः । हृदयं मे ऽन्यथा चावि पक्वबालुङ्गवद्विधा ॥ ११७ ॥
एहि हंसगते वत्स ममोत्सङ्गं परिष्कुरु । कुक्षिवासावक्रयो मे न लज्यः किमियानपि ॥ ११८ ॥
एवं क्रीरुनकैर्नृदयप्रकारैश्चादुर्करपि । सौनन्देयः सुनन्दाया नाच्यगन्धन्मनागपि ॥ ११९ ॥
न मातुरूपकाराणां को ऽपि स्यादनृणः पुमान् । एवं विदन्नपि सुधीर्वज्र एवमचिन्तयत् ॥ १२० ॥
यदि सङ्क्षुभेक्षिष्ये कृत्वा मातुः कृपामहम् । तदा स्यान्मम संसारो दीर्घदीर्घतरः खलु ॥ १२१ ॥
इयं च धन्या माता मे ऽल्पकर्मा प्रब्रजिष्यति । उपेक्ष्यमस्या ह्यापातमात्रजं दुःखमप्यदः ॥ १२२ ॥
दीर्घदर्शी विमृश्यैवं वज्रो वज्रट्टाशयः । प्रतिमास्य इव स्थानान्न चचाल मनागपि ॥ १२३ ॥

१ तैलाभ्यगे रणच्छेदे कन्याया मरणे तथा । आपातमात्रतो दुःखं स पश्चात्सुखमेधते ॥

राजावादीत्सुनन्दे त्वमपसर्प शिशुर्ह्यसौ । नागादाहूयमानस्त्वामजानशिव मातरम् ॥ १३४ ॥
 ततो राज्ञा धनगिरिः प्राप्तावसरमीरितः । रजोहरणमुत्क्षिप्य जगादैवं मिनाक्षरम् ॥ १३५ ॥
 व्रते चेक्ष्ववसायस्ते तत्त्वज्ञो ऽसि यदि स्वयम् । तज्जोहरणं धर्मध्वजमादस्व मे ऽनघ ॥ १३६ ॥
 वज्रस्तदैव कलत्र इवोत्क्षिप्तकरो द्रुतम् । दधावाञ्चिधनगिरिः प्रकणत्पादघर्घरः ॥ १३७ ॥
 गत्वा च पितुरुत्सङ्गमधिरुह्य विशुद्धीः । तज्जोहरणं लीलासरोजवपुपाददे ॥ १३८ ॥
 वज्रेण पाणिपद्मान्यां रजोहरणमुद्धृतम् । विरराज रोमंशुह्य एव प्रवचनश्रियः ॥ १३९ ॥
 उद्वसत्कुन्दकलिकाकारदन्तद्युतिस्मितः । स रजोहरणादृष्टिं नान्यत्रादान्मनागपि ॥ १४० ॥
 दिनालये पद्मिनीव सद्यो म्लानिमुपेयुषी । हस्तविन्यस्तचिबुका सुनन्दैवमचिन्तयत् ॥ १४१ ॥
 त्राता मम प्रव्रजितो जर्ता प्रव्रजितो ऽथ मे । प्रव्रजिष्यति पुत्रो ऽपि प्रव्रजाम्यहमप्यतः ॥ १४२ ॥
 न मे त्राता न मे जर्ता न मे पुत्रो ऽपि सम्प्रति । तन्ममापि परित्रज्या श्रेयसी गृहवासतः ॥ १४३ ॥
 स्वयमेवेति निर्णीय सुनन्दा सदनं ययौ । वज्रमादाय वसतिं प्रथयुमुनयो ऽपि ते ॥ १४४ ॥
 व्रतेऽहोर्न पयौ स्तन्यं वज्रस्तावप्या अपि । इत्याचार्यैः परित्राज्य साध्वीनां पुनरार्थत ॥ १४५ ॥
 उद्यद्भाग्यविशेषेण त्रववैराग्यचक्षुशम् । सुनन्दापि प्रवत्राज तज्जह्याचार्यसन्निधौ ॥ १४६ ॥
 पठदार्थामुखाहृतवज्रज्ञान्येकादशापि हि । पदानुसारी त्रगवान्वज्रो ऽधीयाय धीनिधिः ॥ १४७ ॥
 अष्टवर्षो ऽत्रवषज्रो यावदार्थाप्रतिश्रये । ततो वसत्यामानिन्ये हर्षत्राग्निर्महर्षिज्जिः ॥ १४८ ॥

अन्यदा वज्रगुरवः प्रत्यवन्तीं प्रतस्थिरे । धाराधरो ऽखण्डधारमन्तराले ववर्ष च ॥ १३९ ॥
 यक्षमण्यपिकाप्राथे स्थाने काप्यस्रवज्जले । आचार्या वज्रगुरवस्ते तस्थुः सपरिहृदाः ॥ १४० ॥
 प्रागजन्मसुहृदो वज्रस्यामरा जृम्भकास्तदा । सत्त्वं परीक्षितुं तत्र वणिग्मूर्तीर्विचक्रिरे ॥ १४१ ॥
 उत्पथीणितवज्राश्ववृषजं चरदौष्टकम् । मण्दलीकृतशकटं सन्निवेशितकेणिकम् ॥ १४२ ॥
 जवनल्लन्नविक्रेयवस्तुगोणीपरम्परम् । राज्ञान्नोत्तीर्णपात्रीकं शुभानजनसङ्कुलम् ॥ १४३ ॥
 तृणप्रावरणल्लन्नसञ्चरत्कर्मकृज्जनम् । आवासं ते दिविपदो वणिग्पूपा विचक्रिरे ॥ १४४ ॥

॥ त्रिजिविंशोपकम् ॥

वारिदे विरतप्राथे तानाचार्यान्दिवौकसः । न्यमन्त्रयन्त त्रिदार्थं ह्रस्वन्दनपूर्वकम् ॥ १४५ ॥
 निवृत्तामिव विज्ञाय वृष्टिमाचार्यपुङ्गवाः । वज्रमादिदिशुर्जिह्वानयने विनयोज्ज्वलम् ॥ १४६ ॥
 वज्रो ऽथावश्यिकीं कृत्वा द्वितीयमुनिना सह । विह्वलं निरगादीर्याशुद्धिमध्वनि चिन्तयन् ॥ १४७ ॥
 तुषारान्पततो दृष्ट्वा त्रसरेणुनिजानपि । वज्रो निववृते च जगन्नीतो ऽपकायविराधनात् ॥ १४८ ॥
 तुषारमात्रामप्यम्बुवृष्टिं देवा निरुध्य ताम् । आह्लासत पुनर्वज्रं वृष्टिर्नास्तीति ज्ञापिणः ॥ १४९ ॥
 वज्रस्तदुपरोधेन वृक्षज्जावेन चाचलत् । जगाम च तदावासं त्रक्तपानादिसुन्दरम् ॥ १५० ॥
 ससम्भ्रमेषु देवेषु तेषु त्रक्तादित्सया । ज्वयक्षेत्रकालत्रावैरुपयोगमदत्त सः ॥ १५१ ॥
 कूष्माण्मकादिकं ज्वयं कुतो राक्षससम्भ्रवि । इदमुज्जयिनीक्षेत्रं स्वभावादपि कर्कशम् ॥ १५२ ॥

प्रावृषि प्रथमायां च इव्यस्यास्य कथापि का । दातारो ऽप्यनिमेपादा अचूस्पृक्चरणा इति ॥ १५३ ॥
 निवतं देवपिण्णो ऽयं साधूनां न हि कटपते । तस्मादनात्तपिण्णो ऽपि ब्रजामि गुरुसन्निधौ ॥ १५४ ॥

॥ त्रिचिर्विशेषकम् ॥

इत्यनादाय तद्भिक्षां वज्रस्वामी न्यवर्तत । प्रत्यक्षीचूय तैश्चाथो जगदे विस्मितैः सुरैः ॥ १५५ ॥
 वयं हि जृम्भका देवाः प्राग्जन्मसुहृदस्तव । त्वां ह्यमुमागमामेह त्वमद्यापि हि नः सुहृत् ॥ १५६ ॥
 अथ वैक्रियलब्ध्याख्यां विद्यां तोषन्ततो ऽमराः । निष्क्रयं ह्युसमायाया इव वज्राय ते ददुः ॥ १५७ ॥

ज्येष्ठे मास्यन्यदा वज्रो विहरंश्च बहिर्जुवि । नैगमीचूय तैर्देवैर्धृतपूरैर्न्यमन्व्यत ॥ १५८ ॥
 वज्रो गत्वा तदावासे देवपिण्डं च पूर्ववत् । ज्ञात्वा न खलु जग्राहोपयोगविदुरो हि सः ॥ १५९ ॥
 वज्राय पूर्वसुहृदे विद्यामाकाशगामिनीम् । प्रददुस्तोषज्जाजस्ते स्वं स्वं स्थानमथो ययुः ॥ १६० ॥

ततो विहरतो गह्वमध्ये वज्रस्य चाजवत् । पदानुसारिलब्धात्ता सुस्थिरैकादशाङ्गपि ॥ १६१ ॥

अधीयमानमश्रौपीद्यद्यत्पूर्वगताद्यापि । तत्तज्जग्राह जगवान्वज्रो मेधाविनां वरः ॥ १६२ ॥
 यदा पठेति स्थविरा वज्रं स्माहुस्तदा हि सः । किञ्चिज्जुणगुणारावं निजालुरिव निर्ममे ॥ १६३ ॥
 स्थविराज्ञाजङ्गजीरुः स्वशक्तिं चाप्रकाशयन् । अव्यक्तमुद्गुणैर्नैकचित्सो ऽश्रौवीत्यततो ऽपरान् ॥ १६४ ॥
 अन्यस्मिन्नह्नि मध्याह्ने चिद्वार्थं साधवो ययुः । आचार्यमिश्रा अपि ते बहिर्जुमौ विनिर्ययुः ॥ १६५ ॥
 तस्यौ तु वज्र एकाकी पश्चादसतिरद्वकः । स साधूनां मण्डलेन वेष्टिकाः सन्नयवीविशत् ॥ १६६ ॥

आचार्य इव शिष्याणां तासां मध्ये निषद्य सः । वाचनां दातुमारेजे प्रावृम्भोर्धरध्वनिः ॥ १६७ ॥
 एकादशानामङ्गानामपि पूर्वगतस्य च । वाचनां पुनरागच्छन् गुरुः शुश्राव दूरतः ॥ १६८ ॥
 वसतिघारमायातः श्रुत्वा गह्वरहारवम् । आचार्यो ऽचिन्तयत्किं नु साधवः शीघ्रमागताः ॥ १६९ ॥
 अस्मदागमनममी पालयन्तो महर्षयः । स्वाध्यायं कुर्वते त्रिदशमुपादाय समागताः ॥ १७० ॥
 आचार्याश्च विद्वच्चक्रुः दण्डं स्थित्वा विमृश्य च । यथैष वज्रबालर्षेर्वाचनां ददतो ध्वनिः ॥ १७१ ॥
 असौ पूर्वगतस्यैकादशाङ्गया अपि वाचनाम् । यदुत्ते तत्किमध्यैष्ट गर्जस्थो विस्मयामहे ॥ १७२ ॥
 स्थविरैः पाठ्यमानो ऽयमत एवालसायते । बाह्यात्पाठालस इति ज्ञात्वाशिष्म तदा वयम् ॥ १७३ ॥
 अस्मदाकर्णनाशङ्की लज्जितो मा स्म नृदसौ । रोमाञ्चितः शिष्यगुणैराचार्य इत्यपासरत् ॥ १७४ ॥
 शब्देन महताचार्याश्चक्रुर्नैषे धिकीमथ । गुरूणां शब्दमाकर्ण्योदस्थाद्वज्रो ऽपि विष्टरात् ॥ १७५ ॥
 उपेत्य जित्स्मितगतिर्न यावत्प्राविशजुरुः । तावत्ता वेष्टिका वज्रः स्वस्वस्थाने मुमोच च ॥ १७६ ॥
 अज्येत्य च गुरोर्दण्डमाददे ऽङ्गी ममार्ज च । तद्भजोवन्दनेनोच्चैः स्वं ज्ञातमवगुण्डयन् ॥ १७७ ॥
 आसनस्थस्य च गुरोः पादौ प्रासुकवारिणा । द्वालयामास शिरसा ववन्दे पादवारि च ॥ १७८ ॥
 आचार्याश्चिन्तयामासुर्महात्मा बालको ऽप्यसौ । श्रुतसागरपारीणो रदयो वज्रास्पदीजवन् ॥ १७९ ॥
 अजानन्तो ऽस्य माहात्म्यं बालस्याप्यन्यसाधवः । कुर्वन्ति न यथावज्ञां प्रयतिष्यामहे तथा ॥ १८० ॥
 इत्याचार्या विज्ञावर्या शिष्येभ्यो ऽकथयन्ति । यास्यामो ग्रामममुकं वित्रोहं तत्र नः स्थितिः ॥ १८१ ॥

वज्रश्चिरमवज्ञातो ऽस्मान्निरज्ञाततद्गुणैः । इदानीं जगत्पादा इव बाहो ऽप्ययं हि नः ॥ १ ए८ ॥
 बाहो ऽप्यस्त्वेष गह्वस्य गुरुगुरुगुणान्वितः । प्रदीपः कुन्दकलिकामात्रो ऽप्युद्योतये जृहम् ॥ १ ए९ ॥
 आचार्यवर्या जगदुर्जवत्वेवं तपोधनाः । किं त्वसौ नावमन्तव्यो विद्यावृजो ऽर्चको ऽपि हि ॥ २०० ॥
 अगमाम वयं ग्राममाचार्यो ऽयं च वो ऽर्पितः । अत एव यथा वित्थ यूयमस्येहशान्गुणान् ॥ २०१ ॥
 अन्यथा वाचनाचार्यपदवीं नायमर्हति । गुर्वदत्तं यतो ऽनेन कर्णश्चुत्याददे श्रुतम् ॥ २०२ ॥
 सङ्क्षेपानुष्ठानरूपोत्सारकदपो ऽस्य संयताः । कार्य आचार्यपदवीयोग्यो ह्येष ततो जवेत् ॥ २०३ ॥
 ततश्च प्रागपठितं श्रुतमर्थसमन्वितम् । शीघ्रमध्यापयामास वज्रं गुरुरुदारधीः ॥ २०४ ॥
 साक्षिमात्रीकृतगुरुर्वज्रो गुर्वर्पितं श्रुतम् । प्रतिविम्बमिवादशीः सर्वं जग्राह दीक्षया ॥ २०५ ॥
 श्रुतज्ञो ऽभूत्तदा वज्रो यथा तस्य गुरोरपि । दुर्धेदचिरसन्देहलोष्टमुज्जरातं ययौ ॥ २०६ ॥
 हृष्टिवादो ऽपि हृदये यावन्मात्रो ऽजवद्गुरोः । तावानुपाददे वज्रेणान्नश्चुलुकदीक्षया ॥ २०७ ॥

अन्यदा विहरन्तस्ते ग्रामाद्ग्रामं पुरापुरम् । पुरं दशपुरं जगमुराचार्याः सपरिहृदाः ॥ २०८ ॥
 तदा चोज्जयिनीपुर्यां सम्पूर्णदशपूर्वचूत् । आचार्यो ऽस्ति तदेतस्मादादेया दशपूर्व्यपि ॥ २०९ ॥
 एकादशाङ्गीपाठो ऽपि येषां कष्टायते चूशम् । ते स्म शिष्या दशपूर्वग्रहणे कथमीशताम् ॥ २१० ॥
 अथवास्त्येव हुं वज्रः कुतमीदृशचिन्तया । पदानुसारलिब्ध्या हि दृष्टप्रत्यय एव सः ॥ २११ ॥
 इत्यादिशङ्करुर्वज्रं त्वं वत्सोज्जयिनीं व्रज । तत्राधीष्व दशपूर्वीं चक्रगुप्तगुरोर्मुखात् ॥ २१२ ॥
 अत्यहपमेधसः सर्वे न च सब्रह्मचारिणः । न ह्यलम्भूणवो ऽमुत्र यत्राहमपि कुण्ठधीः ॥ २१३ ॥

किं किंचिर्कार्यमुद्दिश्य विहारक्रमतो ऽथवा । इहागतो ऽसि वज्रपै कथयास्मान्प्रमोदय ॥ २२ए ॥
 वन्दित्वा भजगुप्तार्थं वज्रो विरचिताञ्चलिः । उवाच वदनद्वारविन्यस्तमुखवस्त्रिकः ॥ २३० ॥
 यद्यत्सुखविहारोदि पूज्यपादैरपृह्यत । तत्तत्तथैव देवानां गुरूणां च प्रसादतः ॥ २३१ ॥
 आध्येतुं दश पूर्व्याणि त्वामागां गुर्वनुज्ञया । तद्वाचनाप्रदानेन प्रसीद भगवन्मयि ॥ २३२ ॥
 ततश्च दशपूर्वो तं भजगुप्तो ऽध्यजीगपत् । गुरोरजनितक्लेशो वज्रो ऽथ दशपूर्व्यञ्चूत् ॥ २३३ ॥
 यत्र चाध्येतुमारब्धं ग्राह्यानुज्ञापि तत्र हि । इति सिंहगिरेः पार्श्वे वज्रो गन्तुमचिन्तयत् ॥ २३४ ॥
 इत्यापृढय भजगुप्तं वज्रो दशपुरं पुनः । अधीतदशपूर्वो ऽगाद्गृहीताम्बुरिवाम्बुदः ॥ २३५ ॥
 दशपूर्वार्णवागस्तेवज्रस्यान्यागतस्य तु । पूर्वानुज्ञा कृता सिंहगिरिणा गुरुणा तदा ॥ २३६ ॥
 वज्रस्य पूर्वानुज्ञायां विदधे जम्भकामरैः । महिमा दिव्यकुसुमप्रकरादिभिरद्भुतः ॥ २३७ ॥
 अर्पयित्वा सिंहगिर्याचार्यो वज्रमुनेर्गणम् । प्रत्याख्यायान्नपानादि कालं कृत्वामरो ऽन्नवत् ॥ २३८ ॥
 वज्रस्वाम्यपि भगवान्मुनिपञ्चशतीवृतः । विजहार महीं भ्रम्यजनैरवचन्द्रमाः ॥ २३९ ॥
 पुनानः क्वां विहारेण वज्रस्वामी महामुनिः । यत्र यत्र ययौ तत्र तत्र ख्यातिरञ्जदियम् ॥ २४० ॥
 अहो अस्योज्ज्वलं शीलमहो लोकोत्तरं श्रुतम् । अहो सौभाग्यमनघमहो लवणिमाद्भुतः ॥ २४१ ॥

इतश्च पाटलीपुत्रे धनो नाम महाधनः । श्रेष्ठी गुणगणश्रेष्ठो वज्रव क्षुवि विश्रुतः ॥ २४२ ॥
 कन्या सुरूपा तस्याञ्जदधिधानेन रुक्मिणी । रुक्मिणीव पुनरपि रूपान्तरमुपेयुषी ॥ २४३ ॥
 तस्य च श्रेष्ठिनो यानशालाशमलाशयाः । व्रतिन्यो निवसन्ति स्म श्रीवज्रस्य महामुनेः ॥ २४४ ॥

व्रतिन्यस्तास्तु वज्रस्य चकिरे गुणसंस्तवम् । स्वाध्यायावश्यकसमो गुरुणां हि गुणस्तवः ॥ २४५ ॥
 तां तां वज्रस्य सौचाग्यकथामाकर्ण्य रुक्मिणी । वज्रमेव पतीर्यन्ती प्रत्यङ्गासीदिदं च सा ॥ २४६ ॥
 वज्रः स्याद्यदि मे नर्ता नोदये जोगानहं तदा । अन्यथा तु कृतं न्नोऽयैः किं नोर्गैर्दधितं विना ॥ २४७ ॥
 तस्या वरयितारश्च ये केचिदुपतस्थिरे । सा प्रत्यषेधत्तान् सर्वान्मुखमोदनलीढया ॥ २४८ ॥
 प्रव्रजिताश्च तां प्रोचुरयि मुग्धासि रुक्मिणि । वीतरागं प्रव्रजितं यच्च ज्ञं तं बुवूषसि ॥ २४९ ॥
 रुक्मिण्यन्निदधे वज्रो यदि प्रव्रजितस्तदा । प्रव्रजिष्याम्यहमपि या गतिस्तस्य सर्व मे ॥ २५० ॥
 इतश्च जगवान्वज्रः पाटलीपुत्रपत्तने । विहारेण ययौ धर्मदेशनावारिवारिदः ॥ २५१ ॥
 श्रुत्वा च वज्रमायान्तं पाटलीपुत्रपार्थिवः । तत्कावं सपरीवारो ऽन्यगादृद्ध्या गरिष्ठया ॥ २५२ ॥
 इतश्चेतश्च वज्रैर्वृन्दीश्रुतान्महामुनीन् । ददर्शागह्यतो राजा राजमानांस्तपःश्रिया ॥ २५३ ॥
 दृष्ट्वा तांस्तु निदध्यौ च सर्वे ऽभी द्युतिशालिनः । सर्वे ऽपि मधुराकाराः सर्वे ऽपि विकसन्मुखाः ॥ २५४ ॥
 सर्वे प्रियंवदाः सर्वे करुणारससागराः । सर्वे ऽपि समतान्नाजः सर्वे ऽपि ममतोऽजिताः ॥ २५५ ॥
 को नाम वज्रस्वामीति न जानामि करोमि किम् । स एव जगवानादौ बन्धो गह्वस्य नायकः ॥ २५६ ॥

॥ त्रिजिर्विशेषकम् ॥

पप्रह्य च द्वाणं स्थित्वा जगवन्तो महर्षयः । आख्यान्तु वज्रः किमयं किमेष किमसाविति ॥ २५७ ॥
 मुनयः प्रोचिरे राजन्वज्रस्यान्तिषदो वयम् । मा चिन्तय तमस्मासु क्वार्कः क्व ज्योतिरिङ्गणाः ॥ २५८ ॥

१ पतिमिच्छन्ती । २ शिष्याः । ३ खद्योताः ।

एवं तु मुनिवृन्देषु पृच्छन्सर्वेषु ब्रूयति । वज्रं ददर्श मोहाज्विज्रं पश्चाज्ज्ञे स्थितम् ॥ ११ए ॥
 वज्रजह्दारकमथ ववन्दे वसुधाधवः । किरीटरत्नांशुजलैस्तत्पादौ स्नपयन्निव ॥ ११८ ॥
 सुनन्दासूनुराचार्योऽप्युद्याने समवासरत् । आश्रित्य सपरीवारस्तरुह्यायाप्रतिश्रयम् ॥ ११९ ॥
 महीनाथोऽपि वज्रर्षेर्निषद्यायां निषेडुषः । पादावचर्चयद्यद्वक्तुर्दमेन सुगन्धिना ॥ १२० ॥
 ततश्च जगवान्वज्रः सुधामधुरया गिरा । चकार देशनां मोहध्वान्तध्वंसैकदीपिकाम् ॥ १२१ ॥
 ह्रीरास्त्रवलब्धिमतः श्रीवज्रस्वामिनस्तथा । धर्मदेशनया राजा हृतचित्तोऽज्रवत्तराम् ॥ १२२ ॥
 देशनान्ते मुनिं नत्वा राजा स्वसदनं ययौ । गत्वा च मध्येशुद्धान्तं राज्ञीनामित्यचीकथत् ॥ १२३ ॥
 बाह्योद्याने कृतावासो वज्रस्वाम्ययि सुचुवः । मयाद्य वन्दितो धर्मदेशनाद्दीरसागरः ॥ १२४ ॥
 तं वन्दित्वा च दृष्ट्वा च तस्य धर्मं निशम्य च । मम गात्रं च नेत्रे च श्रोत्रे चायुः कृतार्थताम् ॥ १२५ ॥
 इदमेव दिनं मन्ये दिनत्वेन सुलोचनाः । अज्रवद्यत्र वज्रर्षेर्ज्ञानादित्यस्य दर्शनम् ॥ १२६ ॥
 एतावतापि धन्योऽस्मि दृष्टो वज्रमुनिर्मया । किं पुनस्तन्मुखाध्ममश्रौषमहमार्हतम् ॥ १२७ ॥
 हे देव्यस्तद्ययमपि वज्रर्षिं जष्टुमर्हथ । त्वरितं यात कृष्योऽनेकत्रस्थाः समीरवत् ॥ १२८ ॥
 राहयः प्रोचुः स्वयमपि तं विवन्दिदषवो वयम् । त्वदाज्ञाप्यत्र यदभूत्तत्प्राप्ता वृषितैः सरित् ॥ १२९ ॥
 ततश्चानुज्ञया राज्ञो राह्यो वज्रविभ्रूषितम् । याप्ययानाधिरूढास्तास्तदुद्यानवरं ययुः ॥ १३० ॥
 वज्रमागतमाकर्ण्य रुक्मिण्यपि जनोक्तिभिः । तमेव चिन्तयन्त्यस्यादात्मानमिव योगिनी ॥ १३१ ॥

द्वितीये वासरे रुक्मिण्युवाच पितरं निजम् । वज्रस्वाम्यागतो ऽस्तीह यं दुर्वर्णम्यहं सदा ॥ १७४ ॥
 तन्मां वज्रकुमाराय सम्प्रदत्तान्यथा तु मे । मरणं शरणं तात आर्चणि रेखेव गीरियम् ॥ १७५ ॥
 आग्निजात्यसखीं लज्जां विहायैवं ब्रवीमि यत् । तत्रेदं कारणं वज्रो मत्पुण्यैरयमागतः ॥ १७६ ॥
 एष प्रायेण न स्थास्तुर्यद्यद्यैवेह गच्छति । किं ज्ञायते कदाप्येति ब्रूयो ऽप्युड्डीनपक्षिवत् ॥ १७७ ॥
 तस्मादलं विलम्बेन देहि वज्राय तात माम् । चिरकौमारदीनां मां पश्यन्किं न हि दूयसे ॥ १७८ ॥
 एवं धनो ऽतिनिर्वन्धादुपवज्रं निनाय ताम् । सद्यः कृत्वा विवाहार्हसर्वालङ्कारचूषिताम् ॥ १७९ ॥
 पुत्र्या समनैषीच्च धनकोटीरनेकशः । प्रलोचनं वरयितुर्यथा स्यादिति जातधीः ॥ १८० ॥
 तदहाच्छास्त्रे चाहि वज्रे कुर्वति देशनाम् । ऋक्तिमान्नागरलोकः परस्परमदो ऽवदत् ॥ १८१ ॥
 अहो वज्रस्य सौख्यं यदीयां धर्मदेशनाम् । आकार्यानन्दमन्मानां मुत्स्यवस्थेव जायते ॥ १८२ ॥
 श्रीवज्रस्वामिनः सर्वगुणरत्नमहोदधेः । गुणानुरूपं चेद्रूपं ज्ञेयमुच्येत तर्हि किम् ॥ १८३ ॥
 वज्रर्षिणा च नगरप्रवेशे रूपमात्मनः । शक्त्या सङ्क्षिप्तमेवासीत्पुरुषोच्चाग्निशङ्कया ॥ १८४ ॥
 तदा च जगवान्वज्रस्तेषां प्रावं मनोगतम् । संलापं च ज्ञानवलेनाज्ञासीदतिशायिना ॥ १८५ ॥
 द्वितीये ऽहि च वज्रेण विचक्रे ऽनेकलब्धिना । सहस्रपत्रं कमलं कमलाविष्टरोपमम् ॥ १८६ ॥
 कृत्वा स्वाभाविकं रूपमद्भुतं तस्य चोपरि । निषीदति स्म जगवान्वज्रो राजमरालवत् ॥ १८७ ॥
 वज्ररूपं जनो दृष्ट्वा जितामरकुमारकम् । शिरांसि दुधुवे गीताभ्यासं विरचयन्निव ॥ १८८ ॥
 ऊचे च लोको वज्रस्य रूपं नैसर्गिकं ह्यदः । गुणानामाकृतेश्चाद्य सदृशो ऽञ्जलसमागमः ॥ १८९ ॥

मा चूवं प्रार्थनीयो ऽहं लोकस्येति हि शङ्कया । सामान्यं ह्यस्तनं रूपं नूनं शक्त्यैव निर्ममे ॥ १ए० ॥
 राजापि व्याजहारैवं विस्मयस्मेरमानसः । यथेष्टरूपनिर्माणलब्धिर्वज्रमुनिः खलु ॥ १ए१ ॥
 धनश्रेष्ठ्यपि तद्वज्रस्वामिरूपं निरूपयन् । स्वां पुत्रीं वर्णयामास साग्रहां तत्स्वयंवरे ॥ १ए२ ॥
 धनस्य हृदये स्वार्थप्रार्थनां कर्तुमिह्यतः । न वज्रदेशनार्थो ऽस्थादत्युत्तान इवोदकम् ॥ १ए३ ॥
 देशनान्ते ऽवदद्वज्रं धनश्रेष्ठी कृताञ्जलिः । कृत्वा प्रसादं मत्पुत्रीमिमांषुह मानद ॥ १ए४ ॥
 क्व नवानमराकारः क्रेयं मानुषकीटिका । ऊरीकुरु तथाप्येनां महत्सु न वृथार्थना ॥ १ए५ ॥
 विवाहानन्तरं वज्र हस्तमोचनपर्वणि । प्रव्यकोटीरसङ्ख्यातास्तुन्यं दास्ये नवत्वदः ॥ १ए६ ॥
 वज्रस्तमङ्गं विज्ञाय स्मितोचे करुणापरः । पर्याप्तं प्रव्यकोटीभिः पर्याप्तं कन्यया च ते ॥ १ए७ ॥
 नितम्बिन्यो हि विषयास्ते पुनः स्युर्विपोपमाः । आपातमात्रमधुराः परिणमे ऽतिदारुणाः ॥ १ए८ ॥
 विवेच्यमाना विषया विशिष्यन्ति विषादपि । जन्मान्तरेऽप्यनर्थाय ये न्रवन्ति शरीरिणाम् ॥ १ए९ ॥
 ज्ञात्वा दुरन्तान्विषयान्कथमङ्गीकरोम्यमूम । ज्ञातैश्चरैरसारे ऽपि ग्रहीतुं न हि शक्यते ॥ ३०० ॥
 महानुच्चावा कन्या ते यदि मय्यनुरागिणी । प्रव्रज्यां तन्मयोपात्तामुपादत्तामसावपि ॥ ३०१ ॥
 इ्येष मामेव यदि कुलीना मनसाप्यसौ । तदेवं युज्यते कर्तुं परलोकहितेह्यया ॥ ३०२ ॥
 विवेकपूर्वमथवानुज्ञयापि मदीयया । गृह्णात्वेपा परिब्रज्यां निर्वाणार्पणलक्षिकाम् ॥ ३०३ ॥
 विच्रीतकतरुह्यायामिवानर्थप्रदायिनीम् । मा कार्षीद्विषयासक्तिं त्वत्पुत्री वच्चि तद्वितम् ॥ ३०४ ॥

एवं ऋगवतो वज्रस्वामिनः पेशलोक्तिजिः । प्रतिबुद्धा प्रववाजाद्वकर्म रुक्मिणी तदा ॥ ३०५ ॥
 धर्मो ऽयमेव हि श्रेयान्यत्र निर्लोचतेदृशी । एवं विमृश्य बहवः प्रतिबोधं जना ययुः ॥ ३०६ ॥
 (तथा गृहीता प्रव्रज्या श्रीवज्रस्वामिनोऽग्रतः । तस्मात् स्थानान्मुनीन्द्रोऽपि विहारं चकृवांस्ततः ।)
 अन्यदा जन्मसंस्मरणदानुसृतिविविधना । ततो ऋगवता वज्रस्वामिनाकाशगामिनी ॥ ३०७ ॥
 महापरिज्ञाध्ययनादाचाराङ्गान्तरस्थिता । विद्योद्देशे ऋगवतः सङ्घस्योपचिकीर्षुणा ॥ ३०८ ॥ युग्मं ॥
 वज्राण वज्रो ऋगवाननया विद्यया मम । जम्बूद्वीपाङ्गुमणे ऽस्ति शक्तिरामानुषोत्तरम् ॥ ३०९ ॥
 ममेयं धरणीयैव विद्या देया न कस्यचित् । अल्पर्जयो ऽद्वयसत्त्वाश्च चाविनो ऽन्ये ह्यतः परम् ॥ ३१० ॥
 अन्यदा पूर्वदिग्गगाङ्गीवज्रो ऽगान्महामुनिः । सूर्यो मकरसङ्क्रान्ताविवापाच्या लदग्दिशम् ॥ ३११ ॥
 तदा तत्र प्रवृत्ते कुञ्जिह्वमतिप्रीणम् । वज्रव चोजनश्रृङ्गानुवन्धविधुरो जनः ॥ ३१२ ॥
 गृहिणामन्नदारिद्र्यादद्वयचोजनकारिणम् । वज्रव नित्यमप्यूनोदरता यतिनामिव ॥ ३१३ ॥
 संवत्रिरे सत्रशाळा गृहस्थैरीश्वरैरपि । सर्वत्राञ्जदविरलरलोलाकुलैव जूः ॥ ३१४ ॥
 रङ्गा विक्रीयमाणानि दधिजाणानि चत्वरि । फोटं फोटं तद्दधीनि लिखिदुः कुक्कुरा इव ॥ ३१५ ॥
 अस्थिचर्मवशेषाङ्गाः सुव्यक्तसायुमण्डलाः । रङ्गाः सर्वत्र सञ्चरुः परेता इव दारुणाः ॥ ३१६ ॥
 अनगारेष्वतिश्रितामागतेष्वन्नवृण्वया । अदर्शयन्निह्लादोपानुपेत्य श्रावका अपि ॥ ३१७ ॥
 आग्नेषु शून्यीचूलेषु विष्वग्निर्धूमधामसु । अचवत्पादसञ्चाराः पन्थानो ऽप्यचवन्निव्वाः ॥ ३१८ ॥

१ दक्षिणतः । २ शवाः । ३ संचारायोग्याः ।

ततश्च सकलः सङ्घो दुष्कालेन कदर्थितः । दीनो विक्षपयामास सुनन्दानन्दनं मुनिम् ॥ ३१ए ॥
 अस्मान्दुःखार्णवादस्मात्कथंचिदवतारय । सङ्घप्रयोजने विद्योपयोगो ऽपि न दुष्यति ॥ ३१० ॥
 ततश्च वज्रो जगवान्विद्याशक्त्या गरिष्ठया । पटं विचक्रे विपुलं चक्रञ्चूर्मरलवत् ॥ ३११ ॥
 श्रीवज्रस्वामिना सङ्घो निर्दिष्टः सकलस्तदा । पोते वणिक्सारथ्यं श्वाधिरुरोह महापटे ॥ ३१२ ॥
 वज्रर्षिणा जगवता विद्याशक्त्या प्रयुक्त्या । उत्पुङ्गवे पटोव्योम्नि पवनोत्क्षिप्ततूलवत् ॥ ३१३ ॥
 तदा शय्यातरो दत्तनामा वज्रमहामुनेः । समाययौ सहचारिग्रहणार्थं गतो ऽज्रवत् ॥ ३१४ ॥
 सङ्घेन सहितं वज्रस्वामिनं स्वर्गयायिनम् । निरीक्ष्य मूर्धजान्शीघ्रमुत्खायैवमुवाच सः ॥ ३१५ ॥
 शय्यातरो ऽहं युष्माकमन्नवं जगवन्पुरा । अद्य साधर्मिको ऽप्यस्मि निस्तारयसि किं न माम् ॥ ३१६ ॥
 शय्यातरस्य तां वाचं श्रुत्वोपात्मन्नगर्जिताम् । दृष्ट्वा च लूनकेशं तं वज्रः सूत्रार्थमस्मरत् ॥ ३१७ ॥
 ये साधर्मिकवात्सल्ये स्वाध्याये चरणे ऽपि वा । तीर्थप्रज्ञावनायां वोद्युक्तास्तांस्वारथ्येन्मुनिः ॥ ३१८ ॥
 आगमार्थमिमं स्मृत्वा वज्रस्वामिमहर्षिणा । पटे तस्मिन्नध्यरोपि सो ऽपि शय्यातरोत्तमः ॥ ३१९ ॥
 विद्यापटोपविष्टास्ते यान्तः साङ्घिसरित्पुराम् । सर्वे विलोकयामासुः करामलकवन्महीम् ॥ ३२० ॥
 नृत्तिकप्रह्वैः पूज्यमानो मार्गस्थव्यन्तरामरैः । व्योम्नि प्रदीयमानार्घ्यो नृत्तैर्ज्योतिषिकामरैः ॥ ३२१ ॥
 विद्याधरैर्वर्ण्यमानः शक्तिसम्पन्नमत्कृतैः । आलिङ्ग्यमानः सुहृदेवानुकूलेन वायुना ॥ ३२२ ॥
 पटञ्चायादर्शिताम्रह्मायासौख्यो महीस्पृशाम् । वन्दमानो नजःस्थो ऽपि मार्गवैत्यान्यनेकशः ॥ ३२३ ॥

पटस्थो ऽपि पटस्थेभ्यस्तन्वानो धर्मदेशनाम् । वज्रर्षिराससादाथ पुरीं नाम महापुरीम् ॥ ३३४ ॥

॥ चतुर्भिः कलापकं ॥

तस्यां धनकणाढ्यायां सुत्रिहसन्नवत्सदा । प्रायेण श्रावको लोको बुध्नक्तस्तु पार्थिवः ॥ ३३५ ॥

तस्यां जैनाश्च बौद्धाश्च स्पर्धमानाः परस्परम् । चक्रिरे देवपूजादि जैनैर्बौद्धास्तु जिग्यिरे ॥ ३३६ ॥

जैना हि यद्यत्पुष्पादिपूजोपकरणं पुरे । ददद्युस्तत्तदधिकमूढ्यदानेन चिक्रियुः ॥ ३३७ ॥

नाञ्चवन्बुध्नक्तस्तु पुष्पाद्यादातुमीश्वराः । ततश्च बुध्नायतनेष्वञ्चूपा तनीयसी ॥ ३३८ ॥

बुध्नक्तस्तु ते ह्रीणा बुध्नक्तं महीपतिम् । विज्ञप्य सर्वं पुष्पादि श्रावकाणां न्यवारयन् ॥ ३३९ ॥

पुष्पापणेषु सर्वेषु बहुमूढ्यप्रदा अपि । अहून्क्तस्ततः पुष्पवृन्तान्यपि न क्षेत्रिरे ॥ ३४० ॥

उपस्थिते पर्युषणापर्वण्यर्हदुपासकाः । ततो रुदन्तो दीनास्था वज्रर्षिमुपतस्थिरे ॥ ३४१ ॥

ते श्रावका नेत्रजलैः क्लेदयन्तो महीतलम् । नत्वा व्यजिज्ञपन्वज्रं खेदगजदया गिरा ॥ ३४२ ॥

अर्हच्चैत्येष्वहरहः पूजादि ऋणमक्षमैः । बौद्धैर्वयं पराञ्चूता ऋतौरव दुरात्मभिः ॥ ३४३ ॥

विज्ञप्तो बौध्नलोकेन बौद्धो राजा न्यवारयत् । पुष्पाणि ददतो ऽस्माकं मालिकानखिलानपि ॥ ३४४ ॥

लज्जामहे वयं नाथ नागस्तिकुसुमान्यपि । किं कुर्मो ज्वयवन्तो ऽपि राजाज्ञां को ऽतिलङ्घ्यते ॥ ३४५ ॥

तुलसीवर्वरीपूजापात्रतां ग्रामयद्भवत् । प्रयान्ति जिनविम्बानि हहा किं जीवितेन नः ॥ ३४६ ॥

मार्हत्स्वारोपयन्त्येते उच्चनेत्यजिनाङ्कितैः । बौद्धैः पुष्पं निषिद्धं नः केशवासकृते ऽपि हि ॥ ३४७ ॥

किं चानिशं गणयतां स्वामिन्नस्माकमद्भुतीः । आगात्पर्युषणापर्वदिनं दिनमर्तद्विका ॥ ३४८ ॥

पर्वण्यप्यागते ऽमुष्मिन्वयं यतिवदहंताम् । जावपूजां करिष्यामः पुष्पसम्पत्तिवर्जिताः ॥ ३४ए ॥
 पराचूय पराचूय बौद्धैर्दुर्बुद्धिचिर्वयम् । जीवन्मृता इव कृताः स्वामिनि त्वयि सत्यपि ॥ ३५० ॥
 जिनप्रवचनस्याचिञ्चूतस्यास्य प्रज्ञावनाम् । विधाय जगवन्नस्मान्सञ्जीवयितुमर्हसि ॥ ३५१ ॥
 समाश्वसित हे आम्ना यतिष्ये वः सुतेजसे । इत्युक्त्वा जगवान्योमन्युत्पपात सुपर्णवत् ॥ ३५२ ॥
 स्वामी निमेषमात्रेणाथागान्माहेश्वरीं पुरीम् । अवातारीदुपवने चैकस्मिन्विस्मयावहे ॥ ३५३ ॥
 हुताशनान्प्रिधानस्य देवस्योपवनं च तत् । यो ऽञ्जदाराभिकस्तत्र मित्रं धनगिरेः स तु ॥ ३५४ ॥
 अकस्मादागतं वज्रं निरीक्ष्यानन्नवृष्टिवत् । आरामिकः प्रगे सद्यस्तस्मिन्ताख्यो मुदावदत् ॥ ३५५ ॥
 तिष्ठिस्थितिषु धन्येयं यत्र त्वमतिथिर्मम । आत्मानं चाधुना धन्यं मन्ये ऽहं यत्स्मृतस्त्वया ॥ ३५६ ॥
 दिष्टया सुस्वप्नवदहं चित्तान्नापकृतस्त्वया । ममागास्त्वं यदतिथिः किमातिथ्यं करोमि ते ॥ ३५७ ॥
 वज्रस्वाम्यप्यभिदधे मम ह्युद्यानपालक । पुष्पैः प्रयोजनं तानि प्रदातुं च त्वमीक्षिषे ॥ ३५८ ॥
 मात्माकारो ऽवदत्पुष्पादानेनानुगृहाण माम् । नवन्ति प्रत्यहं पुष्पलक्षा विंशतिरत्र हि ॥ ३५९ ॥
 जगवानान्दिशत्तर्हि पुष्पाणि प्रगुणीकुरु । आगच्छाम इतो गत्वा यावदुद्यानरक्षक ॥ ३६० ॥
 एवमुक्त्वा पृषदंश्च इवोत्पत्य विहायसा । अल्लुङ्गः क्लृप्तहिमवज्जिरिं वज्रमुनिर्ययौ ॥ ३६१ ॥
 गङ्गासिन्धुजलक्रीडाप्रसक्तसुरवारणम् । दशमामृतकुण्डमात्रपद्महृदमनोरमम् ॥ ३६२ ॥
 सदावन्दारुदिविपत्तिस्त्रिधायतनमण्डितम् । गायत्किम्पुरुषीगीतानुचरैरेणकदम्बकम् ॥ ३६३ ॥

स्मरति स्म तदा वज्रो जगवाङ्मृञ्चकामरान् । ते वज्रं वज्रिणमिव तत्क्षणाच्चोपतस्थिरे ॥ ३७८ ॥
 वज्रस्येवाम्बुजस्याधो धनगिर्यात्मचूर्मुनिः । निषद्य व्योमयानाय विमानवरमादिशत् ॥ ३७९ ॥
 तस्मिन्विमाने चक्षिते जृम्भका अपि नाकिनः । चेदुर्विमानारूढास्ते गीतवाद्यादिपूर्वकम् ॥ ३८० ॥
 वैमानिकैर्विमानस्थैर्विमानस्थः समावृतः । पुरीं नाम पुरीं प्राप वज्रस्तां बौद्धदूषिताम् ॥ ३८१ ॥
 तत्पुरीवासिनो बौद्धा विमानानि निरीक्ष्य खे । अज्ञापन्तैवमुत्पक्ष्पा उत्पुहुपोद्यता इव ॥ ३८२ ॥
 सप्रज्ञावमहो बौद्धदर्शनं प्रेक्ष्य नाकिनः । बुद्धपूजार्थमायान्ति श्रीबुद्धाय नमो नमः ॥ ३८३ ॥
 तेषां च वदतामेवं वज्रो दर्हत्सदनं ययौ । विमानैर्दर्शयन्व्योम्नि गान्धर्वनगरश्रियम् ॥ ३८४ ॥
 पुनर्बौद्धैरज्जिदधे मयीधौताननैरिव । अहो अर्हदर्शने ऽञ्जुदियं दैवी प्रज्ञावना ॥ ३८५ ॥
 चिन्तितमन्यथास्मान्निरन्यथेदमुपस्थितम् । दृष्टिः प्रसारिताप्यस्यावायुना नीतमञ्जनम् ॥ ३८६ ॥
 ततः पर्युषणापर्वण्यर्हदायतने ऽमरैः । महीयान्महिमाकारि ऋस्पृशां यो न गोचरः ॥ ३८७ ॥

जृम्भकामरकृतां प्रज्ञावनामर्हतो जगवतो निरीक्ष्य ताम् ।

बौद्धज्ञावमपहाय पार्थिवः सप्रजो ऽपि परमार्हतो ऽञ्जवत् ॥ ३८८ ॥

इत्थाचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते
 महाकाव्ये वज्रस्वामिजन्मव्रतप्रज्ञावर्णनो नाम द्वादशः सर्गः ॥

त्रयोदशः सर्गः

इतश्चौघायणवृषो जज्ञे दशपुरे पुरे । सोमदेवो ऽत्रवद्विप्रो रुद्रसोमा तु तत्प्रिया ॥ १ ॥

ब्राह्मणी रुद्रसोमा सा वञ्चव परमार्हती । दयादिचिगुणैर्धर्मदुर्मबीजैरलङ्कृता ॥ २ ॥

तयोरजनिषातां ह्यौ तनयौ नयशालिनौ । नाम्नार्थरक्षितो ज्यायान्कनीयान्फट्गुरक्षितः ॥ ३ ॥

तत्रार्थरक्षितो मौञ्जीबन्धनादप्यनन्तरम् । अधीयाय पितुरेव सकाशे यद्विवेद सः ॥ ४ ॥

ततो ऽनुज्ञाप्य पितरावध्येतुमधिकाधिकम् । पाटलीपुत्रनगरे प्रययावार्थरक्षितः ॥ ५ ॥

सो ऽङ्गानि वेदांश्चतुरो मीमांसान्यायविस्तरम् । पुराणं धर्मशास्त्रं च तत्राध्येष्टं विशिष्टधीः ॥ ६ ॥

चतुर्दशापि हि विद्यास्थानानि निजनामवत् । कृत्वा कण्ठगतान्यागात्पुरं दशपुरं पुनः ॥ ७ ॥

चतुर्वेदो ऽयमायातः पूज्य इत्यवनीशुजा । अधिरोह्य करिस्कन्धे स प्रावेक्ष्यत पत्तने ॥ ८ ॥

विविधोपायनकरा लोका अपि तमन्यगुः । राजन्निः पूज्यते यो हि पूजनीयो न कस्य सः ॥ ९ ॥

गृहस्य बाह्यशालायामधुवासार्थरक्षितः । कुटुम्बे दददानन्दमुपदामिव नूतनम् ॥ १० ॥

तं ब्रह्मचर्यसधनं पूज्यमानं महीशुजा । दृष्ट्वा तद्वन्धवो गोत्रं पवित्रं मेनिरे निजम् ॥ ११ ॥

स्वजनैस्तृहृद्वारे रम्यमावन्धि तोरणम् । चिरेष्टयाः समेष्यन्त्या लीलादोलोपसं श्रियः ॥ १२ ॥

तद्गृहे तत्सुवासिन्यः स्वस्तिकान्स्वस्तिकारकान् । लिखितुस्तद्गुणख्यानप्रशस्त्यद्गरसन्निधान् ॥ १३ ॥

बाह्यावासास्थितो ऽप्यार्थरक्षितो ऽहर्षेदिनैरपि । श्रीमान्वञ्चूव चूयोचिरागञ्जिह्वरुपायनैः ॥ १४ ॥

अन्यदा चिन्तयामास शुद्धधीरार्थरक्षितः । अहो प्रमादो नाद्यापि जननीमन्निवादये ॥ १५ ॥

जवन्ति पुत्ररूपेण बाह्याः प्राणा हि योषिताम् । तस्य प्रवासजं दुःखं तासामिति हि दुःसहम् ॥ १६ ॥
 मत्प्रवासेन मन्माता न्रविष्यति कथं हि सा । निजयामपि या नित्यं मन्नामाक्षरवाग्मिनी ॥ १७ ॥
 इदमेव हि धीरत्वमहो मन्मातुरञ्जुतम् । अपि देशान्तरे प्रैषीद्या मां मञ्चितकाम्यया ॥ १८ ॥
 तन्गुणोपाजनामूलां सम्पदं दर्शयन्निजाम् । आनन्दयामि स्वामम्बामुत्कण्ठाभस्तरङ्गिणीम् ॥ १९ ॥
 इत्यर्थरक्षितः सद्यो दिव्ये संवीर्य वाससी । कदमीरजाङ्गरगेण संवर्मितवपुर्द्युतिः ॥ २० ॥
 सुगन्धिसुमनोदामगर्जितावञ्जुकुन्तलः । त्रीवापाण्यं हि विन्यस्तकार्तस्वरविभूषणः ॥ २१ ॥
 कर्पूरफालिकामिश्रताम्बूलवटचाननः । विशदह्रस्वश्रीकमौलिः स्वसदनं ययौ ॥ २२ ॥

॥ त्रिजिर्विशेषकम् ॥

स आदावेव विनयी मातुः पादानवन्दत । कण्ठावलम्बिसौवर्णशृङ्खलाश्लिष्टचूतलः ॥ २३ ॥
 दीर्घाशुरक्षयो भूयाः स्वागतं तव दारक । इत्युक्त्वा सावदत्प्रातिवेशिमकीवापरं न हि ॥ २४ ॥
 स पुत्रप्रेमसंरञ्जोचितसंलापलक्षणम् । प्रसादं पूर्ववन्मातुरपश्यन्निदमब्रवीत् ॥ २५ ॥
 अधीताशेषविद्यो ऽहं त्वत्पादान्छृमागमम् । किं नालपसि मां चक्तिमर्यादामकराकरम् ॥ २६ ॥
 मम पूजां करोत्येष राजा राजगुरोरिव । महिमानमिमं सूनोर्दृष्ट्वा किं न हि हृष्यसि ॥ २७ ॥
 रुद्रसोमावदद्भ्रज किं विद्योपार्जनेन ते । हिंसोपदेशकं ह्येतदधीतं नरकप्रदम् ॥ २८ ॥
 दृष्ट्वा नरकपाताग्निमुखं त्वां कुक्षिसम्भवम् । कथं हृष्यामि मग्नास्मि खेदे गौरिव कर्दमे ॥ २९ ॥

१ धारयित्वा २ लटमं सुंदरम्

यदि त्वं मयि जक्तो ऽसि यदि मां मन्यसे हिताम् । हृष्टिवादं तदधीष्व हेतुं स्वर्गपवर्गयोः ॥ ३० ॥
 इत्यार्यरक्षितो दध्यौ किमधीतमिदं मया । न यन्मातुः प्रमोदाय तज्ज्ञया सम्पदापि किम् ॥ ३१ ॥
 विमृश्यैवमुवाचाम्बामार्यधीरार्यरक्षितः । हृष्टिवादं पठिष्यामि मातराख्याहि तद्गुरुम् ॥ ३२ ॥
 रुद्रसोमावदघ्नत्स श्रमणोपासको जव । हृष्टिवादस्य गुरवः श्रमणा एव नापरे ॥ ३३ ॥
 हृष्टिवादो हि दर्शनविचार इति शोचनम् । नामाप्यस्येति मनसि श्रद्धावाग्यर्थरक्षितः ॥ ३४ ॥
 ऊचै च मातुरादेशः प्रमाणं गुरवस्तु ते । क्व ऋष्ट्या हृष्टिवादं यथाधीये तदन्तिके ॥ ३५ ॥
 रुद्रसोमापि तनयविनयोऽब्रुवन्सिता सती । ज्रमयन्त्यञ्चलं तस्य निजगाद प्रसादज्जाक् ॥ ३६ ॥
 इदानीं हि न जिह्वेभि त्वयाहं तनुजन्मना । मदादेशमनुष्ठातुं यदकार्षीमनोरथम् ॥ ३७ ॥
 सन्ति तोसल्लिपुत्राख्या आचार्या आर्यरक्षित । इतो ममैवेक्षुवाटे प्रतिपन्नप्रतिश्रयाः ॥ ३८ ॥
 तत्पादपङ्कजोपासिहंसतामुररीकुरु । ते स्वामध्यापयिष्यन्ति हृष्टिवादं तनूज्जव ॥ ३९ ॥
 एवं प्रातः करिष्यामीत्यजिधायार्यरक्षितः । हृष्टिवादाजिधां ध्यायन्नाशेत रजनावपि ॥ ४० ॥
 प्रातश्चचाल पृष्ठाभ्वामार्यरक्षितकुम्भचक्रः । हृष्टिवादोदधिं प्राङ्गः पातुं गण्डूषलीक्षया ॥ ४१ ॥
 पितृमित्रमितश्चार्यरक्षितस्य महाद्विजः । अञ्जदुपपुरं ग्रामं पितेवात्यन्तवत्सलः ॥ ४२ ॥
 सो ऽचिन्तयन्मया हि ह्यो हृष्टो न ह्यार्यरक्षितः । आयुष्मन्तं तदद्यापि तं पश्यामि सुहृत्सुतम् ॥ ४३ ॥
 इति द्विजाग्रणीरिच्छुयथीः स सकला नव । तत्त्वण्डं चैकमादायार्थरक्षितगृहं ययौ ॥ ४४ ॥

सोमदेवसुतं ज्येष्ठं निर्यान्तं च निकेतनात् । ददर्शैष विजातत्वात्तमुपावक्ष्यन्न च ॥ ४९ ॥
 को नाम त्वमसीत्युच्चैः सोऽपृष्ठदार्थ्यरक्षितम् । आर्यरक्षित एषोऽस्मीत्यब्रवीच्चार्यरक्षितः ॥ ४६ ॥
 विजो जगाद हे त्रातुः पुत्र ह्यस्तनवासरे । कुटुम्बकृत्यकरणप्रमादाद्वासि वीक्षितः ॥ ४७ ॥
 एकेनापि गतेनाह्वा मन्ये गतमहःशतम् । यत्र त्वां नाहमज्जादं हुक्कैरवनिशाकरम् ॥ ४८ ॥
 इत्यार्यरक्षितं प्रेम्णा विजन्मा परिरन्य सः । अबोचदिद्वबो ह्येते मयानीयन्त त्वत्कृते ॥ ४९ ॥
 उवाच सोमचूरिक्षुंस्तात मन्मातुरप्येः । अहं शरीरचिन्तार्थं गह्वन्नस्मि बहिर्भुवि ॥ ५० ॥
 इदं च मातुराख्याया यज्ञन्नार्थ्यरक्षितः । अधुनेक्षुलतापाणिमज्जादीदादितोऽपि माम् ॥ ५१ ॥
 इत्यार्यरक्षितेनोक्तः स विजन्मा तथाकरोत् । आर्यरक्षितमातापि सा दक्षैवमचिन्तयत् ॥ ५२ ॥
 मम सूनोरिदं श्रेयोऽञ्जृह्णकुनमतश्च सः । नव पूर्वाणि खण्डं च नूनमादास्यते सुधीः ॥ ५३ ॥
 नवाहं दृष्टिवादस्य पूर्वोप्यध्ययनानि वा । दशमं खण्डमध्येष्ये दध्यौ यानिति सोमञ्चूः ॥ ५४ ॥
 गत्वा चेश्मगृहद्वारे स्थिरधीरार्थ्यरक्षितः । अचिन्तयद्विज्ञातः कथमन्तर्विशाम्यहम् ॥ ५५ ॥
 राज्ञामिव गुरूणां हि सन्निधाने यतस्ततः । विदितोऽपि नोपसर्पेदहं तु विदितोऽपि न ॥ ५६ ॥
 तदत्रैव द्वाणं स्थित्वा वसत्यन्तर्विशाम्यहम् । प्रातर्वन्दनकायातश्रमणोपासकैः सह ॥ ५७ ॥
 इत्यार्यरक्षितस्तस्थौ द्वारेऽपि द्वारपालवत् । विदुषां रजसारम्भे विवेको ह्यर्गलायते ॥ ५८ ॥
 मालवकैश्चिकीमुख्यग्रामरागपरिस्पृशा । स्वाध्यायेनापि साधूनां स ययौ लयमेणैवत् ॥ ५९ ॥

तत्रागाङ्कुरो नाम श्रमणोपासकः प्रगे । वन्दनाय महर्षीणा हर्षणोरुद्धलोचनः ॥ ६० ॥
 स त्रिर्नैधिकीं कुर्वन्प्रविवेश प्रतिश्रयम् । अथैर्यापथिकीं प्रत्यक्रामदुच्चैस्तरस्वरम् ॥ ६१ ॥
 तदनन्तरमाचार्यान्साधून्पि यथाविधि । वन्दित्वा निषसादाग्रे विष्टरं प्रतिद्विष्ट्य सः ॥ ६२ ॥
 अथार्यरक्षितो धीमांस्तेन सार्धं प्रविश्य सः । वन्दनैर्यापथिक्यवादि तस्मात्तमधारयत् ॥ ६३ ॥
 तदक्षितविधिं चाजिनयन्पठनपूर्वकम् । अवन्दताचार्यपादान्साधून्प्याथैरक्षितः ॥ ६४ ॥
 दहुरश्रावकं त्वार्यरक्षितो न ह्यवन्दत । सुधीरपि निराम्नायं कियद्विज्ञातुमीश्वरः ॥ ६५ ॥
 निषण्णं सोमतनयं तमवन्दितदहुरम् । आचार्या विविदुः को ऽपि श्राद्धो ऽयं नूतनः खलु ॥ ६६ ॥
 धर्मलाज्जाशिषं दत्त्वा शरदम्भोमलाशयाः । गृह्णन्ति स्म तमाचार्याः कुतो धर्मागमस्तव ॥ ६७ ॥
 औरसो रुद्रसोमाया स जगाद यथातथम् । श्रमणोपासकादस्मादात्तधर्मो ऽस्मि नान्यतः ॥ ६८ ॥
 ऊचिरे साधवो ऽप्येवं जगवन्नाथैरक्षितः । तनयो रुद्रसोमाया विद्वान्वेदान्धिपारगः ॥ ६९ ॥
 चतुर्दशविद्यास्थानोपाध्यायः पृथिवीश्रुजा । करिस्कन्धाधिरूढो ऽयं पत्तने ऽस्मिन्प्रवेशितः ॥ ७० ॥
 अयमाद्यगुणस्थानस्थितानां धुरि गण्यते । आश्चर्यं श्रावकाचारं परिस्पृशति किं ह्यदः ॥ ७१ ॥
 अथार्यरक्षितः स्माह श्रावको ऽस्मि हि सम्प्रति । किं नवो न जवेन्नावपरिणामः शरीरिणाम् ॥ ७२ ॥
 इति विज्ञपयामास चाचार्यान्रक्षितान्निदिः । दृष्टिवादाध्यापनेन जगवंस्त्वं प्रसीद मे ॥ ७३ ॥
 मया विवेकहीनेनोन्मत्तेनेव दुरात्मना । हिंसोपदेशकं सर्वमधीतं नरकावहम् ॥ ७४ ॥
 आचार्या अपि तं शान्तं योग्यं ज्ञातैवमूचिरे । यदि त्वं दृष्टिवादाधिजिगांसुस्तत्परित्रज ॥ ७५ ॥

किं चान्यदप्युपात्तायां प्रब्रज्यायां द्विजोत्तम । दृष्टिवादं क्रमेण त्वं विद्वन्मध्यापयिष्यसे ॥ ७६ ॥
 सो ऽप्युवाच परिव्रज्यामिदानीमपि दत्त मे । मया न दुष्करा ह्येषा मन्मनोरथकामधुक् ॥ ७७ ॥
 किं तु प्रसादं कुर्वाणैर्जगवज्जिनिजे शिशौ । विहारक्रमजं कष्टमाहत्यान्यत्र गम्यताम् ॥ ७८ ॥
 मामत्र स्थितवन्तं हि राजा पुरज्जनो ऽपि च । अत्यन्तमनुरागेण प्रब्रज्यां त्याजयेदपि ॥ ७९ ॥
 आचार्या अपि तस्योपरोधेन सपरिहृदाः । ययुरन्यत्र सो ऽप्यग्रे स्थितो याति स्म ऋत्यवत् ॥ ८० ॥
 तीर्थे श्रीवर्धमानस्य तदानीमनगारिणाम् । शिष्यचौर्यव्यवहारः प्रथमो ऽयमवर्तत ॥ ८१ ॥
 तदार्यरक्षितं जट्टमाचार्या पर्यविब्रजन् । साक्षीकृतगुरुश्चाञ्जलीतार्थः सो ऽचिरादपि ॥ ८२ ॥
 तप्यमानस्तपस्तीव्रं सहमानः परीपहान् । मातृकावदधीयाय सो ऽङ्गान्येकादशापि हि ॥ ८३ ॥
 तेषामाचार्यमिश्राणां दृष्टिवादः परिस्फुटः । यावान्वञ्चूव तावन्तमग्रहीदार्यरक्षितः ॥ ८४ ॥
 तदा वृष्ज्जनोक्त्यैवमश्रौषीदार्यरक्षितः । यद्भूयान्दृष्टिवादो ऽस्ति वज्रप्रेः साम्प्रतं स्फुटम् ॥ ८५ ॥
 अञ्च समवसृतः पुर्यां वज्रमुनिस्तदा । इति प्रतस्थे तत्रैव गन्तुं सोमात्मजो मुनिः ॥ ८६ ॥
 ययौ चोज्जयिनीमध्ये जगवानार्यरक्षितः । जज्ञगुप्ताग्निधानानामाचार्याणां प्रतिश्रयम् ॥ ८७ ॥
 गुणवन्तं तपोराशिं पूर्वोवस्थ्याकुतीर्थिकम् । उपलब्धय तमाचार्याः परिपस्वजिरे मुदा ॥ ८८ ॥
 ऊचुश्च वत्स धन्यो ऽसि कृतार्थो ऽसि सुधीरसि । विहाय यो हि ब्राह्मण्यं श्रामण्यं प्रत्यपद्यथाः ॥ ८९ ॥
 अद्याहं क्षीणशेषायुःकर्मा त्वामर्थये ऽनघ । कर्तुकामो ऽस्म्यनशनं मम निर्यामको जव ॥ ९० ॥
 तथेति प्रतिपेदानं रुद्रसोमात्मजं मुनिम् । विहितानशनो जज्ञगुप्ताचार्यो ऽन्वशादिति ॥ ९१ ॥

दशमं पूर्वमर्धेतुं प्रवृत्तं चार्यरक्षितम् । दशमपूर्वयमकान्यधीष्वेत्यादिशङ्करः ॥ १०८ ॥

ततो दशमपूर्वस्य बहूनि विपमाणि च । आर्धेतुं यमकान्यार्यरक्षितयिः प्रचक्रमे ॥ १०९ ॥

इतश्च सन्दिदिशतुः पितरावार्यरक्षितम् । नागह्वसि किमद्यापि विस्मृतास्तव किं वयम् ॥ ११० ॥

त्वं नः करिष्यस्युद्योतमिति ह्याशामकृष्महि । तवानागमने सर्वे पश्यामस्तु तमोमयम् ॥ १११ ॥

एवमाहूयमानो ऽपि सन्देशवचनैस्तयोः । यावदध्ययनासक्तो ववले नार्यरक्षितः ॥ ११२ ॥

तावत्तान्यां तमाह्वातुमनोज्ञ्यां फट्गुरक्षितः । प्राणप्रियो ऽनुजस्तस्य प्रैपि निर्वन्धशिदया ॥ ११३ ॥ युग्मम् ॥

डुतं गत्वा च नत्वा च सो ऽवादीदार्यरक्षितम् । किमेवं कठिनो ऽञ्जस्त्वमनुत्कण्ठः कुटुम्बके ॥ ११४ ॥

वैराग्यपर्शुना द्विन्नं यद्यपि प्रेमवन्धनम् । तथापि तव कारुण्यमस्ति स्वस्तिनिवन्धनम् ॥ ११५ ॥

शोकपङ्कनिमग्नो ऽस्ति बन्धुवर्गश्च साम्प्रतम् । तदागत्य तमुञ्चतुं भगवंस्तव साम्प्रतम् ॥ ११६ ॥

इति तेनानुजेनोक्तो गन्तुं तन्नार्यरक्षितः । श्रीवज्रस्वामिनं नत्वा पप्रन्न स्वन्नमानसः ॥ ११७ ॥

अधीष्वेति ततस्तेन प्रत्युक्तः स पुनः पठन् । किं ते ऽस्मि विस्मृतः फट्गुरक्षितेनेत्यजल्प्यत ॥ ११८ ॥

वान्धवाश्च परिव्रज्यामनोरथरश्मिस्थिताः । न कुत्रापि प्रवर्तन्ते त्वया सारश्रिना विना ॥ ११९ ॥

तदेहि देहि प्रव्रज्यां जगत्पूज्यां स्वगोत्रिणाम् । श्रेयस्यपि सकर्णो ऽपि किमद्यापि प्रमाद्यसि ॥ १२० ॥

अथार्यरक्षितः स्माह यदि सत्यमिदं वचः । ततस्त्वं तावदादत्स्व वत्स सत्त्वहितं व्रतम् ॥ १२१ ॥

एवमुक्तस्ततस्तेन श्रद्धानिर्धौतमानसः । सो ऽवददेहि को हि स्यात्पीयूषस्य पराङ्मुखः ॥ १२२ ॥

अथार्थरक्षितः प्रीतस्तस्यामृतकिरा गिरा । स्वयं तमनुजग्राह दीक्षया शिष्यापि च ॥ १२३ ॥
 यातुमुक्तो ऽन्यदा फल्गुरक्षितेनार्थरक्षितः । अधीताशेषमको गन्तुमूचे पुनर्गुरुम् ॥ १२४ ॥
 प्राग्वन्निवारितस्तेन स खेदादित्यचिन्तयत् । स्वजनाह्वानगुर्वाक्षासङ्कटे पतितो ऽस्मि हा ॥ १२५ ॥
 अधीयानः पुनः प्राग्वद्यमकेन्ध्यः पराजितः । कृताञ्जलिपुटो जूत्वा गुरुन्नत्वा च सो ऽब्रवीत् ॥ १२६ ॥
 दशमस्यास्य पूर्वस्य मयाधीतं कियत्प्रजो । अवशिष्टं कियच्चेति सप्रसादं समादिश ॥ १२७ ॥
 जगाद गुरुरभ्येवं स्मितविह्वुरिताधरः । बिन्दुमात्रं त्वयाधीतमब्धितुष्ट्यं तु शिष्यते ॥ १२८ ॥
 इति श्रुत्वा गुरोर्वाचमूचिवानार्थरक्षितः । परिश्रान्तो ऽहमध्येतुं प्रष्टुर्नातः परं प्रजो ॥ १२९ ॥
 शेषमप्यचिरेणापि त्वमागमयसि श्रुतम् । धीमन्नधीष्व धीरो ऽसि किमकाण्डे विषीदसि ॥ १३० ॥
 एवमाभ्वासितस्तेन गुरुणा करुणावता । पुनः प्रवृत्तः सोऽध्येतुं नम्रोत्साहो ऽपि नृक्तिन्नाक् ॥ १३१ ॥ शुग्मम् ॥
 फट्गुरक्षितमन्येद्युर्मूर्तिमद्वन्धुवाचिकम् । दर्शयन्नुत्सुको गन्तुं श्रीवज्रं स पुनर्जगौ ॥ १३२ ॥
 अयमुत्साह्यमानो ऽपि हन्त गन्तुमनाः कथम् । एवं विचिन्तयन्वज्रस्वाम्यञ्चदुपयोगवान् ॥ १३३ ॥
 सो ऽश्रामंस्तेत्यतो यातो नायमायास्यति ध्रुवम् । स्तोकं ममायुर्मय्येव पूर्वं च दशमं स्थितम् ॥ १३४ ॥
 अनुज्ञातस्ततस्तेन गमनायार्थरक्षितः । स फट्गुरक्षितः शीघ्रं पुरं दशपुरं ययौ ॥ १३५ ॥
 तत्रायातं च तं ज्ञात्वा सपौरः पृथिवीपतिः । सरुजसोमः सोमश्च नृक्षया वन्दितुमाययौ ॥ १३६ ॥
 प्रमोदाश्रुपथः पूर्णलोचनास्ते च तं मुनिम् । मूर्ते धर्ममिवानम्य यथास्थानमुपाविशन् ॥ १३७ ॥

विदित्वा धर्मश्रूपां तेषां कारुण्यवारिधिः । देशनां विदधे सो ऽपि मेघगम्भीरया गिरा ॥ १३८ ॥
 श्रोत्रपत्रपुटीपीतदेशनात्यह्वारिजिः । तत्कालं द्वालयन्ति स्म विस्मितास्ते मनोमलम् ॥ १३९ ॥
 अथार्यरहितस्यान्ते नृपः सम्यक्क्रमग्रहीत् । ततः सपौरस्तं नत्वा ययौ निजनिकेतनम् ॥ १४० ॥
 ससोमा रुद्रसोमापि बन्धुजिर्वहुजिः समम् । संसारचारकावासविरक्ता व्रतमाददे ॥ १४१ ॥

इतश्च विहरन्वज्रस्वामी क्षोणितले क्रमात् । संयमक्रमचारी च प्रययौ दक्षिणापथम् ॥ १४२ ॥
 तमानन्दमहाकन्दकन्दलोद्भेदवारिदम् । संवीक्ष्य दाक्षिणात्यो ऽञ्जल्लोकः केकीव हर्षचाक्र ॥ १४३ ॥
 द्योतयन्वस्तुतत्त्वानि मुनिः किमयमर्थमा । यल्लंश्चक्रुश्चकोराणां प्रीतिं किमुत चन्द्रमाः ॥ १४४ ॥
 किमस्मत्कर्ममाहात्म्याज्जर्मो वा दत्तदर्शनः । एवं तद्दीक्षणानन्दनिमग्ना जगदुर्जनाः ॥ १४५ ॥ युग्मम् ॥
 श्रीवज्रस्वामिनो ऽन्येद्युः श्लेष्मवाधाज्वद्भृशम् । ततः शुण्ठीं समानेतुं स साधुं कंचनाज्यधात् ॥ १४६ ॥
 साधुनानीय दत्तां च शुण्ठीमशठचेतसा । युत्त्वैनां जह्ययिव्यामीत्यतः कर्णे न्नधत्त सः ॥ १४७ ॥
 जोजनान्ते स कर्णान्तवर्तिनीं व्रतिनां पतिः । स्वाध्यायध्यानविवशो विसस्मार तथैव ताम् ॥ १४८ ॥
 ततः प्रदोषे सा तस्य प्रतिक्रमणकर्मणि । मुखवस्त्रिकया कायं प्रत्युपेक्ष्यतो ऽपतत् ॥ १४९ ॥
 पतितां तां च खाद्वृत्त्यास्मरषज्जो मुनीशिताम् । हा हा धिग्धिक् प्रमादो ऽयं ममेति स्वं निनिन्द च ॥ १५० ॥
 प्रमादे संयमो न स्यान्निष्कलङ्कः कथंचन । तं विना मानुषं जन्म जीवितं च निरर्थकम् ॥ १५१ ॥
 कुर्मस्ततो वपुस्त्यागं वज्रस्वामीत्यचिन्तयत् । अजायत समन्ताच्च दुर्जिह्वं घादशब्दकम् ॥ १५२ ॥
 लक्ष्मूढ्यौदनाग्निहं यन्नाहि तमवामुयाः । सुजिह्वमवबुध्येथास्तदुत्तरदिनोपसि ॥ १५३ ॥

एवमादि समादिश्य स्वशिष्यं श्रुतपारगम् । वज्रसेनमुनिं स्माह विहर्तुमथ सोऽन्यतः ॥ १५४ ॥ युग्मम् ॥
 ग्रामाकरपुरारण्यवतीं वसुमतीं ततः । विहर्तुं वज्रसेनोऽपि प्रावृतन्मुनिपुङ्गवः ॥ १५५ ॥
 श्रीवज्रस्वामिनः पार्श्ववर्तिनो ब्रतिनः पुनः । लजन्ते न क्वचिद्भिक्षां त्राम्यन्तोऽपि गृहे गृहे ॥ १५६ ॥
 विना भिक्षां ह्युधाक्षामकुक्ष्योऽनन्नवृत्तयः । तेऽन्वहं गुरुभिर्दत्तं विद्यापिण्ममशुद्धत ॥ १५७ ॥
 छादशाब्दानि नोक्तव्यः पिण्णोऽयं वस्ततो यदि । संयमस्य न बाधास्ति तमाहृत्य ददाम्यहम् ॥ १५८ ॥
 नो वा तदा सहाज्ञेन तनोस्त्यागं विदधमहे । श्रुत्वा गुरुभिर्धर्ममतयो यतयोऽन्यधुः ॥ १५९ ॥ युग्मम् ॥
 धिक् पोषणमिमं पिण्णं पोष्यमिमं च धिक् । प्रजो प्रसीद येनैतत्त्यजामो हितयं वयम् ॥ १६० ॥
 अथादाय मुनीन्सर्वोञ्जश्रीवज्रो शुवनार्यमा । गिरिं प्रत्यचल्लोकांन्तरं द्योतयितुं ज्वी ॥ १६१ ॥
 तत्रैकः ह्युल्लको नास्थाद्यार्यमाणो यदा तदा । कापि प्रतार्य तं ग्रामे समारोहदुरुर्गिरिम् ॥ १६२ ॥
 मा ऋद्भुरूपमप्रीतिर्मनसीति विचिन्तयन् । त्यक्त्वा नक्तं च देहं च ह्युल्लकोऽस्थाज्जिरेशः ॥ १६३ ॥
 मध्याह्नतपनात्युष्णरोचिस्तप्ते शिलातले । पिण्णवन्नवनीतस्य विलीनस्तत्क्षणादपि ॥ १६४ ॥ युग्मम् ॥
 शुभ्रध्यानगतस्यत्वा तनुं योगीव शक्तिचाक् । अन्तर्देवालयं चक्रे तन्वन्तरपरिग्रहम् ॥ १६५ ॥
 तस्मिन्देवाङ्गनासङ्गसुखमग्ने त्रिदशाः पूजयामासुराशु तस्य कलेवरम् ॥ १६६ ॥
 श्रीवज्रं यतयोऽप्युचुः प्रेक्ष्यावतरतः सुरान् । किमत्रावतरन्त्येते देवाः सर्वेऽर्चयः प्रजो ॥ १६७ ॥
 सोऽप्यूचे ह्युल्लकः कार्यमिदानीं स्वमसाधयत् । महिमानं ततस्तस्य सुपर्वाणः प्रकुर्वते ॥ १६८ ॥

श्रुत्वैवं मुनयो दध्युः शिशुनाप्यमुना यदि । स्वकार्यं साधितं वृद्धाः साधयामस्ततो न किम् ॥ १६ए ॥
 इति संवेगिनः साधूंश्चारित्रज्ञानयोगिनः । श्रावकीञ्चूय तत्रैवं मिथ्याहृदेवतावदत् ॥ १७० ॥
 पारणं ज्वतामद्या जगवन्तः प्रसीदत । गृहीत शर्कराक्षोदमोदकं पानकं च नः ॥ १७१ ॥
 अवग्रहो ऽयं नैतस्याः प्रीतिहेतुस्ततो ऽन्यतः । यामो ध्यात्वेति ते जग्मुस्तदासन्नं नगान्तरम् ॥ १७२ ॥
 कृत्वा मनसि तत्रत्यदेवतां साधवो व्यधुः । कायोत्सर्गं समागत्य नत्वा तानित्युवाच सा ॥ १७३ ॥
 अनुग्रहो ऽसावस्माकमिह यूयं यदागताः । न जातु जायते कटपतरुर्मरुषु कर्हिचित् ॥ १७४ ॥
 त एवं तजिरा प्रीताः श्रीवज्रस्वामिना समम् । कृतानशनकर्माणः सत्कर्माणो ययुर्दिवम् ॥ १७५ ॥
 भवैतज्जोत्रं चित्तोत्रं तमागत्य रथस्थितः । प्रमोदात्पूजयामास वज्रादीनां वपुष्यथ ॥ १७६ ॥
 शक्रः प्रदक्षिणीचक्रे तं गिरिं सरथस्तदा । वृद्धादीन्मयञ्चैः स्वदेहमिव ऋक्तितः ॥ १७७ ॥ युग्मम् ॥
 विनम्रा एव ते ऽद्यापि विद्यन्ते तत्र पर्वते । यतस्तस्याजिधा जज्ञे रथावर्त इति क्षितौ ॥ १७८ ॥
 दुःकर्मावनिचृष्टज्रे श्रीवज्रे स्वर्गमीशुषि । विह्विन्नं दशमं पूर्वं तुर्यं संहननं तदा ॥ १७९ ॥

इतश्च शिष्यो वज्रर्वेज्रसेनः परित्रमन् । पुरं श्रीजिरसम्प्राप्तपारं सोपारमीशिवान् ॥ १८० ॥
 यथार्थनामा तत्रासीजितशत्रुर्महीपतिः । प्रिया च धारिणी तस्य समग्रगुणधारिणी ॥ १८१ ॥
 आसीच्च श्रावकस्तत्र जिनदत्ताजिधो धनी । तस्येश्वरीति विख्याता दयितोमापतेरिव ॥ १८२ ॥
 सुधांशुधामधवलं सा शीलं तदशीलयत् । तस्या विश्वम्भरायाश्च यद्वञ्चूव विचूषणम् ॥ १८३ ॥

जिनदत्तः सहेश्वर्या सूनुनिर्वहुनिस्ततः । अर्चाञ्चक्रे जिनार्चायामर्थिन्यो ऽर्थमदत्त च ॥ १९९ ॥
महोत्सवेन ते ऽन्येद्युर्जगृहुः शान्तचेतसः । वज्रसेनमुनेः पार्श्वे लोकघयहितं व्रतम् ॥ २०० ॥

एवं शिष्यप्रशिष्यादिशाखानिर्वटवृक्षवत् । श्रीवज्रस्वामिनो वंशः प्रसरन्व्यानशो दिशः ॥ २०१ ॥
साधुपुत्रः सुपर्वाढ्यो मुक्तावासनिबन्धनम् । श्रीमध्वज्जमुर्नेवंशः कस्य नासीन्मनीषितः ॥ २०२ ॥
ये केचिन्नयनातिश्रित्वमगमन्ये वा श्रुतेर्गोचरं वंशास्तेषु तनुत्वमग्रमज्जन्मूलं पुनः स्थूलताम् ।
नय्यो ऽसौ दशपूर्विणो मुनिपतेः श्रीवज्रसूरेगुरोर्वंशो यः प्रथमं दधाति तनुतां स्फातिं पुरस्तात्पुनः ॥ २०३ ॥

इत्याचार्यश्रीहेमचन्द्रविरचिते परिशिष्टपर्वणि स्थविरावलीचरिते महाकाव्ये आर्यरक्षि-
तव्रतग्रहणपूर्वाधिगमवज्रस्वामिस्वर्गगमनतद्दशविस्तारवर्णनो नाम त्रयोदशः सर्गः ॥

जम्बूमुनिप्रचृतिगणाधिनाथपर्यन्तसाधुजनचित्रचरित्रपुष्पैः ।

स्वदामगुम्फितमिदं परिशिष्टपर्वं शिष्टात्मनां लुप्तु कण्ठतदावनीषु ॥

॥ समाप्तो ऽयं ग्रन्थः ॥

Published by Shah Kuvarji Anandji, for Jain Dharmaprasarak Sabha, Bhavanagar.
Printed by B.R. Ghanekar at the Nirnaya-sagar Press, 23, Kolbhat Lane, Bombay.

